

A NAGY DRÁMA

ÍRTA:
SUPKA GÉZA dr.

KLEIN, LUDVIG ÉS SZELÉNYI KÖNYVNYOMDA R.-T. MISKOLC
1924

ÚTBAIGAZÍTÁS

1914 június 28-ikán Szarajevóban agyonlőtték a habsburgi Monarchia trónörökösét.

Véres számok

1924 június 28-ikán a régi Magyarország: 325,411 négyszög-kilométernyi területéből már csak 91114 négyszög-kilométer a miénk; a magyarországi férfinépség megfogyatkozott 670,000 életerős ember halálával, 980,000 hadifogságban összetörött emberérettel és vagy félmillió rokkanttal. Az 1924-ik év első felében az történt Budapesten, amire még nem volt példa: ahelyett, hogy a milliós nagyváros népessége a természet rendje szerint szaporodott volna, ahelyett ma 462 lélekkel kevesebb él a fővárosban, mint egy félévvel ezelőtt. Az elemi iskolák első osztályai már néptelenednek, már össze kell vonni a fölöslegessé vált osztályokat. Hiányzik azoknak az esztendőknél a magvetése, amikor az apák künn fagytak el a lövészárkokban. S ez még csupán a kezdet. Az elpusztult és meg nem született milliók bosszúja majd csak évtizedek múltán jelentkezik igazában. Mert ma még statisztikai „lélek” számba megy az a pár százezer is, akit testben rokkantott meg ez a tíz esztendő és számba veszik azokat a milliókat is, akik a gazdasági leromlás alatt roskadtak úgy meg, hogy száraz kenyérüket nem akarják azzal a picit harmadikkal megosztani. Minek a két nyomorgó mellé még egy harmadik is?

Mindenki érzi ezeknek a számoknak ideg-

zsibbasztó váciját. Mindenki keresi a bűnöst és marcangoló, önkínzó tépelődésben testvér a testvért, apa a fiát kínozza a váddal: destruktív! forradalmár! bolsi! románvezető! Trianon!

A logikai tévedés

Hihetetlen rövidlátással folyvást a következményekben keressük az indokokat, még akkor is, ha ezzel nyilvánvalóan ártunk a magyarság ügyének. Öt éven át hallottuk folyvást: „a háborút elveszítettük, mert hátulról, magyarok, oroszok döfték le a hadsereget, felbomlasztották a frontot” — s ezzel a hazug váddal lovat adtunk a magyarság ellenségei alá: tehetségtelen osztrák és német tábornokok már szintén ezzel iparkodnak a maguk vétkeit elpalástolni. És miért ne, ha maguk a magyarok mondják!

De már közeledik a kijózanodás. Március elején már olvashattunk félhivatalos részről felhívást, amely most — miután már világgá kürtölték ezt a borzasztó és igaztalan vádat — most (eső után köpönyeg) adatokat kér arra nézve, hogy igenis, nem a magyarok bomlasztották meg a frontokat...

La vérité est en marche!

Az igazság útban van. És már vannak olyan jelek is, hogy nemsokára észre fogjuk venni: Magyarország összeomlásáért nemcsak az utóbbi öt esztendő a felelős. Hanem volt előtte még más öt, vagy ötödfél esztendő is, olyan, amelyről valami hihetetlen lelki gátlás folytán senki sem beszél már. Egészen elfelejtettük, mint a Tisza István három napig tartó minden magyar csudáját. Mindenki harsogva szól a forradalmak és az ellenforradalom bűneiről és bűnnél is nagyobb mulasztásairól. De *a fehér emberiségnek eddig*

leg hatalmasabb megrázkódtatását, a világháborút, teljesen elfelejtettük!

Mintha kitörölték volna az emlékezetünk-ből, úgy megfejtkeztünk a világtörténelem legnagyobb drámájáról; senki sem beszél róla, senki sem panaszkodik miatta. Mintha akadna ebben az országban csak egyetlen család is, aki ne siratná valakijét. Mintha tökéletesen megfejtkeztünk volna az órák-hosszat hidegben való sorba-ácsorgásokról, lealázó sorozásokról, lefagyott lábokról, farkasvermek cövekjein rángatózó hullákról, a Cigányszigeten holtak tarisznyáiból előkotort száraz kenyérhéjről, pokoli pergő tüzekről, végtelen muszka síkságok sivár drótsövény-táborairól....

Az utolsó inkvizíció 1752-ben volt!

Mintha sohasem lett volna világháború!

Az itt következő soroknak az a szerényre kitűzött célja, hogy újra emlékezetünkbe idézzük ennek a szörnyű drámának a cselekményét. Nem készül ez az írás vádiratnak, vagy ha igen, nem az egyes emberek ellen, vagy legalább is nem a mieink ellen. Mert ezt aláhúzva szeretnők épen ma, a tízéves fordulón, annyi keserű szélsőségek után és között, mindenkinek a szívébe bele vésni: *él bennünk a meggyőződés, hogy magyar részről nem akadt egyetlen egy ember sem, aki bűnös rosszindulatból tette e tíz év alatt azt, amit tett.*

A megoldhatatlan Végzet

Szent a hitünk, hogy aki felelős ember magyar részről a háború felidézésében, likvidálásában, forradalmakban vagy ellenforradalomban bármit is tett, mégha bűnözött is, tette percében azt hitte, hogy ezzel szolgálja

a leghelyesebben a magyarság jövőjét. És lesznek e tanulmányok során kritikai részek, amelyekben iparkodunk felelősségeket megállapítani, veszedelmek könnyelmű ránkidézéseért, lényeges kérdések semmibe nem vévéseért, sorsszavak meg nem hallásaért: egyet azonban szüntelen szemünk előtt kívánunk tartani — és ezt nem olcsó hazafiaskodásból, zászlólengetésből, hanem átértzett meggondolásból tesszük — *magyar* részről nem bukkanunk egyetlen vezető nevére sem, amely nem jóhiszeműséggel, meggyőződéssel tette volna azt, amit tett. Lehetett a cselekmények indoka rövidlátás, a helyzet át nem tekintése, esetleg itt-ott bizonyos fokú cinizmus vagy kétségbeesés: a világháború végső értelme a magyarságra nézve nem az egyesek hibáiban, hanem *egy tragikusan megoldhatatlan helyzetben* rejlett, *a magyarságnak a germán és szláv tömb közé előretolt enkláve-szerepében*, amelyet (bármily közkézen forgó legyen is ez ai hasonlat, mégis) csakis a vasúti ütköző sorsával lehet egybevetnünk; ez vagy elmorzsolódik, vagy megreped és eltörik, de a sorszerű hivatása az, hogy törődő mártíromsággal szolgálja a történelmi fejlődés dübörgő útját.

És mert ez a meggyőződés lobog bennünk a világháborúnak a magyarságra vonatkozó értelméről — bár lehet, hogy emiatt a pesszimizmus vádjával kerülünk szembe —, azért nem vállalkozhatunk a heroikus történetírásnak arra a fájára, amely kizárólag az egyéniségekben keresi az események rugóit. Ezek az egyének inkább csupán a fajemlékezet tipikus hordozói, százados előítéleteknek, szokásoknak, hagyományoknak utolsó felvillanásai

s a kritika nem az ő egyéniségüket, hanem a bennük képviselt eszmék és csökevények végső kicsúcsosodását jelenti.

A szó köznapi értelmében vett históriáját a világháborúnak tehát elsősorban ezért nem adhatjuk. De meg azért sem, mert az alig lepergett tíz esztendő távlatára számunkra, akik még minden idegünkkel benne élünk ennek a drámának a következményeiben, teljesen ki is zárja az *úgynevezett* történelmi tárgyilagosságot. Nyomós okok szólnak amellett, hogy erre a hiábavaló próbálkozásra ne is fecséreljünk erőt. Hiszen e dráma szereplőinek legnagyobb része még itt él közöttünk s már ez a pusztá tudat is vagy jobbra vagy balra befolyásolná a tárgyilagosságra való törekvést. De meg tíz év óta — egy rövid öthónapos interregnum kivételével — nálunk a legvörösebb ceruzájú cenzúra ült meg minden Írást, minden gondolatot és minden lelket. Soha még az emberi históriában egy halomra annyi történelemhamisítást nem követtek el, mint e tíz év alatt; s e hamisításokból az igazság kihámozása nem lehet egy rövidléiekzetű publicisztikai munkái at feladata, ahhoz sok ember, sok kutató együttes, aprólékos fáradozása kell. Hogy csak egy példával világítsuk meg ezt a tételt: ki merné ma a piavei katasztrófásorozat valódi indokait végérvényesen megállapítani. Hiszen egyidőben, még egészen komoly helyekről is, az a vélemény hangzott el, hogy a Monarchia pármái nexusai árulás, vagy önkéntelen elárulás által okozták ezt a tragédiát. Bármennyire fantasztikusan hangzott is ez a vád, voltak hívői, amíg egy szép napon elő nem állott egy nemfontos nevű délszláv tiszt, volt osztrák-magyar főhadnagy, aki dicsekedve hirdette vi-

lágga, hogy ő árulta el hónapokon keresztül az olasz front terveit az olaszoknak. Ismét más részről olyan hírek szálltak fel, hogy a derékszögű olasz frontnak szögletventrumában, az ottani legfőbb hadvezetőség irodájában alkalmazott hölgy, aki véletlenül egy, időközben nagy szerephez jutott külföldi, utódállambeli államférfiúnak az unokahúga volt, árulta, volna el szüntelen a hadműveleti terveket az Entente felé. Ismét más, komoly katonai részről (Krausz tábornok) annak tulajdonították az olasz eche-et, hogy Conrad egész hadműveleti terve hibás praemisszákon épült fel s azokon változtatni nem volt hajlandó. Ismét más oldalról — a magyar parlamentben is így hallottuk — a katasztrofális időjárásnak tulajdonították az olaszföldi front összeomlását. Volt, aki a Károly király hadvezéri presztízse erőltetett hajszolásában kereste az indokokat. S végül persze felhangzott olyanok részéről, akik a felelősséget magukról elhárítani kívánták, a „frontfölbomlasztás” vádja is, mint amely a Magyar Nemzeti Tanács lelkét terhelné.

Íme a világháború egyetlen, nem is túl nagyjelentőségű epizódjának indokolására is már hat verziót találunk: ki merne itt ma, az adatok részletes ismertetése nélkül, lezáró, tárgyilagos ítéletmondásra vállalkozni, amikor magukat a tényeket is az egykorú cenzúra természetesen teljesen elnyomta úgy a sajtóban, mint a katonák magánleveleiben.

A meghalni nem tudó cenzúra

És nem szabad elfelejtenünk azt sem, hogy a cenzúra, ha nem is annak rideg, háborús formájában, még ma is él. Bizonyos az, hogy még ma sem lehet mindent az igazság-

hoz híven megírni és pedig részben egyénekre, részben magasabb érdekekre való tekintettel. Nem lehet e kérdés fejtegetésébe sem mélyebben belemennünk; de bármely oldalon álló publicistát megkérdezhethnénk — ha a kezét a szívére teszi — nem kell-e bevallania, hogy még ma is, hat évvel a háború befejezte után, mondandóinak nyolctizedrésze a torkán akad, elfojtja a gondolatainak szabad lendülését és irigykedve gondol például a háború *alatti* angol publicisztikára, amely *en pleine guerre* is nyíltabban írhatott, mint mi ma a „béke” első lusztruma után. Ma is a fülembe cseng még, amint az ellenforradalom nekilendülése után kb. egy esztendővel egy magasrangú tiszt ismerősöm (a kommün alatt a váci-utcai anarchista-klub szorgalmas látogatója, ma pedig egyik legbefolyásosabb közigazdasági intézmény vezetője) mondott.

— Barátom, tisztán látjuk, hogy ti ártatlannak voltatok (az októberi forradalmárokat értette ezen), de most az ország konszolidációja azt kívánja, hogy legyen bűnbak. Hallgatnotok kell, tünrötök kell az ország érdekében!

Még Herodotos sem ..

E sorok írója nem hiszi, hogy bárki is vállalkozhatnék ma a világháború történetének tárgyilagos megírására, akár egy sor Cilikben, akár száz lexikonkötetben. S annál kevésbé hiszi ezt, mert mióta Schwartz Gyula, a nagy magyar historikus, Herodotosról, a „történetírás atyjáról” kimutatta (s ezt legújabbán már a német szaktudomány is elfogadta), hogy tíz talenton államsegélyt kapott azért, hogy a görögök történetét Aithéné javára és Théba, még Korinthos hátrányára „megkorrigálja”, — Herodotosról, akit eddig

a történelmi pragmatizmus mintaképeül ismert a világ, — azóta egyáltalán megrendült a hite mindenféle történelmi objektivitás lehetőségében. Vagy érdek, vagy politikai elfogultság-, vagy osztályhagyomány, vagy milióhatás uralkodik el a historikus lelkén és a legjobb szándéka mellett sem tudja elérni a tiszta igazságot, amely nincs, mert mindenkor legalább kétoldala van és vagy *fejet*, vagy *írást* mutat . . .

Ismétlő óra a történelemből

Ezért nem vállalkozhatunk a világháború pragmatikus történelmének elmondására. Az, amire törekszünk, mindössze annyi, hogy valaki aki benne élt az eseményekben s mint publicista, alkalma volt itt-ott azok mögé is látnia, most, a tízéves fordulón egyszer újra átgondolja, átéli a háborút; rekapitulálni igyekszik az akkor szétmorzsolódó tényeket, azokat iparkodik egy-egy közös nevezőre hozni; közben beleszövi mindazt, ami fontosat azóta az emlékiratok és egyéb öngazolások áradata, mint az akkori események rugóit, revellált. Ezeket az így nyert adatokat néhány összefogó képpel igyekszik összeilleszteni s így megkonstruálja a *nagy dráma* képét, úgy, ahogy azt ma egy gondolkodó és a szíven keresztül is gondolkodó kultúremler láthatja, aki nem hunyja le a szemét bizonyos nagyon kézenfekvő igazságok előtt.

Nagy leleplezéseket ne várjon az olvasó. Hiszen lesznek olyan részek ezekben a sorokban, amelyek eddig a nagyobb nyilvánosság előtt elvonatkoztak, vagy amelyeket nem részesített kellő figyelemben a köztudat, vagy amelyeket eddig még, alkalom híjján, nem róttak papírra. De e tanulmányoknak kimon-

dani nem a szenzáció a céljuk, Im nem egyszerűen és röviden: *egy kis történelmi ismétlő lecke* azoknak a nagy gyerekeknek a számára, akik — minden vérzőn és szenvedés dacára is — mindannyian voltunk és maradtunk.

EGY VIHAROS KALENDÁRIUM

A világháború a Monarchiára és elsősorban Magyarországra nézve nem 1914 június 28-ikával vette kezdetét, hanem jóval korábban; minthogy nem Ferenc Ferdinánd meggyilkolása cs nem egyszerűen a szerbekkel való ellenséges viszonyok adja a világháború kiinduló pontját. Hatalmasabb érdekellentétek küzködésének a végső kiegyenlítése csupán ez a tragédia, bár tagadhatatlan, hogy az ütköző feleket elsősorban a szerb-magyar határon keresendő s a szerb-magyar ellentétek kiélesítése volt az az archimedesi pont, amelynél fogva ama hatalmasabb érdekek a világot 1914 nyarain kiemeltek a sarkaiból.

A szerb dinasztia-válság

A délszláv földek és Magyarország között nem mindig voltak ilyen keserűek a viszonyok. Hiszen mindannyian emlékezünk még a magyarokkal rokonságot tartó Obrenovics Milánra és szerencsétlen fiára, Sándorra, akiknek — főként az előbbinek — uralma alatt, tehát 1889-ig, illetőleg 1903 június 11-ikéig, bajos lett volna a viszonyoknak olyan elmergesedését el képzelnünk, aminő aztán a szerajevói drámához vezetett. — Obrenovics Sándornak szerb katonatisztek által való kardélre hányattatása mögött a diplomácia igen erős külhatalmi befolyásokat vélt felfedezni, amelyeknek érdekük volt, hogy a Monarchiával szemben barátságos Obrenovicsok helyébe az entente párti. Karagyorgyovicsék kerüljenek. A Monarchia a maga részéről hallgatólag tudomásul is vette ezt a véres sakkhúzást és Karagyorgyevics Pétert Ferenc József halála napjáig sem fogadta, bárha ezirányban cseh részről nem is egy kezdeményezés indult

ki éspedig a szerb közhangulat tetemes részének ellenkezése dacává is.

A koalíciós politika bűnei

Az a nem épen kellemes viszony aztán az u. n. magyar koalíciós uralom idején mindjobban elmérgesedett. A koalíció, hogy az ország népe előtt — közjogi ellenzéki programja dacára — Ausztriával szemben tanúsított gyöngé politikáját leplezze, egész sor olyan intézkedést tett, amelyeknek éle bizonyos fokig a délszlávok ellen irányult s így iparkodott a népszerűségét a

magyar tömegek szemében egy keményen aláhúzott nacionalista politika aranyfüstjével bearanyozni, ide számítjuk elsősorban *Apponyi* iskolaügyi rendeleteit, amelyeknek végzetesen elhibázott voltát azóta az agg államférfin több ízben elismerte. Ide tartozott *Kossuth* Ferenc kereskedelemügyi miniszternek a Máv. horvát vonalait illető, teljesen fölöslegesen provokáló rendszabályai. S végül ide tartoztak *Darányi* Ignác 1908-iki állategészségügyi egyezménye és végrehajtási utasításai, amelyek, a bennünket délről és keletről övező országok kárára, arra voltak hivatva, hogy a széles magyar mezőgazdasági rétegek szemében szerezzenek a koalíciónak tekintélyt és népszerűséget. Főként ezek a *Darányi*-féle rendelkezések, mint amelyek legközvetlenebből érintették a szerbek és románok gazdasági érdekeit, szültek ott igen rossz vért; hiszen e rendelkezések részben egészen lehetetlenné tették ez államok állatkivitelét, részben az itt-ott valósággal sikánszerű rendészeti intézkedések tömegével, hihetetlenül megdrágították az érdekelt államoknak Magyarországon és (az Ausztriával kötött 1908-iki egyezmény értelmében) a Monarchia területén: keresztülmenő tranzitkereskedelmét. Veszteglő állomások, határzárak, többszörös orvosi vizsgálatok, törzskönyvezés, származási igazolványok, marhalevelek komplikált és, minden legális formája mellett is, a legnagyobbfokú önkényeskedésre alkalmat nyújtó rendszere elérte azt a célt,

hogy Szerbia külkereskedelmi mérlege mind kedvezőtlenebbé alakult, főként azáltal is, hogy a keleti kérdést illető nemzetközi egyezményeik ezt az államot úgyszólván hermetikusan elzárták minden tengeri úttól.

Távol esik tőlünk, hogy a világháború okait ilyen, mégis csak másodrangú tényezőkben keressük; de bizonyos az, hogy az ilyen rendszabályoktól előidézett szerb közhangulat kész termótalajává lett mindenfajta, a Monarchia ellen irányuló törekvésnek és hangulatkeltésnek és szinte kergetve-kergettük az amúgy is hajlamos jugoszláv célkitűzéseket Moszkva karjaiba.

E pánszláv izgatásoknak újabb, bőséges táplálékot nyújtott az ugyancsak 1908-ban bekövetkezett bosnyák-hercegovinai annexió.

Amikor az idősebbik *Andrássy* Gyula a berlini kongresszusról hazatért, első szava Ferenc Józsefhez ez volt:

— Most immár megnyíltak a Szaloniki felé vezető kapuk.

Ferenc József álma

Tudni kell ehhez, hogy Ferenc Józsefben mérhetetlen erővel élt a dinasztikus nagyság eszméje és számára, mindhalálig, elviselhetetlen gondolat volt az, hogy az ő uralma alatt vesztítette el a dinasztia úgy a német praerogatívát, mint az északi olasz területeit. Ezekért a csapásokért rekompenzációt kellett kapnia, — s ha nyugaton kiszorították, akkor keleten kellett ezeket keresnie. Végre uralmának 60-ik évfordulóján, névnapi ajándékkul kapta meg *Aerenthal* kezéből ezt az elégtételt-, amikor a *de facto* mindenki által elismert bosnyák-hercegovinai okkupációt teljesen fölöslegesen *de jure* annexióvá jelentette ki 1908 október á-ikén a legfelsőbb kézirat. Igaz, hogy ez a jogi formula — az érdekelt olasz és orosz hatalmaik közbeszólása következtében — a Szandzsák elvesztésével és a törökök kibékítésére, 53 millió aranykorona kártérítéssel járt együtt; de a csá-

szár megkapta a névnap ajándékát és 60 esztendő álma *látszólag* beteljesült.

A trializmus

Az annexió belpolitikailag igen kínos következményekkel járt; hiszen a Monarchia, felbomlásának percében is még azon vitáztak az osztrák és magyar közjogászok és államférfiak, — hogy a két ország a Monarchia közös szerzeményének tekintendő-e, vagy pedig fennáll-e az annexió kézirat formulája, amely „a magyar szent koronának Boszniához való ősi jogairól” szólt. Az annexió a Monarchián belül azonban még komolyabb bajokat is okozott. Ezzel a közjogi ténynyel ugyanis 24 óra leforgása alatt olyan hatalmasan megszorodott a kettős Monarchia határai között a délszláv elem és az annexióval együtt beigért parlamentáris-alkotmányos államforma oly súlyhoz juttatta az új állampolgárokat, hogy ezentúl a Monarchia délszlávjainak államjogi tömörítésié többé sokáig már nem várathatott magára: az eddig egyedül üdvözítő dualizmus helyébe, mind követelőbb szóval lépett a *trializmus* eszméje, főként, amióta a Monarchia örököse, *Ferenc Ferdinánd* maga is e tan nyilvánvaló hirdetői közé lépett. Az eddigi német-magyar hegemoniával szemben és Horvátország le-kapcsolásával ez az új államjogi koncepció a Monarchia határain belül olyan hatalmas szláv alakulás lehetőségét hordotta a méhében, amely nem csupán Szerbiának a Balkánon való előuralmát tehetné kétségessé, hanem egyúttal veszedelmesen fenyegette az orosz birodalomnak a Balkán keleti keresztény népei előtt nehéz áldozatok árán megszerzett presztízsét. A katolikus szláv uralom itt, a görögkeleti uralom ott: ezzel a kézenfekvő nacionalista érdekek eltolódtak volna a Keleten mindig sokkal élesebb vallási ellentétek vágányára; *Ferenc Ferdinándnak* és környezetének ultra-katolikus elgondolása elméletileg egészére jó ponton fogta meg a Balkánkérdést.

Elméletileg. Mert gyakorlatilag nem úgy ját-

szódtak le az események, ahogy a Belvedere körüli azt elképzelték.

Az annexió óta ugyanis évről-évre és hónapról-hónapra mindhatalmasabb hullámokat vert az orosz külpolitika által kavart délszláv közélet. 1909 március 31-ikén ugyan még — mindenestre nemzetközi presszióra. — kieroszakoltunk Szerbiától egy nyilatkozatot, amely (éles ellentétben a szerb közhangulattal; *hivatalos* formában elismeri az annexió tényét, abban átlítóilag meg is nyugszik, sőt azt is beígéri, hogy az annexió-ellenes szerb propagandát beszünteti.

S az eredmény?

Bombák, pokolgépek, zendülések, stb.

1910 Június 15-ikén Zerajic Bogdán követ el merényletet Szériajevóban Varesanin táborszer-nagy, Bosznia s Hercegovina katonai kormányzója ellen.

1912 június 8-ikán Jukic Lukács lő rá Zágrábban Cuvaj királyi biztosra.

1912 november 17-ikén: játszódik le az állítólagos prizrendi eset, amikor Prochaska Oskar, ottani konzulunkat a szerb csapatok körülzárják. (A bécsi sajtóiroda ugyanakkor jónak látta a konzul ügyét mindenféle valótlan részletekkel kiszínezni, amelyek a konzul testi épségén esett sérelmekről számoltak be; a démentit már fölöslegesnek tartotta közölni. Úgy, hogy csupán most, a háború után öt évvel derült ki Prochaska saját elbeszéléseiből, hogy öt semminéven nevezendő testi sérelem annál az emlékezetes esetnél nem érte. Hogy a külügyminisztérium miért tartotta fenn mégis ezekről a vérforraló részletekről a közhiedelmet, annak magyarázatát egy későbbi tanulmányban szolgáltatjuk.)

1913-tól kezdve azután mind sűrűbben szaporodnak azok a jelenségek, amelyek tisztén mutatták, hogy dübörög alattunk a föld, és közelít a perc, amelyben a nemzetiségi elemekből összetákolt habsburgi Monarchia előtt felmered a végső sorskérdés.

1913!

Mindjárt az év elején *Marosán* György kismajtényi román pap s felzaklatott hívei inzultálják a magyar görögkatolikus püspökség vikáriusait s ezenközben valóságos zendülésiben tör ki a népmozgalom.

1913 május 26-ikán a Monarchia annektálja *Adakalé* szigetét is, amit a szebbek közvetlen fenyegetésnek minősítenek.

Ugyané hóban déri tik ki, hogy *Jaglicic* Jovo s több társa nagyarányú kémkedést folytatott Boszniáiban Szerbia javára.

A Redl-ügy

Május 29-ikém leplezik le *Redl* ezredest, aki *Zuics orosz* ezredes és katonai attasé felbújtására, valamint *Schukovszky prágai* orosz konzul finanszírozása mellett, a vezérkari tisztekből egész kémirodát szervezett, amely az osztrák-magyar hadsereg katonai titkait, de a német hadsereg felvonulási terveit is kiszolgáltatta az oroszoknak. Nagyon jellemző, hogy Redl a bécsi törvényszéken épen a kémkedési ügyek szakértője volt. Redl egy hozzáküldött tiszti küldöttség arra kényszerítette, hogy előbb mondjon le tiszti rangjáról és aztán lőjje magát föbe.

1913 júniusában a magyar kormány feloszlatja a sztrájkoló *fiumei rappresentanzát* és július 12-ékén a fiumei kormányzóra ruhazza annak hatáskörét.

Július 21-ikén a francia parlament elhatározza, hogy újra bevezeti a *hároméves katonai szolgálatot*.

Julius 20-án osztrák császári pátens jelenik meg, amely a cseh tartománygyűlést feloszlatja, a *cseh autonómiát* felfüggeszti és kormányzó bizottságot nevez ki az ügyek vitelére.

Augusztus 18-ikán az Amerikából visszatért *Doicic* Iván Zágrábban merényletet követ el *Skirlec* Iván báró királyi biztos ellen.

Szeptember 5-ikén a „magyarón” hírében álló *Bogdanovich* Lucían karlócai szerb pátriárka Gastein-fürdőben rejtélyes módon eltűnik s a

holttestét hetek múltán találják meg egy patak medrében.

Ferenc Ferdinánd ötlete

A cseh függetlenségi mozgalmak ellen irányuló „flottatüntetésen” szeptember 15-ikén Ferenc Ferdinánd vezetése mellett megkezdődnek a *csehországi nagy hadgyakorlatok* Tábor környékén (azért itt, mert tudvalevőleg a táborhegyi ütközet szerepelt három évszázad óta mindenkor a cseh függetlenségi mozgalmiak zászlószavául. 1918-ban, a táborhegyi ütközet emléknapján kezdték meg; a csehek a Magyarországra való előnyomulásukat).

Október 3-ikán *a fiumei kormányzósági épület* ellen bombamerényletet követtek el. A bombát az irattár ablakába helyezték; a robbanás éjfél felé történt, bezúzta a kormányzóság ablakait és az irattár sok aktáját semmisítette meg.

Október 4-ikén *Sándor* János belügyminiszter a gyülekezési jogot egységesen „szabályozza meg”, amiből természetesen újabb nemzetiségi sérelmek keletkeztek.

Válaszul október hó 14-ikén az *Astra* román közművelődési egyesület Szászvároson: meglehetősen tüntető évi közgyűlést tart.

Október 18-ikán belgrádi követünk *ultimátum-szerű jegyzéket* nyújt át a szerb kormánynak, amelyben követeljük, hogy a szerb csapatok nyolc napon belül ürítsék ki az autonóm Albánia területét (ez 25-ikén meg is történt).

Október 23-ikán Vilmos német császár meglátogatta Ferenc Ferdinándot *Konopistban*.

Október 25-ikén *Balogh* Jenő igazságügyminiszter beterjeszti a *sajtótörvény* reformjára vonatkozó javaslatot, amely már sok részletében a fenyegető háborús veszedelem és külpolitikai komplikációk eshetőségeit is számításba veszi.

A román komité kezdete

November 6-ikán *Mihályi* Tivadar és *Vajda* Sándor magyar országgyűlési képviselők néhány magyarországi román vezető emberrel

együtt Bukarestbe utaznak, és tárgyalást folytatnak az ottani irányadó politikusokkal.

8-ikén a budapesti törvény szék egy *Bravura* Miklós nevű orosz embert kémkedésért három évi államfogházra ítél.

26-ikán *Tisza* István a horvát képviselőkkel tanácskozást folytat a horvátországi kurzus megváltoztatásáról.

27-ikén *Zabern* elzászi városban egy *Forstner* nevű német hadnagynak a polgárságra tett becsmérő megjegyzése miatt a francia többségű lakosság valósággal forradalomban tört ki. A helyzetet elmérgesítette, hogy *Rentier* ezredes, a helyőrség parancsnoka, a polgárság ellen vezényelte a katonaságot. Az ügyet később úgy intézték el, hogy Forsterről, aki régebben a német-afrikai gyarmatokon teljesített szolgálatot, kimutatták hivatalosan, hogy a trópusok alatt szerzett agybántalomban (*Tropenkoller*) szenved s ezért tévesztette össze az elzásziakat az afrikai négerekkel.

30-ikán *Horvátországban* fordulat megy végbe. A hivatalos lap közli, hogy a király *Skerlec* Iván bárót felmentette királyi biztosi állásától és Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok bánjává nevezte ki. Ezzel kívánják jelezni, hogy a horvátokkal szemben alkotmányos útra tér át *Tisza* politikája.

December 2-ikán már ki is írják-a horvát szábor választását.

December 10-ikén a bécsi parlamentben a *rutén* képviselők nagy botrányt rendeznek a kormány ellen való tüntetésképen. Ez a megnyitó akkordja a nemsokára Magyarországon kezdődő nagy ruténpörnek.

December 16-ikán *német katonai misszió* érkezik Konstantinápolyba az eddigi francia misszió felváltására, hogy a török hadsereg újjászervezését a kezébe vegye.

27-ikén nyitja meg királyi kézirat az új horvát szábornak, amelynek elnökségét azonban az ellenzék akadékoskodása és botrányai miatt csupán egy húszórás ülés végén tudták megválasz-

tani. Sőt a szabor legközelebbi, 30-iki ülése, az ellenzék obstrukciója miatt megint hajnali öt óráig tartott.

Az 1913-ik év Magyarországon nemzetiségi pörrel kezdődött és nemzetiségi pörrel végződött: világos jelöl annak, hogy az elkövetkezendő izgalmas idők *unrest*-jének a magva itt keresendő. Magyarország jövő sorsa első sorban attól függ, miképen tudja a letagadható, lekicsinyelhető vagy észre nem veendő, de mindenképen elrettentő méreteken élénk meredő szláv kérdést a maga részéről megoldani. Ha van elég ereje, ám erőszakkal; ha nincs elég ereje a nyolcmilliónyi magyarságnak a 133 millióssz slávssággal leszámolnia, akkor pedig a józan mérlegeléseik, tranzigálások, de főleg meg egyezések nehezebb útján.

Tisza István, gróf, az „erőskéz” embere volt a sorstól elhívatva, hogy ebben a szinte megoldhatatlan végzetkérdésben ő keresse a helyes döntést. Döntése fölött még nem akarunk ítéletet mondani.

A VÉGZET ESZTENDEJE

Az 1913-as évnek mind sűrűbb rajokban következő bombamerényletei, politikai pörei és katonai rendszabályai messzire előrevetették egy fekete esztendő sötét árnyékát. Ha semmi másból, a gazdasági vérerek tökéletes alakötöttségéből mindenki érezte a viharelőtti fülledtséget. A legutolsó utcai gamen is érezte, hogy sorssal terhes esztendő köszönt reánk. — Csak azt, nem tudta senki, hogy honnan, melyik világtáj felől csattan ki az első villám, amely lángba borítja a világ négy szögletét. E végzetes esztendő kalendáriuma így fest: 1914 január 5. *Tisza* István a mind fenyegetőbb nemzetközi helyzetben szükségét látja, hogy a magyarországi nemzetiségekkel valamilyen modus vivendit találjon. — A horvátokkal folytatott sikeres (?) tárgyalások után most *a román nemzetiségi párt* vezérférfiaival fog tárgyalásokhoz valaminő megegyezés dolgában.

A román-szerb titkos szerződés

A románokkal folyó tárgyalások megélénkítésére a *Pesti Hírlap* közli egy *titkos katonai szerződés szövegét*, amely szerződést orosz égisz alatt állítólag *a románok kötöttek a szerbekkel*. A szószerint közlött szöveg értelmében Románia és Szerbia kölcsönös védőszövetséget, kötöttek arra az esetre, ha a szerződő felek birtokait valamely külföldi hatalom fogja fenyegetni; egy későbbi pont szerint pedig csak arra az esetre, ha valamelyik felet más erősebb hatalom támadja meg. A szerződés szerint a szerb király kijelenti, hogy mindama földeket, amelyek a *Dunától és az erdélyi háziasoktól északra lekösznők* és románok által lakottak vagy főként romáin a lakosságuk, a román király ér-

dekkörében fekvőknek fogja elismerni; viszont a román király kijelenti, hogy mind azokat a földeket, amelyek a *Dunától északra és a Tiszától nyugatra* fekszenek, a szerb király érdekkörében fekvőknek fogja elismerni. A szerződés 15. pontja *szerint*, vitás eseteikben a végleges döntés a minden oroszok császára öfelsége bölcs belátásától függ. Aláírva román részről: *Majorescu* külügyminiszter, *Avarescu* vezérkari főnök és *Christescu* alezredes; szerb részről *Pastes* miniszterelnök, *Putnik* vezérkari főnök.

A nyomban megindított demantáló gépezet természetesen prompt cáfolatot hozott mind a három érdekeit állam; részéről, melyek közül csupán a román dementi festett annyiban komolyabbnak, mert annak szövege szerint Carol király úgy látszik tényleg nem tudott a háta mögött készült katonai konvencióról. Ez a szerződésügy annál is fontosabb, mert 1918 októberében *Tisza* István még nem tudott semmit a Magyarországi területe dolgában kötött román-szerb megegyezésről.

Tisza támogató

Januárus 12-ikén Pestmegye (!) állást foglal a miniszterelnöknek a román párt vezérével folytatott tárgyalása ellen. Az EMKE is tiltakozik az ellen, hogy az erdélyi magyarság közművelődési birtokállománya még csak alku tárgyává is tétessék.

13-ikán *Tisza* István gróf hosszabb beszédet mond a parlamentben a románokkal való tárgyalásairól és kijelenti, hogy nem azért bocsátkozott velük tárgyalásba, hogy paktáljon velük, hanem hogy nacionalista politikai programjukat vegyék le a napirendről. Legkevesbé várt ezért szemrehányást *Justh* Gyulától és társaitól, akik annakidején tisztán politikai célból szövetkeztek *Vladdal* és a legszélsőbb nemzetiségi izgatókkal, *Justh* Gyula — aki a házelnökség intézkedése következtében az ellenzékkel nem volt benn a parlamenti ülésen — este egy

nyilatkozatot ad ki, amelyben valótlaniságnak mondja azt az állítást, hogy ő valaha is paktált volna a román nemzetiségű túlzókkal.

14-ikén a Ház egy csomó ellenzéki képviselőt (a régebben kizárt *Rakovszky* Istvánon és *Huszár* Károlyon kívül most *Justh* Gyulát és *Károlyi* Mihályt is) 15—45 napra kizár a parlament üléseiből es darabont ő mi es terekkel eltávolíttatja őket.

Ugyanezen az ülésen feláll *Apponyi* Albert és *meginterpretálja* a *miniszterelnököt* a *románokkal* folytatott tárgyalásai ügyében. Tiszának a kérdés lényegét nem érintő válaszát a többség simán tudomásul veszi.

Januárus 20-ikán a *román komité* tagjai öszszegyűlnek Budapesten, hogy a kiküldött hármas bizottságnak *Tisza* Istvánnal történt eddigi tárgyalásait megvitassák; de már két nap múlva félbeszakítják a tárgyalásokat, hogy bizonyos kérdésekre újabb felvi tagosításokat szerezzenek be a miniszterelnöktől.

30-ikán teljes erővel kitör az osztrák parlamentben a *csehek obstrukciója*, amely meghiúsítja a költségvetés letárgyalását; a császár az ominózus 14. §-sal segít Ausztria dolgán.

Czernin

31-ikén mondja el *Tisza* nagy beszédét bukaresti követünkről, *Czernin grófról*, akinek — állítólag a német császár csöndes együttértésével folyó — romániai tárgyalásai nagyfokú nemzetiségpolitikai, sőt állítólag területi engedményeket is nyújtanak a románoknak. — Ugyanezen a napon *Szell* Kálmán is beszédet mond a román kérdéstről a Dunántúli Közművelődési Egyesületben.

Február 5-ikére megérkezik a máramarosszigeti rutén-pör tárgyalására, *Bobrinszky* gróf is, mint mentő tanú.

Másnap vége szakad *Tisza* Istvánnak a román komitéval folytatott tárgyalása; 13-ikán a komité teljes bizottsága összeül és 18-ikán hatá-

rozatban mondja ki, hogy Tisza István *engedményeit nem fogadja el* a megegyezés alapjául. 20-ikán viszont Tisza István a parlamentben nyilatkozik részletesen a román nemzetiségi párt vezéreivel folytatott tárgyalásairól s kijelenti, hogy azokat, az engedményeiket, amelyeket beígért, azokat — a tárgyalások megszakadása dacára is — megfogja adni, de nemcsak a románoknak, hanem valamennyi nemzetiségnek.

Februárius 21-ikén a bécsi haditörvényszék kémkedés miatt halálra ítéli *Jandrics Cedimir* főhadnagyot.

Catarau merénylete

23-ikán, mintegy válaszul a román tárgy alá-sóik megszakadására, *Debrecenben bombamerényletet* követnek el az ottlakó hajdúdorogi görögkatolikus püspök ellen. A bomba, melyet állítólag kegyzereket tartalmazó postaládában küldtek Czernowitzból, a csomag felbontása közben robbant fel és darabokra tépte a püspök vikáriusát, titkárát, jogtanácsosát, levéltárosát és egy joghallgatót. A püspöknek magának nem történt baja. A bombamerénylők után megindított nyomozás már két nap múlva kiderítette, hogy két romániai ember álnéven adta fel Czernowitzban a pokolgépet. Újabb három nap múlva az is kiderült, hogy a pokolgép két küldője nem az útlevelem szereplő két bukaresti ember, hanem két állítólagos besszariába román, Catarau és Kirilov. (Catarauról évek múltán az is kiderült, hogy a román rendőrség alkalmazottja volt, de ezt akkoriban kölcsönös egyetértéssel úgy Romania, mint a Monarchia elhallgatta, így érthető, hogy mindakét merénylő elmenekülhetett, mielőtt a bukaresti rendőrség elfoghatta volna őket.)

És újabb bomba

Március 2-ikán újabb *bombarobbanás* történik a fiumei kormányzóság kertjében; ezúttal nem okozott kárt.

3-imán kihirdetik a *rutén-pör ítéletét*: az 55 vádlott közül 23-at mentettek fel, a többi izgató hosszabb-rövidebb ideig tartó államfogház-büntetést kap.

6-ikán *Mihályi* Tivadar deklarációt olvas fel a parlamentben s előadja a román bizottság bekezdéseit. *Tisza* István a magyar nemzeti egység terén várja a románok politikai érvényesülését.

7-ikén egy *montenegrói* és egy osztrák-magyar csapat összeütközik s rendes csatára kerül a sor, halottakkal és sebesültekkel.

9-ikén *Ferenc Ferdinánd* tart egy meglehetősen kardcsörtető beszédet a Monarchiának *Szkutari-felé* irányuló törekvéseiről. Nálunk a beszédet, amely a külföldi sajtóban meglehetősen izgalmaikat váltott ki, nagyjából elhallgatták.

11-ikén a parlamentben nagy *nemzetiségi vita* kezdődik, amelyen a románokon kívül már a szlovákok is részt vesznek.

Caillaux-tragédiája

18-ikán, a *Figaro* menthetetlen támadó hadjárata következtében *Caillaux* pénzügyminiszter neje lelövi a lap szerkesztőjét. Ezzel maga Caillaux kikapcsolódik a francia politikából, — *Jaurés*-szel együtt ők ketten képviselheték volna a józanság gondolatát a nagy konflagráció percében Franciaországban: Caillaux-t ez az incidens toltá, félre; Jaurést a háború előestéjén lötte egy bérgyilkos agyon. A háború fúriája ezzel fékevesztetten tombolt rá Franciaországra.

20-ikán végetér a magyar parlament nemzeti-ségi vitája, anélkül, hogy a feleket egymáshoz közelebb hozta volna, vagy valamilyen megértést, legalább kedvezőbb légkört teremtett volna.

23-ikán Vilmos császár leutazik *Korfuba* s útja közben meglátogatja *Ferenc Ferdinándot*. Korfut a német császár — állítólag Erzsébetkirályné iránt érzett kegyelele jeléül — vásá-

rolta meg Ferenc Józseftől. A háború folyamán. derült ki, hogy most tavasszal rendeztek be a korfui Achilleion alatt egy petróleum-állomást a tengeralattjárók számára.

Március 30-ikán a bukaresti román kulturliga gyűlésén provokáló támadások hangzanak el a Monarchia, és főként Magyarország ellen.

Április 23-ikán érkezik le a király döntése, a melylyel Zanella Richárdnak, Fiume podesztájává történt megválasztását nem hagyta helybe. S ugyancsak ezen a napon hoz a szatmári törvényszék ítéletet a Marosdwd-féle román zendülők ügyében.

A mindjobban kiélesedő nemzetközi és magyar nemzetiségi viszonyok következtében április 30-ikán a függetlenségi képviselők lemondanak a Szentpétervárra tervezett útjukról.

Május 14-ikén Pop-Csicsó román nemzetiségi képviselő a parlamentben előadja a magyarországi románok sérelmeit. Ugyanezen a napon Mangra Vazul magyar országgyűlési képviselőt és a nagyváradi görögkeleti püspökség vikáriusát, amikor a bukaresti Akadémián székfoglalóját akarta megtartani, az akadémikusok bojkottálták, az uccán pedig a diákok megverték. A román akadémia: ki is zárta őt a tagjai sorából.

20-ikán Schäfer Jakab a zágrábi színház előcsarnokában merényletet kísérel meg Skerlec Iván horvát bán ellen.

30-ikán cári ukáz jelenik meg, amely ez év őszére egész Oroszország területéin behívja a tartalékosok három évfolyamát.

A román deklaráció

Június 7-ikén Nagyilondán, román népgyűlés volt a román nemzetiségi képviselők részvételével, amely kinyilatkoztatta, hogy román kulturális szempontból egy és ugyanazon népnek érzi magát az összes és bárhol is lakó románokkal.

12-ikén Vilmos császár újra Konopistba érke-

zik Ferenc Ferdinánd látogatására. A német hírszolgálat szerint azért, hogy a trónörökös híres konopisti rózsatermését tekintse meg. A kérdés csak az, hogy miért kellett ehhez a természettudományi vagy esztétikai művelethez. Tirpitz nagy admirálist és a német vezérkar képviselőjét is elvinni?

Június 15-ikén az *orosz cári család* Konstanzaba érkezik: és ott találkozik, a román királyi családdal. A cár feltűnő és szokatlan kitüntetésekben részesíti Carol királyt.

A vég kezdete

Június 25-ikén kezdetüket veszik a *bosznai és szerajevói nagy hadgyakorlatok*, amelyeknek befejezésére, a szerbek nemzeti ünnepére: Vidovdan (Szent Vid) napjára és a kossovopoljei (rigómezei) ütközet 525-ik évfordulójára, a június 28-ikára eső vasárnapra, tervezik Ferenc Ferdinándnak szerajevói tüntető látogatását.

Június 28-ikán két szerb nemzetiségű, de osztrák alattvaló egy sikertelen merénylet után lelövi *Ferenc Ferdinándot*, a Monarchia, trónörökösét és a trialista koncepció fejét, valamint nejét, *Hohenberg Zsófia* hercegnőt.

Ezzel elgurult a véres kocka ...

AMIT A VÖRÖSKÖNYVBŐL KIFELEJTETTEK

Az osztrák-magyar közös külügyminisztérium 1915 február 3-ikán — kissé lassú ütemben ugyan — de nyomon követte a külföldi diplomácia „festékes skatulyáját”, névszerint az 1914 augusztus 6-ikán kiadott angol *fehérkönyvet*, az 1914 november 28-ikán közzétett francia *sárgakönyvet*, a háború első hónapjaiban kiadott orosz *orange-könyvet*, az 1914 novemberében megjelent szerb *kékkönyvet*, az, 1914 szeptembere elején közzétett belga *szürkekönyvet* s e napon megjelentette a vöröskönyvet, a háború előzményeihez tartozó 69 okirat gyűjteményét, amelyek közül az első hat a demarche előtti időszak eseményeit tárgyalja, a többi 55 pedig a július végéig terjedő időszakra vonatkozik.

Ez a vöröskönyv — ezt ma már tárgyilagosan meg lehet állapítanunk — mesterműve a *reservatio mentalis-okuak* és főként az elhallgatás művészetének. Hogy mennyire az volt, mutatja az a körülmény, hogy nyomban az osztrák köztársaság megalakulása után a nemzetgyűlés elhatározta a külügyminisztérium idevonatkozó egész dossier-jának egészen augusztus 27-ikéig terjedő időközrel nem kevesebb, mint 352 eddig ismeretlen, vagy csupán részeiben ismert dokumentumot hoz napfényre, egyszerűen, pontos szöveg szerint, minden interpretálás nélkül.

Ok vagy ürügy

Ha az 1915-iki vöröskönyv alapirányzata az volt, hogy kimutassa, mennyire *belekényszerítették* a Monarchiát a szerbek és az oroszok a

háborúba, az *Ergänzungen und Nachtreg* e három kötetje most lényegesen megmódosítja ezt a hiedelmünket. Lehet, hogy a fenyegető világpolitikai helyzet tényleg azt diktálta a Monarchiának, hogy létérdekei védelmére nyaljon a fegyverhez; a szerajevói gyilkosság elintézése maga azonban — ez ma már tisztán látszik — nem nyújt kellő támpontot a külügyminisztérium háborús elhatározására. Sokkal inkább azt a benyomást nyerjük ma, hogy a szerajevói esemény inkább ürügyül szolgált arra, hogy talán más, mélyebb okok felbuccyantására és ellentétek elintézésére kedvező alkalmul használtassék fel. A háború kellős közepén természetes és kézenfekvő okoknál fogva nem kívánta a külügyminisztérium ezt az igazságot a világ előtt feltárni; ma azonban és épen nekünk, magyaroknak, semmi okunk sincs arra, hogy ezt a tényállást továbbra is eltitkoljuk magunk elől. Igenis, a bécsi hadügyminisztérium mindent megtett arra, hogy a szerajevói ügyet ne lehessen békésen elintézni, hanem hogy ezúttal komoly leszámolást ejtsen meg Szerbiával s ha muszáj, — Oroszországgal szemben is.

Megállj, megállj ...

Mindenekelőtt *Szerbiának a szerajevói mérvnyelben való közvetlen részességét* illetőleg változtat ez az okmánytár az eddigi közhiedelmen. Mindjárt az első akta, *Ferenc Józsefnek* Vilmos császárhoz 1914 július 2-ikán intézett levele azt mondja:

— ha talán előreláthatólag lehetetlen is lesz majd a szerb kormány bűnrészességét bebizonyítanunk; . . .

S ezt a tételt valószínűleg *Tisza Istvánnak* előző napon kelt, a felséghez intézett előterjesztéséből veszi, amely szerint:

— eddig nincsen elegendő támpontunk arra, hogy Szerbiát felelőssé tehezzük . . .

Ezt a feltevést aztán maga az osztrák részről kiküldött vizsgálóbiztos, *Wiesner* osztálytaná-

esős hivatalos jelentése minden kétséget kizáróan igazolja (1914 július 13-iki sürgöny):

— merénylet előtti időből való anyag semmiféle támpontot nem nyújt a propagandának a szerb kormány által való támogatására.

Majd:

— A szerb kormánynak a merénylet irányításában vagy előkészítésében és a fegyverek rendelkezésre bocsátásában való részessége (Mifwissenschaft) semmivel sincs igazolva, de még csak nem is következtethető erre. Ellenkezőleg, arranézve Amannak támpontok, hogy ezt kizártnak tartsuk.

Továbbá:

— Prjibicevic részessége nincs megállapítva és az erről szóló első jelentések a nyomozó rendőri közegek sajnálatos félreértésén alapulnak!

(Pribicevic Milán szerb őrnagy a szerb „Kardna odbrama” egyik vezetőembere volt s a gyilkosságban való részvétel igazolta volna a szerb tisztikar bűnrészességét. Kiderült, hogy Pribicevic a kritikus időben nem is volt Belgrádban s így a merénylőkkel össze sem jött. Ezt maga a Berchtold-féle július 25-iki memorandum — *Német* Alfréd, Diplomáca okmányok 1780. — igazolja).

Végül a hivatalos Szerbia bűnrészességét állítólag igazoló legfőbb vádpontra, a *kragujeváci arzenálból* származó kézigránatokra nézve ezt jelenti Wiesner osztálytanácsos:

— A bombáknak a kragujeváci szerb hadraktárból való eredete tárgyilagosan kétségtelenül ki van derítve; de nincs semmi támpontunk arra nézve, hogy csak most ad hoc emelték ki a raktárakból, miután e bombák még a múlt háború idejéből, komitácsik készletéből származhatnak.

Szerbia demobilizál

Szerbia annyira nem számított a szerajevói ügyből kifolyólag háborúra, hogy *Giesl* bárónak még július 21-ikén küldött titkos jelentése szerint:

— semmiféle vagy legalább komolynak nem nevezhető rendszabályokat nem eszközölnék a hadsereg készenléte helyezésére; a tartalékosokat, új Szerbiából kis csapatokban és fegyvertelenül bocsátják haza Ó-Szerbiába és a második tartalék mobilizálására még semmiféle rendelkezést nem tettek. Minden ezzel ellentétes-hir eddig nélkülöz minden bizonyítékot.

Ugyanezen a napon a német követ megjelenik a Ballplatzon és a német külügyi államtitkár, Jagow sürgönye értelmében, közli, hogy a berlini szerb ügyvivő megjelent az, államtitkár előtt és kormánya megbízásából kijelentette, hogy

— Szerbia a szomszédos Monarchiával a legjobb és legkorrektebb viszonyt szándékozik fenntartani és kész arra, hogy Ausztria-Magyarországnak a szerajevói merénylet szigorú kinyomozására irányuló bármely követelését, ha az a szerb királyság becsületével és szuverenitásával nem ellenkezik, teljesítse. A szerb királyi ügyvivő egyidejűleg arra is felkérte a német kormányt, hogy hasson békülékeny szellemben a bécsi kabinetre.

A szerb kormány hangulatára nézve az is jellemző, — belgrádi követünk július 24-iki sürgönyéből olvassuk, — hogy az osztrák-magyar démarche átnyújtása után a szerb sajtóban felütköző támadó hanggal szemben állást foglal:

— (azokat a lapokat), amelyek közül némelyeket, túlságosan közönséges támadásaik miatt, elkoboztak . . .

Berchtold kifogásai

A szerb kormány 1914 július 25-iki válaszjegyzékében szinte szóról-szóra elfogadja a bécsi követeléseket (Giesl-nek a július 23-iki 175. számú utasítása az volt, hogy „a démarchenak minden feltételes vagy csupán fentartásokkal való elfogadását visszatartásnak tekintse”). Hogy Berchtold gróf minő kifogásokat emelt a szerb válasszal szemben, arra jellemző a július 28-án

összes követségeinkhez szétküldött jegyzékben v3581— 3612-a.) közlött szembeállítás a mi követeléseinknek és a szerb válasznak.

A szerb válasz: A Ballplatz szövege
 „A szerb királyi kormány elítél minden A Ballplatz szövege propagandát, amely és megjegyzései:
 Ausztria-Magyarország ellen irányulna...” „A szerb királyi kormány elítéli az Ausztria-Magyarország ellen irányuló propagandát.”

Az általunk követelt nyilatkozatnak a szerb királyi kormány által eszközölt megváltoztatása azt akarja mondani, hogy ilyen, Ausztria-Magyarország ellen irányuló propaganda nincs, vagy ilyenről nincs tudomása. Ez a formula nem őszinte és alattomos.

„(A szerb kir. kormány) arra kötelezi magát, hogy az alkotmánynak legközelebb bekövetkező revíziója alkalmával, az alaptörvény XXII. cikkébe olyan pótlást vesz fel, amely (a Monarchia gyűlöletére és megvetésére izgató) publikációk elkobzását megengedi, ami az alkotmány XXII. szakaszának világos rendelkezése szerint ezidőszere lehetetlen.”

Ehelyett Szerbia bizonyos törvények hozzását ígéri meg, amelyek e cél elérésére szolgáló eszközt nyújtsanak, u. m...
 ...Ilyen törvények fennállása nekünk mitse használ Szerbiában, hanem csakis a kormánynak kötelezettsége, hogy ezt a törvényt alkalmazni is fogja, amit azonban nem ígértek meg nekünk.

A szerb válaszcikk végül ebben a mondatban csendül ki, amely a szerb kormánynak arra a törekvésére jellemző, hogy a szerajevói ügyet lehetőleg békésen intézzék el:

A szerb királyi kormány azt hiszi, hogy közös érdekekben áll ennek az ügynek a megoldását nem elsietni s ezért, ha a cs. és kir. kormányt ez a válasz nem elégítené ki, bárminőképpen kész arra, hogy valamely békés megoldást fogadjon el, akár e kérdés eldöntésének a hágai nemzetközi bíróságra, akár a nagyhatalmak ítéletére való átutalása formájában.

Mindenki Berchtold ellen

Hogy mennyire rabulista volt a bécsi Ballplatz, kicsinyes szóforgatása a szerb válaszcikk körül, mutatja az, hogy saját párizsi követünk, *Széchen* gróf kénytelen kétízben is ilyen értelemben referálni:

— (Paris, július 26., délután 4.20.) (A belgrádi francia képviselőnek sürgönye szerint) Szerbia minden követelésünket fentartás nélkül elfogadja, késznek nyilatkozik, sajtótörvényének módosítására s csupán a mi szerveinknek a Szerbiában való nyomozásban történő részvétele ügyében, amelyet különben elvileg szintén elfogad, kér közelebbi felvilágosításokat.

— (Paris, július 27., reggeli 12.85.) Az a körülmény, hogy itteni laphíradások szerint a szerb kormány minden követelésünket elfogadta és egyes porotok dolgában, amelyeket szintén elfogad, felvilágosításokat kért, mi azonban ennek dacára is elfogadhatatlannak minősítettük a választ, itt általában kellemetlen benyomást keltett s odamagyarázzák, hogy mi mindenáron fegyveres összeütközést keresünk.

Sir Edward *Grey*, az angol külügyi államtitkár, londoni követünk jelentése szerint (július 24., délután 8.48.)

— egészen megdöbbenve és nyugtalanul nyilatkozott. Szerinte még soha független államhoz ilyen hangnemben nem szólottak. A tartalmánál

még sokkal inkább kifogásolta (a jegyzékünk) formáját is a rövid határidő, szerinte, minden jó törekvést lehetlenné tesz.

Ennek ellenére is Sir Edward minden követ megmozdított, hogy lehetőleg rendbe hozza, amit Berchtold gróf elrontott. *Bethmann-Hollweget*, a német kancellárt kérte fel a közvetítésre, amiről Bethmann július 28-ikán értesíti Berchtoldot s ebben az értesítésben maga a német kancellár is kénytelen a szerb válaszjegyzéket értéke szerint méltányolni. A meglehetősen álnok szövegezésű mondat így hangzik:

— Miután egy angol konferencia javaslatot már vissza utasítottunk, lehetetlen a számunkra, hogy a mostani angol kezdeményezést is a limine visszautasítsuk. Minden egyes közvetítő akció visszautasításával az egész világ szemében magunkra háritanók a konflagrációért való felelősséget és bennünket állítanának be, mint a tulajdonképen való háborúra uszítókat. Ez saját országunkban a magunk helyzetét is lehetlenné tenné, ahol pedig úgy is kell ezt a közvélemény előtt szerepelnünk, mint akiket a háborúra kényszerítettek. Helyzetünk annál is nehezebb, miután Szerbia látszólag nagyon messzeemenően engedett a követeléseinknek.

Még Berchtold is

De végül maga Berchtold is kénytelen a július 27-iki felségelőterjesztésében bevallani, — hogy

— a szerb kormány válasz jegyzéke tartalma szerint ugyan teljesen értéktelen, de formája szerint engedékeny ...

Tegyük-e még hozzá, hogy Szerbia, amikor látta, hogy Bécszet ez az engedékenységek sem elégtí ki, csakhogy minden békés utat megpróbáljon (berlini nagykövetünk július 30-iki titkos ch if r e - értesítése szerin t)

— Rómában és Londonban kijelentette, hogy „még abban a két pontban is, amelyet nem fogadott el eddig”, engedni fog.

Népeimhez

A július 28-iki, *Népeimhez* kiáltvány erről is nyilatkozik:

— Szerbia *visszautasította* kormányomnak mérsékelt és igazságos kívánságát és *megttagadta* azon kötelességek teljesítését, amelyek népek és államok békés együttélésének természetes és szükséges alapjai.

Úgy érezzük ma a történelmi távlatból, de a dolgok tudói — Tisza Istvántól egészen Edward Grey-ig és Berchtoldig — már akkor is úgy érezték, hogy a kiáltványnak ezek a *visszautasította* és *megttagadta* kifejezései, enyhe szóval, túlzások. Vájjon, ha nincs titkos diplomácia, a maga körmönfont elhallgatásaival, vájjon, ha mindent nyíltan és őszintén a népek elé tártak volna, kérdés: akkor is olyan döntés történt volna, amely a háborúhoz s ezzel Trianonhoz vezetett?!

Szerbia általános politikája Monarchia-ellenes volt, ez tagadhatatlan. De az osztrák-magyar démarchera adott szerb válaszjegyzék nem lehetett ok a háborúra, legföljebb ürügy. Ez is tagadhatatlan.

RIESENSPIELZEUG

Nem szerecsenmosdatás a célunk; távolról bem akarjuk állítani, hogy Szerbia a Monarchiával szemben valami feltűnően szíves szomszédi viszonyt tartott fenn, amit 1906 óta, amióta a magyar agráriusok a szerb határzárát felállították, józanul nem is igen tehetett volna tőlük várni. (Ezt a vádat *Horváth Jenő* „A trianoni béke megalkotása 1915—1920” című diplomácia történelmi tanulmányában sem tudja elerőtleníteni; mindössze „a nyugati országokból a nagy osztrák politikai körökön” át Szerbia felé való továbbhárításnak tulajdonítja ezt a határzárát.) Mindössze annyit kell leszögeznünk, hogy 1914 júliusában sem a szerbek, sem az Entente nem akarta a háborút; ebben az időpontban tisztán és kizárólag a Bauplatz (s a helyzet további alakulásában a német mérvadó körök is) kereste a háborút *a-tout-prix*.

Egy függőben maradt affér

Érdekes nyomon kísérni, hogy minő munkát fejtett ki ebben a kritikus hónapban, 1914 júliusában *Berchtold* Lipót gróf, az osztrák-magyar Monarchia külügyminisztere. Berchtold erőszakolt háborús politikájának indítékait még nem tárta fel kellően a történetírás; valószínű, hogy igen különböző természetű okok játszottak ebben közre, hogy ez a morva eredetű magyar mágnás mindenáron a véres kard körülhordozójává kívánt lenni, Berchtold gróf 1907-től 1911-ig volt a Monarchia szeptérvári követe. Oroszország még alig ocsúdott fel a japán háborúból, teljesen erőtlen volt s Berchtoldnak könnyű módja lett volna rá, hogy az agyaglábú kolosszust a hármasszövetség mellé hangolja. Ehelyett az történt, hogy *Alexander Petrovics Iszvolszki*, a geniális orosz külügyminiszter egy-

két diplomáciai sakkhúzással Oroszországot az eddigi izoláltságából és *quantité négligeable*-voltából egy csapásra a nemzetközi politika legkomolyabb tényezőjévé avatta: a csak nemrég csúfosan megvert cárnál sorra kilincselte az angol király, a francia elnök; megszületett — Iszvolisaki hathatós közbenjöttével — a *triple-entente*, mint a hármasszövetség ellensúlya, s Iszvolisaki ügyes politikája következtében megalakult orosz patronátus alatt a jórészt Ausztria-Magyarország ellen is irányuló Balkán-szövetség.

Berchtold gróf egyik diplomáciai vereséget szenvedte a másik után s amikor végül Iszvolisaki éppenséggel a ránk legveszedelmesebb pontra, a párisi nagykövetségre került, ezt már Berchtold nem bírta ki, 1911-ben otthagyta Szentpétervárt Aehrenthal halála után, 1912-ben, mint „magyar” külügyminiszter került a Monarchia élére, ahová főként a napról-napra *élesedő* szláv kérdés miatt, mint annak „szakértőjét” hívták el. *Most* elérkezett a perc, hogy az Iszvoliszkival vívódó párbaját csattanó befejezéshez juttassa. Ha *most* sikerül olyan helyzetet teremtenie, hogy Szerbiát megtörje, akkor Oroszország — *Hartwignak*, a belgrádi orosz követnek nagyszerű orgonajátéka dacára is — elveszítette a játszmát a Balkánon, tekintélye hosszú időkre kiköszörülhetetlen csorbát szenved a déli szlávok szemében.

Ez lehetett Berchtold háborús politikájának egyik indoka. A másik, a szinte betegességig fajult, hipertójális, dinasztikus érzésében keresendő, amelylyel agg uralkodójának öreg napjaira, akár még háború árán is, megakartta azt az örömet szerezni, hogy az annektált provinciák sorsát végérvényesen a Monarchiához kösse, s ezzel Ferenc József félévszázados álmát valóra váltsa.

Komolyabb indokok

Igaztalanok lennénk, ha nem keresnénk Berchtold politikája mögött tárgyi indokokat

is: a szlávsággal elébb-utóbb föltétlen bizonyossággal bekövetkezendő leszámolás szükségérzetét, amely leszámolást olyan percben kall meg-ejtenie, amikor Oroszország még nem készült fel, amikor Szerbia még fáradt a Balkán-háború után, amikor Olaszország még nem ugrott ki a hármasszövetségből s amikor Romániában még a Monarchia öreg barátja, Carol, az uralkodó (mert a következő román Hohenzollern már teljesen és nyilvánvalóan az Entente befolyása alatt áll).

A Monarchia trónörökösének meggyilkoltatása, mindezekon felül olyan lélektani percben teremtett, amikor a Monarchia jogos felháborodással üthetett a kardjára, s a nyugati államokat bizonyos gentlemanlike nehéz helyzetbe hozta a nyilvánvalóan védhetetlen szerb ügy tekintetében. Tehát minden csak azon múlott, hogy a trónörökös-gyilkosság vádját jól támogassuk meg s olyan európai közhangulatot teremtsünk, amely erkölcsileg lehetetlenné tegye, hogy bármely kultúrállam beleavatkozassék a Monarchia és Szerbia kizárólagos ügyébe.

Berchtold ennek az „erkölcsi lehetetlenülésnek” a fikciójára építette fel nyilvánvalóan az egész haditerviét. Ha ezzel egyszer tisztában volt, akkor a diplomáciai játék minden modulációjával, ha kell: elhallgatásokkal, féligazságokkal, ha kell: erkölcsi terrorral, kierőszakolja a háborút.

Tisza ellen

Eléggé közismert dolog, de — *Tisza* Istvának a háborús szerepléséről szóló részben — még bővebben lesz alkalmunk rátérni, hogy a közös miniszteri tanácskozásokon minő szívós okfejtéssel sikerült még a magyar miniszterelnököt is eredetileg nem épen háborús-párti érzelmeiben leszerelnie. Ebben a munkájában hű segédje volt *Stürgkh*, az osztrák miniszterelnök, aki már az első, július 7-iki közös minisztertanácson kijelentette, hogy

— ha nemzetközi okokból egy megelőző diplomáciai akció útjára lépünk is Szerbiával

szemben, ez csak azzal a szilárd elhatározással történhetik, hogy ez az akció csakis háborúval végződhetik.

Igy a minisztertanács összes tagjai, a magyar kir. miniszterelnök kivételével, azon a nézeten vannak, hogy

— egy pusztán diplomáciai siker, még ha Szerbiának nyilvános, megalázásával végződ-
nék is, értéktelen lenne s hogy ezért Szerbiával szemben olyan messzire menő követelésekkel kell fellépünk, amelyeket előreláthatólag vissza kelljen annak utasítania, hogy így aztán szabad utat nyerjünk egy katonai beavatkozás formájában való gyökeres megoldásra.

A minisztertanács végül, Tisza többszöri fel-
szólalása után abban konkludál, hogy

— a m. kir. miniszterelnök javaslatai is, minden valószínűség szerint, az általa is, meg a konferencia többi tagja által is Szerbiával szemben szükségesnek tartott háborús leszámolásra fognak vezetni.

Ferenc József ezt a jegyzőkönyvet már csak a háború kitörése után, augusztus 16-ikán látta.

De Tisza még nem puhult meg egészen; újabb, hatékonyabb regisztret kellett bekapcsolni, — olyat, amely Tisza legszemélyesebb érzelmeit, mindenekelőtt a bátorság-gyávaság kérdését piszkálja fel.

— E percben ment el tőlem Tschirschky (a bécsi német követ) — így ír Berchtold mindjárt a minisztertanácsot követő napon Tiszának — aki Berlinből sürgönyt kapott, amely szerint császári Ura felszólította őt, jelentse ki itt *teljes nyomatékkal*, hogy Berlinben elvárják, hogy a Monarchia Szerbia ellen akciót kezdjen s hogy Németországban nem találna megértésére, ha mi a jelen alkalmat elszalasztanók anélkül, hogy ütést mértünk volna . . .

— A követ további kijelentéseiből módomban volt meglátni, hogy Németországban gyöngeségünk beismerésének magyaráznák, ha Szerbiával tranzigálnánk; már pedig ez nem maradhatna hatás nélkül a hármasszövetségben belül

való helyzetünkre és Németország- jövendő politikájára.

Ultimátum vagy nem ultimátum?

Ez hatott. Berchtold már a július 14-iki felékelőterjesztésében jelentheti:

— Tisza gróf elejtette azokat a megfontolásokat, amelyeket a rövid határidejű *ultimátummal* szemben felhozott . . .

Egyúttal őszintén közli Ferenc Józseffel:

— A Belgrádba intézendő jegyzéknek ma megállapított tartalma olyan, hogy egy háborús leszámolás valószínűségével kell számolnunk.

Berchtold maga a királyival szemben az ultimátum szót használta. Giesl báró belgrádi követünk tisztán érezte is, hogy az általa átnyújtott *jegyzéknek* ilyen *ultimátum* jellege van s ezért a július 23-ikán Becsbe küldött chiffre-sürgönyében el is szólja magát s ultimátumot ír. Berchtold még aznap — nem minden hipokrizis nélkül — kitanítja:

— Mai belgrádi demarcheunknak Ön által választott „ultimátum” megneveztetése annyiban helytelen, hogy a határidő hiábavaló letelte után csupán a diplomáca viszony megszakítása s nem egyúttal nyomban a hadiállapot beállta fog következni.

Utasításul azonban 175. számú július 23-iki számjeles, titkos sürgönyében kiadja, hogy

— Excellenciád a demarchenak minden feltételes vagy fentartással kísért elfogadását — visszautasításnak tartozik fölfogni.

Aminthogy a szerb válaszjegyzéket — amelyet világszerte teljes elégtételnek tekintett mindenki, még a német kancellár is, miután nem tud ellene semmi lényegeset felhozni, a mögötte rejlő gondolatokat keresi, — július hó 27-iki körtáviratában Berchtold így kénytelen megemlíteni:

— az egész jegyzéket az őszintétlenség szelleme tölti el.

A régi rankün az oroszokkal szemben

Véleményének indokolását, a részletes dossi-ert azonban a kérdésben velünk szemben leginkább érdekelt orosz külügyi hivatalnak, annak mind sürgetőbb követelése dacára, sem küldi meg az utolsó percig, amikor már Oroszország mozgósított.

(Szapáry gróf szentpétervári követ július hó 29-iki sürgönyéből:

— Szazonow úr még egyszer sürgetve kérte a dossier megküldését, amelyet a nagyhatalmaknak beígértünk s amely még nem fekszik előtte. Hiszen — úgymond — mégis csak látni szeretnők azt, mielőtt a szerbek ellen megkezdődik a háború.

— ... az volt a benyomásom, hogy még abban reménykedik, hogy a dossierban találni fog valamit, ami lehetővé tegeye a számára, — hogy Szerbiát cserbenhagyja.)

De Berchtold keményen és nyílegyenesen dolgozott a háború felé. Az orosz külügyminiszter már két nappal előbb felvetette a mediatio eszméjét a bécsi orosz követ útján. Berchtold elutasító válaszának két főérve volt. Az egyik, hogy „Magyarország közvéleményét már túlságosan megragadta egy mélyreható általános izgalom”, a másik pedig, hogy „szerb részről tegnap immár meg is kezdték velünk szemben az ellenségeskedést a magyar határon.”

Az első főérvre nézve ma már elmondhatjuk, hogy az az izgalom főként a kormánypárti sajtóban jelentkezett, amely odáig ment, hogy Ferenc Ferdinándról tárcákat közölt, amelyekről kiderült, hogy az elhunyt trónörökös milyen meleg barátja volt a magyaroknak. Az ucca izgalma pedig a hivatalosan kirendelt katonazénék felvonulásában és a munkapárti klub ablakjaiból tartott beszédekben nyilvánult meg ez az „izgalom” fentről csinálódott.

A temeskubini „ütközet”

Az állítólagos szerb kezdeményezésű fegyveres határincidens pedig egyszerűen hazugság

volt. Berchtold maga, egy július 29-iki rövid fel-ségelőterjesztésben könnyedén intézi el a dolgot:

— Miután a Temeskubinnál lezajlott ütközet-ről szóló hírek nem nyertek igazolást, ezzel (szemben csupán egy hamis jelentésünk volt egy Gradisténál állítólag lejátszódott apró csetepa-téról, amely természetesen nem látszott arra, al-kalmasnak, hogy egy fontos állami döntés indo-kolásául előhozakodjunk vele. Felséged utólagos legkegyelmesebb beleegyezésének reményében, a Szerbia ellen intézett hadüzenet szövegéből ki-töröltem a szerb csapatoknak Temeskubinnál va-ló támadásáról szóló részt.

Így. Egyszerűen. Berchtold gróf igazán ve-szedelmes játékot űzött a király jóhiszeműségé-vel, meg az orosz külügyminiszternek akkor, még — saját követünk többszöri ki jelentése sze-rint — komoly békevágyával vagy legalább is a háborútól e percben még irtózásától.

— Szazonow úr — így szól Szapáry szentpé-tervári követünknek 29-ikén éjjel 11-kor feladott sürgönye — azzal kezdte, hogy megállapítsa, — hogy Ausztria-Magyarország kategorikusan megtagad minden további eszmecseréit. Amit én, Excellenciádnak 191. számú sürgönye értelmé-ben, oda helyesbítettem, hogy Excellenciád ugyan mindazok után, amik történtek (Temes-kubint S. G.), tényleg visszautasította, hogy a jegyzékek szövegéről s általában az osztrák-ma-gyar-szerb konfliktusról eszmét cseréljen, de . . .

Berchtoldnak Szapáryhoz másnap küldött in-strukciójában meg is találjuk Szazonow igazo-lását:

— nem is volt soha szándékunkban, hogy a jegyzékünk pontozataiból valamit is lealkudni engedjünk.

Az angol elkedvtelenedés

Hogy Bécs uszító magatartása a nagyvilágban mit jelentett, arról maga Berchtold számolt be a július 31-iki közös miniszteri tanácskozáson, ahol bemutatta a londoni német követ, Lich-nowsky herceg jelentését Berlinbe, amely sze-

rint Sir Edward Greynek magánbeszélgetés formájában adott információja szerint

— az angol kabinetnek számolnia kell a közvéleménnyel, amely az osztrák részről tanúsított csökönység miatt már kezd ellenünk fordulni.

Hogy ez az angol ellenünk-fordulás mit jelentett ráknézve, azt az angoloknak e napokban tanúsított magatartása vázolásánál szándékunk elmondani.

Berchtold gróf mindenáron háborút akart Szerbiával s ezenközben elkövette azt a ballépést. hogy Oroszországot is kihívta, maga ellen, Angliát is *elidegenítette* tőlünk, — nem szólván ezúttal az olasz és a román kérdés kezeléséről, a mely még egészen külön megvilágítást igényel.

VAK VEZET VILÁGTALANT . . .

A háború alatt főként, de azóta is, leginkább német részről, meglehetősen bőséges publikáció-áradat özönlötte el a *világot*, amely mind az Entente különböző államainak a háború kitörésében való részességét bizonyította. Semmi okunk sincs rá, hogy e publikációk tetemes részének hiteles voltában kételkedjünk. Egészen bizonyos az, hogy a cár körül volt egy erős háborúspárti kottéria, részben nagyhercegekből, részben diplomatókból és főrészen katonákból és katonai intendánsokból. Az is bizonyos, hogy az angol és francia nacionalista és jingo sajtó rég idők óta uszított háborúra s ebben angol részről imperialista, francia részről pedig nehézipari érdekeltségek támogatták hol erkölcsileg, hol anyagilag. A hármass Entente szintén nem csupán, mint a cár, az angol király és a francia elnök pusztán kéjutazási vállalata alakult meg, hanem annak kimondott harcias éle is volt. (Ezekon kívül pedig egészen bizonyosan volt néhány komoly világgazdasági ok, amelyeknek részletezését e sorok folyamán még nyomon kell követnünk.)

E bőséggel ismertetett anyag újra elmondása tehát kívül esik a magunk kitűzött céljain. Annál nagyobb súlyt kell tárgyilagos érdekből helyeznünk azokra a szempontokra, amik eddig szélesebb körökben ismeretlenek maradtak; így tehát elsősorban a *bécsi külügyminisztériumnak* a háború kitörése körül való szerepére.

Hogyan kell a németet beugratni

E szerep nem esik pontosan egybe a trónörökös meggyilkoltatásának időpontjával. Berchtold gróf már ezt megelőzőleg egy hosszabb memorandumot készített Németország számára a Balkán-kérdésről s e memorandum éppen

a szerajevói gyilkosság napján fejeződött be, úgy, hogy Ferenc József azt nyomban, a halálesetet II. Vilmostal közlő első leveléhez mellékelte.

Ez a memorandum pedig, a Balkán-kérdés történelmi előzményeinek és 1914-iki állásának részletes ismertetése (13 nyomtatott oldal) után első sorban arra készült, hogy Németországot Oroszország ellen — felpaprikázza. Hiszen végső konklúziói ilyen mondatokban csendülnek ki:

— Oroszország rendkívüli felkészülődése és harcias előkészületei, a stratégia vasutak kiépítése nyugat felé bizonyára még inkább irányul Németország, semmint Ausztria-Magyarország ellen.

— Oroszországnak a világpolitikát nem művelő Monarchia ellen irányuló nyilvánvaló bekerítő szándékainak végcélja az, hogy lehetetlenné tegyék a Német Birodalom számára, hogy Oroszországnak ama végső céljai ellenében és politikai és gazdasági szupremációja ellenében ellentállást fejthessen ki.

A német nem nagyon akar

Úgy látszik, Berchtold nagyon tisztában volt vele, hogy a hollótól hogyan kell a sajtót kicsalni: a „szupremácia” emlegetése elég volt, hogy II. Vilmost hiúságánál fogja meg. Mielőtt ugyanis ezt a memorandumot elolvasta a német császár, a német diplomácia valósággal kalmálólággal hatott a Szerajevó utáni Bécsre. — Július 3-ikán *Hohenlohe* herceg beszélgetést folytat Berchtolddal s itt figyelmébe ajánlja, hogy

— Szerbiával háborút kezdeni, anélkül, hogy biztosak lennének afelől, vajjon Olaszország és Románia is nem fog-e megtámadni, mégis csak nagyon meggondolandó dolognak látszik.

Július 4-ikén *Zimmermann* német külügyi államtitkár egyenesen ezt üzeni Berchtoldnak:

— A Szerbia ellen való elhatározott és energikus fellépést nagyon is érthetőnek találja, de érezben mégis csak nagy elővigyázatosságot

ajánl és azt tanácsolná, hogy Szerbiával szemben ne állítsunk fel lealázó követeléseiket.

Megkezdődik a licitálás

Szögyény gróf berlini nagykövetünk már július 5-ikén átnyújtja Berchtold memorandumát, amelyet a német császár még az ő jelenlétében „a legnagyobb figyelemmel” elolvasott. Az első válasza az, hogy előbb még a birodalmi kancellárral akarja a dolgot végigtárgyalni; de a közli euteső villásreggeli után; már kijelenti, hogy

— nagyon is megérti, hogy ő cs. és kir. felségének, közismert békeszeretete mellett, nagyon nehezeére esnék Szerbiába bemarsolnia; de ha mégis felismernők annak a szükségességét, — hogy Szerbia ellen hadművelettel lépünk fel, akkor ő (Vilmos császár:) nagyon sajnálná, ha a mostani, ránk nézve annyira kedvező percet ki nem használnék. Ami Romániát illeti, hát ő majd gondoskodik arról, hogy Carol király és tanácsadói korrektül viselkedj ének.

Kissé triviálisain kifejezve: könnyű Katót táncra vinni, — Berchtoldnak igazán nem kellett a németekkel szemben túlságosan fáradoznia; elég volt a kezdő akkordot megütnie: Berlin felől aztán már, bőséggel omlott a háborúra való buzdítás. Ide tartozott a bécsi német követtel, *Tschirschky*-vel való július 8-iki beszélgetés, amely *Tisza* Istvánra volt aztán oly meggyőző hatással. Julius 12-ikón *Szögyény* gróf már bőséges bátorítást jelenthet Berlinből:

— (Úgy őfelsége Vilmos császár, mint a többi mérvadó tényező) nyomatékosan újra arra biztatnak bennünket, hogy ne hagyjuk a jelen percet, tovatűnni, hanem a legerélyesebben lépünk fel Szerbiával szemben és egyszersmindenkorra tisztogassuk ki az ottani forradalmi összeesküvők fészkrét; Berlin teljesen reánkbízza, hogy e cél elérésére minő eszközöket tartunk a leghelelyesebbnek.

—...a mérvadó német körök s nem utolsó sorban maga őfelsége Vilmos császár is valósággal erő-

szakolnak bennünket, hogy egy, esetleg talán még háborús akciót is kezdjünk Szerbia ellen.

A diplomáciában a jó orr a legfontosabb!

— . . . egyáltalán semmiképen sem befejezett tény az, hogy vájjon, ha Szerbia háborúba keveredik velünk, hogy akkor Oroszország is fegyveres kézzel fog-e melléje állani . . . Oroszország katonailag ezidőszerint még távolról sem készült fel . . .

— A német kormány továbbá úgy véli, hogy biztos jelei vannak arra nézve, hogy Anglia egy, ama balkáni ország miatt kitörendő háborúban, ezidőszerint semmiképen sem fog részt vermi, még akkor sem, ha ez a hadjárat Oroszországgal, vagy esetleg Franciaországgal szemben is háborúra vezetne.

Tisztán látjuk, hogy Berchtold kezdeményezés-série ugyan, Németország percről-percre mennyivel jobban belelovalta magát és a Monarchiát ebbe a háborús kalandba, s ezenközben teljesen elveszítette a politikai tájékozóképességét; mert hiszen — túlzás nélkül — a szerbekkel kiütendő háborúról minden gyerek az első percben tudta, hogy Oroszország és Anglia abban nem maradhat semleges.

Már Tisza is...

Ha nem lenne olyan szomorú, valósággal pokolian kacagtató látvány lenne, hogy ebben a tragikus júliusi adventben hogy buzdították, bátorították, tüzelték egymást a Ballplatz, az Unter den Linden s most már — *Tisza István* is.

Július 16-ikán lelkendezve jelenti Szögyény gróf Berlinből:

— Tschirschky úr közli, hogy Tisza gróf az utolsó bécsi útja alkalmával felkereste őt és biztosította arról, hogy most már teljesen elejtette minden egyes, eleinte tényleg fennállott aggodalmát s hogy most már teljesen egyetért egy erélyes akcióval; egyébként Tisza gróf, — mint monda, tegnap a parlamentben leadott

nyilatkozatában egészen ebben az értelemben szólott, amivel itt nagy örömet okozott Jagow úrnak.

S most aztán már egészen a német veszi át a sarkantyú szerepét, Római követünk, *Mérey* jelenti július 30-rkán, hogy az ottani *német* követtel volt beszélgetése, amelyből két kritikai megjegyzést tart megemlítendőnek:

— 1. Hogy mi mindennel megkésünk, a vizsgálattal, a belgrádi jegyzék átnyújtásáal, annak Rómában való közlésével, s most a mozgósítással és a rajtaütéssel.

— 2. Hogy Berlinben tulajdonképen nincsenek a mi akciónk céljával tisztában. Mert addig ugyanis, amíg mi Szerbiát nem annektáljuk — egészben vagy részben, addig még egy vereségben meggyöngült Szerbiának: is mindenkor módjában lesz, hogy agitáljon, titkos egyesületeket alapítson, merényleteket főzzön ki, stb.

Újra a jó orr

A varázsseprő jól dolgozott!

S a németek még ekkor is, augusztus 1-én, — még mindig azt hitték, hogy Anglia semleges marad. E napon ugyanis *Szögyény* jelenti, hogy *Vilmos* császár a reggeli sétalovaglása közben *Larisch* gróf követségi tanácsosunkkal szemben így nyilatkozott:

— Ami Anglia magatartását illeti, érészben György király maga mondta Henrik (porosz) hercegnők, annak nemrégiben végbement angliái látogatása alkalmával, hogy Anglia, a négy kontinentális hatalom konfliktusa esetén nem fog aktíve beleavatkozni . . .

Ha a német császár a román és az angol, valamint az orosz be nem avatkozásról volt meggyőződve, Berchtold gróf július 20-án a német követnek jelenti be, hogy quirináli követünk, — Mérey — jelentése szerint

— Itália a bosszúságának ugyan szavakban igen, de tettekben aligha fog kifejezést adni.

Július 25-ikén pedig Szögyény vigasztalja

Berchtoldot, hogy a szentpétervári német követnek, Pourtalésnek az a benyomása, hogy

— Oroszország egyelőre semmiesetre sem fog háborús akcióira vállalkozni.

Sőt még Montenegro dolgában is (július 25: Berchtold információja Szápáry gróf pétervári követünk számára) biztosak vagyunk:

— Montenegró dolgában tényleg nem lehet panaszra okunk ...

A nagy meglepetés

Csoda-e, ha ebbe a boldogságos, aranybögös, rézangyalkás mennyei hangulatba mint a vilám csapott be az orosz mozgósítás híre?

— Továbbá (jelenti Szögyény gróf augusztus 1-i sürgönye) megemlítette a német császár, — hogy Oroszország általános mozgósításának a híre őt teljesen meglepte.

Csak így egyszerűen: *továbbá megemlítette*, és csak így egyszerűen: *meglepte!* Az embernek a hajaszála áll az égnek, hogy a központi hatalmak diplomáciáját ilyen emberek vezették, akik ennyire kevésbé voltak a tényleges helyzetről informálva, akik egy hónapon keresztül egymást vezették az orruknál fogva, a kik közül az osztrák-magyar gróf hódolattal bámulta a német gróf gyomratáját és viszont, a kik egymás kisujjából szopták az információikat, már t. i. olyanokat, ami nőket ők szerettek volna s akiket aztán nem csaptak nyomban az első *échee* után a pokol fenekére!

1814 vagy 1914?

De tisztán megértjük diplomáciánknak ezt a csődjét, ha megfigyeljük, hogy 1914-ben (amikor Oroszország már egy hatalmas forradalom ment keresztül), minő ócska, középkori, rozsdás eszközökkel iparkodott diplomáciánk vezetője, Bertchtold gróf dolgozni.

Czernin gróf bukaresti követünknek július 20-ikán ezt a jótanácsot adja útravalóul:

— Excellenciádnak (a román király) öfelségével folytatandó beszélgetésében különösen azt kellene hangsúlyoznia, hogy a Szerbiából a

Monarchiába átplántált anarchikus mozgalom, egyenesen a Dinasztia és annak egyes tagjai el-
ten irányul.

Berchtold valósággal beleszeretett a dinasztikus és monarchikus szolidaritásnak ebbe a száz év előtti ötletébe s ugyanezen a napon, 20-án, a következő írásbeli utasítást küldi Szapáry grófnak Szentpétervárra:

—A szerajevói gyilkosságnak (azonban) egyidejűleg a nagy monarchiák szolidaritás-érzését is okvetlen fel kell ébresztenie, amelyeknek közös érdeke, hogy a királygyilkosság ellen védekezzenek, bárhonnan jöjjön is az és bárki ellen is irányuljon az.

Szapáry gróf aztán csudálkozva jelenti vissza július 24-ikén, hogy Szaszonow, az orosz miniszter

—a monarchikus érdekeknek általam ismételtén, megrázó (la chiffre hiányos) szavakkal felmelegített szolidaritásába egyáltalán nem akart belemenni,

Egy következő sürgönyében pedig:

—A miniszter a kérdésnek monarchikus érdekét kicsinyíteni igyekezett: „l'idée monarchique na rien á faire avec cela” (a monarchikus eszmének nincs ehhez semmi köze).

Berchtold jobban tudja!

De azért Berchtold ezt az eléggé érthetően közölt leintést nem veszi figyelembe. Az ő *császárhú*, arisztokrata agyába nem fér bele, hogy az orosz ellenforradalmi miniszternek a legkisebb gondja is nagyobb annál, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkoltatását ilyen szempontból fogja föl, amikor ő tisztán látja, hogy ez nem a trónörökösnek, hanem a délszláv eszme legveszedelmesebb — konkurensének szólott.

Berchtold gróf másnap, 25-én, újabb instrukciót küld Szapárynak.

Fel kell tennünk, hogy a konzervatív, császárhú Oroszország megérti és mi több, szükségesnek is találja majd, hogy mi minden állami

rendnek ilyen fenyegetésével szemben a magunk részéről erélyesen lépünk fel.

S végül teljes nyíltsággal buggyan ki belőle a száz év előtti Metternich-iskola szentszövevényes, reakciós programja, amelynél az ő osztrák arisztokrata-agya egyszer megragadt s onnan tovább fejlődni képtelen volt:

— Mi mindig azt reméltük, hogy a három császárság azonos konzervatív, monarchikus és dinasztikus érdekei örök időkre üdvös befolyással lesznek a politikai vonatkozásaikra is.

Mintha az 1819-iki karlsbadi határozatok hangja csendülne fel újra betű szerint, amelyekkel Európaszerte kezdetét vette a sajtószabadság és a diákegyesületek üldözése, az örökké emlékeztetes *Demagogenhatz!*

Sir Edward jóslata

Itt kapjuk végre egyszer kézzel foghatóan a különbséget a központi hatalmiak arisztokrata-diplomáciája és például az angol *Foreign Office* demokratikus, de azóta még jobbam demokratizált diplomáciája között. Tessék megfigyelni, hogy ezekben a sorsterhes napokban, augusztus 7-ikén, *Mensdorff* gróf londoni követünk jelentése szerint, Sir Edward *Grey* hogy nyilatkozott az előttünk álló világháborúról:

— It is the greatest step towards Socialism that could possibly have been made . . . We shall have Labour Governments in every country after this. (Ez lesz a legnagyobb lépés a szocializmus felé, amit egyáltalán osaik tehetünk . . . Ezután (a háború utam) minden országban munkáspárti kormányok lesznek.)

Íme, akkor, amikor a rozsdás osztrák grófi diplomácia még pontosan *száz év előtti* formuláik galvanizálásával bíbelődik, ugyanabban az órában az angol diplomata *tíz évvel előre* látja az eseményeket, olyan hallatlan, világos szemmel, hogy szinte megdöbbenő jóslatnak is beillik.

Nem kívánjuk, hogy a mi diplomáciánk is ennyire előrelátó lett volna: csak legalább a

saját napjainak az eseményeit látta volna nyitott szemmel! Irtózatos ma elgondolnunk, hogy rólunk, nélkülünk ilyen agyak döntöttek embermilliók élete fölött!

A HIPOKRÍZIS NAGYMESTERE

Ne vegye az olvasó zokon, ha a világháború drámájának jellemzésénél ilyen hosszan időzöm az eddig ismertetlen, vagy csak nagy általánosságban ismert *előzményeknél*. Hiszen történelmi repetitóriumnak szántuk e tanulmány sorozatot s vajjon akad-e még egy eset a világtörténelemben, ahol ennyire közvetlenül, ennyire részletekbe menően lehetne az eseményeik buta gyökereit felderíteni; ahol ennyire közérthetően lehetne rámutatni, hogy a „történelmi idők”, a „nagy politika”, a „magas diplomácia” s a többi háromszor szent *tabu* mennyire emberi s mennyire *gyöngé* emberi csinálmány és hogy mennyire igaza volt a derék Viglius, *Zuichemus* brüsszeli polgármesternek, aki a világba dobta ama klasszikus mondását: *Fogalmatok sincs róla, hogy mily kevés bölcsesség kell a világ kormányzásához!*

Az önérzetes Berchtold

Diplomáciánknak a háborút előkészítő munkatechnikájára szeretnénk néhány jellemző adatot felsorakoztatni, arra, amelyre oly büszkék voltunk, hogy Berchtold gróf a londoni követség útján (július 29-ikén) külön aláírva is hangsúlyoztatta Sir Edward Grey előtt, hogy

— bennünket a Szerbia ellen irányuló akcióinkban *senki sem noszogat*, bennünket kizárólag a Monarchiának életérdekei irányítanak...

Az igaz, Berchtold gróf büszke is lehetett erre a munkájára, amelyet, mint láttuk, még a gyilkosság előtt írott memorandumávtal kezdett meg s amely azóta nyílegyenes vonalban, eltéríthetetlenül vezette őt a háborús megoldás felé.

Hogy e célját elérje, néha egészen komplikált eszközöket vett igénybe. Tudvalevőleg — e tanul-

mányok során még bővebben is esik majd róla szó — 1914. július 23-ika óta *bizalmasokkal*, a m. kir. miniszter elnökség „bizalmas” rendeleteivel irányították a magyar sajtót, amely ténnyel *Tisza* István magára vette a felelősséget a háború magyar sajtópolitikájáért (utóbb aztán még keményebb intézkedések is sorra kerültek: cenzúra, előzetes cenzúra, külön katonai cenzúra, frontról kitiltás, stb., úgy, hogy teljességgel helyt nem álló, ha bizonyos érdekelt részről a magyar sajtót teszik felelőssé a háború összeomlásáért: a magyar sajtóban nem jelenhetett meg egyetlen olyan hang se, amely ne a mindenkori háborús kormányok intencióinak felelt volna meg).

Csak semmiféle közvetítést!

Berchtold gróf már nyolc nappal korábban megkezdte ezt a munkát. Julius 15-ikén instrukciót küld berlini követünknek.

— E percben — mondja az instrukció — egyrészt meg kell gátolnunk, hogy Monarchiánkban a magunk politikájának kedvező közhangulat lecsittuljon, másrészt azonban azt is meg kell gátolnunk, hogy a sajtónknak a helyzetet szisztematikusan kielező hangja következtében egyéb nagyhatalmaknál netalán a közvetítés terve bukkanjon fel.

Minden gondolata tehát oda irányul, nehogy valamiképen közvetítésre, békés ki egy említésre kerülhessen a sor. Céltudatosan úgy kavarja a dolgokat, hogy megegyezésről ne is lehessen szó, hanem Szerbiával mindenképen fegyveresen számolhassunk le s ha lehet, egyúttal Oroszországot is intézzük el. Főként ebben az utóbbi kérdésben, ahol tudvalevőleg a német szövetségessel sem haladhatott egyazon úton, de ahol valószínűleg komoly katonai megfontolások: is ellene lehettek az ő személyes politikájának, itt fejtett ki bámulatos technikát a dolgoknak odáig való érlelésében, hogy aztán visszafordulásra többé ne is lehessen gondolni. Kövessük ezt a játékot nyomom.

Egy kis ravaszság.

Július 22-ikén sürgönyinstrukciót küld római követünknek, azzal az utasítással, hogy a belgrádi démarcheunkról

— lehetőleg Marquis di San Giulianonak személyesen (ha ez lehetetlen, helyettesének) csupán majd csütörtök délután tegyen jelentést. — Mindenáron el keli kerülnünk, hogy ez a hír még ugyanazon a napon Rómából Szentpétervárra juthasson.

Vagyis: az orosz mindenáron blöffölni, az orra, elé vágni, nehogy békítően léphessen közbe. Hogy a szerb jegyzék annál kínosabb pofonképen hasson, azért egyelőre türtöztetni kell az orosz, hadd legyen a meglepetés annál csattanósabb. Julius 24-ikén *magához kéreti* az orosz ügyvivőt s azzal kezdi, hogy

— különös súlyt helyezett rá, hogy belgrádi lépésünkről, mihelyt csak lehetett, értesítse... Semmi sincs tőlünk távolabb, minthogy Szerbiát meg akarnók alázni, amiben elvégre semmi érdekünk sincs. Egyébként is minden törekvésem oda; irányult, hogy jegyzékünkől mindent kihagyjunk, ami netalán ilyen benyomást keltethetne.

Cinizmus

A közös s nem utolsó sorban az orosz dinasztikus érdekekre (tudjuk, Berchtold kedvenc eszméje) való utalás után hosszabb eszmecserébe bocsátkozik a szerb jegyzék tartalma dolgában s most már eléggé *mereven*, minden tartózkodás nélkül, sőt bizonyos cinizmussal hívja ki az orosz. Kudascheff herceg orosz ügyvivő ugyanis komoly aggályait fejezte ki a rövid határidő miatt.

— Mi történik majd — kérdezte — ha e határidő letelik anélkül, hogy Szerbia kielégítő választ adott volna!

— Arra a válaszomra, hogy akkor követünknek és a követség személyzetének el kell utaznia, Kudascheff herceg ezzel a megjegyzéssel felelt:

(ez is a számításába tartozott, hogy Ferenc Józsefet távol tartsa egyrészt az eseményeiktől, másrészt kifelé ezzel olyan hatást keltsen, mint „Alors c'est la guerre.” (Tehát, ez akkor háborút jelent.)

25-ikén Berchtold Ischlbe utazott a királyhoz ha a szerajevói esetnek további komolyabb következményei nem jönnének). Útban éri az orosz ügyvivő sürgönye, amelyben kormánya nevében a 48 órás határidő meghosszabbítását kéri. Berchtold visszasürgönyöz a külügybe, helyettesének, Macchio bárónak:

— Kérem Excellenciádat, felelje a nevemben, hogy a határidő meghosszabbításába nem mehetünk bele.

Bécs nem akar szóba állani

Az orosz külügyminiszter, aki saját követünk jelentése szerint, szinte idegesen iparkodott ezidőszerint a háborút elkerülni, panaszkodik a pétervári német követnek:

— éles hangon nyilatkozott afelől, hogy a cs. és kir. kormány egyáltalában kerüli az Oroszországgal való eszmecserét. Szapáry gróf (az osztrák-magyar követ) mindig csak arra hivatkozik, hogy nem kapott instrukciókat, Schebeko úr pedig (a bécsi orosz követ) azt jelenti hogy Excellenciádnál való látogatása során szintén nem folytattak eszmecserét.

Szapáry gróf is jelenti Szentpétervárról, hogy az orosz külügy miniszter szeretné Bécs véleményét hallani az orosz részről felvetett közvetítés gondolata tekintetében: s ezenfelül szeretné már a Szerbia ellen szóló dossiert is látni, amelynek szétküldését Bécs megígérte.

Közben már érett a Berchtold gróf vetése; az oroszok 12 hadtestet mozgósítottak, amiről Berchtold lelkesedve értesíti a németeket, azaz, hogy már most gyerünk, ez a mozgósítás a *casus foederis-t* jelenti, a szövetségi szerződés értelmében most már Németország is tartozik katonai rendszabályokkal válaszolni. S már is viszi a drót Szentpétervárra Berchtold diadal-

maskodó üzenetét, hogyha Oroszország folytatja a mozgósítást, akkor Ausztria-Magyarország és Németország rögtöni ellenrendszabályokhoz fognak nyúlni.

Nehéz dolog ürügyet találni

Szapáry gróf híven követi mesterének intencióit: valamilyen ürügyet keresni kell az oroszszal való összetűzésre, de úgy, hogy mi legyünk a megtámadott fél, (nehogy esetleg a szövetséges német a szerződés értelmezésében nehézségeket támaszthasson). Szapáry sürgönye így vall:

— A közvélemény itt eddig egészen érthetetlenül nyugodt volt, úgy, hogy egyelőre nehéz lett volna arra hivatkoznom. De a hadüzenet remélhetőleg erős visszahatást fog szülni.

Itt egyszer nyíltan beletekinthetünk Berchtold gróf kártyáiba. Elősegíti ezt (az előbbi sürgönyt 29-ikén délelőtt 10-kor adta, fel), a Szapáry grófnak még aznap este 11-kor küldött titkos távirata, amelyben jelenti, hogy miután a Rémet követtől értesült, hogy Szaszonow nagyon izgatott amiatt, mert képtelen. Béccsel a szerb kérdésben eszmecserét folytatni, felkereste a külügyminiszterit, főként azért, hogy „közben mélyebb betekintésit nyerhessen az orosz tervekbe”. Tehát most sem az applanáció, a kiegyenlítés a célja; hagyja a varázsolást tovább futni, nem iparkodik a már-már megőrülő gőzgép fékjéhez ugrani, csak a manométert lesi, hogy mikor robban. Az orosz miniszter „szemrehányásokkal kezdi afölött, hogy „Ausztria-Magyarország kategorikusan megtagad minden eszmecserét!” Szapáry gróf helyreigazítja, de a helyreigazítás csak újabb olaj a tűzre; nem is nagyon védekezik e vád ellen; csak hadd tüzesedjék tovább az orosz. „Mindazok után, amik történtek”, mondja Szapáry, Berchtold gróf tényleg nem volt hajlandó a jegyzékek szövegéről s általában az osztrák-magyar—szerb konfliktusról diskurálni.

„Mindazok után, amik történtek”. — értsd, a hogy akarod: szerajevói merénylet, orosz-szerb

patronátus és főként és mindenekelőtt Izwolszkinak Berchtold fölött aratott diplomáciai diadalai. Ez a fájó pont. Ennek a régi afférnak az elintézésére készülnek fel most már évek óta embermilliók a halálra!

Már késő!

Most már kissé fel lehet fedni a kártyákat, miután az orosz mozgósítás kockája már elvan vetve, s így ország-világ és főként a németek: szemében mi vagyunk az ártatlanul megtámadottak: most már fel lehet egy kissé lebbentem a fátylat, hadd lássa az orosz, hogy igenis, szántszándékkal vittük eddig a dolgokat, sikerült öt beugratnunk, hisz oly édes a bosszú:

— Excellenciád — ezt sürgönyözi Berchtold 29-ikén éjjel háromnegyed 12-kor Szapárynak, — ha úgy tetszik, az igazságnak megfelelően rámutathat Szaszonow úrral szembeni arra, hogy — amikor az ön jelentése az orosz közvetítési ajánlatról ide megérkezett, akkor a hadi állapot kihirdetése már végérvényesen elhatározott dolog volt.

Mi vagyunk a megtámadott fél

És 31-ikén a jó tanítvány, Szapáry, visszasürgönyöz a mesterének:

— (az időközben kihirdetett orosz mozgósítás dacára mégis) elhatároztam, hogy Excellenciád sürgönyi rendelkezéseit végrehajtom, egyrészt, mert nem akartam Vilmos császárt dezavualni, aki kijelentette, hogy mi mindenkor készek vagyunk beszélgetni, másrészt pedig már csak azért is, hogy azt a taktikai előnyhelyzetünket, — hogy mi vagyunk a megtámadott fél, leszögezhessem, opportunusnak tűnt fel a szememben, hogy jóakaratumknak még egy legvégső tanújelét adjam, hogy így Oroszországot ezzel is, amennyire csak lehet, a jogtalanság látszatába mártsam be (Russland tunlichst ins Unrecht zu setzen).

Szegény Vilmos, a német császár, abszolút nem értette, hogy mi megy itt végbe. Ő a maga részéről folyton kalmált, a cárt folyton a béke

felé noszogatta s közben mégis minden dühült erővel rohant a háború felé. Azt el sem is gondolhatta, hogy a háta mögött a saját szövetségésének a külügyminisztere hívja ki magunk ellen a sorsot! Hiszen a józan ész csak azt diktálhatta, hogy igenis iparkodjunk a Balkánon az orosz presztízst kikapcsolni, de úgy, hogy az orosz gőzhengerre lehetőleg nie kerüljön sor. — Nemi értette, nem értette, mi történik itt.

II. Vilmos nem érti a dolgot

Szögyén grófot családi körben fogadja a német császár augusztus 1-én; Szögyén jelentése (augusztus 2., délután 2 órai) II. Vilmosnak lelki hangulatáról, az előtte rejtélyes okok kereséséről így számol be:

— (a császár) kénytelen a legnagyobb sajnálkozására bevallani, hogy Miklós cár mostani elnieállapotát egyáltalán nem érti meg. Azt se tudja, vajjon az orosz cár a hozzá, Vilmos császárhoz küldött táviratait megbeszélte-e a tanácsadóival; a cár ezidőszerint való főtanácsadója, valószínűleg a hadügyminisztere, de úgy látszik, hogy Rasputin. az imagyógyító, még mindig elhatározó befolyással van rá. A cár sürgönyei folyvást ellenmondásokkal vannak teli és sajnos, nemi használhat azok tekintetében más kifejezést, mint hogy „hazugságok”...

Szegény, naiv császár nem értette, hogy Berchtold egészen külön játékot játszik, amelynek sakktábláján a németek is, a Monarchia is, Oroszország is, meg Szerbia is csak figurák voltaik.

A mór megtette a kötelességét . . .

Berchtold végül már annyira, biztos volt a játékában, hogy Szapáryt, a szentpétervári követünket egyszerűen nem is igen instrualta többé. Szapáry kétségbeesetten sürgönyöz Stockholm útján — miután úgylátszik, a közvetlen sürgönyei nem érkeznek Bécsbe, nem kap rájuk választ, — instrukcióikat kér, mit tegyen? A németek már megüzenték a háborút;

ő maga lehetetlen helyzetben van, fogalma sincsen, mit tegyen, a saját felelősségére nem meri a helyét elhagyni (Berchtold a párisi követünket is ilyen kínos helyzetben hagyta, egyszerűen otffelejtette a kövérjeit a posztokon, mint az orosz katonát a Sipka-szorosban otffelejtették a krami háború idején).

Végre augusztus 7-ikén Szapáry jelenti (miután végkép nem kapta meg az instrukciókat), hogy a követség egész személyzetével elutazik Szentpétervárról. Mit törődött amikor már Berchtold az ilyen csekélységekkel? A nagy játszma sikerült: az oroszok „beugrottak”, Berchtold elérte a célját! Igaza volt: „bennünket senki sem noszogtat”, mentünk a magunk útján ...

NAGY PÉTER CÁR TESTAMENTUMA

A Ballplatz, közelebbről Berchtold gróf indiánstílusú kэшajigáló játéka, nagy mértékben hozzájárult a háború kitöréséhez és főként a végzetes orosz beavatkozás felidőzéséhez. Az osztrák vörös könyv pótköteteinek gyilkos adatai után ehhez nem férhet kétség: a lőporos hordóba ő nyomta bele az égő kanócot. De a kanóc nem robban, ha a hordó nincs lőporral megtöltve. Már pedig 1914 nyarán ez a hordó — Európa — éppen színültig tömve volt robbanóanyagokkal: a német-francia, a német-angol ellentétekkel, a habsburgi Monarchia nemzetiségeinek a kérdésével, a Balkán-problémával és főként a pánszlávizmus erjesztő csiráival. Az előbbiekrészben gazdasági, részben politikai ellentétek összetevői; az utóbbi azonban mindezekon kívül még világszemléleti — egy-egy háború, vagy akár világháború kereteit messze meghaladó — kérdés is, amelynek sorsszerű végzetessége sem Bresztlitowszkkal, sem a párisi békével, de még a szovjetek elismerésével sem nyert megoldást. Ez í: gomolygó kérdőjel fenyegetően tolul még egyre Európa keleti és Középázsia teste fölé; méreteiben mind hatalmasabb arányokban bontakozik föl és a Spengleri világégés kísérteteinek veti előre az árnyékát.

A mammut-ország

A nagy szarmata síkságon 2400 évvel ezelőtt Herodotos forrásai úgyszólván még embert se találtak: tizennégy napig kellett utazniok, amíg egy-egy emberi nyomra bukkantak s a végtelen parlagon nem tűnt fel nekik semmi más, mint a folyamok nagy száma és hatalmas hömpölygése. Az orosz természetnek, az orosz földnek ezek a gigászi méretei, amelyek már harmadfélezer év-

vel ezelőtt a görög historikusnak is feltűntek, azóta sem kisebbedtek, sőt inkább a fantasztikum felé tolódtak el. Az orosz birodalom a Földgömb földfelületének egy hatodrésztét foglalja el, s az egész gömbfelületnek egy harminchár-madrésztét: a legnagyobb összefüggő ország terület e világunkon. Hiszen csak az Uralon innen fekvő, úgynevezett európai Oroszországban (Lengyelország és Finnország nélkül) Franciaország tízszer, a régi Magyarország tizenhét-szer, a brit sziget harmincháromszor, Newyork-állam negyvenszer, Csonka-Magyarország ötvennyolcszor fér el az egész Orosz Birodalom pedig 240-szer olyan nagy, mint a mai Magyarország. Méreteiben csak a Brit Birodalom vetekszik vele, amely azonban nem alkot olyan összefüggő egészet, sem földrajzi, de még csak etnikai tekintetben sem, mint a minden oroszok birodalma, amelynek nagy tömbje, dacára a 14 fajta „keleti szovjeteknek” (japán, koreai, kínai, tibeti, hindu, mongol, török, afgan, perzsa kurd, arab, georgiai, örmény és indokínai, — a melyek természetesen nem az orosz birodalom népességéből kerülnek ki), mégis csak szláv fajú vagy szlavizálódott nyelvű elemekből áll. Ezek a végtelen méreteik teszik ki Oroszország történelmi nagyságát és — gyöngeségét.

Az agyaglábú kolosszus

Ennek az agyaglábú kolosszusnak — Daniéli próféta emlegeti ezt a festő szót a Nabukodonozor álmának leírásában — finn családok az őslakói. Szlávokról csupán úgy 100 körül Kr. u. tesz említést Tacitus, mint akik „a Balti-tenger délkeleti partjain sátoroznak. Ezek a szlávok a hun előretörés nyomában szintén nyugat felé vonulnak s a Kr. u. 6-ik században a Kárpátok északkeleti lejtőin találkozunk velők. Innen kezdődik igazi történelmi szerepök azzal, hogy rövidesen három irányban bocsátanak ki rajokat; és pedig Kelet felé, Kiew és az Ural irányában; Észak felé, a mai porosz terület keleti határa-

nak mentében; és Nyugat felé, mindenütt az északi Kárpátok mentén, déli Csehország: földjén, majd a mai Bécs helyein s innen lefelé a vendek országán (be a mai Veneciáig) át a Balkán (Horvátország; a régi Tótország és a szerbek) földje felé.

Idegenek alatt

Az északi ág nemsokára világhistóriai szerepre kerül — idegen vezetés alatt. Egyelőre még tisztán földművelő, kommunista családközösségekben, az u. n. mir-rendszerben élnek, s politikailag legérettebb szerkezetük a *voloszt*, olyan megyeféle, amely azonban független a többi kantontól; faji, vagy nemzeti, vagy egyáltalán politikai konglomeráció ösztöne nincs közöttük. Lélekszámuk ekkor még nem nagy s e szorgos földművelő nép a 64ól 9. századig minduntalan a harcias szomszédnépek uralma alá kerül, melyek kihasználják ennek a békés népnek gabonagyűjtő tehetségét. Gótok, avarok és kazárok, majd a besenyők váltakozó és egymással versengő uralma tarkítja az elnyomott szlávok életét ebben a három évszázadban. Végül megunták a dél felől folyton hatalmaskodó katonanépek terrorját s ezért 862-ben — így beszéli el Nesztornak, egy kiowi barátnak a 11. században írott krónikája — a finnekkel együtt követséget küldenek a skandináva harcos természetű *varügekhez*: jöjjenek, vegyék át az uralmat fölöttük s ezzel szemben védjék meg őket a déli támadók ellen. így került a legenda szerint a skandiván-germán Rurik a szláv nép élére. — Rurik Novgorodot tette országának fővárosává, s ez a város azóta sem szűnt meg Oroszország gazdasági érrendszerének pulzusa lenni. Sajátosságos ezeknek a skandinávoknak az államalkotó képességük: hiszen Anglia is nekik köszöni politikai megszületését; a szlávok politikai szerepe pedig ugyancsak ettől a pillanattól veszi kezdetét: Slavonia megalakult, amelyet a finnek a varüg vezetők után *Russ*-nak neveztek

s a 17. században innen vált az egész birodalom nevévé a Russia.

A szláv lélek rejtélye

Már az első uralkodó, Rurik fivére, Oleg, egy katonai mentesítő akció formájában levonul délre és Kiowbem megalapítja a másik orosz birodalmat, amely ezentúl jelentős szerepet játszik a novgorodi Nagy-Oroszországgal szemben. Néhány száz évig e két orosz birodalom között való versengéssel telik az idők óramutatója.; miközben a déli állam inkább feudális oligarchiák apró grófságaira dezintegrálódik, az északi állam viszont a *vjecs* köztársasági formájában, a polgárok tanácsában éli ki állami életét. 988-ban az egyik kiowi fejedelem, Vladimir 'Konstantinápoly felé utaztában, ott felveszi a keresztyéniséget s ez az elhatározása döntővé lett a birodalom egész további sorsára: kívül maradt Róma centralizáló törekvésein; a középkori latino-germán kultúra — mint a vízcsepp a forró vasról — úgy pattant le róla s ezért a nyugati világtól teljesen elütő, számunkra mind máig megfoghatatlan, sőt bizonyos fokig misztikus hatású kultúrát izzott ki magából, amelynek csupán itt-ott egy-egy nagy fáklyája tűnt fel Európa horizontján, de e kultúra mélyeibe beletekintenie európai embernek — se a szláv lélek legjobb ismerőjének, Masaryknak, sem pedig a sok ezernyi intellektuel hadifoglyainknak — nem sikerült. Olyan rejtélyeiket, számunkra érthetetlen ellentéteket foglal magába és egyenlítői önmagában az orosz néplélek, amelyen a legátfogóbb materialista koncepció, a Marx-Engels-féle szocializmus is csődöt mond. A marxizmus dinamikus hajtóerejű folyamatokra és nem álmodozó, de feneketlen mély tengerszemekre alapította a maga utópikus elgondolásait...

Az oroszország megítélésében divó legsúlyosabb logikai hibára Rudyard Kipling mutatott rá találóan, aki azt mondta, hogy az angolok Oroszországgal úgy bánnak, mint Európa legkeletibb népével, holott az igazában a Kelet népeinek

legnyugatabbika s eszerint ítélendő meg. Amit különben *Ligne* herceg: 1814-ben már csak valamivel imparlamentárisabb formában mondott ki: „Grattez le Russe et vous, trouvez le Cosaque”. (Vakard meg a muszkát s alatta ott a kozák).

Talán néni ez lett volna a história folyama és az oroszság sorsa, ha Vladimir herceg nem a bizánczi keresztkút fölé hajlik, és főként ha az oroszság — állammá válásának első századjai-ban — nem kerül 1250. és 1480. között mongol uralom alá, amely alatt a sztambuli kereszténységgel megkezdődött orientalizálódás folyamata teljesen kiérett.

A „megrettent” Iván cár

A mongol iga lerázása a nemzeti vallás jegyében, mint vallásháború folyt le s 1263-ban a moszkvai városközösség függetleníti magát az ázsa uralom alól. Ettől az esztendőől kezdve nincs év, nincs évtized és nincs évszázad, hogy a moszkvai centrális uralom ne terjeszkedett volna ki mind erősebb és hatalmasabb hullámkörökben. 1353-ban még a moszkvai fejedelem a mongoloktól fogadja el a nagyhercegi címet és a többi szomszédos hercegi uradalmak fölött való igazságszolgáltatás jogát. Nem egész 30 év múlva. 1380-ban már a moszkvai nagyherceg, Dimitri Ivanovics veri meg a mongolokat a Don mentén és végül 1547-ben a rettenetes emlékü IV. Iván herceg egyszerűen és ellentmondás nélkül felveszi a Russzia cárja címét (amiben a bizánci császárok emléke villan fel újra a szarmata síkság kellős közepén). Rettenetes Iván cár, históriai szerepe ismét az orosz politikai rejtélyek sorába tartozik; hiszen találóan mondja róla egyik historikusa, hogy nem annyira a „rettenetes”, mint inkább a „megrettent” jelző ille nék hozzá; aki a veszedelmes bojár-autokraták konkurrenciájának letörésére elsőül nyúl (néhány évtizeddel a hasonló eszközökhöz forduló magyar Mátyás király után) a „demokratikus autokrácia” fegyveréhez: a felfegyverzett és

megnyert néphez apellál a néki veszedelmes oligarchák ellenében. Jellemző, hogy a „nyugatos” europeizált, zapadiniki Nagy Péter cár is azt vallj a, hogy Rettenetes Iván cár volt a tulajdonképen való eszményé.

Máris nemzeti tanács!

Halála — mint minden nagy uralkodó halála — után, a prominens egyéniség mindent lenyűgöző erejének sírba vonulásával, a természetes reakció üti fel a fejét; gyöngé fiával ugyanis kihál a Rurik-dinasztia s most végeláthatatlan küzdelmeik kezdődnek a fő uralomért; míg végül 1613. februárius 21-ikén a *zemszky szobor*, a nemzeti tanács választása alapján Romanoff Filarét pátriárka fia, Michael Feodorovics *Romanoff* kerül a trónusra, akivel tehát újra, nemzeti dinasztia áll az oroszország élére és áll ott egészen II. Katalin cárnőig, aki viszont tiszta germán a faja szerint, s csupán házassága szerint Romanoff. A Romanoff-dinasztiának ez a két tagja: Nagy Péter cár (1689—1725) és II. Katalin (1762—1796.) teremtette meg a mai méretű Orosz Birodalmat.

Az Antikrisztus

Nagy Péter egyénisége megint egyik rejtélye az orosz pszichének: lelke telve a leglángolóbb ellentétektől; egyszerű, dolgos, törekvő, istenes, aztán megint szenvedélyes, bosszúszomjas, vérengző és érzékies. Érzelmeinek emberfölötti volt a skálája. Haragja, mint a tájfun, gyűlölködése határtalan. Uralmán politikájának két fővonala követhető nyomon. Az egyik: földterületek szerzése, uralmának konszolidációja és az a főeredmény, hogy országát a tengerig tolt ki (az általa alapított Szentpétervárral, új fővárosával, az volt a kimondott célja, hogy „ablakot nyisson Oroszországnak Európa felé”). A másik: a kormányzásnak, a katonai rendszernek és országa társadalmi szokásainak részben nyugati minták szerint, részben azonban azokkal szöges ellentétben való reformja-

Lelkét emésztő örök vágya a tenger volt. Hi-

szen 1689-ben Oroszországnak egyetlen kikötője volt csupán: Archangelszk, az év háromnegyed részében jéggel borított Fenari-tienageren. Álma az volt, hogy országa megvesse a lábát a Káspi-, a Felkete- és a Balti-tengeren, s hogy főfolyóit, a Volgát, a Dont, a Dnyepert és a Névát és csatornahálózattal kösse egybe.

Leibnitzől a szakáll-adóig

Körülbelül egy emberöltő munkájával elértő, hogy Európa számára többé nem Svéd- vagy Lengyelország, hanem Oroszország lett a legnagyobb északkeleti hatalom, amely immár Európa részévé is kívánt lenni: ezért változtatta meg eddigi „cári” címét a „minden oroszok imperátora” elmére. Ezért dobta sutba az oroszok eddigi fővárosát, Moszkvát, a babona és a fanatizmus városát: Szentpétervár, a „szenvedés, a hideg és a gránit” városának kedvéért, ahogy *Puskin* mondotta.

Szentpétervár lett az új orosz birodalom feje, de Moszkva megmaradt a — szívének.

A birodalom társadalmi átalakítását német mintára vitte véghez s ebben a munkájába s *Leibnitz*, a bölcselő volt a segítőtársa. Persze sok minden karrikatúra, sok minden erőszakosság került bele ebbe a reformmunkába. S amíg pl. egyrészt nagy erélylyel dolgozott a szerzetes-rendek visszafejlesztésén, a nők eddigi háremszerű elzárkózottságának a lebontásán s a nyugati ruhaviseletek bevezetésén, másrészt pl. a szakállviselési engedélyt külön taksához kötötte. Nemhiába keltek aztán körülötte legendák tömegei szárnyra, amelyek szerint hol álruhába bújt idegemnek, hol meg magának a megtestesült antikrisztusnak híresztelték ki a reformcárt.

Bármiként ítélték is meg azonban a kortársai, tagadhatatlan tény az, hogy Nagy Péter cár nevéhez fűződik a szláv idealizmus, a szláv világmegváltó messianizmus, a szláv imperializmus és így a minden szlávok együvértartozásának, vagyis a pánszlávizmusnak gondolata is. Máig

sincs kifogástalanul megállapítva, vájjon Nagy Péternek magának van-e része az. u. n. *Nagy Péter cár testamentumának* megfogalmazásában, vagy pedig csupán az ő vezető eszméi alapján, mint egy irtózatos történelmi Treppenwitz keletkezett-e ez a végzetes írás. Amit róla kifogástalanul meg lehet históriailag állapítani, az a következő:

Egy veszedelmes hamisítvány

1811-ten Parisban *M. L.* szerzői jelzéssel könyv jelent meg *De la politique et des progrès de la puissance russe* címein, amelynek 176—179. oldala tizennégy szakaszban elsorolja Nagy Péter cár testamentumát. E szakaszok közül főként a 13. és 14. követeli Európa meghódítását az „ázsia hordák” segítségével. Másodsor 1836-ban jelenít meg ez a testamentum a Dumas munkatársának, Gaillardet-nak tollából való hamisított „Mémoires du Chevalier d'Éon” című munkában, melynél tudnivaló, hogy d'Éon lovag Katalin cárnő korában tényleg követségi titkár volt Pétervárott. 1839-ben egy lengyel író, Chodzka, adta ki újólág a testamentumot, 1854-ben pedig a J. Colléard által szerkesztett *Carte des aggraindissements de la Russie*-ben jetenik meg ismét ez az apokrif politikai irat. Azóta azonban Waliszczewszki, meg mások meglehetősen hitelt érdemlően kimutatták, hogy Nagy Péter nemcsak testamentumot nem hagyott hátra, de a veszedelmes 14. szakaszhoz még csak nagyjából hasonló írásművet sem tett papírra. Birkholz 1877-ben meg éppenséggel azt igyekezett bebizonyítani, hogy ez az állítólagos végrendelet egyszerűen — Napoleon hamisítványa.

Bárki hamisította is azonban ezt az írásművet, pompásan kifejezte benne a szláv néplelek küszöb alatti vágyódásait. S a testamentumon — annak hamis volta dacára is — megalapult a moszkovitáknak, az „igazi” pravoszlávoknak az a társasága, amely hosszú idők óta döntő befolyással volt az orosz politika menetére s annak agresszív élet úgy irányította, hogy a Jeges-

tengertől a Balti-tengerig s az Adriától a Dardanelláig egy nagy szláv egység uralkodjék. Nagy Péter óta sok-sok vereséget szenvedett az orosz birodalom; de minden vereségéből csak területnagyobbással és a pravoszláv eszmének újabb, meg újabb megerősödésével került ki.

A pánszlávizmus Magyarországon született

Amikor az 1840-es éveikben a magyarországi tót költő, *Kollár* János első ízben pendítette meg minden szlávok irodalmi téren való egyesülésének eszméjét, tehát a tulajdonképen való pánszláv gondolatot, annak tudata alatt, vagy talán nem is egészen tudata alatt ott élt már a törekvés, hogy „az összes szláv folyamok orosz tengerbe folyjanak”. Az eszme különösen Oroszországban és közelebbről az oroszország „szívében”, Moszkvában talált visszhangra: hiszen a szabad tengerre vezető melegvizű kikötő, az adra kikötő kérdése rejtett ebben a programban. Akár a Kattegat, akár a Marmara még mindig könnyen elfojtható vagy legalább kontrollálható kijárója lenne az orosz birodalomnak. Egyedül az Adria az, amely viszonylag szabadon özönlik ki a nagy tengerek felé. Oroszországnak tehát a szláv együvé tartozandóság eszméjével kell az Adria gazdasági programját elérnie — coûte que coûte. Ez az imperialista orosz célkitűzés rejlik azóta minden szláv eszmei áramlat mögött, hívják azt bár pánszlávizmusnak, tolsztojaniamusnak, pravo-szlávizmusnak, aoarchizmusnak, vagy leninizmusnak, — végső értelmében mindegyik a legendás „Nagy Péter cár testanéintumát” szolgálja.

Berchtold Lipót gróf szentpétervári követsége idejére esik a pánszláv gondolatnak ujjabbkori két leghatalmasabb fellángolása: az 1908-iki szentpétervári és az 1909-iki moszkvai pánszláv kongresszus. Berchtold tisztán látta e kongresszusok jelentőségét az Adria keleti része fölött

uralkodó habsburgi Monarchiára nézve s személyében szenvedett arcul csapásnak érezte azokat. Ettől kezdve a Monarchia balkáni politikáján már nem csupán a létérdekek védelme, hanem a presztízskérdés is úrrá lett. Hiszen a kettőnek vonala meglehetősen egybe esett; s ha a Monarchia Szerbiát nem engedte ki a tengerhez, ezzel tulajdonképpen Oroszország presztízsén ütött egyet, de egyúttal a „testamentum” megvalósulásának is sakkot húzott.

Egy gazdasági szerződés körül

A német-orosz ellentét nem volt ilyen existenciális méretű. Az oroszok az 1904-iki japán háborúban teljesen elgyöngültek s ezért 1905-ben kénytelenek voltak a németek diktandójára (főként a keleti porosz junkereik agrárérdekeinek védelmére) olyan gazdasági szerződést kötni tíz évre, amely Oroszországot meglehetősen elfullasztotta a saját őstermelésébe. Hiszen ez az 1905-iki német-orosz kereskedelmi egyezmény, a mely lényegesen kedvezőtlenebb volt az 1895-ikénél a melegvízi kikötőiktől teljesen elzárt orosz termelést kiszolgáltatta a keleti porosz nagybirtokosok kénye-kedvének s mígaddig a porosz búza a világpiaci árakon alul maradt 5—150 márkával, ezidőtől kezdve már állandóan 45—51 márkával a világpiaci áraikon felül drágította meg a német munkásság kenyérfogyasztását az orosz konkurrencia visszaszorításával.

Oroszország természetesen készült arra, hogy 1915-ben, mire a gazdasági szerződés megújításra sor kerül, katonailag úgy fel legyen szerelve, hogy a tárgyalásokat esetleg csörtető karddal is nyomatékosabbá tehesse a maga részéről. Ezért jelent meg már 1914 elején az orosz sajtóban egy ballon d'essay, amely ez év őszére az Összes orosz korosztályok behívását Ígérgette be a világnak. (Az orosz hadügyminiszteriumnak nyilván újabb francia kölcsönre volt szüksége: ilyenkor jelentek meg mindig ilyen nagyhangú karóhoz-kötések.)

Szerbia, a „testamentum” végrehajtója

Hartwignak, a belgrádi orosz, követnek a szerb mozgalmakban való része pragmatikusan máig sincs kiderítve és nincs is sok remény arra, — hogy valaha is sor kerülhessen rá; bizonyára sokkal ügyesebben dolgozott, semhogy ilyen dokumentumok maradtak volna a nyomában. Nagyon közel fekvő azonban, hogy a nagyszerb propaganda, aligha részesült öfelőle rosszalásban; sőt inkább valószínűnek kell tartanunk, hogy a moszkvai eszméknek a Balkánra és Szerbiába való átplántálásában komoly része volt az orosz diplomáciának is, amely nem annyira a „dinasztikus, monarchikus és konzervatív” berchtoldi internacionálé ábrándképein álmodozott, mint inkább a saját népi elemeknek parancsoló létérdekeit használta olajul azokhoz a kis örökkön égő mécsesekhez, amelyek ott égnek minden orosz viskóban, minden vasúti váróteremben, minden hivatalban, minden orosz követségen is, de főként minden orosz embernek a szívében. S a Berchtold-szabású osztrák diplomácia mentül inkább iparkodott ezt az olajat a mécsesekből kiloccsantani, annyival több és több tűzfészket teremtett az „igazi”, a szenvedélyes, a politikai gyilkosságig is fanatizálható pánszláv eszme számára.

A NÉMET-FRANCIA „ELLENTÉT” HÁTTERÉBŐL

A német nehéziparnak a Német Birodalom nyugati felében három támaszpontja volt: Elzász, a Ruhr-vidék és a Saarkohlenbeeken. — Ezen a három ponton nyugodott az az igazi fölény, amelylyel Németország a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben hatalmas szárny-csapásokkal fölébe lendült a francia nehéziparnak és itt-ott már veszélyeztetni kezdte az angol vasipar helyzetét is. Hiszen, hogy csak a 19. század két utolsó évtizedét vegyük számba: amíg a német nehézipar 1880-ban összesen 2.440,000 tonna vasarat termelt, addig a század utolsó évében ez a szám 7.793,000 tonnára ugrott; e termékek értéke 1880-ban 437 és félmilliárd márkát tett ki és 106,000 munkást foglalkoztatott; 1899-ben 1217 millió márka volt az értéke és 250 ezer munkásnak nyújtott kenyeret. Még jellemzőbb az eltolódás, ha csupán az acélipart vesszük számba, amely 1880-ban 660 ezer tonnát, 1899-ben pedig 4.820,000 tonnát termelt. Ezenfelül a német nehézipar meglehetőse in erős *dumping*-gel dolgozott, vagyis külföldön — versenyképességének fentartása okáért jóval olcsóbban adta, az áruját, mint otthon, Németországban, s ezzel a belső árdrágítással fedezte a külföldre való eladásnál mutatkozó veszteségeit. 1900-ban a lakosság számához viszonyítva Anglia már csak 220 kg vasáruat produkált fejenként, Németország pedig már 154 kg-ot, amely arány a 19. század első évtizedében még nagyobb eltolódást mutat.

Elzász, Ruhr és a Saarvidék

Elzászban különösen déli része 1910-ben már 19 és félmillió tonna bányaterméket produkált,

77 millió márka értékben, ebből vasáru 42, kőszén pedig 32 millió márkát tett ki.

A Ruhr-vidék Németországnak szénben leggazdagabb vidéke; hiszen az összes németországi szénbányák termelésének kb. két tizedrészét teszi ki; széntelepei mélyek, itt-ott 1500 méterre is lenyúlnak. ennek megfelelően kiérett anyagot adnak s a szénterület szénmennyiségét kb. 130 milliárd tonnám becsülik, ami egyelőre beláthatatlan időig fedezné a német nehézipar szükségleteit. A széntermelés fokozódására jellemző, hogy míg a uralt század ötvenes éveiben még csak 1.700,000 tonna volt az egész vidék termelése, ez a szám 1900-fen már 59 millióra, közvetlen a háború előtt pedig 114 millióra rúgott.

A Saar-vidék termelése a múlt század közepén a bányákból felhozott 577,000 tonnairól 1900-ban 10 és félmillió tonnára emelkedett s már két év múlva újabb egymillió tonnával öregbedett. Az egész Saarmedence széntartahnát kb. 54 és félmillió tonnára becsülik, amely anyagnak legnagyobb része a Saar-vidék porosz felére esik (a másik része bajor) és a tetemes része porosz állami birtok.

Tanulhatunk!

Érthető, hogy az angol is, de főként a francia nehézipar, — amelynek közvetlenül az orra előtt fejlődött ki főként az elzászi és a saar-vidéki nagyipar, nyugtalan szemmel leste az évről-évre meredekebb termelési grafikonokat. Másrészt a német nehézipar, amely már csak tetemes áldozatok árán bírta a *dumping*-et tartani, s a mely főként már így is nehezen tudta vastermelését a belföldön elhelyezni s ezért mind nagyobb mértékben arra kellett hatnia, hogy a termelőipar vasszükségletein kívül főként az állami improduktív (katonai-, ágyú- és haditengerészeti) termelés fokozását érje el, minden eszközt megmozgatott, hogy a köztudatba belevigye a hadfelszerelési cikkek szükségének tudatát. Ezért a német nehézipari szövetség *Ala* szervezete, amely főként a vertikális tröszt ter-

jedésére alakult (vagyis arra, hogy minden, a nehézipar szükségletei körébe eső termelést és propagandát a saját üzemeiben, a saját eszközeivel és a saját orgánumaival vihessen végbe), egész sor német lapvállalatot vásárolt meg vagy vont az érdekkörébe, amelyek a német nehézipar gazdasági (és törvényhozási) politikáját dobolják be a közvéleménybe. E belső propaganda terén elment odáig, hogy még filmvállalatokat is megszerzett, hogy e legnépszerűbb propaganda-eszköz segítségével nyergelje meg maga mellé a közvéleményt. A német nehézipar azonban még ennél is tovább ment s a külföldi, főként francia sajtóban is igyekezett magának pozíciót biztosítani, hogy az abban diktálendő lázas revanche-hangulattal kierőszakolja otthon. Németországban a fokozott hadügyi rendelkezet, a háborús félkészülődést. Csak ezzel a fokozott állami rendelés-politikával, tehát a nehéziparinak juttatott közvetett állami fejadóval érhetette el, hogy pl. a Rheinisch—Westfälisches Kohlensyndikat a belföldön 10.70 márkáért adta a kőszén, a külföldön ellenben csupán 9.82 márkáért; a Westfälisches Kokssyndikat 15 márkáért adja odahaza ugyanazt a terméket, melyért a külföldön — szállítási költségeik beleszámításával! — csupán 13.11 márkát kér; a Stahlwerksverband pedig 82.50 márkát számláz Németországban azért az acélért, amit a külföldre 68 márkáért árusít, (Tehát ugyanaz a politika ez, amely a magyar agrárországban, az agrár-vámok segítségével 1901. és 1913. között Budapesten a búza árát több, mint 41 százalékkal emelte.)

Thomas More igazsága

Valahogy nagyon igazat kell adnunk Sir Thomas More államkancellárnak, aki már 1515-ben megírta az Utópiában:

— Mindenütt gazdag emberek összeesküvését látom, akik saját előnyüket keresik a közösség neve és ürügye alatt.

Párszáz év előtt, amikor még nem a nehézipar-

ri nagytőke — „koncentrálódásának” nevezett — falánksági folyamata diktálta a história eseményeit, hanem a császárok és királyok hatalmi terjeszkedési vágya, (amelynek szintén nam pusztá presztízskérdések adták az alapját, mert hiszen az elfoglalt vagy elharácsoltt új, meg új földrészek adója az uralkodó privát satullájába folyt be s ugyancsak ezekből a földekből elégitették ki az, uralkodó családok földbirtok-éhségét is): a „személyes uralomnak” ezekben a korábbi századaiban természetesen szintén nem vallották be, hogy ezeket a tisztán és őszintén rablásra szánt háborúikat miért indították. Hanem kerestek illő, idealista hangú, kenetteljes, vallási jelszavakat, amelyek mögé elrejtette: igazi, önző céljaikat. Hiszem, ha nyíltan bevallották volna, hogy az emberek ezreit csak azért viszik vágóhídra, mert ez vagy az a fejedelem a magán vagyónát akarja kikerekíteni, akkor bizony igen kevés bolond akadt volna, aki feleskűdött volna a zászlók alá; vagy ha mégis, bizony csakhamar kijózanodtak volna még az akkori idők zsoldos csapatjai is.

A vallás helyett a nemzet

A huszadik században már nem, vagy nem egészen az uralkodók személyes meggazdagodásáról van szó; bár az a körülmény, hogy a *Krupp-Vorwärts*-pörben kiderült, hogy állítólag a német császár egyik főrésztvényese a legnagyobb német nehéz- és ágyúipari vállalatnak, a Krupp-műveknek is, sok minden állami megrendelést megmagyaráz. De a döntő érdekek már neun az uralkodó hazáknál, hanem a nehézipari érdekeltségek harcában rejlenek. S az, új idők lelkivilágához mérten most már nem (vagy csak ritka, esetekben) fordulnak a vallási jelszavak ütőkártyájához. Napoleon geniális trükkje óta nem a vallás, hanem a nemzet eszméjének kell parvánul szolgálnia, valahányszor az embereket egymás ellen akarják uszítani. A vallás eszméje önmagában éppen olyan szent,

mint a nemzeté; de sajnos, éppoly kevésbé tud védekezni is, mint amaz, azok ellenében, akik önző céljaik leleplezésére akarják felhasználni. Sem a vallás, sem a nemzet nem kiálthat oda a tömegeknek: ne higgyetek azoknak, akik a nevetet folyton a fületekbe üvöltve elkábítanak benneteket s közben apró praktikákkal és tisztán a maguk egyéni és üzleti érdekeinek védelmére, titeket, emberek, vágóhídra hajszolnak. . .

A mammutok viaskodása

A német-francia „nemzeti ellentét” mögött *igazában* tisztán a két nemzet nagyipari tőkéjének harca rejlik, melynek két legfőbb momentuma: a) Kruppéknak szükségük volt rá, hogy odatúl egy éles frazeológiájú francia nacionalista sajtó szüntelen a revans-politika aktualitását hirdesse; mert hiszen csak így kaphatta meg a német parlamenttől a fokozott fegyver- és dreadnought-rendeléseket; b) a francia nehézipar pedig fenekedve leskelődött arra a percre, amikor Elzász, a Ruhr- és a Saar-vidék szénmedencéire vagy egyenesen ráteheti a kezét, vagy pedig legalább lefokozhatja annak termelő kapacitását; e szándékait pedig az angol nehézipar nem minden szimpátia nélkül nézte: hiszen ránézve akár a német, akár egyúttal a francia konkurrenciának letörése is csak hasznot jelenthetett. (Innen érthető, ha még Angliában is, Edward Grey józan felfogásával szemben, a nehézipar által dédelgetett Northcliff-sajtó került a háború perceiben felül: a jól pénzelt demagógia mindig hangosabb, mint az önzetlen józanág szava, — s az meg a tömegek lélektanához tartozik, hogy inkább hallja a hangos, mint a csöndes szavakat).

Az elzászi kérdés

Ennélfogva *az elzászi kérdés*, amely a porosz-francia háború után röviddel már meglehetősen elcsitult, a világháború előtti két évtized óta újra előtérbe került s mindkét részről igen al-

kalmasnak bizonyult arra, hogy a nacionalista politika Eris-almájául szolgáljon.

Elzász-Lotharingia ethnikai hovatarozása t. i. tényleg klasszikus példája annak, hogy a pusztá nacionalizmus alapján mennyire nem oldhatók meg a határok kérdései s mennyire szükséges főként az ilyen területeknél a kantónális autarchiával kormányzott független és semlegesített államok formája.

Kié hát Elzász?

Bizonyos az, hogy históriailag Elzász eredetileg keleti frank tartomány volt. Másrészt a középkor vége felé erősein elnémetesedett, hiszen Guttenberg nyomdász strassburgi ember volt. XIV. Lajos idején ismét francia főhatóság alatt áll a tartomány s a strassburgi francia egyetem híre olyan nagy volt, hogy pl. Herder is és Goethe is ott végezték tanulmányaikat francia nyelven. A francia forradalom az eddigi „főhatóság” jogcímét megváltoztatta., a francia département-okkal egyenjogúvá deklarálta, s hogy mennyire a lakosság lelke szerint való volt ez az intézkedés, mutatja, hogy 1813-ban, amikor a kontinentális hatalmak szövetsége felvonult Franciaország ellen, Elzász, lakosai késhegyig védekeztek a franciaellenes hadaik ellen. Franciának is maradt a tartomány 1870—71-ig, amikor Bismarck tervei alapján a porosz-francia háború végével lekapcsolták Franciaország tétéről s nyomban ki is hirdették a katonai diktatúrát, amely 1874 január 1-ig volt. tervbe véve, de egészen 1902-ig tartott. A diktatúra dacára is. az 1872-iki népszavazás, amelynek a tartomány hovatarozásáról kellett volna döntenie, azzal végződött, hogy a Franciaország mellett szavazók voltak többségben; amit persze Bismarck nem ismert el s így rövidesen; 50 ezer francia család vándorolt át az anyaországhoz.

1874 februáriusában a német kormány újra megpróbálkozik, hogy a nép részéről morális szankcióját kapja meg a kétségtelenül erőszakos

cselekedetének; választásokat rendel el. A nép *megválasztja* képviselőit, ezek meg is jelennek a birodalmi parlamentben, felolvassák óvásukat Elzásznak a német birodalomba való bekebelezése ellen s ezzel már ott is hagyják a birodalmi gyűlést. Elzász népe pedig továbbra is kemény politikai ellentállást fejt ki a porosz uralom ellenében, úgy, hogy még közel másít-évtized múlva, 1887-ben, a porosz kormány újabb erélyes eljárási rendszabályokat kénytelen életbeléptetni, sőt a következő évben, egész Európa békéjének szégyenére, kénytelen Elzász területe az útlevélkényszert kimondani. S amikor a német birodalomgyűlési választásokra behozzák Németország egész területén az általános választójogot, Elzászban nem mernek ugyanezzel a kísérlettel még csak meg sem próbálkozni.

II. Vilmos egyéni akciója

Végre 1910 márciusában úgynevezett „alkotmányt” kap az elzászi Reichsland, amely szerint bizonyos autonóm ügyeket a saját országgyűlésen belül van joga elintéznie (a németek úgylátszik, mégiscsak restelkedtek amiatt, hogy Európa kellős közepén katonai diktatúrával kelljen a hatalmukat fentartaniok). Az új elzászi országgyűlés egyik első ténykedése az volt, hogy az elzászi adókból eddig a császár személyes rendelkezésére, elszámolás kötelezettsége nélkül bocsátott u. n. kegydíjalapot törölte a büdzséjéből. II. Vilmos erre olyan képtelen dühre fakadt, hogy alkotmányt ide, minisztérium oda — a sajtóban egy dörgedelmes, személyes förmedvényt bocsátott közre, amely szerint ő majd megmutatja: Elzász alkotmányát egyszerűen porrá fogja morzsolni s magát a Reichslandot pedig majd Poroszországba fogja beolvasztani. A világsajtó általános felháborodására aztán a német kancellárnak kellett a császári nyilatkozatot kireparálnia, illetőleg — mondjuk ki kereken — dezavualnia: a kancellár kijelentette, hogy a

császár nyilatkozata az alkotmányba ütközött s így meg nem történtek tekintendő.

Egy napszúrásos hadnagy

A világ közvéleményének megnyugtatóására a császár ugyan beleegyezett ebbe a nyilatkozatba. De a valóságban most annál keményebb katonai regiment szakadt a szerencsétlen lakosság nyakába. Ebbe aztán már senkinek se lehetett jogi beleszólása, mert hiszen a legfőbb hadúr közvetlen jogkörébe tartozik, hogy mennyi és milyen gondolkodású katonát hová akar elhelyezni, így történhetett, hogy még egy félévvel a világháború kitörése előtt, 1913 november hó 29-ikén, *Zabenn* elzászi városkában egy *Forstner* nevű német hadnagynak a polgárságra tett becsmérő nyilatkozata miatt a lakosság valóságos forradalmat csinált. A helyzetet pedig még jobban elmérgesítette, hogy *Reutter* ezredes, a helyőrség parancsnoka, a katonaságot a polgárság ellen vezényelte ki. Erre december 3-ikán a birodalmi gyűlésen viharos jelenetek közepette a parlament felelősségre vonta a kancellárt és válaszáat nem fogadta el. Igaz, hogy december 6-ikán a zabenni ezredet elhelyezték Obernhofenbe; de ugyanakkor az ezredet a császár megdicsérte magatartásáért. *Forstner* hadnagyot pedig törvényszék elé állították ugyan, de a törvényszéken az orvosok megállapították, hogy a hadnagy hosszabb ideig szolgált a német-afrikai gyarmatokon, itt „Tropenkollert;” szerzett s különben is megszokta a feketék között az „erélyes” hangnemet; s így a hadnagyot felmentették, aki aztán még külön dicsérő levelet kapott a trónörököstől.

Ha az ilyen eseményekben inkább csupán a túlzott és félreértett nacionalizmus által fűtött milió szomorú és korlátolt elhullásairól lehet szó, annál csúnyább fénycsóvát vet a háttérben működő erőkre az 1913 július 31-ike és augusztus 5-ike között lefolytatott első Krupp-pör, a

melyben — az egykori lapokból szószerint idézük — kiderült, hogy

1. Kruppék a francia nacionalistáik uszító sajtóját pénzelték a Németország ellen való izgatásért; 2. hogy Németországot mentől nagyobb fegyverkezésekbe kergesse, azért a Ieghazafiasabb német cég, a Krupp-gyár, háborúra izgatott Franciaországban a maga hazája ellen; s hogy 3. a cég emberei hadi titkokat lopattak el kémek útján és a német hadsereg féltett titkait a cég üzleti érdekei szerint értékesítették.

A legérdekesebb a dologban, hogy a német hazafias cégnek s tulajdonosának, a német császár személyes barátjának ezeket a hazafiatlan manipulációit egy szocialista és pedig mennyire baloldali szocialista képviselő, *Liebknrecht* leplezte le és vitte a törvényszék elé.

Egyik tojás olyan, mint a másik

Csak kiegészíti a nehézipar eme magatartásának képét a túlsó oldalról is az a már háború alatti francia eset, amelyben *Téry*, az *Oeuvre* szerkesztője *Humbert* francia szenátort (aki évek óta nem tartott a szenátusban olyan beszédet, amely ne ezzel a mondattal végződött volna: „Több ágyút, több muníciót!”) leplezte, mint Schwabnak, az amerikai acélkirálynak szerződött ügynökét, aki a francia hadirendelések utáni rendszeres províziót kapott a Schwabégtől. Ezenfelül írásos bizonyítékokat is produkált az *Oeuvre* arról, hogy *Humbert* szenátori maii” 1907-ben, is, mint a hadügyi bizottság előadója, olyan vásárlásokat eszközöltetett a kormánnyal hadianyagokban, amelyek után szintén províziót vett fel.

A nehéziparnak a népmilliók zsebére és sebei-re elkövetett ilyen machinációról a nagy nyilvánosság, a dolog természeténél fogva, természetesen csak a legritkább eseteikben szerezhet tudomást. De ezek az esetek aztán olyan erkölcsi fertőbe engednek betekintést, amely a pol-

gári morál egyszerű törvényei köze alig is illeszthető be. S miután ez a nehézipar rendszert hatalmas sajtó-apparátus fölött is rendelkezik, ritkán is kerülhet a közvélemény abba a helyzetbe, hogy beelásson ezekbe a piszkos dolgokba. Csak olykor véletlenül, ha a konkurrencia szolgáltat ki adatokat, vagy ha véletlenül maga az érdekelt sajtó szólja el magát dicsekvésből, csak olyankor látni bele ennek a párnázott ajtajú világnak az irtózatos cinikus lelkebe.

A cinizmus netovábbja

Ilyen eset adódott pl. 1918 júliusában is, amikor a világ tudomására jutott, hogy a szovjet-kormány az orosz cári családot kiirhatta. Pártkülömbőség nélkül nem volt talán egyetlen ember se a világon, aki ezt a mézszárlást ne irtózáttal emlegette volna. De a nagy német nacionalista sajtó, s mindeniknek elém a nehézipar lapja, a Deutsche Zeitung így emlékezett meg az esetről: — A forradalom forradalom. A szovjet-kormány a maga szempontjából semmi körülmények között sem adhatta ki élve a cárt ellenfeleinek. Miklós cár maga volt sorsának okozója kormányzásmódjával, gyávaságával és azzal, hogy kötelességéről megfeledkezve, meghátrált a tömegek lármája előtt. Politikai térmészettörvény, hogy minden államban van egy lappangó forradalmi áramlat.

Az ámuló olvasó akkoriban, legsúlyosabb feltevésként azt hihette, hogy a német nehézipar sajtója a német császárra akar pressziót gyakorolni, aki akkor már az általános választójog elvi deklarációjának alapjára helyezkedett még Poroszországban is. Azt persze akkor még csupán a legkevesebben tudhatták, hogy a nagynémet nációinlista és nehézipari köröknek a szovjetet mentegető magatartása mögött egy másik, olyan titok is lappang, amelyről csak a háború után hullott le a lepel s amelyről ezen írások során még bővebben kell majd megemlékeznünk.

Hol teremnek meg a nemzeti ellentétek?

Egyelőre azonban talán a ez a pár eset is elegendő annak az igazolására, hogy a német-francia „nemzeti ellentét” az illető nemzeteknek igazában semmi közük nem volt, vagy na később lett is, ez is csupán bizonyos nagy tőkeérdekeltségek céltudatos és a nemzet magasztos eszméjének leple alá rejtett uszító munkájának volt az eredménye. Ha az Elzász, a Kunr- és a Saar-vidék nem jelenti a kontinens leggazdagabb szén- és ércbányáját is egyúttal, akkor sohasem akadt volna érdekeltség, amely súlyos anyagi áldozatok árán is, folyton folyton magasabbra szítsa a revans-hangulatot – akár a saját hazája ellen is, de mindenes a maga részvényárfolyamainak emelkedése érdekében.

„GOTT STRAFE ENGLAND”

A merkantil tőke már a béke boldog idején is évről-évre körülbelül 4 százalékot gyümölcsezött a tulajdonosának. A tőkének ezt a szüntelen szaporodási folyamatát, a legkevesebb ember gondolja okszerűen végig, főként abban a tekintetben, hogy hol van ennek a kamatozási folyamatnak a határa. Mert hiszen minden egyes állam tőkevagyonra egy jó darab ideig elbírná ezt a kamatozást és pedig a föld járadék, a munkajáradék, a föld kérge alatt levő kincsek, eszmei valőrök és később különböző jogi és más természetű fikciók terhére. De el kell jönnie a dolog természeténél fogva minden tőke koncentrációs folyamatnál egy olyan percnél, amikor az egy bizonyos tőke-segmentum mögött álló föld és munkatömeg kimerül; amikor az évről-évre 4 százalékkal megnövekedett tőke többé nem realizálódhatik a hazai határok között és fundálására újabb földeket, újabb dolgozó embertömegeket, újabb földalatti kincseket, újabb monopóliumokat és egyéb absztrakt értékeket kell keresnie, mert különben elveszíti hitelét s az általa nyújtott tőke-szimbólumok (arany-, érc-, papírpénz, papírok) vizenyősekké lesznek, elveszítik szolidaritásukat, szavahihetőségüket s ezzel előáll az a közgazdasági feloszlási folyamat, amelyet kb. éppen száz év óta krach-nak nevez a világ.

Egy világbirodalom bölcsőjénél

Ezt a közgazdasági veszedelmet természetesen elsősorban annak az európai tőkecsoportnak kellett észrevennie, amelynek a maga szigetszerűségénél. *inzularitásánál* fogva nem állott módjában, hogy a határok kisebb-nagyobb kitolása-

val, újabb emberanyag (s így munkaerő) hozzácsatolásával szépítgethesse a maga véredény-elmeszesedési folyamatát. Ez a föld a tengerrel övezett Anglia volt, amelynek közgazdasága (a politikai okokból szintén a kontinens bőí kifelé szorított kis Hollandián kívül) elsőül jutott arra a fölismerésre, hogy tőkí szüntelen kamatozása számára újabb föld- és munka járadékot kell előteremtenie. így alakult meg már 1600-ban az angol kereskedelmi világ nagy gyarmatpolitikai központja, az *Angol Keletinda Társaság*, amely lassan, évtizedről-évtizedre, mint a tinta az itatóson elterjedve, elébb mindenütt, mint magángazdasági érdekelttség jelent meg- a világ különbözö földterületjein s aztán — a megszerzett területek gazdasági konszolidációja érceikében — azokat az angol politikai uralom rendelkezése, adminisztrációja és „kontroll”-ja alá, bocsátotta, úgy, hogy ma az angol gyarmati birodalom mintegy 30 millió négyzetkilométer földet ölel fel.

A másolat

A fiatal, mindössze 1871 óta fennálló Német Birodalom, fennállásának már másfél évtizede múlva érkezett el erre a felismerésre s ezért 1885 óta, de főként II. Vilmos császár 1888-íki trónralépte óta, a „Deutsche Kolonialgesellschaft” útján, mind lázasabb ütemben látott neki gyarmati birodalma kiteljesítésének, úgy, hogy a világháború kitörése percében már a némettség is közel 3 millió négyzetkilométernyi gyarmat fölött rendelkezett.

Az idegrendszer logikája

Az ilyen gyarmati birodalom, azonban csak akkor van komoly gyakorlati értékkel az anyaállam közgazdaságára nézve, ha nem csupán a nehézkes hajó-hírszolgálat kapcsolja bele annak vérkeringésébe, hanem — a távírás feltalálása óta — kábelhálózat is egybeköti az anyaország tőkeagyvelőível. Ilyen kábelidegrendszere An-

gliának 1914-ben 450 ezer km hosszúságban állott a kontrollja alatt, míg ugyanebben az évben a német kábel 36 ezer km-re terjedt ki. Béke idején ez a mondat önmagában is megállhat. — Miután azonban a gyarmati terjeszkedés politikája elvileg szüntelen háborút jelent, minden gyarmatbirtokos állam kénytelen volt már az u. n. béke idején is folyvást arról gondoskodni, hogy kábelállomásait megfelelő haditengerészeti védje (ez a helyzet természetesen a szikratávíró feltalálásával sem változott meg; legföljebb annyiban, hogy maguknak a vonalaknak és kábelváltó állomásoknak a védelmére nem kell annyi hajóegységet számítani: innen érthető, hogy Anglia is elég könnyű szívvel ment volna bele egy bizonyos mértékű tengeri lefegyverezésbe is). E haditengerészeti akcióképessége pedig attól függ, hogy vájjon a számbajövő területeken rendelkezik-e megfelelő számú szénállomással, illetőleg az új motorok és a tengeralattjárók nagyobb mérvű felhasználása óta, megfelelő számú benzinállomással és azoknak védelmére ott elhelyezett fegyveres erővel.

A tőkeérdekeltségek védelmének ez a kényszere természetesen a politikai extenzióknak is úttörőjévé válik; úgy, hogy pl. amíg még háromszáz évvel ezelőtt verulámi Baco még nem akart angol nyelven írni, mert attól félt, hogy nagyon kevesen fogják megérteni, addig a világháború kitörésének percében az angol nyelv 125 millió embernek volt az anyanyelve s ezenkívül még vagy 550 milliónak a hivatalos érintkezési szereve.

A poroszok tenger-vágya

A fiatal Német Birodalom, amely mégis többé-kevésbé a brandenburgi porosz hegemónia alatt állott — már pedig ennek a poroszságnak már Nagy Frigyes kora óta megvolt a tendenciája a szabad tenger felé: 1864—66-ban lesz aztán az Északi- és a Keleti-tengert egybefogó állammá, 1870—71-ben pedig eljut a Német Birodalom élén a La Manche-ig s végül 1914

őszén, már azt hitte, hogy a nyílt óceánig is eljutott — az angol gyarmati kolosszust hihetetlen gátnak érezte a maga kifejlődése felé. Tudata, alatt szüntelen- ott érett az a sorskérdés, vajjon mikor fogja a hatalmas előd őt elfojtani, kábeljeit elvágni, nehezen kultivált gyarmatait elfoglalni, a németiséget a tengertől visszaszorítani. Valóságos halálfélelem volt ez, mert hiszen a szüntelen koncentrálódó német tőke és a szüntelen szaporodó német népesség számára életkérdés volt a szabad gyarmati fejlődés, — illetőleg annak hitte, mert nem gondoltak, amire a háború után a körülmények kényszere alatt mégis rájött, hogy a tengerentúli feladatokon kívül van itt a számára még komoly kontinentális célkitűzés is: a ménhetetlen ázsiai kontinens és főleg annak orosz területeinek penetrálása, rekultiválása, amely feladat a német tőkének, találékonyágnak és emberi munkának még századokra, menő bőséges alkalmat és területet is nyújt. De II. Vilmos valahogy presztízskérdésnek érezte az angol gyarmatpolitikával való konkurrencia szükségét és szinte mániás féltékenységgel vitte ebbe az irányba az egész német közgazdaságot és külpolitikát.

Reservatio mentalis

Ismételjük tehát, hogy mi csupán a terjeszkedés erőszakolt, imperialista irányát kifogásoljuk a német kolonizáló törekvésekben, mert magát a tényt, a terjeszkedés szükséges és így jogos voltát hiány nélkül el kell ismernünk — (mint ahogy a kitűnő német szervező tehetségnek hivatott voltát is kár lenne tagadásba vennünk).

Ezt a szükséges, tehát jogos tételt, amely a létfontartás törvényének alfája és ómegája, bármennyire iparkodjék is az emberi kultúrhaladás e tétel dinamikáján, érvényesülési formára enyhíteni, sajnos, mégis valóságnak keli elfogadnunk, — bármennyire bele is ütközzék néha az u. n. magasabb erkölcsi, tehát konven-

ciós érzéseikbe; tényként el kell fogadnunk főként ott, ahol a népeik önfentartási ösztönéről van szó és különösebben el kell fogadnunk, ha, a német vitalitásnak az utóbbi fél évszázadban végbement példátlan nekilendülését figyeljük.

Súlyos számok

1871-ben a német népesség száma 40 millióra rúgott, 1914-ben (tehát kb. négy évtized múlva) 67 millió volt a német lélekszám. Ez a növekedés körülbelül 14.5 százalékos szaporodásnak felelt meg, míg az angoloké ugyanebben az időközben csupán 8.7 százalékra ment. Ez a hatalmas emberszaporulat természetesen nem igen tudott már; a német anyaföldön elhelyezkedni és pl. csupán az 1880—1894 között lefolyt másfél-évtizedben mintegy 1 és háromnegyed milliónyi német kivándorlót volt kénytelen idegen (nem német gyarmati) területekre rajokban kibocsátani; ami — egy egykorú német közigazdász számítása szerint — a fejenkint ide s tova 3000 m árkára teendő nevelési, táplálási, adminisztratív stb. befektetést véve alapul, mintegy 5 milliárd veszteséget jelentett a német közigazdaság kárára és más, idegen tőkeérdekeltségek (államok) javára.

És újra számok

A német nekilendülés lázas, de bizonyos vonatkozásban egyúttal egészségtelen tempóját a 19. század utolsó harmadában még ezek a számjegyek; is jelzik:

Németországnak 1862-ben 19 millió márka értékre rúgott a mezőgazdasági termelése, 16 millióra az ipari termelése és 4 millió márkát jelentett a kereskedelmi forgalma. 1907-ben a mezőgazdasági termelése már csak 17 millió márkát adott, viszont az ipari munka értéke felrúgott 26 millióra, a kereskedelme pedig éppen 100 százalékkal 8 millió márka vagyonfölsőleget jelentett. A ki- és bevétel összes forgalma az 1890-iki 6 milliárdról 1914-bera már 20 milliárdra ugrott.”

És megint statisztikák

A 19. és 20. század közötti határmezsgyék természetesen a szén és a vas teszi ki a közgazdasági élet keringésiéinek legfontosabb anyagát. — Fontos már most, hogyha, a német előretörés méreteit akarjuk megfigyelni, főként ebben a két anyagban a vezető államnak, Angliának, és a „kezdő” államnak, Németországnak az adatait kell összehasonlítani.

A szén

1885-ben

Anglia	162 millió tonna
Németország	74 millió tonna

1910-ben

Anglia	269 millió tonna
Németország	222 millió tonna

1912-ben

Anglia	274 millió tonna
Németország	259 millió tonna

szenet produkál.

A vas

1885-ben

Anglia	7.5 millió tonna
Németország	3.7 millió tonna

1910-ben

Anglia	10.2 millió tonna
Németország	14.8 millió tonna

1912-ben

Anglia	10.4 millió tonna
Németország	17.75 millió tonna

1916-ban

Anglia	10.646,838 millió tonna
Németország	19.309,172 millió tonna

nyersvasat termel.

1885-ben			
Anglia	külkereskedelmi		for-
galma		13 milliárd volt	
Németország	külkereskedelmi		
forgalma		62 milliárd volt	
1910-ben			
Anglia	külkereskedelmi		for-
galma		27*4 milliárd volt	
Németország		külkereskedelmi	
forgalma	-	21.3 milliárd volt	
Anglia kivitele	1887—1911	között	623%-kal
emelkedett			
Németország kivitele	1887—1911	között	932
%-kal emelkedett			
Anglia világkereskedelmi	forgalma	1887-1911	
között			113%-kal emelkedett
Németország	világkereskedelmi	forgalma	
1887—1911 között			225%-kal emelkedett.

A kolosszusok

Anglia 1870. óta Cyprust, Déiafrikát, Egyiptomot, Beludisztánt, Arábia egyes részeit, Transvaalt és a déli Perzsia fölött való kontrollt szerzte meg magának s a régebbi kanadai és indiai domíniumokon kívül egész Ausztráliát is ebben az időben kapcsolta be a maga gyarmati hálózatába. Németország 1870. óta, (előbb nem, voltaik gyarmatai) csupán Togot, Kamerunt, Német Délnyugtát-Afrikát, Német Kelet-Afrikát, néhány csen des óceáni szigetet és a kiauesoui „bérletet” csatolta, gyarmati birodalmához. Németország gyarmatbirodalma 1914-ben 2.952,902 négyzetkilométert, Angliáé pedig 29.703,790 négyzetkilométert foglalt le a föld kontinenseinek felszíniéből (összehasonlítás kedvéért: a földteke összes szárazföldje 148.671,500 négyzetkilométer, melyből az Orosz Birodalomra 22.285,660 négyzetkilométer, Angliára pedig gyarmataival együtt 30.018,167 négyzetkilométer jutott).

Amit el kell ismernünk

Az anyaországok sűrűségét tekintve, már most el kell ismernünk, hogy aránytalanság rejlett abban, hogy a brit szigetek anyaországának 45.370,000 lakosára kb. 30 millió négyzetkilométernyi gyarmatvilág, a német anyabirodalom 64.925,000-nyi lakosságaira; pedig ennek éppen csak a tizedrésze: esett. És azt is el kell ismernünk, hogy a német ipari termelés rapid emelkedése mellett, amely szénben már majdnem elérte, nyersvasban pedig majdnem megduplázta az angol termelést, Németországban joggal ébredt fel a gyarmatok megszerzésére irányuló életösztön, ahová a túlsűrűsödött anyaország emberfölöslegét levezesse s ahová — ha netán Anglia és gyarmatai egy szép napon eltérnének a szabad vámterület elvétől — ipari fölöslegét majd belterjesen elhelyezhesse. Ezeket igazságosan el kell ismernünk.

Az angol politika alapelvei

Azonban azt is tárgyilagosan el kell ismernünk, — s a háború alatt is, de már előtte is ebben a kérdésben irtózatos hazugsághadjárat indult meg Németországban Anglia ellen — hogy Angliának eszeágában sem volt Németországot „a napos oldalról” elszorítani, esze ágában sem volt a háború előtt a védvamos politikára áttérni, egyáltalán, esze ágában sem volt Németországot a maga fejlődésében bármiként is korlátozni. Az egyetlen korlát az u. n. *two-power standard* volt, amely szerint Anglia elvül állította fel — de tisztán a maga biztonságára és nemi támadó éllel, — hogy néki önmagának legalább épp oly nagy hadihajóparkjának kell lennie, mint az utána következő két legnagyobb hatalom hajói együtt. Továbbá, ha szabad korlátnak neveznünk, az a másik elve, hogy az anyaországból Indiába vezető legrövidebb hajóút szorosait feltétlenül biztosítsa magának s ezért kéziében tartsa Gibraltár, Málta,

Ciprus és Szuez birtokát, valamint a déli Arábia partvidékeit a vörös-tengeri passzázs védelmére. S végül, ha ismét korlátnak akarjuk hívni azt a harmadik kormányzati elvét, amelyet az európai kontinenssel szörnyen évszázadok óta következetesen követett: az u. n. balance of power elvét, amelynél fogva, az „európai egyensúlyra” hivatkozva, mindig a legerősebb kontinentális hatalommal szemben, az az után következő legerősebbel fogott össze.

Angliát európai politikájában ez a három konkrét elv vezette mindenkor, míg világpolitikájának alaptételét a „Britannia rules the waves”-elvé, a tengerek felett való angol uralom elve tette ki.

A szabadkereskedelem

Amikor tehát ezt a túloldali indokolást is fentartás nélkül elismerjük, viszont ezzel szemben ismét azt kell megállapítanunk, hogy Angliának ezek az elvei sohasem voltak agresszívok; a tengerek feletti kontrollt — a nyílt háború esetét kivéve — sohasem irányította egyetlen állam jogaival szembe, hanem mindenkor örködött a tengereknek mindenki számára való hozzáférhetősége — a tengerek szabadsága — felett s egész birodalmát, az anyaországot és a gyarmatokat egyaránt, tárva-nyitva tartotta bármely export-import számára; ideálisabban, mint Anglia, nem lehetett a szabad vámterület politikáját el sem képzelni, mert véleménye szerint birodalmában csak annak az iparnak és annak a termelésnek van helye, amely megbírja a világversenyt.

Ezzel szemben. Németország a vezető állama volt Európában az elzárkózó, elébb-utóbb feltétlenül gazdasági vagy fegyveres háborúra vivő védvamos politikának; úgy, hogy a háború kitörése percében bizonyos joggal írhatta az egyik amerikai újság:

— This war was not made in Germany; but „Made in Germany” is the cause of it. (Ez a háború nem Németországban készült; de a „Né-

metországban készült” szabadalmi jegy volt az oka.)

Békés szándékok

Anglia évtizedeken keresztül nem akarta ezt a háborút. Hiszen még józan német politikusok is kénytelenek elismerni, hogy Anglia maga felajánlotta Németországnak a kooperációt. — Egy egész német politikus-generáció fülébe cseng még ma is Lord Chamberlainnek 1899 szeptember 30-ikán tartott leicesteri beszédje, amelyben a germán-angolszász világszövetség megkötésére hívta fel Angliát, Németországot és Amerikát. Németországgal szemben való gyanútlan békés érzületjeinek legjobb bizonyosságát akkor szolgáltatta, amikor 1890-ben eladta a néni étieknek a brit-sziget orma előtt fekvő Helgoland-szigetet, amelyen aztán, II. Vilmos flottabázist épített — az angolok ellen.

Ahol a „személyes uralom” parancsol

II. Vilmos a maga személyes rankün-érzését unoka bátyjával, VII. Edwárddal szemben átvitte a politika tériére is és birodalmát mind jobban belelovalta az angol-ellenes áramlatba. Énének a magatartásainak részletei azonban majd II. Vilmos politikai portréjának megrajzolásakor kerülnek mérlegelésre; ugyanakkor, amikor jellemeznünk kell azt a végtelen rövidlátást, amelylyel — ha már a legnagyobb kolosszális birodalmat beleszorította egy magúval ellenséges frontba — legalább ugyanakkor ne szakított volna a háta mögött meredő legnagyobb kontinentális hatalommal, Oroszországgal is! A három unokatestvérnek: II. Vilmosnak, VII. Edwárddal és Miklós cárnak ez a szerencsétlen személyes viszonya adja sok, a nagyközönség előtt ismeretlen rejtélynek a magyarázatát . . .

Einkreisung

Anglia, Németország visszautasító, de amellett meglehetősen kihívó viselkedése következ-

tében, szinte önkéntemül belesodródott a némettel ellenséges frontba; s ha már itt tartott, az angol politika presztízse, az Empire helyzeti súlyánál fogva, az események, élére lendítette s így alkotta meg VII. Edward az „entente cordiale” névéin ismert államközi egyezség sorozatot, amelyet német részről Einkreisungspolitiknak neveznek. Ez az Einkreisung tisztarái defenzív természetű, amint ez a mostanában közzétett eredeti dokumentumokból kitűnik. Az entente tulajdonképpen egy francia-orosz szerződésből és egy angol-francia levélváltásból áll.

Az ántánt alapszerződése

A francia-orosz szerződés, amely a Quai d’Orsay egyik fiókjában, egy lezárt borítékban fektetve, mindjárt első pontjában határozottan körülírja ezt a defenzív célkitűzést:

1. Ha Franciaországot Németország, vagy pedig Itália Németország segítségével megtámadja, Oroszország nyomban készenlétbe helyezi összes rendelkezésre álló erőit a Németország ellen való támadásra.

Ha Oroszországot Németország, vagy pedig Ausztria Németország segítségével megtámadja, Francia ország nyomban készenlétbe helyezi összes rendelkezésre álló erőit a Németország ellen való támadásra.

A másik alapokmány

Az angol-francia levélváltás pedig Sir Edward Grey és a londoni francia követ, Paul Cambon között folyt le. Az angol miniszter ezt írja Cambonnak:

Az utóbbi években francia és angol tengerészeti és hadügyi szakértők időről-időre közös tanácskozást tartottak. Ezeknél mindenkor az volt a feltevés, hogy ezek a tanácskozások egyáltalán ne befolyásolják a két kormány egyikének a szabad elhatározását sem arra nézve, hogy vajjon kívánja-e valamely elkövetkező időpontban a másik kormányt

fegyveres kézzel támogatni vagy sem. Meg-
egyeztünk abban, hogy a szakértők között le-
folyó tanácskozásokat nem kell és nem sza-
bad olyan kötelezettségnek tekintenünk, amely
a két kormány bármelyikét is valamely előre
nem látott esetben, amely nem következett
be eddig és talán sohasem fog bekövetkezni,
cselekvésre kényszerítse.

Így pl. a francia és az angol flottának épen
e percben is közös dispoziója nem nyugszik
valamely olyan kötelezettségen, hogy háború
esetén is közösen kelljen fellépniök.
A harmadik, kiegészítő okirat pedig egy an-
gol-orosz egyezmény, amely a két állam ázsa
birtokaira nézve foglal magában megállapodá-
sokat.

Lord Haldene békeakciója

Ezekből az okiratokból világosan kiderül az,
amire még Lord Haldane angol hadügyminisz-
ter 1912-iki berlini küldetése alkalmával külön
is felhívta II. Vilmos figyelmét, hogy az enften-
te-maik nincsenek semmiféle támadó szándékai,
tisztára a kölcsönös védelemre szorulnak és en-
nek leg súlyosabb bizonyítékául felajánl egy
hasonló értelmű szerződést Anglia részéről Né-
metországnak is. Anglia így akarta praktice a
két (illetve három) európai tűzfészket lokalizál-
ni. II. Vilmos kereken visszautasította az angol
ajánlatot. Ellenben annál lázasabb ütemben ne-
ki látott a Zeppelinek kultuszának, amelyeknek
kimondott és hangosan hirdetett feladata a brit
szigetek terrorizálása volt háború esetére.

Anglia e visszautasítás dacára is az utolsó
percig, amíg nem állott elő a szerződészerű kö-
telezettsége Franciaországgal szemben (a néme-
tek támadása nyugat felé), keményen ellenie
szegült a háborúnak. Saját külügyminisztériu-
munk dossierjiből vesszük az adatokat ehhez az
állításához.

Saját tanúnk

Mennsdorff gróf londoni követünk írja 1914
július 23-ikán Berchtold külügyminiszternek:

(Sir Edward Grey) igen sajnálja, hogy (belgrádi jegyzékünk) határidőhöz van kötve, ment ezzel útját szegjük annak, hogy az első izgalmiak lecsillapodhassanak és hogy Belgrádra olyan irányban hathasson, hogy nekünk kielégítő választ adjanak. Ha majd ez a válasz nem lenne kielégítő, még mindig lenne elég idő ultimátum, küldésére . . .

. . . Ha négy nagy birodalom, Ausztria-Magyarország, Németország, Oroszország és Franciaország háborúba keveredik, akkor ebből olyan állapot következik, amely Európa gazdasági csődjével egyértelmű. Nem lesz többé hitel kapható, az ipari központok forradalomba sodródnak, úgy, hogy a legtöbb országban!, akár győztes lesz, akár legyőzött, „sok minden létező intézmény bizonyosan el-söpördik” . . .

... A leghelyesebb az lenne, ha Bécs és Szentpétervár között közvetlen eszmecsere jöhetne létre . . .

. . . Félek, hogy demarcheunk ultimátum-eizerü jellegét és túlrövid határidejét kritika tárgyává fogja tenni.

Belgium

Nem kívánom a Ballplatz dossieri nyomán Sir Edward fáradásait a béke érdekében végig nyomon követni. De az egyik utolsó dokumentum mégis ide kívánczik, már augusztus 7-ikéről, amikor: Németország már betört Belgiumba. Menndorff gróf sürgönyözi haza:

. . . Hosszú beszélgetésem Greyvel. Igen keserűen nyilatkozik a belga támadásról s egyáltalában panaszodik afelett, hogy Berlinben hogyan átsiklott mindéin a katonák kezéibe, — úgy, hogy öneki már egyáltalán nem volt módja megállapítani, hogy — miközben Berlinnel tárgyal — ki a felelős vezetője a dolgoknak.

Kétségbe van azon esve, hogy törekvései a béke megőrzésére zátonyra kerültek.

Azt hiszem, a Belgium semlegességének megtámadása mindent elrontott.

(Ezután meg felsorol eseteiket annak a jellemzésére, hogy Grey minő komoly fáradozással iparkodott a békét megerősíteni.)

A végzetes hiba

És az augusztus 12-iki Menndorff-féle jelentés zárószavai:

Belgium létének és semlegességének biztosítása t. i. az: angol politikáinak egyik alapfeltevétele, amely történelmien, érzelmiéken és állami szükségleteken nyugszik.

Végzetes hiba volt ezt szem elől téveszteni és azt hinni, hogy ezen a, kérdésen néhány odavetett ígérettel át lehet siklani. Ekkor azonban már toronymagasra lobbant fel a háború fáklyája. Az igazságok szavát elnyomta a cenzúra s a német hadvezetőség propagandája telerikoltotta a központi hatalmak (közvéleményét a „perfid. Albion” jelszavával s többé senkinek nem volt szabad, hazaárulás terhe alatt, hinnie, hogy Anglia igazán nem akarta a háborút.

Az utcákon felzuhogott a Lissauer-féle undorító Hassgesang s a legártatlanabb német adóalanyok is ezzel az imával ébredtek és feküdtek le:

Gott strafe England!

A „BETEG EMBER” RAGÁLYA

A Földközi Tenger keleti partján egy félig Ázsiához, félig Afrikához tartozó félsziget terül el, amelynek története szerepe egy időben meghaladta — határának kiterjedésében, bár nem mélységében — akár a görög, akár a római, akár a hun, akár a mongol birodalomét (a történelem folyamán ezek voltak eddig a legnagyobb kiterjedésű birodalmiak), mert uralma alá hajtotta Spanyolországtól kezdve egészen Indiáig és a Dumától kezdve egészen a Szaharáig az akkori! ismert egész világot,

A kiszáradó világ

Ez a félsziget, Arábia, a maga 3 millió négyzetkilométerével, körülbelül pontosain egy harmada a másik ázsiai félszigetnek, Európának. Hajdanában, a történelem őskorában, hallatlanul gazdag és termékeny földrész volt; hiszen rajta feküdt a tej jel-mézzel folyó Kánaán, rajta feküdt a bibliai paradicsomkert, s ha Semiramisz függő kertjei s még a Kr. előtti I. században az volt a világszerte ismert neve, hogy Arábia Felix, Boldog Arábia. De ekkor már kezdetét vette itt is az a monszun-periódus, amelynek még a velőt a csontból is kiszáradító, tikkasztó szele Belső-Ázsiát is végképp kipusztította s Arábiát is az inaridimento, a kiszáradás halálára ítélte; úgy, hogy a római császárok korában az egykori felix most már Arabia Petraea — Köves Arábia nevével ölti. Az Arábiát behálózó egykori híres csatorna-rendszerek bedugulnak, elhomokosodnak, mert nincs víz, amely táplálná őket; a kertek elhervadnak, a legelők eltikkadnak és mind kevesebb és kevesebb élelem jut embernek, állatnak egyaránt. Kétségbeejtő emberiségi tragédia zajlik itt le a Kr. utáni első

hat évszázadban, amely csöndes, mint aminő csöndes az éhhalál lenni szokott; az európai krónikások semmit sem jegyeztek fel (róla, elég bajuk volt a Belső Ázsia kiszáradása elől menekülő hunnok és egyéb ázsiai törzsek „isten ostora”-szerű menekvési processzusaival.

Aztán, amikor végkép tűrhetetlenné vált ott lenni az izzó körengetegen a helyzet, akkor előállott a Koreis-családból való Abdalláhnak egy félig epileptikus, félig mihaszna fia, *Muhammed* s a maga hisztériás víziói köré egységes struktúrába kényszerítette az éhségtől ezerfelé hulladozó apró arab törzseket és Kr. u. 622-ben végrehajtja az első stratégia mozdulatot, a hidzsrát, amelytől kezdve egy nagy egybefogó, konstruktív hatalmi gondolat vezeti Arábiát: menekülni a kopár, napégette kövek közül s meghódítani egyúttal a világot. Ezit a történelmi folyamatot ismerjük mi az *iszlám* terjedése nevéen.

Gibraltártól a Gangeszig

Nem akarjuk itt sem az iszlám, sem annak utóbb vezérállamának, a Török Birodalomnak históriáját meginni. Elég az hozzá, hogy ez a természet általi kikényszerített hatalmas népmozgalom, amely — mint a középkorban annyi más gazdasági válság — szintén a vallás képlete alatt folyt le, bámulatos stratégia érzékkel kikereste a középkori világ gazdaság sarkalló pontjait, azokat, ahol tengerek szorosaim keresztül a világrészek érintkezhettek egymással és kicserélhetnék egymás kincseit. Ha sikerül az iszlámaik — mint ahogy sikerült — ezeken a, z exponált pontokon megvetnie a lábát, akkor az övé a kontroll a világkereskedelem fölött, amikor ő a vámszedője a világ gazdagságának. Ez a két hallatlanul érzékeny pont Gibraltár és Bizánc volt Gibraltárnál Afrika és Európa cserélték ki kincseiket; Bizáncnál pedig Ázsia, és Európa. Az előbbi pont körül megalapította a mór birodalmat; az utóbbit — a végtelenül fontosabbikat — maga vette Török Birodalom címen a ke-

zelése alá és megcsinálta ugyanazt a folyamatot, amely egyszer! már egy másik arába vallásnál, a zsidó-keresztény vallásnál megtörtént: hogy eredete helyét teljesen másodlagossá ejtve, Európában új bölcsőt állít fel magának. A sémi-keresztény vallás Rómát, a sémi-arab vallás az új-Rómát, Bizáncot tette meg főhelyévé s miként az egyik Názaretről és Jeruzsálemiről már csupán bizonyos nosztalgiás, legendás emlékezéssel szólt, de hatalmi politikájának gyökereit Itáliába bocsátotta be, úgy az iszlám is Mekkát és Medinát megtartotta „elméleti” középpontnak, de gyakorlati erő kifejtéseit a két tengerre, két világrészire néző Bizáncból irányította, Európa, Ázsia és Afrika idegületének Sztambul lett a központi agyidegrendszer. És ez maradt egészen a 17. század közepéig.

„Der Türk ist krank”

Itt bővebben nem részletezendő okoknál fogva aztán 1650 körül ez a behemót államalakulat, a mely Gibraltártól a Gangeszig terpeszkedett végig egy hosszú sávban a világon, komolyan megbetegedett. Elsőül állítólag egy jófejű német kanonok-poéta, a hamburgi bajor Albert Poyssel vette észre a kórt s megírta 1683-ban „Der Türk ist krank” című versetjét. Akár ő, akár pedig — ami valószínűbb, — Tom *Roe* konstantinápolyi angol követ használta, legelőször ezt a kifejezést az egyik követi jelentőségében, — a tény itt volt tagadhatatlanul s egy néhány évtized múlva már nemcsak a poéták és nemcsak az angol diplomácia, de — ami sokat mosd — az osztrákok is észre vették a szomszédjuk súlyos, halálos kórságát.

A „beteg ember” kórságának diagnózisa ezekhez az évszámokhoz fűződik:

1699, a karloviczi békekötés, amelyben Törökország lemond Magyarország és Erdély birtokáról. Temesvár és a Bánát kivételével;

1718, a pozsareváci béke, amelyben lemond

Temesvárról, a Bánátról, Belgrádról, Szerbia és Bosznia északi részéről és Kis-Ruméliáról;

1774, a kucsuk-kainaridzsi béke, amelyben végte a Krímről is lemond, utat nyit az orosz befolyásnak a Balkánon (II. Katalin cárnő bizánczi tervei!) s ami fő, elvileg elfogadja a szultán a tételt, hogy ezentúl keresztény alattvalóit meg fogja védeni, amivel a leghatalmasabb rést ütötte az iszlám alaptanán, a dzsihádon, amely örök, engesztelhetetlen! harcot követelt Muhammed utódjaitól a gyaurok ellen.

A lóra kötött halott szultán

Ezzel végkép nyilvánvalóvá lett, hogy Sztambulban újra az a játék játszódik le, mint egykor Szigetvár alatt, ahol a halott szultánt lóra ültették és odakötözték, hadd higyjék a hívei, — hogy még él és ki ne üssön a pánik közöttük. A Török Birodalom, megszűnt mértékadó tényező lenni és most már legföljebb csak arról lehetett szó, a haldokló beteg-ember életét minél hosszabb időre konzerválni, nehogy a hagyatéka felett máris hajba kelljen kapniok az örökösöknek. Akik pedig elég szép számmal voltak. — Itt volt elsősorban is az orosz, amely a Konstantin városára; való igényét, mint a Keleti Egyház jogutódja, formulázta meg. s a formula mögé bujtatta a melegtengeri szabad kikötőre irányuló olthatatlan, évszázados szomját. itt volt aztán az osztrák-magyar Monarchia, a mely arra építette jogigényét, hogy évszázadokon keresztül ő tartotta a hátát egész Európa helyett a török csapásai elébe, s amellet, mint közvetlen szomszéd, ő segítette a törököt visszaszorítani, lehetlenné tenni és a török iga alól felszabadult földeket ő rekultiválta a nyugati kultúra számára. Valójában pedig áriról volt szó, hogy úgy, amint az osztrák császárt apránként kiszorították a régi habsburgi birodalom nyugati részeiből, úgy keresett most területi rekompenzációt Kelet felé s iparkodott az Aegei vagy esetleg a Fekete-tengerre is kijutni.

A nevető örökösök

Harmadik utóda a francia volt, aki joggal hivatkozhatott rá, hogy ő már I. Ferenc király Ideje, 1535 óta főprotektora volt az egész keleti katolicizmusnak a Török Birodalom területén s az első volt, akii ott az európaiak közül kapitulációkat szerzett magának. Valódi indok pedig a szmirnai kikötőiben való szabadkéz politikája volt, amelyen, keresztül az egész Keletet eláraszthatta a francia ipar termékeivel.

Negyedik jogutód Anglia volt, amely azon a cimen, hogy a vitás örökség fölött ki ne üssön az európai általános háború, mint békebíró a status quo álláspontjára helyezkedett, annál is inkább, mert hiszen az iszlám vallást követő sok millió angol alattvaló belső életére nézve végeláthatatlan bonyodalmak voltak várhatók, ha a sztambuli seriffiátus megszűnnék. Az igazi ok pedig az volt, hogy Anglia félt az oroszok dél felőli törekvésétől, mert ez. a-z előretérés egyúttal Anglia, egész dél-ázsiai, főként indiai pozícióit ingathatta meg. Később a szuezi-átjáró védelme s még később az észak-mezopotáma petróleum-források és kőszénbányák birtoka is hozzájárult a kegyeletes ürügyek komoly alátámasztásához.

Az ötödik jelentkező jogutód Itália volt, a mely az ősi levantei kereskedelem, Velence és Genua évszázados kulturális szerepére a Török Birodalom területén hivatkozott; igazában azonban a kisázsiai nagy erdőségeket, szíriai szénbányákat, aztán az iszlám egész kapcsolatai révén, Líbiát és Tripoliszt értette a „kulturális érdekem” jogcímén.

Az utazó császár

A nagyhatalmak közül utolsóul a Német Birodalom jelentkezett, mint érdekelt fél. az osztozkodásnál. Utolsónak, de annál hangosabban. Először is nekiindult maga a császár, második Vilmos egy szentföldi zarándokuk címén (ekkor kapta népeitől azt a megtisztelő címet, hogy

országának ő az első utazója). Itt először is Damaszkuszban tartott egy nagy beszédet, melyben kijelentette, hogy az araboknak nála nincs Európában jobb barátjuk s hogy mindenkor számíthatnak őreá. Azután viszont Sztaanbulban, az arabokkal tudvalevőleg ellenséges lábon álló törökök előtt jelentett ki hasonlókat, egyúttal előállott ő is a kitűnő ürügygel: az egykori első német császár. Nagy Károly kitűnő barátságban állott az igaz hívők legnagyobb fejedelmével, Harrun al Rasiddal, Bagdad uralkodójával, s ő, II. Vilmosi most ezt a kissé rég elfeledett barátságot újra felakarja újítani. — Miért is nyilvános rituális kutat épített Sztambulban az igazhívők javára (a kutat a német állam fizette, az anyagot hozzá szállította a német császár saját külön kadineni majolika-gyára, de nem ingyen). Végül aztán a háború során derült ki, hogy a sok kegyes szó mögött a berlin—bagdadi gazdasági egység terve rejlett, amelynek nyíl egyenes sínpárja arra volt hivatva, hogy acéltoll módjára egy -húzással keresztül vágja az angoloknak.. Cecil Rhodes óta kedvenc tervét, hogy a délafrika angol gyarmattól kezdve a Csöndes-óceán mentén, egészen Indiáig, a partvidék mindenütt angol fenhatóság, vagy legalább kontroll alatt álljon.

S aztán végül itt voltak a kisebb Balkán-államok, a közvetlen jogutódok, amelyek irigyszemmel nézték a nagy csukákat, s várva lestek, hogy vájjon hol, mennyi örökséget potytyantanak el azok, ami után aztán mohón és kapzsian tátogetták a szájukat ezek a kis csukák: Románia, Bulgária, Szerbia, Montenegró és Görögország.

Mi hát a keleti kérdés?

A kucsuk-kainardzsi-i békekötés, tehát pontosan 150 év óta, a „betegember” hagyatékára való leskelődést hívták Európában a diplomácia finom nyelvén keleti kérdésnek. Az osztrák; magyar Monarchiára nézve pedig ez a keleti kérdés annyiban komplikálódott, hogy nem

csupán a „betegember” haldoklását kellett szorgos figyelemmel kísérnie, hanem egyúttal az orosz nagyhatalom balkáni célzataival, valamint a balkáni utódállamok önállósági törekvéseivel is szüntelen számot kellett vetnie. Főként az oroszok balkáni előretörése jelentett a Bauplatz számára nagy gondot, mert hiszen annak is elébb vagy utóbb feltétlenül összeütközésbe kellett kerülnie azokkal a bécsi törekvésekkel, amelyeket a nyugat felől kiszorított Ferenc József is szimpátiával kísért: a Monarchia balkáni expanziójával. úgy, hogy nagyobb távlatból szemlélve, ez az egész keleti kérdés a Monarchiára nézve tulajdonképen inkább osztrák-magyar—orosz párbajnak minősül, amelynek öt fázisát választhatja külön a historikus.

Der Dank vom Hause Habsburg.

Az első korszak tulajdonképeni még 1849-cel kezdődik, amikor a még teljesen a Szent-Szövetség légkörében; élő I. Miklós cár a bécsi udvar segélykérésére bevonul Magyarországra s ezzel megmenti a Habsburgok trónusát. Joggal számíthatott volna tehát a cár a Habsburgok hálijára abban az esetben, ha ő kerül majd néhez, helyzetbe.

Pedig erre ugyancsak rövidesen, adódott alkalom és pedig, a diplomácia finesszeinek megfelelően, a Krisztus sírjának őrzése körül, ahol első ízben ugrott ki az orosz cárnak: az a terve, hogy annak fejében, hogy az angoloknak Egyiptomot és Krétát felajánlja, viszont a maga számára a dunai fejedelemségek (Szerbia és Bulgária) fölött való főkegyuraságot kívánja, valamint egy európai mandátumot arra nézve, — hogy Konstantinápolyt megszállhassa. A cár úgy érezte, hogy mint legnagyobb kontinentális hatalom, csupán a legnagyobb tengeri hatalommal tartozik a török hagyaték felosztása fölött tárgyalni. A roppant gögös és önhitt cár, aki nem riadt vissza attól se, hogy személyükben sértegesse meg az embereket, nem számított

két olyan embernek a bosszújával, akit fennhíjzásában alaposan megsértett. Az egyikük III. Napoleon császár, a forradalomból kikerült uralkodó volt, akit a cár éppen emiatt nem szólított meg a szokásos „testvérem” címmel, hanem csak; barátjának titulálta. A másik ember, akit ugyancsak forradalmi múltja miatt nem volt hajlandó fogadni, dr. Bach, az osztrák főminiszter volt. Ennek a két volt forradalmárnak a játszmája aztán alaposan tönkre tette a cárnak minden szép tervét.

A visszavágott sértések

1853 október 4-ikén a szultán megüzente az oroszoknak a háborút, de e hadüzenet magyarázatára azt is mindjárt hozzá kell fűznünk, hogy csekély öt hónap múlva már napvilágot látott a francia-angol-török véd- és dacsövetség, III. Napóleonnak legfényesebb sakkhúzása a sértegető cárral szemben.

És újabb két hónap múlva már a bécsi forradalmár visszavágását is élvezhette, amikor Ferenc József 1853 májusában szépen megkérte a cárt, hogy Moldva és Oláhország megszállásától pedig szíveskedjék eltekinteni, mert ez a két török terület már igen régóta szerepel a Monarchia célkitűzési sorában.

A cár mégis kiadta a parancsot a Moldvába való bevonulásra, amire válaszul 1854 április 20-ikán létrejött Ferenc József és IV. Frigyes Vilmos porosz király között egy védőszövetség. (Tudni kell, hogy Miklós cár Frigyes Vilmost is, aki különben sógora volt, alaposan megsértette.)

Oroszország most egyszerre szembetalálta magát az egész európai koncernnel, amely az osztrák indítvány értelmében négy pontot szegezett Oroszországgal szembe: Oroszország mondjon le a dunai fejedelemségek felett való protektorátusról, mondjon le a Kelet keresztényei fölött gyakorolt fővédségéről, biztosítsa a dunai szabad hajózást és fogadja el a Dardanella-szerződést.

A Szentszövetség sírirta

Bach még tovább is ment és Ausztriát, Angliát és Franciaországot 1854 december 2-ikai szerződésben fűzte egymáshoz, s ez a szerződés a fél évszázad óta fennállóit szentszövetségi három-császár-koncepciót egyszeriben felborította és sírirtává lett a Metternich egész külpolitikai felépítésének. I. Miklós cár; nem élte túl sokkal ezt a csapást, 1855 március 2-ikán hirtelen elhunyt, — amint a kortársaik mondták; a szíve szakadt meg a Habsburgok hálátlansága fölött.

A halottak, azonban gyorsan lovagolnak, — a hogy Burger balladájának röfrenje szól. Egy félév se telt bele, s Ausztria teljesen magára hagyatottan, egy borzasztó gazdasági válság közepén állott itt. A dölyfös cár halálával ugyanis, úgy látszott, hogy Angliának és Franciaországnak már nincs többé mitől félnie a török hagyaték biztonságba helyezése dolgában; tehát cserben hagyták Ferenc Józsefet. A pénzügyi helyzetre pedig jellemző volt az osztrák pénzügyminiszterek egy, az osztrák tábornokok tiszteletére adott ebéden mondott köszöntője: „Isten tartsa (Gott erhalte) az osztrák ármádiát, mert én, a pénzügyminiszter, már nem bírom eltartani.”

Ausztriának ezen izoláltsága, közben hívott egybe III. Napoleon Parisba egy kongresszust, a keleti kérdés fölött s a kongresszus eredménye az volt, hogy Ausztriának le kellett mondania, a dunai fejedelemségek megszerzésére irányuló terveiről, csapatait a Moldvából és Oláhországból vissza kellett vonnia, sőt két hónap múlva még szerződést is alá kellett innia — Törökország védelmére. Ez volt a halott cár bosszúja a bécsi hálátlansáért.

Andrássy szentimentalizmusa

A keleti kérdésnek második korszakát a Monarchia szempontjából Andrássy külügyminisz-

tersége és Bosznia-Hercegovina okkupációja írják körül. Andrassy, mint volt forradalmán és mint magyar ember, elvileg szembenállott Oroszországgal és annak pánszláv: törekvéseivel s így egyúttal Törökország mellett is állott, — persze csupán mindaddig, amíg Törökország tartani tudja magát s nem kerül a sor a felosztására. Abban a percben természetesen — szentimentalizmus ide, hála oda (Andrassy bizonyos obligóban is volt a törökkel szemben, még forradalom alatti konstantinápolyi követsége s azután az emigráció idejéből) — le kellett vonnia a következtetéseket, mint a Habsburg-ház miniszterének. Ezért minden törekvése arra irányult, hogy Törökországot észszerű és modern reformok útjára kényszerítse, hogy így megakadályozza a felosztás folyamatainak előrehaladását. Andrassy minden jó szándéka és tanácsa azonban csődöt mondott a sztambuli romlott, — ariszto- és bürokrácia hallatlan nyegleségén és konzervatizmusán, amelyen már az 1876-iki ifjútörök forradalom sem tudott segíteni.

A bomlás oly gyors ütemet vett, hogy Gorcsakow orosz külügyminiszter Bécsben már konkrét tervekkel mutatott be a Török Birodalom felosztására, Szerbia és Bulgária máris összemarakodtak a koncon, s Andrassy azon vette magát észre, hogy az egész Balkán ég.

A sapkáinkkal verjük agyon...

Köziben az oroszok és törökök között tényleg kitört a háború, amelyet Gorcsakow igen könnyű lefolyásúnak látott előre:

— A sapkáinkkal fogjuk őket agyonverni, — volt az orosz miniszter vezényszava; és tényleg, dacára a törökök fanatikus küzdelmének (Plewna), a hadjáratot befejező sanstefanói előzetes békekötés súlyos következményekkel járt az oszmánba nézve, akit úgyszólván teljesen kiszorított Európából. De talán még súlyosabb következményekkel járt volna a Monarchiára nézve is, amelyet a sanstefanói szerződés teljes-

séggel semmibe vett és végképen kinullázott volna a Balkán ügyeiből. Itt aztán már Anglia is érezte az orosz előretörés veszedelmét, hiszen az oroszok minden, az Adria felé való lépése — az angol külpolitika régi hagyományai szerint — támadást jelentett az angolok földközitengeri pozícióira nézve.

A danaida ajándék

Ilyen praemisszák között ült össze a berlini kongresszus, amelynek, ugyan nyíltan be nem vallott, főcélja az volt, hogy az orosz medve mancsai közül kitépje a már biztosnak vélt sanstefanoi zsákmányt. Ezt a feladatát a kongresszus fényesen megoldotta. A balkáni államokat függetlenítette s a Monarchiát megbízta, hogy Boszniát, Hercegovinát és a novibazári szandzsákot „pacifikálja”.

Andrássy, mint diplomata, fényes sikert ért el és pedig annak ellenére, hogy jobb meggyőződése és a magyarság vitális érdeke a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy a habsburgi Monarchia a jugoszláv területeikből gyarapítsa a Monarchiáinak amúgy is nagyszámú szláv elemeit. Az okkupációra szóló „európai mandátum” végzetes danaida ajándékká vált az osztrák-magyar! birodalom számára; . . .

A Monarchia keleti kérdésének harmadik fázisát egy bizonyos csend — nem tudni: a megnyugvás, vagy a vihar előtti depresszió csöndje — jellemzi, amelynek főirányvonalát Ausztria-Magyarországnak a hármasszövetséghez (1882 május) való lekötöttsége adta meg, amelyben a Monarchiát Bismarck meglehetősen befogta a német szekér elébe, de ugyanakkor önmagának szabad kezet biztosított bizonyos régebbi szerelmeinek a tovább folytatására.

Mit nekünk Hekuba?

Így pl. Bismarck volt a fővédnöke Hohenzollern Károly herceg román királyságának, amely ellen Bécs hangosan, de hiába tiltakozott.

Az eredmény az volt, hogy Carol király már első nyilvános szereplésében, az 1883 júniusi jassyi beszédjében! — bízva Bismarck támogatásában. — a románok végcéljául Erdély és Bukovina megszerzését hirdette ki.

A másik extratúrja Bismarcknak a bulgár fejedelem kérdése volt, amelyben a Monarchia igen erősen angazsálta magát Battenberg Sándor fejedelem mellett, szemben az oroszokkal, akik a fejedelmet Szófiában rövid úton elfogták és kitoloncoltatták. A „szövetséges” Bismarcknak ebben az ügyben, amely nyilvánvaló presztizs-kérdése volt Bécsnek egyenesen szemben az orosz cár személyével, nem volt más mondanivalója, mint az az emlékezetessé lett történelmi szava:

— Mit nekünk Hekuba? Számunkra teljesen közömbös, hogy Bulgáriában ki uralkodik.

Ugyanebben az időben (1887) keletkezett az a famozus viszontbiztosítási szerződés, amelyet Bismarck — Bécs tudta nélkül — az oroszsal kötött meg s amelyben arra az esetre, ha a Monarchia Oroszországot meg támadná, semlegességet ígért,

Nibelungentreue

Végül ugyancsak Bismarck műve volt, hogy abból a csávából, amelyet ez a kettős játék mára felidézett, megmenekülhessen, ideiglenesen egyezményt hozott létre Oroszország és a Monarchia között, amely egyezmény a Balkánt két érdekszférára osztotta s ezzel végkép elismerte Oroszországnak a Balkánhoz fűződő érdek politikáját.

Ez volt az a híres-nevezetes Nibelungentreue, amelynek kedvéért a Monarchia szőröstül-bőröstül a német szövetség karjai közé vetette magát!

De amilyen kétszínű játékot Bismarck űzött az orosz kérdésben, ugyanilyen választ kapott onnan is, Bismarck egyszerre csak azon vette magát észre, hogy Franciaországban hatalmas

lobbot vetett a revans-mozgalom, s hogy annak az élén álló Boulanger hadügyminiszter egy szép napon — Oroszországból kapott egy kozák díszkardot, rajta e felírással: .

— Merj, a bátrakat az Isten is megsegíti!

Ezzel egyidejűleg pedig Oroszország csapato-
kat vont össze a német határon.

A nagy „vaskancellárt”, a németek diplomá-
ca Wotánját!, a legszimplább módomból düpíroz-
ták az oroszok! Most persze, sietve visszatért
hűtlenül elhagyott törvényes viszonyaihoz, a
hármasszövetséghez; s ezentúl Németország —
hogy megbosszulja; magát a visszautasított sze-
relemért, a Monarchiát annál élesebben uszí-
totta Oroszország ellen, minél inkább tompította
eddig Bécs harci kedvét. Ezentúl egyszerű-
en a Monarchia lett Németország avantgarda-
ja a balkezes német politikáiért való német bosz-
szú művében.

Hogy bántak Szerbiával?

Ennek a jegyében állott a Monarchia keleti
kérdésének negyedik korszaka, amely Golichowszki
minisztersége alatt keménykezű bal-
kán politikának látott neki; lezárta Szerbia elől
a Monarchia határait, állategészségügyi zárla-
tot rendelt el vele szemben, vámháborút indít-
ott s ezenkívül a szerb állami szállításoknál
az osztrák ipar számára olyan előnyöket köve-
telt, amelyekbe az időközben trónra került új
Karagyorgyevics-dinasztia nem mehetett bele,
ha nem akart az előző dinasztia sorsára jutni:
hogy legyilkolják. Goluchowskiniak ezt a
„forsch” gazdasági politikáját természetesen
hozsánnázva fogadták a Monarchia nagyagrári
és piusquani-nacionalista körjei is; hiszen ezzel
egy igen kellemetlen versenytárstól szabadul-
tak meg. A nagyipari körök viszont méltányol-
ták a külügyminiszternek az érdekükben való
állásfoglalását. A katolikus részen pedig öröm-
mel várták, hogy a szerb ortodox-helyére mikori
kerülhet már a horvát római-katolicizmus.

Az idegerősítő gyógymód

Így az összes konzervatív elemek hatalmas összjátéka vette a Monarchia keleti politikájában a kezdetét, amely természetesen csak nyert erőben és lendületben, amikor 1906 októberében Ferenc Ferdinánd trónörökös bizalmasa, — Aehrenthal báró került a Ballplatz élére.

Hogy mit várhattak a Monarchia népei a konopisti nagyúrnak ettől az expoinensétől, arról nyomban külügyminiszterré való kinevezetésekor meggyőződhetnek, amikor Aehrenthal külpolitikai expozéjában ezzel a pompás programszámmal élt:

— Az állampolgárok idegeit meg kell acélozni!

Az új kurzus nyomban jelentkezett is. Először is az egyik nemzetközi Balkán-egyezmény szerint összeállított pénzügyi bizottság hatáskörét, amely bizottságban Ausztriáé volt a döntő szó, az eddiginél tetemesen nagyobb hatáskörrel ruházta fel önhatalmúlag. Azután előterjesztette 1908-ban a Szandsákvasút tervét, a mely Bécsset közvetlenül Szalonikivel kötötte volna össze.

Az annexió a világháború kezdete

Végül 1908 október 5-ikén világgá hirdette, — hogy Bosznia és Hercegovina eddigi okkupációját annexióvá változtatja, a szultán eddigi szuverén-jogait eltörli és a Monarchia uralkodójára ruhazza át. Igaz, hogy utólag Aehrenthal még kárpótlást fizetett a törököknek és a kért országért cserébe lemondott a novibazári szandsák kontroljáról. De ez már mit se használt. Aehrenthal elvetette a viharmagot, megbontotta a 150 év óta nagy kínnal fentartott nagyhatalmi egyensúlyt. A világháború tulajdonképen 1908 október 5-ikén, az annexió napján vette kezdetét, így látja ezt emlékirataiban Asquith, a volt angol premier is.

Qui mange du pape, en meurt

A „beteg ember;” betegsége azonban, miként ez végül kiderült, ragályos volt.

Van, egy régi francia közmondás, amely szerint „aki a pápából eszik, annak belevésik a foga”. Ezúttal úgy fest a dolog, mintha ugyanez a közmondás Sztambul urára is vonatkoznék.

Amely uralkodók és dinasztiák eddig hozzányúltak a ragályos hagyatékhoz, belepusztultak. Belepusztult Battenberg Sándor, az Obrenovics-dinasztia, rajtavesztett a Koburg-Koháry és a Sohleswig-Holstein-Sondenburg-Glücksburg (a bolgár és a görög) dinasztia egy-egy uralkodója s maguknak, e dinasztiáknak a sorsads. meglehetősen kakaslábon áll. Belepusztult a Nyegos-, a Romanoff-, a Hohenzollern- és a Hafosburg-dinasztia. És végül, de csak legvégül belepusztult utolsóul maga a „beteg ember” is, az Osman-dinasztia.

Ritkán járt még az emberiség történetében ragályos betegség ilyen nagy hatással . . .

A KELETI ELZÁSZ

Németországnak t. i. nem csupán nyugaton, a franciákkal szemközt volt egy Elzásza, hanem, keleten, az oroszokkal szemközt is; hívták pedig ezt a keleti Elzást Lengyelországnak. S ez a keleti Elzász annyival kényelmetlenebb volt, mint a nyugati, hogy ez még egy harmadik érdekelt fél igényeivel is komplikálódott, Ausztriával s így Németországnak nemcsak az ellenségre kellett e kérdés megoldásánál tekintettel lennie, hanem a szövetségesre is, ami bizonyos esetekben még az előbbinél is kínosabb helyzeteket teremthet.

A lengyel testvérnemzet

Lengyelországot gyakran szokták Magyarországhoz hasonlítani és históriájuk egyes közös vonásai, sőt egyes nép osztályaik hasonló szerepe, valamint a politikai földrajz szerint sokban hasonló elhelyezkedésük is bizonyos fokig tényleg hasonló vonásokat fejlesztettek ki a két államalakulat között. Lengyelország is évszázadokon keresztül ütköző állam volt a nyugati kultúra és a kelet felől özönlő hordák között; Lengyelországot is több ízben felosztották; és a lengyel nemesség is szembehelyezte a maga kicsinyes osztályérdekeit a nemzetközösség érdekeivel éppen olyankor, amikor a legnagyobb volt a veszedelem: nem ismerte fel annak horderejét, hogy áldozatokat, politikai és gazdasági áldozatokat kell hoznia, ha azt akarja, hogy a maga kis számai rétege helyett az emberek százezrei és talán milliói vegyenek részt a közös haza veszedelmében és védelmében.

A lengyel nemesség szemében a „pacta conventa” volt 1573 óta az a háromszor szent tabu, amelyhez senkinek hozzányúlania nem volt sza-

bad: a király koronázási esküjének az a szakasza volt ez, amely a lengyel nemességnek s érthetetlen és folyton szaporodó előjogait biztosította úgy a királyi hatalommal, mint a jobbágyok tömegeivel szemben. Maga az a fejedelem, aki első ízben foglalta írásba a lengyel schlachtának ezeket a privilégiumait, Valois Henrik, már néhány hónap múlva futva menekült a trónusáról, olyan lehetetlen pénzáldozatokat követeltek tőle a telhetetlen lengyel urak. Az utódja, Báthory István erdélyi fejedelem — nemhiába erdélyi politikus — már ügyesebb volt; a királyi hatalom helyett, református ember létere, a jezsuitákat tolta előtérbe, akik éppen ekkoriban láttak neki az ellenreformáció göröngyös munkájának. Ezzel aztán ravaszul elérte azt, hogy amikor a nemesek már végképp leakartak vele számolni és lázongások fakadtak szerte, ezek a mozgalmak mind a jezsuiták ellen fordultak s a jogcímük az volt, hogy a jezsuiták — a római kúriához való közelebbi szálak létesítése érdekében — a gregoriánus naptárt hozták be Lengyelországba. Ez volt az u. n. naptári forradalom históriája.

Nye pozyvolim

A jezsuiták azonban állották a harcot, jól begyökereztek néhány rövid év alatt Lengyelország földjébe, úgy, hogy a református Báthory halála után már az ő jelöltjük, III. Zsigmond került a trónusra; ennek kimúlása után pedig (egy rövid intermezzo leszámításával) éppenséggel egy jezsuita pap, János Kázmér lett a lengyel király, az a derék jezsuita-király, hogy a lengyel nemesek jóindulatát megszerezze a maga egyházi törekvései számára, a „pacta conventa” eddigi nagy szabadságait még kitágította a „liberum veto” intézményével is, amely azután végképp tragédiájává lett a lengyelségnek. Anynyit jelentett ez, az új nemesi szabadságjog, — hogyha bármely országgyűlési nemesnek, vagy akár az országgyűlésen személyesen részt nem

vevő kisnemesi konföderációk egyik vagy másik megbízottjának eszébe jutott, hogy a tárgyalás alatt álló javaslat törvénynyé válását lehetetlenné tegye, elegendő volt (az akkori obstmkeió jogi formái szerint) közbe rikoltania, hogy Nye pozyvolim! „nem akarom” s akkor ezzel az egy vétóval máris befütyültek a leendő törvénynek, még ha az a legelemibb államérdekeket is érintette volna.

Finis Poloniae!

Így történt, hogy a folytonos vétókkal legyöngült ország kész prédájává lett az öt környező államoknak, s ha még ideig-óráig fenn is tarthatta magát kisebb-nagyobb függetlenségben, azt csak annak a telhetetlenség! koefficiensnek köszönhetette, amely abban rejlett, hogy a szomszédállamok nem bírtak a zsákmány fölött megegyezni. Végre azonban ez a megegyezés is megtörtént s Lengyelországot három ízben is, 1772-ben, 1793-ban és 1795-bea felosztották egymás között Orosz-, Poroszország és Ausztria.

És a három felosztás között hiábavaló volt az ország legjobbjainak az erőlködése, hiába vállalta Kosciuszko a nemzet vezetését, hogy egy nagyarányú jobbágyfelszabadítás és földosztás révén megmozgathassa a lengyel nép nagy tömegeit a haza ügyéért: a lengyel schlachta nem engedett ősi jogaiból és birtokaiból, inkább hagyta magát az egész országot veszni, sőt — miután külföldről le is fizették — hitványul még önmaga hagyta jóvá az országgyűlésen hazájának felosztását.

1815-ben, a bécsi kongresszuson aztán oly alaposan felosztottak negyedízben is Lengyelországot, hogy azontúl éppen száz évig, a világháború közepéig többé nem létezett a térképen. — Szabadságmozgalmi ugyan azontúl is gyakran megmozgatták Európa lelkiismeretét, így pl. 1831-ben, 1846-ban és 1862-ben, amikor is minden egyes ízben arról volt szó, hogy a jobbágyok végre szabadsághoz és földhöz fognak jutni —

hol a nemesség, hol a cár, hol az osztrák császár ígérette ezt nekik, aszerint, ahogy a pernyi érdek kívánta —, de az ígéretből soha nem lett valóság, Lengyelország — már-már úgy látszott — elmerül abban a történelmi pesszimizmusban amelyet egyetlen nagyszabású, messzi kitekintő szabadsághősének, Kosciuszko tádnak a szájára adott a történelmi Treppenwitz: — Finis Poloniae!

A SCHLACHTA ALKONYA

1905-ben aztán, amikor Oroszország a japán háborúban legyöngült, komoly forradalmi mozgalom verte fel a lengyel földeket. Ezúttal nem „nemzeti” vagyis nemesi, hanem „szociális” vagyis a nép egész egyetemére kiterjedő jelentősége és célkitűzése volt ennek a megmozdulásnak, amely aztán többé nem is lankadt el a világháború kitörésének percéig sem. Természetesen a nemzeti öncélúság követelése állottak ennek a mozgalomnak a mélyebb indoklásában is; hiszem egy egészséges szociális berendezkedést lehetetlen amikor végrehajtani, ha a nemzetileg összetartozó népelemeket idegen hatalmi érdekek szétforgácsolva tartják; egészséges gazdasági egységeket lehetetlen idegen és erőszakos határokon keresztül megteremteni; és nyugodt közgazdasági politika képtelenség ott, ahol az erőszak tényei, akár vallási vagy nyelvi téren is, túlfűtött, elkeseredett levegőt teremtenek. Ennél fogva az 1905 óta — szemben az eddigi majdnem kizárólag nemesi „nemzeti” mozgalmaikkal — most már széles demokratikus alapokon nekilendülő új lengyel szabadságmozgalmak is elsősorban a lengyel állam restitutio in integrum-jával mentek harcba. Ez volt a *conditio, sine qua non*: mert hiszen egységes államkeret nélkül, háromfelé osztott államban lehetetlen lett volna bármiféle állami vagy szociális vagy gazdasági rendelkezést is végrehajtani. Ennyiben tehát nemzeti is ez a mozgalom, amelynek azonban a régi nemesi „szabadságharcokkal” már semmi közossége nem volt. A gőz és villany évtizedei a gazdag lengyel szénbányák népét is industrializálta és megérlelte őket a politikai küzdelem új formáira és új célkitűzéseire.

Az osztrák-lengyelek: a pápa kedvence

A lengyelek helyzete, aszerint, hogy melyik államkeretbe tartoztak, meglehetősen különböző. Az Ausztriához tartozó lengyelségnek valószínűleg kiváltságos helyzete volt. Hiszen a bécsi kormány, a cseheknek évtizedek óta tartó közjogi szabótálásával szemben — ha csak kisé is alkotmányos formák szerint akarta az állam ügyeit vinni — kénytelen volt szüntelen a lengyel szavazatok jóindulatát igénybe venni, így történt, hogy a Polenklub valószínűleg állam lett az államban, s annak konzervatív és klerikális urai diktálták nem egy ízben Ausztria belpolitikáját, sőt — mint pl. Goluchowski vagy Bilinski idején — jó-részben a Monarchia külpolitikáját is. Emlékezzünk csak arra az esetre, amikor Bánffyval Goluchowskival szemben késhegyig menő harcot kellett vívnia, mert a pápai nuncius, Agliardi, a Ballplatz csöndes jóváhagyásával akciót indított itt Magyarország határain belül az egyházpolitikai törvényiek ellen. A Monarchiában tehát a lengyelség és főként annak nemesi kasztja, valószínűleg dédelgetett kedvenc volt.

Az orosz-lengyelek kultúrfőlnye

Oroszországban másként állott a helyzet. Ott, a cári uralom, elég sajátos módon, de az osztrák magatartásból természetesen következően, a lengyel nemességgel szemben meglehetősen ridegen viselkedett s az orosz állam politikai életében nem sok szóhoz juttatta. Ellenben tagadhatatlan volt az a földrajzgazdasági főlnye az orosz-lengyel területnek Oroszország többi részei fölött, hogy itt a régebbi időkből való kulturáltabb emberanyaggal állott szemben: hiszen egyrészt ez volt az orosz terület legnyugatibb része, amelyet még sem tudott a cári rendőrség hermetikusan elzárni a nyugati befolyások elől, másrészt ez volt Oroszországnak egyetlen na-

gyobb, összefüggő ipari területe is már pedig: az ipari kultúra természetesen mindegyiknél belterjesebb, mint az agrár kultúra, ha másért nem, már csak azért is, mert itt sűrűbb az embernépesség, tehát gyakrabban adódik rá alkalom, hogy az emberek a gondolataikat és a tudásukat egymással kicseréeljék, semmint a steppék szétszórt tanyáin.

A német-lengyelek: páriák

A legnyomasztóbb volt a lengyelek sorsa a porosz jogar alatt. Maga Erzberger, a német centrum ismert nevű néhai vezére állapítja meg az emlékirataiban, hogy a háború kitörése előtt közvetlenül, valamint annak percében is, a lengyelek követelései „szerények voltak”; és pedig arra irányultak, hogy 1. a lengyel területeken ismerjék el a poroszok a lengyel nyelvnek a némettel való egyenjogúságát, 2. engedjék meg a lengyel nyelvű vallásoktatást az iskolákban 3. vonják vissza a lengyelek ellen irányuló kisajátítási törvényt, 4. szüntessék meg a lengyelek ellen irányuló letelepedési tilalmat. A háború kitörése pillanatában kaptak is ezekre a követelésekre vonatkozó, bár igen kétértelmű és laza ígéreteket, De mihelyt a harc-téri helyzet egy kissé a németek javára fordult, feledve volt minden s már az 1915. évi büdzsés-javaslatba a keleti porosz junkerek újra felvették az összes lengyelelles tétéleket, a nyelvrendeletet pedig nem vonták vissza, 1917 márciusában maga Erzberger terjeszt be a parlamenthez javaslatot, hogy a nyelvrendeletet szüntessék be, a vallásoktatást engedjék meg lengyel nyelven és vezessék be a kötelező lengyel írás- és olvasás-tanítást a lengyel iskolákban. Semmi sem történt ezirányban, ellenben 1918 augusztusában (!) a német Ostmarkenverein újabb harcot hirdet a lengyelek ellen s még az utolsó percekben alakult bádeni Miksa herceg-féle kormánynak is minden erejét össze kellett szednie, hogy Poroszországnál, közvetlenül a

fegyverszünet aláírását megelőző napon, kiero-
szakolja a lengyelelles törvények visszavoná-
sát. A lengyel nemesek évszázados vaksága át-
szállott a porosz ifjúurakra, a junkerekre is!

Hypokrizis és cinizmus

Képzeltető ilyen körülmények között, hogy a
lengyel kérdésnek a, háború alatt való egész ke-
zelését minő szempontok irányították s mennyi
hipokrizis volt azokban a nyilatkozatokban, ki-
áltványokban és pátensekben, amelyek a len-
gyelekeknek szabadságot és más minden földi jót
ígértek. Hiszen ma már az összes akkori felelős
tényezők egészen nyíltan és szemérmetlenül be-
vallják, hogy a lengyel ügy tisztára zseton volt
a kezükben, amelynek értéke attól függött,
hegy a lengyeleket mennyire sikerül a háború-
ban való részvételre igénybe venni, de amely
zsetonnak a. játszma végén való komoly bevál-
tására nem is gondoltak.

Ludendorff kereken megmondja, hogy ránéz-
ve csak a lengyel hadseregnek, mint a hadve-
zetés céljait szolgáló erőgyarapodásnak volt ér-
téke s abban a percben, mihelyt a lengyel sorozá-
s kérdése negatív dőlt el, ránézve az egész
lengyel kérdés elveszítette az érdekességét, —
igaz, hogy „természetesen ezután is arra töre-
kedtünk, hogy minél több munkaerőt nyerjünk
Lengyelországból s az országot kihasználjuk a
hadvezetés céljaira” (!)

Burián báró, amikor 1916 áprilisában Berlin-
ben felkereste a német kancellárt, szintén félig
tréfásan, félig komolyan kijelentette, hogy csak
akkor utazik majd Bécsbe vissza, ha Lengyel-
országot magával viheti a kizításkájában.

Erzberger is bevallja, hogy az 1916 november
6-ikán bekövetkezett proklamálása az új lengyel
államnak tisztán katonai szempontok miatt kö-
vetkezett be és benne iránytadó és döntő szem-
pont csak az volt, hogy a középponti hatalmak-
nak új emberanyagra volt szükségük.

Meglehető fokú cinizmus ez egy állam jogi

létének kérdése körül s annál cinikusabb, mert egy nép nemzeti érzéseivel éppen azok a körök üzték ezt a játékot, amelyek minden pillanatban a nemzeti eszmét hordják az ajkukon és annak szentségével hozakodnak elő a maguk politikájának védelmére.

Így aztán Burián és a német kancellár, a lengyel nép tudta nélkül, 1916 augusztus 11-ikén szépen meg is egyeztek papíron Lengyelország sorsa felől: Lengyelország királyság lesz, örökletes dinasztiával, konstitucionális alkotmányral és külön hadsereggel, amelynek Vezetése egységes lesz és Németország irányítása alá kerül, — tehát az alá az állam alá, amely eddig éppen a legkisebb szimpátiákat tudta a lengyelek, között maga iránt kelteni.

Ivás a medve bőrére

S ezzel olyan isteni komédia kezdődött a központi hatalmiak között a lengyel kérdés dolgában, hogy még ma is könny szökik az ember szemébe ha most utólag elolvassa, hogy mi miniden játszódott le a tudtunk nélkül ebben a kérdésben.

Még a legkorrektebb volt a *Tisza* István álláspontja, amelynek indokolását ugyan ma az események már meglehetősen értelmetlenné teszik, de amely tárgyilag egészen elfogadható.

1917 februárius 22-ikén levelet ír az akkor külügyminiszterré kinevezett Czerninnek, a melyben követeli, hogy „Lengyelországnak a Monarchiához való kapcsolásának semmi esetre sem szabad a Monarchia dualisztikus államformáját érintenie.”

— Nincs a Monarchiában egyetlen más tényező sem, — mondja *Tisza* másfél évvel a felbomlás előtt, — amelynek összes létérdekei annyira teljesen összenőttek volna a dinasztiával és a Monarchia nagyhatalmi állásával, mint a Magyarországéi. Még ama keveseket is, akiknél ennek az igazságnak tiszta meglátása az utóbbi

békés évtizedekben feledésbe merült, még azokat is a helyesebb útra vezette ez a háború.

— A dunai Monarchiának, mint életerős, tetterre képes nagyhatalomnak a fentartása a szó legigazibb értelmében (létérdeke a magyar állam fennmaradásának).

— ... A lengyelekkel való közeledésünk során azonban mindenesetre kerülnünk kellene az olyan kifejezéseket, amelyek az u. n. osztrák-lengyel megoldásnak bár nem valószínű, de mégis lehetséges újra felmerülése esetén a lengyelekben olyan várakozásokat növelhetnének nagyra, amelyek csak a legsúlyosabb komplikációkat vonhatnák maguk után . . .

Tisza István ellene volt az u. n. osztrák-lengyel megoldásnak, amely a Monarchia keretein belül egy trialisztikus alakulatot kívánt létesíteni a magyar-német dualizmussal szemben. Az ellen Tiszának nem volt kifogása, ha a lengyel területeket bekebelezzik Ausztriába, csupán nem önálló királyság formájában. Sajnos, hogy a hozzáfűzött és fennebb közölt indoklás, amely a magyarság sorsát egyszerűen hozzá fűzte a dinasztia és a Monarchia sorsához, az entente előtt sem maradt ismeretlen (hiszen Tisza elégszer hangoztatta azt nyíltan is) s így, amikor az entente a dinasztia és a Monarchia ellen döntött, akkor ezzel egyúttal kimondotta az ítéletet Magyarország felett is. Tisza István túlzott lojalitása itt bizony túlnagy lekötöttséget jelentett hazájára nézve egy veszített háború esetén.

Krájzleráj a „lengyel kérdéshez”

A lengyel tét, a háború forgandósága szerint, állandóan vándorolt a két központi hatalom között. Így pl. Helfferich gyönyörűen bevallja, hogy 1916 júniusában, „az osztrákoknak Wolhyniában és Galiciában bekövetkezett súlyos vereségei után Bethmann kancellár érkezettnek látta az időt, hogy a lengyel kérdést, „tisztázza” és pedig olyan módon, hogy az „osztrákok által a lengyel ügyekben kikövetelt túlsúlyt meg-

semmisítse s nekünk akciószabadságot szerezzen”.

Később viszont, 1917 novemberében, amikor; már erős nyomai jelentkeztek annak, hogy a Monarchia szép szerével ki akarna lépni a háborúból, a német császár elnöklete alatt német koronatanú esőt tartottak, amelyen II. Vilmos kifejtette, hogy most már hozzájárul, az u. n. osztrák-lengyel megoldáshoz és pedig „abban a szándékban, hogy így elkerüljön a Monarchiával komolyabb nézeteltérésekéit és hogy Ausztria-Magyarországot a háborúnak közelebbi végű és legnehezebb szakára oly erősen, amennyire csak lehet, hozzánk (a németekhez) kösse le.”

Körbe-körbe...

Máskor viszont az osztrákok bocsátják áruba a németeknek Lengyelországot. 1917 januáriusában közös miniszteri tanácskozás folyik Bécsben, amelynek során Czernin gróf kijelenti, hogy miután a lengyel kérdést valószínűleg úgy sem lehet már az entente beleszólása nélkül megoldani, ránézve az egyetlen főszeponc most az, hogy a lublini pozíciót ne adja fel a németekkel szemben, hanem hogy benn maradjunk az országban. *Tisza* István helyesli ezt az álláspontot, de kiegészíti azzal, hogy jó lenne a Lengyelországra szóló egész jogunkat gazdasági és pénzügyi ellenszolgáltatások fejében Németországra engedményezni. A németekkel ezidőszerint való együttes lengyel-birtoklás már csak azért sem tartható fenn, mert a német politika túlságosan ugrádozó. Iparkodjunk azon, hogy minél előbb tisztességgel kivonjuk magunkat ebből a kellemetlen ügyből: gazdasági ellenszolgáltatások fejében engedjük át a részünket Németországnak.

Szóval, kimondott üzleti alku tárgya a „szerecsénten lengyel testvéremzet” további sorsa, amelyről éppen munkapárti oldalról is annyit szavaltak a háború alatt.

A búza és a petróleum: állami eszmények

Más alkalommal viszont a német kormány felkérésére Erzberger azt az indítványt teszi Bécsben, hogy az egész kongresszusi (1815-iki) Lengyelországot „Galíciával egyesítve, csatolják Ausztriához, úgy, hogy az osztrák császár, egyúttal lengyel király is legyen. Az eképen megnagyobbodott Ausztria ellenszolgáltatása viszont az lenne, hogy vámközösségre vagy önk vámszö vétségre lép a német birodalommal”.

Majd egy újabb üzleti ajánlat osztrák részről, hogy „miután Ludendorff tábornok ellenállását az osztrák-lengyel megoldással szemben megtörni nem lehet, ám engedjék át Lengyelországot a németeknek, ehelyett azonban, Romániát kapcsolják a Monarchiához. Ferenc Ferdinánd régi eszméjének az újra felvétele volt ez, amely Erdélyt akarta Romániával a Monarchia keretén belül egyesíteni, s amely művelet főként Románia gazdag búza- és petróleum-kincese miatt mutatkozott előnyösnek”.

Íme, a nagy eszményi érdekek mögött a bóza és a petróleum!

Dominó

Ismét más üzleti ajánlat, 1917 augusztus 14-én. Ausztria kész Galiciát Lengyelországnak: átengedni és az egész Lengyel kérdésiben magát érdektelennek kijelenteni és pedig úgy, hogy Németországnak joga legyen az egész Lengyelországot politikailag és katonailag s gazdaságilag a néki tetsző formában magához csatolni. Ehelyett azonban Németország mondjon le Elzász-Lotharingiáról Franciaország javára. Ennek a megegyezésnek azonban — az osztrák lengyelekre való tekintettel — egyelőre szigorúan titokban kellene maradnia. úgy Michaelis kancellár, mint Kühlmann államtitkár, leintették ezt a quid pro quo-t. Akkori katonai helyzetünkől az Elzász-Lotharingiáról való lemondás olyan borzalmas képtelenségnek tetszett, amelyre nem

volt semmi okunk s amelyet lehetetlen lett volna a német néppel elfogadtatnunk”. — mondja Helfferich.

Bizalom az ősi erényben

Volt aztán olyan perc is, amikor a németek attól félték, hogy az osztrák diplomácia egyszerűen összejátszik az oroszokkal, s így fogja a németeket, a fegyvertársat, kinullázni a lengyel birtokból. Érezben ugyancsak Helfferich ezeket vallja:

— Számolnunk kellett azzal, hogy Ausztria annak a céljának az elérését, hogy az egykori orosz Lengyelországot valamilyen formában a dunai Monarchiához való csatlakozásra bírja, úgy iparkodik majd elérni, hogy az oroszokkal, sőt esetleg a lengyelekkel is megkísérli az összejátszást, anélkül, hogy az általunk magunkra nézve szükségeseknek tartott biztosítékokat nyújtaná.

— Az osztrák diplomáciának az oroszokkal és a lengyelekkel való összejátszásának a veszedelme annál is nagyobb volt, mert az osztrákok meg voltak arról győződve, hogy lengyel céljait elérhetik az úgy az oroszok, mint a lengyelek által követelt népi önrendelkezési jognak a megszállott orosz területeken való fentartás nélküli elismerése által, mert Ausztriában bizonyosak voltak afelől, hogy Galícia árán az új Lengyelország szívesen kapható majd a habsburgi birodalomhoz való csatlakozásra.

— Én a nemzetiségek meghatározatlan és ezzel együtt korlátlan önrendelkezési jogát mindenkor veszedelmesnek tartottam, — mondja Helfferich meglehetősen nyíltsággal. — A mi német politikánk a gyakorlatban szintén csak erős fentartásokkal járult hozzá a megszállott orosz területeken a népségek (Völkerschaften) önrendelkezési jogához, amennyiben tényleg élt azazal a jogával, hogy a közvetlenül ajtónk előtt fekvő területek újjárendezésébe beleszólhasson, s hogy Lengyelország, Litvánia és Kurland államtanácsaiban, országgyűléseiben, és országta-

nácsaban olyan szerveket segített létrehozni, a melyeknek határozatait szívesen elfogadhatta ama területek lakossága önrendelkezési jogának kifejezéseképen . . .

A „bajtársi kimélyítés” igazában

Íme, kifelé nagyban szavaltunk bajtársi szövetségről, fegyverbarátságról, kimélyítésről, de alapjában attól féltünk, hogy a bajtárs a háttünk mögött lepaktál ellenünk az ellenséggel! Vájjon nincsenek-e ezzel mindazok igazolva, a kik a „kimélyítés” és a „bajtársi” eszmekör ellen tiltakoztak?

De még tovább is folyik ez a kedves játék a szövetségések között.

A bécsi kormány, hogy a lengyeleknél külön behízelegje magát, — ahogy a volt német külügyér írja — császári manifesztumot bocsátott ki egy szép napon, amelyben Galiciának szélesebb körű autonómiát engedélyez:

Erre Beseler, a németek lengyelországi főkormányzója, anélkül, hogy a Lublinban székelő osztrák kollegáját előzetesen értesítette volna, 1916 novemberi 13-ikán rendeletet bocsát ki a lengyel királyság területén alkotandó államtanácsról és egyesített országgyűlésről.

Viszont más alkalommal, *Czernin* külügyminiszterre kineveztetése percében a németek azal az indítvány nyal állottak elő, hogy leg-egyszerűbb lenne, ha az osztrákok az általuk: elfoglalt területeket egyszerűen kiürítenék. A mire viszont Czernin jelenítette ki kereken, hogy a mi csapataink Lublint semmi körülmények között ki nem fogják üríteni. Elég baj, hogy már a megszállás alkalmával a németek úgy intézték a dolgot, hogy az ország területének legnagyobb részét ők foglalták le (mit *Beschlag* belegt).

Nibelungentreue . .

A legszebb része ennek a mulatságnak azonban az, amiről *Erzberger* számol be, hogy a

varsói német katonai kormányzóság és a lublini osztrák katonai kormányzóság kölcsönöse)! megfigyelt ették egymást, kölcsönösen kémeket tartottak egymás hadiszállásán ...

Elgondolható, hogy ilyen körülmények, között milyen fényesen haladhatott előre a lengyel légió szervezésének a dolga — mi is láthattuk itt Pesten ezeket a csinos fiukat, néha (a nagyobb romantika kedvéért) lányokat is, a német, és az osztrák ármádia uniformisaiból összeeszeszkábált egyenruhákban, a magyar sapkából kifityegő négyszögletű lengyel sapkafödővel —, pláne, amikor a lengyelek megtudták, — hogy minden nagyhangú ígélet dacára is és bármiképen dőljön is el a lengyel állam sorsa, a német hadvezetőség egy kb. 100 km. széles sávot föltétlenül lekapcsol Lengyelországból Németország javára!

Sok az eszkimó!

A lengyel kérdéshez címzett krájlzeráj dolga- it aztán meg jobbam összebonyolította az uralkodó kérdése, amely helyre nem kevesebb, mint négy hivatalos jelölt szerepelt: az osztrák császár, Károly István osztrák főherceg, Keresztély szász herceg és Kyrill bolgár herceg.

A lengyelek ezalatt időközben német és osztrák pénzen jól felszerelkedtek; amikor ezzel elkészültek, bejelentették, hogy ők pedig most már az entente döntésére várnak (akkoriban Magyarországon nagy titokzatossággal katonai: pör is folyt le a lengyel légiók osztrák szervezői ellen hazaárulás címén) s azzal *Gewehr bei Fuss* jót kacagtak a markukba azon, hogy a két központi mélyített, szövetséges, mitteleurópás, fegyverbaráti, örök vámuniós bajtárs hogy veszekszik előre azon a koncon, amely még nem is volt az övé!

Íme, így festett a lengyel kérdés a világháborúban!

A SIBYLLA KÖNYVEI

Máshelyütt, az októberi forradalom ötödik évfordulójára többed magammal együtt írott könyvünkben *A Sibylla könyvei* címet adtam annak a kérdésnek, amely a világháborúban Magyarország fátumává érlelődött ki s amelyen hazánk elbukott: a nemzetiségi kérdésnek. Úgy, miként egykor a Sibylla megjelent a római király előtt és felajánlott neki tizenkét könyvet egy bizonyos árért, s a király azt nem fogadta el, mert sokallotta az árát; akkor a Sibylla a könyvek falét tűzbe vetette s a megmaradó hat könyvet kínálta megint csak ugyan azért az árért; s a (király most sem fogadta el; majd újból három s végül csupán egy kötetet ajánlott fel a Sors könyvéből, mindig és mindig ugyanazért az árért; végül a király kénytelem volt ezt az utolsó egy kötetet megvenni ugyanazon az áron, amennyiért a tizenkettőt kaphatta volna meg, ha idejében észbe kap, — ugyanez a játék játszódott le, úgy érzem, a magyar nemzetiségi kérdés körül is száz, vagy inkább csak ötven év óta. A nagy világégésben elvesztettük egy sor drága könyvünket, a Felföldet, Erdélyt, a Bánátot és Nyugatmagyarországot; amelyeket nem kellett volna elveszítenünk, ha idejében észbe kapnak felelős vezetőink s a „nyelvegység” végzetes fikcióján nyugvó „nemzeti” állam helyett egy, az összes, az ország területén élő népiségek konszenzusán alapuló, érzésbelileg és gazdasági érdekeinél fogva összetartó államképet konstruáltak volna. Sokkal csekélyebb engedményeik árán magunkhoz fűzhettük volna a nem magyar ajkú polgártársainkat, ha nem állítjuk fel a „nemzeti megbízhatóságnak” Ábrányi Kornél által végzetesnek nevezett kritériumát,

azt a folytonos numerus clausust és folytonos B-listát; és nem került volna a sor az ország felosztására, ha Eötvös József, Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Irányi Dániel, Teleki László és Horváth Boldizsár értelmében folytatunk nemzetiségi politikát, nem pedig Tisza Kálmán, Tisza István, ifj. Andrássy Gyula, Kossuth Ferenc, Apponyi Albert és Bethlen István recipi szerint!

Pardon, tévedés . . .

Apponyi Albertben meg volt az erkölcsi erő, hogy végzetes tévedését bevallja. 1921 május hó 25-ikén, az amerikai sajtó képviselője előtt teszi a kijelentést:

— Sajnálatos tévedés történt nemzetiségeinkkel. Tévedtünk, magamat sem véve ki, amikor nem vettük észre nemzetiségeink metamorfózisát, amelylyel öntudatlan tömegekből önérzetes nemzeti kisebbségekké váltak.

És belátta irtózatos tévedését *Andrássy Gyula* is, aki 1922 július 11-ikén kijelenti:

— Az igaz, hogy a múltban magam is a titkosság ellen voltam. Ennek oka az akkori magyar mentalitás volt, amely egységes, abszolút nemzeti alapon álló államot akart fentartani az iskolában, a nyelvkérdésben és az egész vonalon. Bár ellenségeinknek az az állítása, hogy mi nemzetiségeinket elnyomtuk, ráfogás és rágalmazás, mégis azt hiszem, hogy politikánkban határozottan hibákat követtünk el . . . Ha lesznek nem magyarjékú állampolgáraink, akkor ezeknek egészen más természetű jogokat kell adni, mint a múltban adtunk.

Más szemében a szálkát . . .

S ugyancsak érdekes, hogy olvassa *Andrássy Gyula Bethlen István* fejére a „hibáit” 1922 január ius 14-ikén:

— Óriási hibát követett el gróf *Bethlen István* a nemzetiségi kérdésben is. Akkor, amikor az egész világ wilsoni eszméssel volt tele, ő

reakciós szellemben akarta ezt megoldani. A választói jog alapjául a magyar írni és olvasni tudást akarta megtenni. Rövidlátóbb politikát ennél elképzelni sem lehet. A szerencsétlen események alatt a magyar társadalom és a magyar faj ellen könnyebben lehetett izgatni azért, mert olyan vakság jelét adták, amely párját ritkítja a történelemben.

S már most Bethlen Istvánnak mi a válasza ezekre a vádakra, amelyek bárkit, akinek szívügye a magyarság dolga, örületbe kergetnének az, irtózatoss felelősség miatt?

„Nem lenne ildomos . . .”

1924 februárius 28-ikán, tehát egy évvel Andrássy vádja után, válaszol Bethlen István a szörnyű tetemrehívásra. Könnyed válasza így hangzik:

— Régi nemzetiségi politikánkkal nem akarok foglalkozni, már csak azért sem, mert nem lenne ildomos, hiszen magam is részt vettem abban, tehát érdekelt fél vagyok. Mindazonáltal abból a tényből, hogy most csonkaországban sínylődünk, még nem lehet arra következtetni, hogy ennek a régi nemzetiségi politikánk az oka. Valóban voltak a múltban hibák, de ezek a hibák egyformán érték a magyarokat és a nemzetiségeket, — ezt mondja az 1913-ban megjelent „A magyar birtokpolitika feladatai Erdélyben” című munkálat tudós szerzője!

Tehát az ország szétszaggatásáért való felelősség nála egyszerűen ildomoság kérdésévé szűkül; s még mindig igazolni akarja a régi nemzetiségi politikáját.

Igaz, hogy ezzel szinte egy lélekzetben a következő vallomást teszi:

— A magyar nyelv használatát a múltban igen sokszor összetévesztették a hazafisággal. Végre egyszer be kell látni, — mondja most, 1924-ben Bethlen István gróf a tanító pózában, mint aki eddig is mindig ezt hirdette, — hogy

ez tévedés; mert ahhoz, hogy valaki jó hazafi legyen, nem elegendő, hogy magyarul beszéljen, viszont, akik idegen nyelvet beszélnek, — azok még lehetnek igen jó hazafiak.

Azt mondja Bethlen István, hogy Magyarország tragédiájának nem a régi nemzetiségi politikánk az oka.

Ezzel az állítással a következő tényeket kell szembeállítani. Magyarország világháborús vesztesége háromféle: pénzben, emberben és területben.

A háromféle veszteség

Pénzben: a húsz éven át fizetendő évi tízmillió aranykoronányi jóvátételt igen rövid időn belül kiheverjük s az adóprésnek most dívó alapos megszorítása révén a többi háborús anyagi karóikkal is nemsokára rendbe jövünk.

Az elpusztult emberéletek százezreit senki új életre kelteni nem tudja. De az a vitalitás, a mely ezer esztendő alatt 20 ezer, vagy más becslés szerint 80 ezer magyarból nyolcmillió magyart alkotott a Duma-Tisza mellékén, nem fog ezután sem cserbenhagyni; s egy-két nemzedék múltán kitöltjük a hézagokat, ha olyan közgazdasági politikát folytatunk, amely a tömegek számára lehetővé teszi, hogy minél több gyermekiét hozzanak életre.

A harmadik veszteség, amelyről épen a mostani kormányzat iktatta törvényibe, hogy „szilárd és tartós” érvényű lesz, s amely kormány ennek az eltökéltségének kimutatására nem mulaszt el tüntető alkalmakat, — ez a pótolhatatlan, legszomorúbb veszteség az ország területének a lecsonkítása. Ha már most Bethlen István gróf azt állítja, hogy ennek a lecsonkításnak „nem a régi nemzetiségi politikánk az oka” akkor ezt bizonyos szónüanszírozással a magyar határokon belül talán tényleg oda lliet. magyarázni, hogy ez a régi nemzetiségi politikánk nem oka, hanem csak *űrügy?* volt az ország felosztásának. Sajnos, azonban a magyar

határ okon túl az ilyen finomabb árnyalatok iránt kevés az érzék. És egészen bizonyos az, hogy északon a szlovákok, keleten a románok és délen a szerbek területi igényeiket a világ aeropágusa előtt ezzel a régi nemzetiségi politikával indokolták s ez indokolásuk alátámasztására többek között éppen Bethlen István egykori politikai magatartását is bevonták, amint ez a *New Europe* 1918 júliusi számában olvasható, vagy amit az irántunk egyébként nem rosszindulatú *Me Curdy-nek* 1918 júniusában megjelent *The Truth about the Secret Trieties* c. tanulmánya például az erdélyi választási technikáról mond.

Nem lehet szónüanszírozásokkal, vagy ildomossági kifogásokkal azt az igazságot letagadni, hogy Magyarország felosztása a volt magyar nemzetiségeknek az entente-tal kötött különböző szerződésein alapul, s viszont, hogy e szerződéseiket a régi magyar nemzetiségi politikával indokolták.

A nemzetiségek entente-szerződései

Tessék megnézni az 1918 május 30-iki pittsburgi egyezményt s illetőleg az ennek alapján 1918 október 27-ikén a philadelphiai Independence Hallban tartott nagy kongresszus határozatait, azoknak mindjárt első pontját:

1. A nemzetiségi elvet demokratikus és szociális értelemben kell felfogni és megvalósítani. A nemzetiségek keveredése többnyire a dinasztiaiák és kormányaik nemzetiségellenes politikájára vezethető, vissza . . .

Tessék magnézni a románok és az Entente között 1916 augusztus 4-ikén kötött szerződést, amelynek 4. pontja részletesen megállapítja az új-Eománia tiszai határait s amely szerződésnek az 1918 október 18-iki magyar parlamenti ülésben felolvasott román nemzeti deklaráció adta meg a szankciót

Tessék elolvasni a szerb-entente-szerződés interpretációját szolgáló 1917 januárius 10-iki be-

szedjét Briandnak, amelyben „pour la défense et la liberté des peuples” követeli a háború első céljául (Belgium és) Szerbia helyreállítását s a szerb területi követelések kielégítését. Vagy tessék Czerninnél elolvasni, hogy Tisza gróf 1917-ben minő mereven elzárkózott a londoni entente-paktum nemzetiségpolitikai követelményei elől:

— Az a feltevés, hogy magyar területről lemondjunk, de még csak az az ötlet is, hogy a nemzetiségek javára magunkra engedjünk erőszakolni intern magyarországi reformokat, — még csak tárgyalás alá se kerülhet (undiskutierbar). Az 1915-iki londoni konferencia örült határozatokat hozott, amelyek soha nem fognak, megvalósulni, — mondotta Tisza egy Czerninnel négyszemközt, tehát nem a tömegeknél való hangulatkeltésre célzó, beszélgetésiben.

S végül bárhogy forgassuk is a dolgokat, itt van a Wilson tizennégy pontja, amelyet Tiszától Andrássy Gyuláig és az egész, német politikai életig mindenki elfogadott, mindenki magáévá tett, s amelynek 10. pontja tisztán és világosan az eddigi nemzetiségi politikánkat állítja be az új, szükséges államalakulások gyökeréül; amihez persze utóbb még a Lansing-jegyzék részletezése is járult,

A felelősség

Nem lehet „ildomossági” formulákkal az elől a felelősség elől kitérni, amely a régi magyar nemzetiségi politika képviselőit arészben illeti, hogyha nem is okot, de legalább az ürügyet ők szolgáltatták Magyarország feldarabolására. — Ezt a felelősséget nem engedhetjük elhalványítani s ami fő, nem engedhetjük másokra, éppen azokra áthárítani, akik idejében meglátták a veszedelmet, idejében felemelték intő, tiltakozó szavukat, — akkoriban, amikor Bethlen István még a magyarul írni-olvasni tudáshoz akarta a választói jogosultságot kötni!

Nem lehet itt helye annak, hogy a magyar

nemzetiségi politika történetét részletesen fel-
tárjuk. Egy dolog bizonyos, az, hogy Szent
Istvántól egészen a 19-ik század második har-
madáig, a Tiszák uralomra jutásáig a magyar-
országi nem magyarajkú polgárokkal szemben
más volt a felfogás, mint a Tiszák óta.

Már Szent István is

Íme, Szent István intelmei:

— Olyan nagy a haszna a jövevény férfiak-
nak és a vendégeknek, hogy méltán tehető a
királyi ékességek között a hatodik helyre. A
római birodalom is azáltal vált hatalmassá és
királyai azáltal lettek dicsők és fenségesek.
hogy mindenfelől odaözönlöttek a bölcsek és
nemesek. Mert amint különböző vidékekről és
tartományokból jönnek a vendégek, úgy hoz-
nak magukkal különböző nyelveket és szokáso-
kat, különböző ismereteket és fegyvereket. —
Mindezek díszítik a királyi udvart, emelik an-
nak fényét és elrémítik a külső hatalmasságok
gőgjét. Mert az egynyelvű, egyerkölcsű ország
gyarló és gyöngé. Azért meghagyom neked,
fiam, hogy jóakarattal lásd el és becsületesen
tartsd őket, hogy szívesebbem tartózkodjanak
nálad, mint egyebütt.

Aki tudja, hogy a Szent István-féle Admoni-
tiones minő államjogi fontosságú alapokirat
volt Magyarország 900 éves történetében (a
Habsburgok alatt persze elhalványult a jelen-
tősége), az nem csodálkozhatik azon, ha még
900 év múlva is a magyarság legjobbjai ugyan-
ezen az elven állanak.

A honáruló Teleki László gróf

Teleki László gróf, aki gyanúsíthatatlan ma-
gyar érzelmeit a vérével pecsételte meg, így ír
a nemzetiségi kérdésről 1851-ben:

— Szabadságot akarok mindenben, valót és
korlátlant, így a nemzetiségiekre nézve is s
nem akarom, hogy a szent ügy, melynek bajno-

kai vagyunk, a történelmi jog szűk határai közé szorítva, a területi integritási ellenforradalmakon hajótörést szenvedjen. Nép nevében, a népfejlődésnek nem lehetend gátat vetni soha. Szabad Európában egy nép sem gyakorolhat szupremáciát a másik fölött.

Kossuth Lajos nemzetiségi politikája pedig így kristályosodott ki:

— Az ország jövő politikai szervezését egyenesen a nemzetiségi igény éknek jogegyenlőség alapján való kielégítésére (kell) lefektetni, oly módon, hogy minden népfaj nemcsak megóva találja nemzetiségi érdekeit, hanem azoknak lehető leghatékonyabb kifejlődésük is biztosítva legyen, úgy a társas viszonyokban s a sérthetetlen személyes és családi jogok körében, mint a politikai szervezet minden fokozatán keresztül a községtől kezdve föl az államkormányzatig.

Sőt Couza román fejedelemmel egyezséget is kötött Kossuth, amelynek 4. pontjában még tovább megy:

— A háború befejezte után egy Erdélyben összehívandó gyűlés határozza ezen tartomány Magyarországgal való adminisztratív egysége fölött s ha a többség azt határozná, hogy Erdély régi, különálló adminisztratív helyzetébe visszalépjen, az nem ellenezetik.

A haza bölcse

S végül hivatkozzunk még a haza bölcsére, Deák Ferencre, aki 1868 november 14-ikén, a Nemzeti Színház első büdzséjének tárgyalása alkalmával így nyilatkozik a magyar parlamentben:

— Én a nemzetiségi kérdésben sem akarok más elvet követni, mint azt, amit igazságosnak látóik ... Sehogys tudom az igazsággal meg egyeztetni azt, hogy az állam, amely politikai tekintetben egységes és osztatlan magyar állam, magára a színházra, mint a magyar nyelvet művelő s egyáltalában művelődési intézet-

re, egyedül és kizárólag csak egyik nyelvű és nemzetiségű nép számára költson a közös adókból. Erre nézve azt gondolom, hogy vagy mind-egyikre, vagy egyikre sem. (Helyeslés.) Ha; nem vagyunk olyan állapotban, hogy valamenynyire adhassunk, akkor mondjuk ki, hogy kizárólag erre sem adhatunk . . . Töröljük ki az egészet, mert nem akarok semmi igazságtalanságot pártolni, még akkor sem, ha belőle hasznot huznánk. (Általános helyeslés.)

És 1872 januárius 23-ikán, a közoktatási politika irányáról tartott nagy beszéde folyamán így vázolja fel a maga emlékezetes álláspontját a haza bölcse:

— Azon jogosultsága minden nemzetiségnek, ha nem politikai nemzetiség is, mindenesetre meg van, hogy mód nyújtassák neki gyermekei nevelésére, kiműveltetésére . . . Ha valamely vidéki gimnázium: nem azon nyelven, vagy legalább nem kiválóan azon nyelven tanít, amely azon vidék népének nyelve, akkor kétségkívül bajos lesz a kiművelődés elővitele. (Élénk helyeslés.) . . . Egyáltalában, ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk, hanem az, hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltessük. (Általános helyeslés.) — Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna, még akkor is, ha nem volnának olyan számosan, minélfogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinké tenni őket: nem fekszik érdekünkben. (Élénk helyeslés.)

És aztán Bethlen István

Egy Teleki László grófnak, egy Kossuth Lajosnak, és egy Deák Ferencnek mély államférfiúi bölcsesség-diktálta e szavait, tessék most már összevetni Bethlen István gróf álláspontjával, aki akkor, amikor „a háborút már nem nyerhettük meg” (hogy a német trónörökös szavát idézzük), akkor, amikor már egy sor entente-szerződés amúgy is ellenünk izgatta

Magyarországnak nem-magyar ajkú népét, akkor, ebben a tragikus percben, mert azzal a javaslattal előállni, hogy választói joga pedig csak annak legyen Magyarországon, aki magyarul írni-olvasni tud, amivel persze százezreket taszított el a magyar állam közösségéből!

Ez az, indítvány annyira rövidlátó volt, hogy még Tisza István se tette magáévá, úgy, hogy Bethlen István kénytelen volt azt vissza vonni. Sajnos, későn, mert a külföldi sajtó már tudomásul vette Bethlennek ezt az akcióját és már tökélet kovácsolt belőle — nem Bethlen István, hanem az egész Magyarország ellen.

Íme, ezek azok a történelmi felelősségek, amelyek alól „ildomosság” címen nem szabad felelős államférfiúnak magát kivonnia, főként, ha bírói talárt ölt magára és unos-untalan a „radikalizmus” felelősségét hánytorgatja.

A nemzetiségi kérdés csupán egyik oldala az éremnek

Mert most meg kell azt is mondanunk, hogy mi nem keresünk egyéni felelősségeket. Sajnos, a magyarországi „nemzetiségi kérdés” nem egy izolált, elhatárolt jelenség, hanem csupán a túloldala egy sereg más, egyetemesebb jellegű kérdésnek, amelyet már¹ előző fejtegetéseinkben vizsgálat tárgyává tettünk: és pedig része elsősorban a pánszlávizmus előretörésének és része a „beteg ember” ragályos hagyatékának, a keleteurópai népek nemzeti öntudatra ébredésének.

A szláv tenger kiszakadt!

Ez az egész nagy keleteurópai komplexum csupán egy-egy ország határain belül jelenik meg, mint nemzetiségi kérdés. De mihelyt fölébe emelkedünk egy-egy állam határainak és európai, vagy ha úgy tetszik, történelmi távlatból nézzük ezeket a nemzetiségi kérdéseket, azt kell megállapítanunk, hogy azok messzi meghaladják egy-egy állam kereteit. A szlovák pro-

bléma már nem csupán cseh-szlovák kérdés és a magyarországi szerbeknek az S. H. S. államba való özönlése már nem csupán jugoszláv probléma. Itt, az az érzésünk, egy sokkal súlyosabb, sokkal nagyobb kiterjedésű európai problémáról van szó: a nagy szláv kolosszus hallatlan expanziójáról nyugat felé.

És ebben a méretben aztán tényleg azt kell mondanunk: Tisza István vagy Bethlen István grófok követhettek téves politikát, vagy Teleki László és a többiek még annyira tisztára láthatnak is előre, — sajnos, nem ezeken van a kérdés hangsúlya, és még csak nem is azon a tisztán matematikai kérdésen, hogy vajjon 8 vagy 11 millió magyar rá tudja-e oktrojálni a maga akaratát a 100 milliós szlávságra?

Ha csak tisztán ebből a dinamikai nézőpontból vizsgálónk a kérdést, egyszerűen kétségbe kellene esnünk!

A helyes propaganda

De itt nem csupán a magyarságról, hanem az egész európai kontinensről van szó, vagy — ha a szlávságnak a Földközi Tengerre való kijutását nézzük, akkor — egyúttal Anglia legféltebb inda útjának biztonságáról is van szó. Itt kell a magyarság ügyét belekapcsolni az egész Európa és főként Anglia érdekkörébe. Ha ez nem sikerül, akkor a magyarság menthetetlenül belevész a szláv tengerbe.

Már pedig ez ellen a veszedelem ellen csak egy mód segít: Kelet Európát immunizálni a nemzetiségi kérdésektől, olyan helyzetet teremteni, amelyben minden népfaj és nyelv nyugodtan élhessen egymás mellett, anélkül, hogy a nemzeti versengések megbonthatnák az egymásra utaltság békéjét. Ennek pedig nincs más útja, mint „szindikalizálni” a kelet európai államokat, egyetlen nagy államszövetségbe tömöríteni őket, amelyen belül aztán minden nemzeti egyed a maga kulturális létét nyugodtan és háborítatlanul élhesse ki.

Ha rövid időn belül nem ez a koncepció vá-

lik úrrá Keleteurópában minden nép fölött, — akkor nemcsak Keleteurópa balkánizálódik át teljesen, nemcsak itt kerekedik felül a bellum omnium contra omnes, de egyúttal feltartóztathatlanul zúdul majd rá egész Európára a nagy szláv özön, az új népvándorlás, an-irak minden heroizmusával, de minden pusztításával is együtt.

*

Ezek: a német-francia és a német-angol ellentét, a keleti kérdés, a lengyel kérdés, a pánszlávizmus és a magyarországi nemzetiségi kérdés azok a nagy alapvető problémák, amelyek megvilágítják azt a miliót, amelyben a nagy dráma lejátszódott, amelyben a nagy világhistóriai tályog felfakadt. Ismeretük nélkül csak mint egy óriási méretű, de értelmetlen Grand-Guignoldarab pereg le előttünk ez az ötödféléves véres film; míg így, ezekbe az indítékokba belepillantva, mégis csak annyira-amennyire megismerjük azt a pokoli mekanériát, amely a népmilliók szuronyait éveken keresztül egymás szívének dirigálta, anélkül, hogy az,ok tudták volna, hogy miért „ellenségük” nekik a túlsó lövészárookban hozzájuk hasonlóan vergődő embertársuk.

És most, a dráma miliójének ismertetése után, ismerkedjünk meg egyúttal annak néhány főszereplőjével is.

A KONOPISTI MAGVAK

1895 tavaszán egy igen beteg urat hoztak a lussinpiccolói szigetre tüdőbajából kigyógyulni: Fenenc Ferdinand főherceget, 12 éves kora óta — az Este-Modena örökség révén — a Monarchia leggazdagabb urát, 1889 februárus 1. óta annak prázumtiv trónörökösét. A főherceget, hogy bajából kigyógyuljon, már három évvel korábban elküldték egy esztendős tengeri útra; de úglátszik, nem tudott teljesen kigyógyulni s most súlyos betegen, a tuberkulotikusok ismert túlérzékenységevel feküdt itt ez a — szegény ember. Ekkor egy szép napon egy magyar újság kerül a kezébe, amely bizonyos tagadhatatlan kárörömmel regisztrálta a betegségének súlyos voltát s ami fő, máris következtetéseket kezdett vonni a trónöröklésben való utód személyére nézve s szimpátiái kétségkívül erősebben fordultak a Magyarországon otthonos, daliás Ottó főherceg, mint az országban teljesen ismeretlen Ferenc Ferdinánd felé, akiről csak annyi hírllett, hogy a csehekkal vai igen jóban.

— Most aztán mindenáron meg kell egészségesednem, — ez volt a trónörökös első szava a cikk elolvasása után. — Ezentúl csak az egészségemnek élek, mert egészségessé akarok újra lenni, hogy megmutassam nekik, hogy az örömük még túlkorai volt.

Apró túsúráások

Ferenc Ferdinánd, aki a nyilvánvalóan magyar-barát Rudolf után került a trón várományába, eredetileg csupán a Rudolf iránt érzett magyar szimpátiák által érezte magát önkéntelenül megbántva. Most már ez az újságcikk is fütötte benne az indulatokat. S amikor, aztán

Ferenc József parancsára, a poliglott Monarchia leendő uralkodójának abbeli kötelezettségeire is elő kellett készülnie, hogy legalább nagyjából megismerje a birodalom terén élő különböző nyelveket: kénytelen-kelletlen a magyar nyelvnek is neki kellett látnia. Ecélből egy magyar udvari papot osztottak, be mellé (azóta már püspök lett, sőt azóta már igen jól beilleszkedett az 1918 utáni állapotok új rendjébe is!), aki naponta egy óra hosszat kínozta a főherceget a magyar idiómával.

— Már a nyelvük miatt is ellenszenvesek nekem, — ez a véleménye alakult ki ekkor a jövendő magyar királynak a magyarokról s ezt a véleményét még esztendőik múltán is, egészen a legutolsó időkig szüntelen hangsúlyozta bizalmasai, pl. Czernin Ottokár gróf előtt.

De még korábbi, a néhai Rudolf trónörökös életéből maradt emlékei is súlyosan befolyásolták a magyarok iránt érzett ellenszenvében. — Rudolf egyik magyarországi vadászatán a fiatal Ferenc Ferdinánd is részt vett s ekkor a magyar urak, hogy örömet szerezzenek Rudolfnak, sorra nekiállottak s a legkülönbözőbb tréfaikkal felhúzták és kigúnyolták Rudolf leendő utódját. Ezt a hangulatot aztán természetesen a magyarelleses cseh főurak társasága, melyben Ferenc Ferdinánd mindenkor otthon érezte magát, csak még jobban elmélyíteni iparkodott.

Ferenc Ferdinánd és a katolicizmus

Egész világszemlélete a katolikus reakció gyökereiből fakadt s a Monarchia; összes politikai alakulásai körül a bécsi keresztény s z 001-listák koncepciója állott hozzá legközelebb. — Lueger volt — Czernin tanúsága szerint — a politikai ideálja; s amikor egyszer Lueger súlyosan megbetegedett, Ferenc Ferdinánd így sóhajtott fel: — Vajha az úristen életben tartaná ezt az embert, kitűnőbb miniszterelnököt el se tudnék képzelni. — E klerikális hajlandóságát persze szintén alaposan kiaknázták, akik-

nek az érdekükben állott; így pl. tudomására hozták, hogy a szabadkőművesek elhatározták az ő meggyilkolását. Sőt még azt a várost is meg tudta nevezni, ahol ezt a döntést hozták s azonkívül meg is neveztek előtte egy csomó magyar politikust, akiknek erről a „halálos ítéletről” tudniok kell. De épen, erősen katolikus-reakciós meggyőződése azt a. tudatot is beleszuggerralta, hogy 1848 óta, a „luteránus magyar forradalom” óta tudjuk, hogy a Habsburgok egész retorzió s politikája az abszolutizmus idején a magyar protestantizmussal érezte a maga haragját leginkább — és a 70-es évek óta, amióta a protestáns Tiszáék vitték Magyarország kormányát, — néki, mint a trón várományosának, vallásos kötelessége a rebellis, protestáns magyarokkal leszámolnia: ezzel Egyházának tartozik, mint annak hű fia. S talán olyasmire is gondolhatott, hogy — exponált katolikus érzései miatt — Magyarország katolikus szervezeteinél kisebb ellentállásra fognak, majd állá m-reformer! törekvései találni, mint a debreceni nagytemplom emlékével élő magyar protestantizmusnál.

Ezekon a kisebb jelentőségű egyéni élményeken és meggyőzésekön kívül — melyek ugyan Ferenc Ferdinánd politikai lelkének kiforrásában szinte döntő hatással voltak — voltak aztán mélyen járó és politikailag is indokolt okai annak, hogy a magyarokkal szemben ellenséges érzületet tápláljon.

A másik „beteg ember”

Tisztán látó szeme élesen felismerte, hogy a Monarchia jelen mivoltában az agg Ferenc József halála után többé egy pillanatig sem maradhat meg. Mindenekelőtt felismerte azt a tényt, amely elől Magyarországon striuccmadarak módjára eldugták a fejüket s amelyet csupán most — post tot discrimina rerum — állapított meg Apponyi, hogy a magyarországi nemzetiségek kérdése nem egy izolálható, tisztán magyar belpolitikai ügy, hanem hogy az a

legszorosabban egybefügg az összes keleteurópai, nemrég még török iga alatt nyögő s csupán néhány évtizede felszabadult nemzetek nemzeti öntudatra ébredésével.

A roppant bonyolult keleteurópai faji, nemzeti és nyelvi keveredésnél fogva ez az egész kérdés-komplexum csak úgy intézhető el, — ez az első perére nyilvánvaló, — ha semmilyen részről nem történik majorizálás, hanem ha kantonális helyi autonómiák összefogásából teremtenek Keleteurópa népei olyan politikailag neutralizált gazdasági egységet, amelyen beül a nyelv, a faj, a nemzetiség és a vallás tekintetei a legmesszebbmenő szabadságot élvezik. Enélkül a magasabb rendű és magasabb etikájú politikai tömörülés nélkül egész Keleteurópa balkanizálódik, egy késhegyig menő szüntelen komitácsiháború színhelyévé válik s a vége csak az lehet, hogy a számbelileg nagyobb tömegek a numerikusan kisebb egységeket a szó szoros értelmében kiirtják.

A két út

Ezt az átalakulást két módon lehet végrehajtani. Vagy demokratikusan, alulról, a népek konszenzusával és akkor az Egyesült Államok köztársasági formájában (körülbelül ilyenformában élt ez a cél a Kossuth Lajos dunai konföderációja megfogalmazásában is); vagy pedig automatikusan, felülről, egy kemény, mindenestre katonailag alátámogatott akarat erejével s akkor egyúttal az ezen akarat mögött meghúzódó egy nemzeti elem hegemoniájává], amely straff centralizálással kényszeríti maga alá az összes többi divergáló politikai, állami vagy nemzeti célkitűzéseket.

Természetes dolog, hogy Ferenc Ferdinánd, a Habsburg-családnak leendő feje nem dönthetett a demokratikus megoldás mellett. Az Erzhaus létfenntartási ösztöne diktálta néki az utóbbi utat, amely nyílegyenesen vezetett volna a nemzetialistikus (mint nálunk mindenkor hibása a mondották), hanem föderalista államforma fe-

lé. A két megoldás között a különbség nyilvánvaló. Ha demokratikus úton, a népek előzetes beleegyezésével jön létre a konföderáció, akkor az egész számiba jövő nagy népkoszoróban való centrális elhelyezkedésénél fogva is, meg a Duna vonalán való legkedvezőbb fekvésénél fogva is, a gazdasági pulzusa az új államszövetségnek Magyarország lett volna, mert Románia és Bulgária, meg Délszlávia, valamint Ausztria és a Csehöld, meg Lengyelország között a legtermészetesebb kapocs a középső Duna, lett volna. A habsburgi autokratikus megoldás esetén az Erzhaus családi szempontjai döntöttek volna Béles, a német nyelv és az osztrák szoldateszka centrális helyzete mellett.

Ferenc Ferdinánd elvétése

Ferenc Ferdinánd tehát kitűnő politikusnak bizonyult a keleteurópai helyzet válságának felismerésében; csupán az e válság megoldását célzó eszközeiben hibázott nagyot — ugyan néni a maga családi politikája, hanem — a demokratikus világfejlődés és közelebbről a magyarság életérdekei ellen, amelyek ezúttal csodás párhuzamban állanak egymás oldalán.

Ismételjük, mert minduntalan és néha szántszándékkal is, összeszoktak keverni a konföderációs fogalmazás kétfajta megoldását: a demokratikus és az autokratikus konföderáció között olyan a különbség, mint a víz és a tűz között és pedig első sorban Magyarország szempontjából ilyen ez a különbség.

A magyar politika hibája

A magyar politikának egy félévszázad óta vezető rétegei azonban sem az egyik, sem a másik formát nem fogadták el. Nem fogadták el az egyik formát részben a kérdés nem ismeréséből (Apponyi), részben annak sorsszerű fontossága fel nem ismeréséből (Tisza István), részben pedig általában a demokratikus átalakulások iránt való ellenszenvükből folyólag; s

a másikat nem fogadták el restségből, nem fogadták el — ezúttal helyes — nemzeti érzésből és főként nem fogadták el, mert a „dualisztikus” jelen olyan politikai, társadalmi és főként gazdasági előnyökben részesítette a magyar politika vezetőseit, amelynek a legkisebb változtatása is elvett volna a politikai süllyekből. A magyar arisztokrácia, és a vele társult gentry, a konföderációsaik: akár demokratikus, akár autokratikus megoldásánál elveszítette volna azt a jellegét, hogy a Monarchiának és a dinasztának (lásd Tisza. István 1917 febr. 22-iki Czerninhez intézett levelét!) ő a legerősebb, leghatékonyabb támasza s e , támogatás fejében a magyar portán belül korlátlan úr a nagy tömegek, akár magyar ipari és földmunkás, akár nemzetiségi tömegek felett.

Félreértések elkerülése végett ismét és újólág alá kell tehát húznunk, hogy mi nem, állunk a Ferienc Ferdinánd föderalista terveinek autokratikus (Bécs-centrum) megoldása alapján; de épp oly kevésbé fogadhattuk el a Tisza István dualisztikus csökevényét sem, hanem csakis a népek konszenzusán alapuló demokratikus konföderációt tekinthetjük a még mindig lángban álló Kelet-Európa lehiggasztása egyetlen eszközének. Minden más hatalmi és bárminő hegemoniára irányuló törekvés csupán új viharokat ültet el, amelyeknek kárát előbb vagy utóbb az izolált és számbelileg gyenge magyarságnak (kell látnia).

Miután azonban a háború előtt az egész volt Monarchia területén is, de meg a bennünket környező szláv államokban is a konföderáció demokratikus megoldását célzó törekvések alig-alig jutottak szóhoz (Bécsben Lammaschék, Magyarországon Giesswein és a radikálisok, a cseheknél — szemben a nacionalistákkal — az egyedül józan Masaryk közelítette meg ezt az álláspontot; míg a balkáni államoknál, a maguk most frissen ébredt nacionalista lendületében még nem érhetek ki ilyen mélyebb értel-

mű supra-nacionális, de a nemzeti jogokat teljes mértékben méltányló nézőpontok), így Ferenc Ferdinánd autokrata-föderalista tervei csupán egy hatalmas ellenállásba ütköztek, s ez a Tisza által képviselt vezető magyar politikai rétegek merev dualizmusa volt.

A trónörökös gyűlésének főoka

Ferenc Ferdinánd itt érezte a legnagyobb gátat s egyúttal úgy látta, hogy ez jelenti egyzersmind az egész habsburgi birodalom végveszedelmét is.

El kell olvasni Czernint, hogy az ember láthassa, hogy a személyes gyűlésén kívül minő — ha szabad e szót használunk — közjogi gyűléssel is töltötte el ez a tudat a trónörököst a magyarokkal szemben, úgy, hogy — Czernin szavai szerint — „a magyarországi románoknak és szlávoknak ő volt a szüntelen képviselője is ebben persze néha odáig ment, hogy minden kérdést már eleve magyarelles szellemben akart megoldani, még mielőtt tárgyilagosan meg is vizsgálta volna.”

S amellett Czerninnek, emlékiratai papírra vetésekor még nem is volt arról tudomása, ami Ferenc József főhadsegédének, Marguttinak és Ferenc Ferdinánd időközben elhunyt katonai kabinetirodai főnökének, Brosch ezredesnek a feljegyzéseiből kiderült: hogy Ferenc Ferdinándnak, trónralépése percétől kezdve, eleve készen kidolgozott programja volt Magyarország föl osztására és a várható magyar ellenállás letörésére.

Mi lett volna Erdélyből?

Czernin, Ferenc Ferdinánd autokrata-konföderációs terveiből még csak annyit tudott, hogy nyomban trónralépése után a Monarchiához akarta csatolni Romániát (az ottani Hohenzollernek sorsával úgy látszik nem sokat törődött) e ennek ára az lett volna, hogy Erdélyt letörték volna Magyarországról és Romániához csa-

tolták, volna. És csak annyit tudott, hogy Észak-magyarországot lekapcsolták volna Magyarországról s részben a cseh, részben a galíciai lengyel, részben a iratén habsburgi birodalomrészehez csatolták volna. És déli terveiről csak annyit tudott Czernin, hogy Ferenc Ferdinánd személyes okokból gyűlölte Ferdinánd bolgár cárt s ezért mindenkor a szerbek mellett foglalt állást.

De azt már nem tudta Czernin, ami csupán Thallóczy halála után derült ki, hogy a Thallóczy hagyatékában már ott volt az ezüstkoronának egy éremverő töve, rajta Ferenc Ferdinánd portréja s körötte a cyrill-betűs felírás; amiből nyilvánvaló, hogy a trónörökös elébb vagy utóbb, akár talán Ferenc József halála előtt is, hajlandó lett volna a délszláv területeket uralkodói jogon a Monarchiához kapcsolni.

Ferenc Ferdinánd elszánt hive volt a régi reakciós, szentszövetségi Három-császár-harát-ságnak, s úgy érezte, hogy Bécs, Berlin és Szentpétervár uralkodóinak kemény összefogása megteremtheti Keleteurópa békéjét. Arról persze azonban már nincs tudomásunk, hogy miképen gondolta volna Ferenc Ferdinánd a cár megnyugtatóását, ha Romániát is, meg Délszláviát is bekebelezi a habsburgi birodalomba!

Dicsőítő himnuszok

Bizonyos az, hogy az 1914 júliusában nagy garral Magyarországon is közölt Ferenc Ferdinánd-nekrológok, amelyeknek az volt a félhivatalos célzata, hogy a meggyilkolt trónörökösért való középkori bosszúálló hadjáratba vigyék bele az ország közvéleményét, — egyszóval sem emlékeztek meg arról, hogyha Ferenc Ferdinánd életben marad, Magyarország alighanem még Trianonnál is szomorúbb sorsnak nézett volna elébe: Erdélyt, a Bánátot és Szlovákiát besorozták volna a császári tartományok közé, Horvátországot és Szlavóniát egyesítették volna Szerbiával, az új király nem tette volna

le a koronázási esküt ellenben máris készen állottak a katonai konszignáció tervei, amelylyel Magyarországot a Habsburgok újra egyszer leigázták volna.

1913 nyarán, egy évvel meggyilkoltatása előtt, mondotta Ferenc Ferdinánd Ischlben Marguttinak:

— Én a föderalizmussal élek és halok. Ez az egyetlen orvosszere a Monarchiának, ha még egyáltalán lehet segíteni rajta. A dualizmus manapság egy teljesen elavult államforma, a mely az abszurdumok közé tartozik.

És már két hónap múlva érdekes vendége volt Konopistnak, 1913 október 23-ikán, — II. Vilmos császár. És 1914 június 12-ikén, egy fél hónappal a gyilkosság előtt újra ott volt II. Vilmos Konopaistban. A hivatalos jelentések szerint azért, mert a csodás konopisti rózsatermés iránt érdeklődött. Az emberek csupán azt felejtették el megkérdezni, hogy ehhez a rózsavizithez minek tartozott hozzá a német vezérkari főnök, meg Tirpitz nagyadmirális?! . . .

S aztán elkövetkeztek a boszniai nagy hadgyakorlatok, amelyeknek záróünnepét tüntetőleg a szerbek nemzeti napjára, a Vidovdán-napjára tűzték ki.

A nehéz kérdés

És Vidovdán-napján gyilkolta meg két monarchiabeli szerb diák Ferenc Ferdinándot, a kinek egyszer egy jósnő megmondotta, hogy világháború lesz miatta. S a magyarok százezrei halálba mentek ezért az emberért, aki — Brosch ezredes tanúbizonysága szerint — életcélul tűzte ki maga elé, hogy Magyarországot kiradírozza Európa térképéről. Háborút kezdtek a szerbek ellen.

Vájjon, ha 1914 júliusában ezt az igazságot közölték volna Tiszáék és Berchtoldék a magyar néppel, vájjon akkor is felsüvöltött volna-e „Megállj, megállj, kutya Szerbia”!

Vannak a históriában ilyen nehezen megérthető kérdések.

A VÉGZET EMBERE

Nem tudom, mi igaz benne; egy időben erősen kolportálták az öreg Tisza Kálmánnak a fiáról állítólag mondott jóslatát: — Ez a fiú valamikor még tönkre teszi a pártját is, önmagát is, s ha hozzájut, az országot is! — Az ilyen Treppenwitz-szerű mondások persze nehezen ellenőrizhetők a valóságuk dolgában; de annyiban meg van a valószínűsége, hogy az 1902. március 23-ikán elhunyt Tisza Kálmán életében, István gróf nem juthatott szóhoz; csak másfél évvel atyja halála után, 1903 október 26-ikától kezdve, tehát 42 éves korában jutott vezető szerephez a magyar közéletben s rövid három év alatt be is teljesítette a jóslat egyik részét: tönkre tette a valamikor legyőzhetetlennek hitt hatalmast szabadelvű pártot: önmaga indítványozta annak feloszlását . . .

Tisza István szép emléke

Miután a következőkben Tisza Istvánnak a háborúval kapcsolatos szerepét és politikai egyéniségét kívánjuk bíráló tárgyává tenni s nem szeretnők, hogy ez a magunk nézetéből folyólag kedvezőtlen, megítélés bármiképen is félreértésre adjon alkalmat egy elhunyt emlékével szemben: már most eleve meg kell mondanunk, hogy bíráló szavaink tisztán és kizárólag Tisza István közéleti magatartását illetik, amelyet szabad és kell tárgyilagos vizsgálódás tárgyává tennünk. Mert hiszen kiűtő, nagy egyéniségével szemben talán sokkal nagyobb hiba és méltánytalanság lenne a bíráló elfojtása, mintsem a történelmi tanulságok levonása. És, amennyire mi ismertük az ő gondolkodásmódját, mi, akik életében kemény harcban ál-

lottunk vele szemben, de akkor is mindig elismertük kiváló személyi kvalitásait, és mi, akikben meg volt az erkölcsi bátorság (annyi, hála-ra kötelezett, személyes hívével szemben), hogy irtózatosan tragikus halála után nyomban utálatunkat fejezzük ki az aljas bűntény fölött és nyíltan letegyük a kegyelet virágát egykori nagy ellenfelünknek: frissen hantolt sírja fölé, anélkül, hogy hipokrita szemforgatással a Sors sújtó kezéről példálózgattunk volna, — mi azt hisszük, hogy az a poszthumus tömjénezés, a melylyel ma Tisza István emlékének némelyek adóznak — hátha a tömjénfüstből nekik is jut valami kevéske! —, s az ő igazi történelmi szerepét iparkodtak hiperlojális eulógiákkal elfátyolozni, olyanok, akik volt vezérüknek még a temetésére sem mertek elmenni: mi azt hisszük, hogy Tisza István szelleme nem ezekre a langyos, orfikus himnuszokra vágyott; egész harcos egyénisége sokkal inkább szomjazott a bíráló tisztító tüzeiben való megacélozódásra. És aki azt akarja, hogy Tisza István egyénisége történelmi értékévé szublimálódjék a magyarság számára, igen rossz szolgálatot tesz ennek a márványfaragású, kemény szobornak, ha a hamis diszkántban zengő dicséretiadák forró vizével mosogatja annak felületét.

Meg kell tehát mondanunk, hogy Tisza István romantikus, virtuosus, tetteiért, sőt esetleg a mások viselt dolgaiért is bármikor a végletekig helyt álló, férfias, pompás egyéniségét mi a háború előtti magyar úri osztály egyik legragyogóbb képviselőjének tartjuk, egy elmúlásra ítélt *genus utolsó*, gyönyörű felvirágzásának amelyben a fajemlékezet minden szépsége és minden — hibája még egyszer teljes elemi erejével fel bontakozik: egy tavaszt álmodó csalóka őszi virágzás buja teljességű fel-festése . . .

Egy elkésett romantikus

És talán éppen ez az örökké egyes szám-egyed személyes kiütözése lett a végzetévé is: túl-

zottan vállalt olyan felelősségeket, amikhez eredetileg semmi köze sem volt s magyaros érzése a valóságnál súlyosabb méretekben exponáltatta vele úgy a maga, mint fajtája szerepét a háború körül, azt hitte, hogy ezzel szolgálatot tesz. népének; ha nyerünk a németekkel és az osztrákokkal szemben, ha veszünk: a lojális ellenféllel szemben, aki bátor és lovagias ellenségének virtuos, kemény magatartását méltányolni fogja. Tévedt Tisza mindakét tekintetben; a németek tényleg méltányolták a magyar csapatok vártusát: ahol öldöklésről volt szó, az első sorokba küldték fiaikat; az ellenség is, sajnos, túlságosan mérlegbe vetette Tisza harcias virtuskodását: keservesen megfizettette velünk a mi legényes, duhaj kedvünket. Ezek azonban Tisza Istvánnak inkább csak olyan alaphangulati tévedései. Sajnos, a háború során néhány sokkal kézzelfoghatóbb konkrét elvétése is adódott, amelyekből azt a következtetést kell levonnunk, hogy Tisza István nem látta tisztán, államférfiúi vagy európai magaslatból a történéseket; rá és hazájára nézve végzetessé lett az a centripetális álláspont, amely mindent csupán a magyar globus szemszögéből nézett és nem tekintett árira, hogy Magyarországon minden politikai cselekmény egy kétkarú emeltyű működéséhez hasonlatos, amely nemcsak a határokon belül jelentkezik az eredményeiben, hanem a határokon kívül! még sokkal nagyobb reperkusszióval jár együtt.

És volt a túlzott egoizmusán és túlfűtött nacionalizmusánk kívül még egy harmadik optikai csalódása is, amely elfeledtette vele, hogy Magyarország immár kinőtt a rendiség kereteiből; azoknak további erőszak olt fentartása csak robbanásra vezethet. Nem látta be, hogy itt a végső perce annak a demokratizálási folyamatnak, amely a nyugaton immár száz, meg százötven évvel ezelőtt elintéződött s amely világhistoria szükségesség alól — bármennyire

fájjon is az osztálynosztalgia sutba dobása — Magyarország sem: vonhatja ki magát.

Tisza Istvánnak minden tévedését és hibáját ewe a három, alapjában véve és a maga korában, az európai romanticizmus idején, igen. tiszteletreméltó alaptulajdonságára lehet visszavezetni: csak éppen, hogy kerek száz évvel kiesett el az idők óramutatójától s az ilyen lekések végzetesek szoktak lenni a történelemben.

*

Szabad e hivatalos titkot elárulni?

1918 októberének közepén, amikor; elhangzott Tiszának az a vészterhes vallomása, amely — Boroevic tanúsága szerint — felbontotta a frontokat, hogy „elveszítettük a háborút!” — akkor olyan dolog játszódt le a magyar parlamentben, amit addig teljesen elképzelhetetlennek tartott volna, mindenki és tartott volna első sorban Tisza István, aki ezt a dolgot elkövette: egy, a felséghez intézett — saját szavai szerint egészen bizalmas természetű — felterjesztését olvasta fel s ami több, a mindenkori leg súlyosabb állami titokként kezelt közös minisztertanácsi jegyzőkönyvekből olvasott fel németül és magyar fordításban is részleteket, azért — hogy a maga háborús felelősségét enyhítse, de ezzel egyúttal másokat terheljen meg azzal.

Csak el kell gondolni, mi történt volna, mit tett volna Tisza István gróf, ha más alkalommal, más valaki állott volna fel ilyen hivatalos titkok leleplezésével, még ha az élete vagy a becsülete is függött volna tőle.

És Tisza most mégis megtette ezt az elképzelhetetlen dolgot: világos bizonyosága annak, amire ezekből a napokból egyéb tanulságaink is vannak, hogy Tisza lelkének kiegyensúlyozottsága, az irtózatos felelősség terhe alatt, ezekben a végző napokban megrendült . . .

Tisza Istvánnál érthető volt ez a megrendülés azokban a borzalmas, végítéletes napokban;

de kevésbé érthető, ha kultuszának szóvivői ma olyan diadalmasan harsogják világgá Tisza egyszer mutatkozott emberi gyöngeségének ezt a jelét, amely méghozzá — ma, a többi dokumentum világánál — nem is fedi tökéletesen a tényeket. Mert Tisza ugyan felolvasta az 1918 október 22-iki beszédjében azokat a dokumentumokat, amelyekkel azt bizonyította, hogy ő nem akarta a háborút; de viszont nem olvasta fel azokat az okmányokat, amelyek azóta szintén napvilágra kerültek, s amelyek ennek az álláspontjának pontosan az ellenkezőjét bizonyítják.

Reservatio mentalis

Tény, hogy Tisza István 1914 július 1-én felségelőterjesztéssel élt, amelyben bejelenti, hogy Berchtoldnak

— azt a szándékát, hogy a szerajevói gyilkosságot a Szerbiával való leszámolás alkalmául használja fel, végzetes hibának tartja és ezért nem is hajlandó a felelősséget vállalni. És pedig első sorban azért nem, mert nincs elegendő támasztó indokunk (Anhaltspunkt), amelylyel Szerbiát felelőssé tehesük . . .

— Igaz, — jegyzi meg egy későbbi mondatában, — hogy a Balkán mai helyzetében igazán nem okozna gondot (wäre es mein geringster Kummer), hogy egy megfelelő casus bellit találjon ...

De már a július 7-iki közös miniszteri tanácson hangsúlyozza, hogy immár ő is sokkal közelebbi lehetőségnek lát egy Szerbia ellen irányuló katonai akciót, semmint közvetlenül a merénylet után hitte volna.

Már puhul . . .

Egy újabb hét múlva, július 14-ikén Berchtold már megnyugodva jelentheti a felségnek, hogy

— Tisza gróf azokat a meggondolásokat, melyeket egy rövidlejáratú ultimátummal szemben táplált, immár feladta, miután rámutattam

azokra a katonai nehézségekre, amelyek az ügy elhúzódásából következnének.

Julius 17-ikén pedig már felkereste Tisza a bécsi német követet, Tschirschky urat, akinek azt mondotta, hogy:

– eddig mindig ő volt az, aki elővigyázatosságra intett, de minden nap csak jobban meggyőzte őt arról, hogy a Monarchiának erélyes elhatározásra kell magát elszánnia, hogy az életerejét bebizonyítsa ... Nehezen szántam el magam arra, hogy....a háborút tanácsoljam, most azonban teljesen meg vagyok annak szükséges voltáról győződve, és teljes, erőmmel helyt fogok állani a Monarchia nagyságáért!

Sőt Tschirschky egy másik jelentése arról is szól, hogy Tisza most már nemcsak helyesli a Szerbiához intézendő jegyzek hangját, hanem „annak egyes pontjait még élesebbé is javította.”

Ez volt Tschirschkynek az a sürgönye, melynek végére — a német külügyi hivatal dossierje szerint — a német császár oda jegyezte: Endlich ein Mann!

— Végre egy férfi! — Ez volt a császári vállveregetés, amely Tiszát végkép rabul ejtette s e perctől kezdve minden meggondolás nélkül követte a német háborús politika eszeveszett sakkhúzásait egészen a mélyítésig és egészen az összeomlásig.

Végül már annyira belelovalta magát Tisza a háborús hangulatba, hogy most már minden rábeszélés nélkül, spontán küldi a bátorító sürgönyt Bécsbe, Berchtoldnak (július 24, déli 12 óra 50 perckor):

— Chiffre. — Szigorúan titkos. Mozgósítás.

Kérem Exeellenciádat, hogy szükség esetén az én nevemben is hangsúlyozza, hogy Szerbiának ki nem elégítő válasza esetén, feltétlenül szükséges lenne a mozgósításnak nyomban való elrendelése. Ezirányban minden ha-bozás végzetes következményekkel járna.

Ha Tisza lemondott volna . . .

Most már szó sincs arról, aminek helyes érzése a július 7-iki közös minisztertanácson még valamennyire meg volt Tiszában, hogy

— azt is hangsúlyoznia kell, hogy amennyiben álláspontját a miniszteri értekezlet nem méltányolná, kénytelen lenne ebből a maga személyére nézve a konzekvenciákat levonni.

Tisza, ha komolyan ellenezte volna a háborút, egyszerűen a lemondásának felkínálásával megakadályozhatta volna azt Ferenc Józsefnél, aki maga szinte csak várt valamely támogatásra, hogy ne kelljen öreg napjaira még egy szerencsétlen háborút megvívnia. De Tisza nem tette ezt; sőt amikor a július 31-iki közös miniszteri értekezletnek hivatalból foglalkoznia kellett a háború megelőzését célzó angol közvetítő ajánlattal, éppen Tisza volt az, akinek indítványa lehetetlenné tette az angol javaslat komoly tekintetbe vételét: azt indítványozta ugyanis, hogy jelentsék ki, hogy elvben hajlandók e javaslatot meghallgatni (näher zu traten), de csak azzal a feltétellel, ha a Szerbia ellen irányuló hadműveleteinket tovább folytathatjuk időközben is.

Ezek azok a tények, amelyeknek felemlítéséről Tisza István 1918 október 22-iki védekezésében elfelejtett megemlékezni, amelyek et azonban, — sajnos — a külföldi sajtó pontosan regisztrált és pedig egy ránknézve igen kritikus időpontban, 1922 tavaszán, amikor a Revue de France részletesen foglalkozott Tisza István háborút felidéző szerepével s így nem csupán a háború megindítását és elvesztését, de a béke elvesztését is fejünkre idézte Tisza István meggyőződésének szerencsétlen fordulása 1914 júliusában.

Trotzky, a „Magyar Figyelő munkatársa

Egyébként, hogy Tisza 1918 októberében annyira elveszíthette az önuralmát s hogy annyira áldozataul esett a háborúvég pszichózisának,

annak bizonyosságát adja az; az eddig kellőképen nem ismertetett tény is, hogy a Herczeg Ferenc által szerkesztett Magyar Figyelő, amely köztudomás szerint Tisza Istvánhoz állott a legközelebb, az 1918 október 1-i számában, vagyis nem egészen egy hónappal az októberi forradaloni előtt

Trotsky tollából egy hosszú, agitatív tanulmányt közölt „Az orosz forradalom mozgató erőiről” és pedig a szerkesztőségnek olyan megjegyzésével, amely „az alábbi érdekes fejzetekre” külön felhívja az olvasó figyelmét.

Herczeg Ferenc a bolsevizmus után úgy lát-szik megfelejtkezett arról, hogy folyóirata még a háború vége előtt, amikor állítólag még meg nyerhettük volna a háborút, máris közölt egy valósággal a bolsevizmusra gusztust csináló Trotsky-féle propaganda-írást. Mi azonban, — Tisza lelki állapotának vizsgálatánál, nem felejtkezhetünk meg arról, hogy egy hónappal az októberi forradalom előtt az ő folyóirata, már Trotsky eszméit közvetítette (és pedig egy szó ellentmondás vagy bírálat nélkül) a magyar közönséghez.

A bolsevizmustól a munkapártig.

Ez az eddig jótékony feledésbe merült té teljesen érthetetlennek tetszhetnék a ma távlatából. De nyomban érthetővé válik, mihielyt a tanulmányok során világosságot derítünk a nemiet nacionalistáknak: és junkereiknek a bolsevista vezetőkhöz való gyöngéd viszonyára, s ha visaont aztán nyomon követhetjük azokat a szálakat, amelyek a Ludendorff erkölcsi vezetése alatt álló német hurrápatrióátakat a néhai magyar munkapárttal fűzték együvé. Ezek a nexu-sok és rejtett szálak teszik majd érthetővé, hogyan lehetett az, hogy a munkapárt folyóirata leközölhette a bolsevista fővezér propaganda-cikkét! . . .

A forradalomért való felelősség kérdésében

Herczeg Ferenc igen szigorú bírónak bizonyult 1919 őszén s mindnyájunknak szívébe markolt akkoriban a Károlyi Mihály ellen írott irtózatos vádirata. El kell ismernünk, hogy ebben a kérdésben tényleg az láthatott a legtisztábban, aki már 1918 október 1-én a Trotzky propaganda-cikkét közölte a magyar olvasóikhoz. Íme, ez az a sajtó, amely „hátról tört dőfött a hadsereg szívébe”, annál is inkább, mert amíg a „destruktív” sajtó ki volt tiltva a frontokról, addig Tisza István és Herczeg Ferenc lapjának szabad bejárata volt az összes magyar katonához!

Tisza elveszíti egyensúlyát

Lehetetlen egy ilyen kisebb méretű tanulmányon belül Tisza Istvánnak az Endlich ein Maim óta mind sűrűbb háborús tévedéseit a német háborús politika útvesztőibe való mind mélyebb belebonyolódását apróra nyomon követni. Egy részletes és kritikai Tisza-életrajznak lehetne ez a feladata, hogy kimutassa, miként kellett az első ballépésből — hogy nwn vonta le azokat a bizonyos beigért konzekvenciákat — az összes többinek jogfolytonosan következnie, főiként ismerve, Tisza szívós, megrendíthetlen, sőt meggyőzhetetlen kitartását a maga egyszer elfogadott és lelkében átélt meggyőződése mellett.

Sorra kelleme itt venni Tisza István végzetes bizalmát a német császár szavában, amely Erdély első katasztrofális megszállását okozta. — Meg kellene vizsgálni a demokratikus jogkiterjesztéssel szemben elfoglalt ugyancsak végzetes an meggyőzhetetlen álláspontját, amellyel — egy egész világgal szemben — fel akarta tartóztatni az idők kénékét. Szemügyre kellene venni, hogy mit jelentett az, hogy egy Tisza Istvánnak — a Jancsó Benedek bizonyosága szerint — 1918 október 14-ikén még fogalma sem volt a román-entente szerződésről, amely Er-

délyt a románoknak ígerte be; s amikor Jancsó a szerződés szövegét elébe tárta, akkor egy értelmetlen kacajjal csak annyit tudott erre az igen mulatságos dologra válaszolni:
— Hisz amikor Geszt is Romániába esnék!

Adatok egy jövődő biográfiához

Meg kellene külön vizsgálnunk a békekötés súlyos feltételei szempontjából, Tisza Istvának a macsói bántásra, bizonyos — katonai szempontból szükséges — határkiigazításokra és a szerb jóvátételre vonatkozó követeléseit. Mg kellene beszélnünk Tisza Istvánnak a bolsevizmus ellen való furcsa, védekezését az „erkölcsi karanténok” formájában, amelyet valószággal gyúló fészkei lettek az övéiktől elzárt, elkeseredett orosz visszatérőink bolsevista hangulatának; aki Oroszországban nem lett bolsevista, az itt, ezekben a „karanténokban” feltétlenül azzá lett, még ha nem is kapta a Magyar Figyelőt a kezébe. Meg kellene vizsgálnunk, — hogy mit jelentett a front felbomlasztása szempontjából Tisza István 1918 október. 17-i. ki parlamenti beszédje. Főként részletes vizsgálat tárgyává, kellene tennünk, hogy Magyarország katasztrófális sorskérdésének, a nemzetiségi kérdésnek, szempontjából mit jelentett, Tisza István rideg nemzetiségi politikája. És végül, főként Magyarország békeköveteinek Franchet d’Esperay elé való idéztetése és ott való fogadtatása, valamint a párisi békekonzferenciának irántunk való hangulata szempontjából mit jelentett Tisza István ezredesnek 1918 szeptember közepi sarajevói útja, ahol tudvalevőleg lovaglókorbáccsal fogadta a délszlávok képviselőit s a délszlávok szétmorzsolásáról tartott prédikációt ugyanolyan hangnemben s majdnem ugyanazokkal a szavakkal, mint pontosan két hónappal utóbb Belgrádban a francia tábornok a magyarokról beszélt!

Tisza irtózatosan belátta a tévedéseit.

Az összeomlás!

Belátását az 1918 október 17-iki parlamenti ülésen kezdette meg, amikor odafordult a Károlyi Mihály pártjához:

— Önökön van, a sor, hogy az ententenál szerzett nagyobb szimpátiájukkal mindent megtegyenek a magyar ügy megmentése érdekében. Ezzel bejelentette a maga további tehetetlenségét, eddigi háborús politikája teljes csődjéts formálisan felszólította Károlyiékát, hogy vegyék át az ország vezetését.

Még tovább is ment. A munkapártot — immár második pártját — feloszlatta, s híveinek azt ajánlotta, hogy tömörüljenek most már Károlyi Mihály politikája köré, mert ez az egyetlen mentség az ország számára. Egyúttal azt is bejelentette, hogy ő maga pedig visszavonul a politikától.

Milyen irtózatoss lehetett ennek a hatalmas embernek a lelkében az összeomlás! Aki évtizedeken keresztül késhegyig menő harcot tudott folytatni a hatalomért Andrássy Gyulával, — most egy könnyed mozdulattal lemond a hatalomról, le a politikáról, csak hagyják pihenni, nyugodni. Nagyon fáradt lehetett.

Miféle iratok voltak ezek?

Aztán készült a visszavonulásra. Egyik hívének feljegyzéseiből tudjuk, hogy a következő napokat azzal töltötte, hogy „a néhány jó emberére és munkatársára vonatkozó irásokat megsemmisítse, — bizonyára, nem akarta azokat a maga végzetes tévedés-útjába belekompromittálni.

Ki beszélt most már darabontörségről, amelylyel valamikor hetykén kidobatta a parlamentből a neki nem tetsző képviselőket? Ki beszélt most már amaz emlékezetes november 18-iki zsebkendőszavazásról, a majorizálásnak addig példátlanul erőszakos esetéről? Ki beszélt most már arról, hogy „inkább jöjjön be 15—20 száza-

lék nemzetiségi agitátor a parlamentbe”, semmint a magyar munkásosztály és a földmunkások képviselői? Hová lett az egész egykor oly délceg, oly merész, oly kihívó, hatalmában annyira kevés mértéket ismerő munkapárti had, a grófok triásza, a „dzsentrí” automobil-milliomosai, a „szegény középosztály faütlemező képviselői, a vöröskeresztes tábornok-óriások, meg mind a többi „oszlopa” Tisza István uralmának — aki apjával ellentétben — nem tűrte maga mellett a tehetségeket.

Tisza Kálmán jóslata

És hová lett maga a délceg a vintuskodó Tisza István, az endlich ein Mann, aki — mint barátai megírtak — akkor érezte magát elemében, ha duhaj férfitársaságban, ingujjra vetkőzve, órákhosszat egymaga járta a csárdást a cigánybanda szavára. . .

Összeroskadt az óriás, aki a vállán hordotta egy egész ország jövőjéért való felelősséget. — Összeroskadt, mert nem bírta tovább az irtózatos terhet, és — igen — vele együtt roskadt az ország is, amelyet sohasem lett volna szabad a Tisza István személyes politikájával annyira azonosítani.

Tisza Kálmán jóslata borzasztó valósággá vált

„ES IST ERREICHT!”

1888 Június 18-ikán jelent meg az akkor 29 éves Vilmos porosz hercegnek a proklamációja, amelyben közölte a trónraléptét a népével. Ekkor még a vaskancellárt (így fordítják rosszul magyarra az Erzkanzler szót, amely éppúgy, mint az Erahaus Österreich nem vas-at, hanem ősi-t, tehát tiszteletreméltót jelent) állott a kormány radjánál s a fiatal uralkodó egy darabig nem mert a mindenható Bismarck dolgaiba beavatkozni, aki nemrég még főnöke volt a külügyi hivatalban. De azután rövidesen 1890 március 20-ikán, útilaput köt az öreg fiók-Wotán talpa alá s e napon ezt sürgönyzi egyik bizalmasának:

— Az államhájó ügyeletes tisztje én lettem, Az irány a régi marad s most aztán teljes gőzzel előre!

Az ágyúgolyóból való tojás

Nos, ez a teljes gőz volt az, amit Európa és a művelt emberiség idegrendszere nem bírta ki. Nem tudjuk, vájjon II. Vilmos olvasta-e Macchiavelli könyvét a fejedelemről. De ha nem olvasta, akkor annál kongeniálisabban találta ki a renaissancekori hatalom-politikusnak (máig sem tudják, vájjon nem tisztán ironikusan gondolt) koncepcióját a fejedelem hivatásáról:

— A fejedelemnek nem lehet egyéb törekvése és gondolatja és semmi egyebet sem szabad önmagában valóságos művészté fejlesztenie, mint a háborút és hogy azt hogy készítse elő és miképen vezesse.

Hiszen az ősporosz hagyományok, amelyekre II. Vilmos szüntelen valami ellenállhatatlan nosztalgiával tért vissza-, lett légyen hadi ére-nyekről, vagy az udvari apródok Nagy Fri-

gyes korabeli parókáiról szó, amúgy is állandó marciális lázban tartatták Potsdam országát. Már Mirabeau ni elmondotta annak idején, — hogy a háború Poroszország nemzeti ipára; — Napoleon pedig még találabb formulát rögzített meg ebben az aperçujében: Poroszországot egy ágyúgolyóból költötték ki.

A hiúság áldozata

Ezekhez a fajlemlekezeti tényekhez nem kellett aztán már egyéb hozzá, mint egy uralkodó, aki a 20. század fordulóján még mindig a maga különös isteni rendeltetésében higgyen, akinek gondolatvilága tisztán a germán középkorra legyen beállítva, aki még mint dalköltő is, Aegir-ről zengjen nótákat, aki Aachent, a régi germán fejedelmek székhelyét személyes tervei szerint restauráltatja, aki az iszlámmal való viszonyában a Nagy Károly — Harun, er Rasid-játék újraébredését álmodja végig, s akin végül is a már klinikailag is megállapított nagyratörés betegsége lett úrrá, — ezzel adva volt Európa békéjének az az Achilles sarka, a melyen az amúgy is csak injekciókkal fenntartott egyensúlyi állapot bármely pillanatban meg volt sebezhető. II. Vilmos meglehetősen, hangsúlyozottan készült egy nagy európai cseppetatéra s számadását csak ott vétette el, hogy ahelyett, hogy akár a legnagyobb szárazföldi hatalommal, Oroszországgal, akár a legnagyobb tengeri birodalommal, Angliával kötötte volna össze a birodalma sorsát, ahelyett ezzel m indakettővel összeakasztotta a tengelylőcsét s viszont két hullát ültetett lóra, a Monarchiát és Törökországot s ezekkel szövetkezett a riagy „leszámolásra”. Pedig akár az angol, akár az orosz szövetség inkább adva volt a számára, hiszen mindkét uralkodó vér szerint való rokona volt. De e hatalmas birodalomnak uralkodói mellett II. Vilmos csak a második hegedűt játszhatta volna; s ez bántotta a hiúságát; inkább a nála gyengébbekkel állott közös bandába, amelyben aztán ő lehetett: a primás.

A helgoland-i üzlet

II. Vilmos elég hamarosan, eléggé céltudatosan és nem minden bramarbaszi mellézköngye nélkül látott neki a maga kardcsörtető politikájának. Még 1890-ben, Bismarck hűvösre tételle esztendejében, a zanzibári császárság felett való protektorátus átengedésével megszerzi Angliától Helgoland-szigetét, amely akkoriban minden tudós egybehangzó véleménye szerint a halál jegyese volt: a szél és a tengervíz eróziója rágódott a kis sziklatömb testén, s az angol jót nevetetett a markába, amikor a tapasztalatlan uralkodóval ilyen fényes üzletet köthetett.

Akkor a németek nekiláttak s egész nagy technikai tudásukkal körülpáncélozták ezt a kis szigetroncsot s valósággal bevehetetlen erődítménynyé fegyverezték fel. Persze, arra nem igen gondoltak akkoriban, hogy huszonöt év múltán minő stratégia szerepet fog ez a sziget, mint az Elbatorkolat és a legfontosabb német tengeri kikötők védőpontja, továbbá, — mint az Északi tenger legfontosabb megfigyelő állomása, játszani. A sziget azóta szüntelen, mint egy vasököl-nyújtotta fricska, fenyegette a szigetországot és irritálta annak közvéleményét.

Egy kis sakklecke

Ezt a tényt már rövidesen, 1895-ben követte a kiel-i csatorna megnyitása, amely eredetileg sokkal kisebb méretűnek volt tervezve s csupán. II. Vilmos parancsára szélesítették és mélyítették annyira, hogy azon hadihajók is közlekedhessenek az Északi- és a Keleti-tenger között, anélkül, hogy a német fölség területét el kellene hagyniok. A dán félsziget alatt vonult ez, a Csörsz-árka a stratégia sakkjátékában ezután a rochade szerepét játszotta s általa Németország egyazon flottaerővel egyaránt fenyegethette Angliát is. Oroszországot is s mind a két államot arra kényszerítette, hogy — iskolák és kórházak helyett — fokozott számú mil-

liárdokat öljenek a gazdaságilag terméketlen hadiflottájukba. Amikor a császár észak fele így felépítette a birodalom biztonságérzetének pilléreit, 1896-ban a mind máig is rejtélyes Krüger-sürgönnyel lepte meg Európa népeit. Ez a sürgöny a búr nemzet iránt érzett szimpátiákon felül éles hangon emlékezett meg az angolokról, aminek következtében izgalmas véleménycsere fejlődött ki a német és az angol sajtó között. Már-már fegyvercsörgetést véltek hallani az emberek, amikor német hivatalos részről kereken h am isi tv árnynak jelentették ki az egész sürgönnyt.

Vakulj magyar!

Még ugyanebben az esztendőben megkezdte II. Vilmos a Kelet felé vivő politikai út kiépítését. A milleniumi éve lévén, ellátogat Magyarországra, — itt — fölötte jellemzően — végignéz egy hadgyakorlatot és egy „páratlan” huszár rohamot; s amikor Magyarország egy ezer esztendős kultúra kincseit tárta fel Európa előtt, a német császár mindenek előtt a magyarság hadi erényeire hivatkozik emlékezetes budavári köszöntőjében.

Ezer évvel vissza!

1898-ban zarándokútra kél a vallásos császár s eljut elébb Sztambulba, ahol nem áallja Abdul Hamid kezét megszorítani, miért e kézen át véli az oszmanlik vérének lüktetését megérezni. A császár egyúttal jó üzletember is — németek mondták róla, hogy birodalmának ő az első utazóügynöke, — akinek odahaza Kadinenben csempegyára van. Sztambuli látogatása emlékül rituális mosdókutat állíttat a város legszebb terén, az Atmeidánon, amely kút szinte szimbolikusan egyesíti magába a muhammedán és a germán művészi stílus elemeit, — s egyúttal monumentális reklámja a kadineni csempegyárnak. Céltudatosan felmerül ekkor a rémet sajtóban az aacheni Nagy Károly és a bagdadi Harun-Rasid barátságának legendá-

ja s a századok pajkos kedve vezeti a császárt a Szent Sírhoz. Miután előzőleg erélyesen visszautasítja a Szent Földön a francia protektorátus feltételezett egyedjogúságát — az angolok után most már a franciákat is a .németiség ellenségeivé teszi —, történelmi kijelentést ejt ki, amely szerint a moszlimok mindenkor megbízhatnak egyetlen, őszinte barátjukban, a német császárban. ... S ezenközben a szemé bizonyára már lágyan elsuhant Bagdad és a perzsából irányában.

Az orosz szerződés

1904—1905-ben játszódik le az orosz-japán háború, amelynek folyamán az orosz birodalom teljesen legyöngült. 1905-ben Németország tíz évre szóló kereskedelmi és vám-szerződést köt a gyöngye orosz birodalommal s ez a szerződés — a keleti porosz nagybirtokosok medvéért — valósággal fojtogatta a túlnyomó részben mezőgazda orosz államot. Ne felejtjük; el e német-orosz vámszerződés lejárati idejét: 1915-öt; — nyilvánvaló, hogy az orosz birodalom kénytelen volt katonailag felkészülni és a franciáknál fegyvertársakat keresni, nehogy fegyvertelensége miatt még egy ízben rákényszeríttessenek ily gyilkos szerződést. Ezért volt Oroszország 1914 tavaszán már részben mozgósítva. így tehát az angol és francia után most immár az orosz is ellenségévé tette a német császári politika és szinte önmaga kényszerítette bele őket abba a szövetségbe, amelyet a világtörténelmi triple-entente-nak nevez.

A császár felfedezi Heinét.

A német tengeralattjárókról a háború kitöréséig mit sem lehetett hallani; az összes hivatalos helyek mély hallgatásba burkolódtak e tárgyban. Csupán a háború kitörése után tudtuk meg dr. Kurt Floericke tanulmányából, — hogy a németek már 1905 óta építettek tengeralattjáró hajókat. Ezért kissé érthetetlen volt, amikor 1907-ben II. Vilmos, aki Heine német

költőt mindenkor gyűlölte s nem engedte meg, hogy a német birodalom területén neki szobrot állítsanak, egyszerre csak forró vágyat érzett az Erzsébet királyné által Heine emlékének szentelt korfui Achilleion után. Persze ki gondolt volna arra, hogy Korfu a máltai angol szénállomás ellenlábasa és a tengeralattjárók bázisa lehet.

1912, a balkáni háború éve óta mind drámaibb gyorsasággal perdülnek az események. Sztambulban Enver-pasa, az anatóliai német vasút egyik törlők váltóórének a fia, aki német katonai iskolában nevelkedett, kerül az események élére. A török-olasz háborúban az addig angol vezetés alatt álló Dardanella-erődök felfegyverzését a német Krupp-gyár, (egyik főreszvényese a német császár!) veszi át s ezzel szerencsésen immár a negyedik nagyhatalmat kergeti a német-ellenes irányzatba tisztán militarista érdekű politikájával.

Persze, mindezek csupán a legfőbb tények, a melyek rávilágítanak II. Vilmosnak arra a harmincesztendő konok munkájára, amelynek egy — igaz, Napóleontól öröklött — célkitűzése volt: a tengerien felépült angol világbirodalommal szemben egy eurázsiai szárazföldi birodalmat teremteni, kontinentális úton Indiáig hatolni s az angol impériumot India gabonarak-tárain át megtámadni.

Helgoland, a kiéli csatorna, a tengeralattjárók és a merev léghajók a brit anyaország ellen, Korfu, Marokkó, Kirüger-ügy, a moszlimok seriffjének barátsága, az arabok fellazítása, az anatóliai vasút, a bagdadi vasút, a dreadnoughtok erőltetett építése stb. pedig az angol-indiai gyarmati összefüggés ellen irányult.

Ez az alaptendencia adja II. Vilmos egész külpolitikájának a kulcsát.

Persönliches Regiment

Belpolitikájában a tisztán szoldatesakájára támaszkodó autokratizmus, a személyes ura-

lom kultusza adja meg egész, magatartásának a magyarázatát. S bár ez; a politikája meglehetősen ó-porosz stílusú volt, viszont az eszközök, amelyeket e célja elérésére használt, kevésbé voltak az óporosz nyíltsággal összeegyeztethetők.

Nem akarunk itt olyan apró őszintetlenségekre rámutatni, aminők egy Nagy Frigyesnél elgondolhatatlanok voltak: hogy II. Vilmos pl. a háború második évében nagy tüntető beszédet tartott az életigények leszorításának: szükséges voltáról, ama bizonyos históriaivá lett héjjába sült burgonyáról, amely a császár szavai szerint neki is, meg a császárnénak is egyetlen vacsorája, — s ezzel szemben a forradalom után leltározott császári élelmiszerraktárak felvételéről, amelyekből bátran lehetett volna egy egész hadsereget csupa élelmiszer különlegességgel egy-két esztendeig élelmezni. Az ilyen, az emberre nézve bármennyire jellemző apró vonásoknál fontosabb pl. a következő tény.

A hipokrizis iskolapéldája

1917 április 7-ikén a német császár többé nem tudott a tömegeknek jog után való követelődésének ellentállani s erre kiadta rendeletét, a mely szerint

— a haderőnek, mint igazi néphadseregnek megtartása, a nép minden rétege szociális felindulásának előmozdítása volt céлом uralkodásom kezdete óta . . . Elhatároztam, hogy megvalósítom belső, politikai, gazdasági és szociális életünk kiépítését úgy, ahogy ezt a hadihelyzet megengedi ... A porosz ország-gyűlés átalakítási és egész politikai életünknek e kérdéstől való megszabadítása különösen szívesen fekszik . . . Az egész népnek e borzalmas háborúban végzett hatalmas teljesítményei után nekem is az a meggyőződés, hogy Poroszországban nincs helye többé az osztályválasztójognak, A törvényjavaslatnak gondoskodnia kell a képviselők, közvetlen és titkos vá-

lasztásáról . . . Az urakháza is jobban felelhet meg a jövőendő idő hatalmas követelményeinek, ha a nép különböző köreiből és hivatásaiból vezető, polgártársai tiszteletétől övezett férfiakat szélesebb és egyenletesebb terjedelemben foglal magába, mint eddig.

Gyönyörűen; hangzó szavak!

A maskarádé

A baj csak az volt, hogy már nyomban a Rendelet megjelenése után Erzbergernek, a katolikus centrum vezetőjének kijelentette a kabinetfőnök, Valentini, hogy

— az egész parlemenitarizálás amúgy is csak maskatrádé (Mummenschanz), amely simán néhány hónapig fog tartani; a háború után majd mindent megváltoztatnak s akkor majd újra a császár maga fog kormányozni, úgy, a hogy ő látja helyesnek.

De nehogy valaki azt higgye, hogy ez csupán egy felelőtlen közegnek az egyéni véleménye. Dehogy! A császár, akinek „uralkodása kezdete óta a néphadsereg” volt az ideálja, a kiáltvány előtt két évvel, 1915 március elsején magánkihallgatáson fogadta a pápától visszatért Erzbeffer képviselőt s e kihallgatása során az osztrák viszonyokra is rátért a szót, ahol

— a tisztikar hiányos vezetése miatt az osztrák hadsereg nem teljesít annyit, mint amennyit tényleg teljesíthetne, így bosszulta meg magát az, hogy Ausztriában a főnemesség nem teljesít katonai szolgálatot és félne vonult attól . . . (Ugyanekkor, a szabadkőművesek szervezett gonosztevő bandája iránt érzett gyűlöletének is kifejezést adott; ezzel a titkos szövetséggel minden rendezett állami életben szembe kell majd szállani. Íme, a Ferenc Ferdinánd magvetése annál a, protestáns uralkodónál, aki a háború idejét alkalmasnak találta arra, hogy csöndben, feltűnés nélkül beengedje a jezsuitákat a Birodalomba, ahonnan eddig ki voltak tiltva!).

— A belső német politika terén — folytatta

tovább a császár — nem szabad a belső reformokkal túl gyors ütemben haladnunk s főként a német tisztikart nem szabad túlságosan demokratizálnunk .

Mondotta az a császár, akinek uralkodása eleje óta a néphadsereg volt állítólag az (eszménye!

Mit jelent a „kiegyezés” béke?

És megint ne gondolja senki, hogy ez csupán négyszem között és a háború legelején vallott nézete volt a császárnak. Dehogy!

1917 július 20-ukán, tehát báróim hónappal ama Rendelet után (csakhogy az előző napon megkezdett diadalmas keleti offenzíva híreinek befutása után) fogadta a császár a parlamenti frakciók vezetőit s e népképviselők előtt ilyenféle kiszólásokat engedett meg magának:

— Fritzi fiam vezette a gárdahadosztályt, a mely alaposan kiverte az oroszokból a republikánus hajlandóságokat.

Majd, hivatkozva a parlamentnek előző napi határozatára, amely a „kiegyezés békéjét” követelte, így szólott:

— Ez a szó, hogy „kiegyezés”, nagyon kitűnő szó, ezt ez ni találta ki (s azzal rámutatott az épen cigarettákat felszolgáló Helfferich alkancellárra). A „kiegyezés” azonban abban áll majd, hogy az ellenségektől elveszünk pénzt, nyersanyagot, gyapotot, bányákat, olajat s az ő zsebükből a magunk zsebébe fogjuk átrakni; igazán pompás egy szó . . .

A gárda és a demokrácia

Majd kijelentette, hogy

— a mostani háború ugyan nem végződik még Anglia leveretésével, de a háború végével majd Franciaországgal nagy megegyezést rendezünk s akkor majd az egész európai kontinens az ő, a császár vezetése alatt lát neki a tulajdonképen való háborúnak, az Anglia ellen való „második pun” háborúnak... Majd megint

— a porosz gárda Fritzi fia vezetése alatt, — kiverte a muszkák nadrágjából a demokrácia porát. Ahol a gárda megjelenik, ott nincs demokrácia — tette még a *császár* szószerint hozzá.

Íme, ilyen volt a császár őszintesége: áprilisban, a nagy offenzíva előtt, almikor szüksége volt a katonák jókedvére, még népjogokat ígért be s júliusban, mihelyt már maguktól mentek a dolgok, kigúnyolt minden népjogot.

Ma persze, miután futnia kellett a saját megcsalt hadserege elől és megalázva órák-hosszat várakoznia a hajnali szürkületben a holland határon, mert nagy birodalmában egyetlen kis zugot sem talált a maga számára elég biztosnak, ma újra a népjogokról regél s egész memoár-kötetje teli van azzal, hogy mennyire szociális érzelmű volt ő, hogy mennyire akarta a népe jogait kiterjeszteni; csupán a többiek, a rosszak nem engedték, hogy az ő jó szándéka érvényesülhessen;

A császár emlékirataiból

— Az 1914—15-iki tél nagyszerű harcai olyan hatással voltak reám, hogy elhatároztam magamban, hogy ennek a bevált, nagyszerű fegyveres népnek hazatértekor politikai téren is örömet szerzek és elismeréssel adózom.

Így ígéri be nagykorú népeinek a krisztkindlit, de óvatosságból mindjárt hozzáfűzi:

— Természetesen a törvényt csak a békekötés után akartam meghozatni.

Majd más helyütt, a szocialista-törvény megújításáról szólván:

— Egy bizonyos szakaszon — úgymond — kellett volna enyhíteni . . . Szavazásra került a sor és az egész minisztérium: ellenem szavazott.

Íme, a császári memoárok ártatlan áldozati báránya, aki büszkén hivatkozik most elődjének, Nagy Frigyesnek a történelmi szavára:

— Je veux être un roi des gueux: a szegények királya akarok lenni ...

Most nem szónokol arról, hogy ahol a gárda megjelenik, ott nincs demokrácia!

A rosszul informált császár

Ballin, II. Vilmosnak egyetlen olyan bizalmasa, akinek közvetlen telefonja volt a császárhoz s aki az urának a bukását nem bírta túlélni, — hogy mentse II. Vilmos balfogásait, öngyilkossága előtt papírra rótt föl jegyzéseiben elmondja, hogy

— a császárt szeptember 5-iki, Wilhelmshöhen tett látogatásom! alkalmával, mint rendszerint, ismét rosszul informáltalak láttam, való tényeket olyan mérvben hamisították meg előtte, hogy még az offenzívánk borzasztó összeomlását is tulajdon-képen, mint kiváló sikert festették le előtte.

Mackensen kézcsofja

Mindenki másnál mentség számba mehet az informátlanság, de nem II. Vilmos császárnál, aki szántsándékkal, ellentmondani nem merő, csupa kellemetességgel felkínálkozó bizsintinikus környezetet túrt meg csupán maga mellett, aki megkövetelte, hogy — Czernin borzadó tanúsága szerint — tábornokai, miniszterei, egyetemi tanárai, idős, öreg urak kezét csókoljanak: neki. S mindenki emlékezik még, minő kínos feltűnést keltett a háború alatt, a mikor II. Vilmos Temesváron meglátogatta Mackensen frontját, hogy a lap jelentések hűséggel beszámoltak arról, minő alázatosan és minő bensőséggel csókolta meg Mackensen úr a Császár kezét!

Erről a bizantinizmusról Erzberger is és főként James W. Gerard, Amerika utolsó berlini követje tud mulatságos részletekről beszámolni.

Ez a mesterségesen a császár által kitenyészett bizantinikus légkör, amely odáig ment, — hogy külön Est ist erreicht-bajuszformát kreált a császári felség számára, amelyet aztán minden hű porosz alattvaló — bárminő természetellenes viselet is volt az — kötelességének tar-

tott híven lemásolni, — ez a bizantinizmus okozta, hogy II. Vilmosnak az utolsó percig fogalma sem volt a háború igazi menetéről, a marne-i csata óta egyre súlyosodó katasztrófáról.

Ilyen teljes informátlanság okozhatta csupán, hogy amikor 1917 januárius 16-ikán Wilson békeajánlatot közvetített a németekhez, a császár — persze a nép megkérdezése nélkül — a következő brüszk sürgönnyel válaszolt: — Zimmermann államtitkárnak. Őfelsége megköszöni Excellenciádnak a felvilágosítást. Őfelsége megjegyzi, hogy semmiféle értéket nem tulajdonít Wilson békeajánlatának. Ha elkerülhetetlen volna a szakítás Amerikával, akkor nem lehet változtatni a dolgokon. Mi megyünk a magunk útján.

Ennek a hiú, informátlan, de informálódni nem is akaró ember szeszélyének esett annyi millió emberélet az áldozatául.

Csuda-e, ha a diadalmas ellenség ugyanilyen „kiegyezései békét”, ugyanilyen brüszke modorban kínált fel a központi hatalmak szerencsétlen népeinek?!

II. Vilmos császár elérte a célját, a vezetése alatt álló, nagy európai kontinentális háborút.
Es ist erreicht!

AZ ŐRÜLT KADETT

1914 augusztus 7-ikén egy akkor 49 éves vezérkari tiszt egy szál puszta karddal a kezében és pár emberrel az oldalán megrohanta Liége főerődítményeit és sikerült is azt elfoglalnia. Ennek a hőstettnek akkor nyomban híre szaladt; főparancsnokságokon és sátrak alatt erről beszéltek, a képes lapok tele voltak a tisztről készült felvételekkel: Erich von Ludendorff nevét szárnyra kapta a legenda.

A háború egy későbbi szakában, amikor az orosz fronton rosszul ment a németek sora, s a Császár Hindenburgot, ezt a Bismarckhoz külsőben annyira hasonlító nyugalmazott koloszsust bízta meg a keleti hadsereg parancsnokságával, Hindenburg Ludendorffot vette maga mellé vezérkari főnöknek. S a hír még magasabbra szárnyalt a fiatal hadvezér nevével.

Az elplagizált haditervek

Igaz, hogy utóbb aztán kiderült, hogy a lütichi erődítményt előzőleg már puhára lötték a nagyágyúk s Ludendorff már csak a kész helyzetet eszkomptálta a maga bravúros benyomulásával; és igaz, hogy utólag az is kiderült, — hogy amikor Hindenburg és Ludendorff vonatra ült, hogy átvegyék a keleti front parancsnokságát, akkor amaz emlékezetes tannenbergi csata már javában folyt, és pedig diadalmasan és pedig olyan tervek alapján, amelyeket már évtizedekkel előbb von Schlieffen tábornok a legkisebb részletekig kidolgozott volt és Ludendorff aztán az egész orosz akcióját továbbra is ezekre a Schlieffen-féle tervekre építette fel, — de mire ezek a dolgok kiderültek, akkorra már Ludendorff neve olyan mélyen bevésődött

a köztudatba, hogy a rája háruló legkisebb árnyék is egyszeriben szerencsétlenséggé lehetett volna az egész német ármádiára, egész Németországra nézve, annyira hozzáfűződött a németet hadiszerencséjének fogalma ehhez az, egy névhez, — főként a Ludendorff körül apránként felépült hatalmas propagandaszerv nézetei szerint.

Ludendorff katonai tudatlansága

Ludendorff maga, szerényen, sohasem emlékezett meg Schlieffen terveinek átvételéről, — úgy, hogy erre jóval a háború után Delbricknek, a nagynevű konzervatív német hadtörténésznek kellett az ő és a közvélemény figyelmét felhívnia, Egy ideig Tannenberg után még tűrtte Ludendorff, hogy az ő nevei mellett a Hindenburgé is, mint egyenrangú fél, szerepeljen, de aztán apránként gondoskodott a Hindenburg-mithosz lejáratásáról. Ma már nem kétséges, hogy Ludendorff kezdte a nyilvánosság felé forgalomba hozni a híreket Hindenburg szerepének a passzivitásáról; s aztán a háború után, az emlékirataiban, meg egyszerűen minden érdemet önmagának foglalt le és elég brutálisan tépte le Hindenburg fejéről a babért.

Ludendorff így apránként belenőtt azoknak a hamis bálványoknak sorába amelyeket — Uzerin szerint — a háború olyan bőséges számmal kitermelt magából, főként a német fronton; és nagyon érdemes történelmi munka ma, sajnos csak a háború után, összegyűjteni mindazoknak a nagyon hivatott bírálóknak a kritikáit, akik Ludendorff végzetes baklövéseit, abszolút tudatlanságát — még a legközvetlenebb hadászati kérdésekben is — igen alaposan, kimutatják. Engedjék meg, hogy néhány ilyen illetékes kritikát ismertessünk meg olyanok tollából, akik vagy mint Ludendorff személyes munkatársai, vagy mint hadvezértársai, vagy — főként a Ludendorff által magának arrogált politikai irányítás terén is — mint politikusok,

vagy mint általánosan elismert hadtörténészek joggal mondhatnak bírálatot a hamis bálvány munkája fölött.

Saját tábornokának vádjai

Nagyon érdekes így elsősorban Ludendorff volt s ma ismét intimusának, Hoffmann tábornoknak a vádirata, amely igen súlyos vádat emel volt protektora ellen, elmondván mindezekelőtt azt, hogy a német hadsereg főkvartélymestere nem volt igazi hadvezéri tehetség, nem tudott eléggé nagyvonalú operációs terveket felépíteni, nem találta meg az ellenséges frontok legérzékenyebb pontjait, elforgácsolta a német hadsereg erőit, ahelyett, hogy az ilyen érzékeny pontokra koncentrálna a támadás teljes energiáját; végül pedig Ludendorff nem volt eléggé elasztikus és folytatta egvszer kiépített hadművelési terveinek alkalmazását — a körülmények és a föltételek megváltozása után is.

Amikor Hoffmann emlékiratai eddig a pontig megjelentek, a német nemzeti párt iparkodott a két tábornokot összebékíteni, a párt érdekében. Hoffmann el is ment látogatóba Ludendorffhoz s azóta a Hoffmann emlékiratainak már nem volt olyan erős éle Ludendorff ellen. De azért még ezután is felállította — ellentmondás nélkül — azt az igen súlyos vádat, hogy a volt főkvartélymestert terheli a felelősség azért, hogy Németország a bresztlitowszki békekötés után nem likvidálhatta a keleti frontját (Conrad tábornagy memoárírója, Nowak Ludendorffnak ezt a veszedelmes tulajdonságát Landhungermek nevezi) és kénytelen volt a hadsereg nagy perceintjét a megszállott orosz területek pacifikálására használni, ahelyett, hogy a nyugaton őrlődő divíziók felváltására használta volna azokat.

Ludendorff másik kemény kritikusa az ugyancsak német nemzeti párti Tirpitz főtengeteny, aki a háború vége felé a leveleiben ismételt

fenyegetődött azzal, hogy vagy azonnal, vagy *legalább* a háború befejezése után nyomban a szocialista párthoz fog csatlakozni, mert csak ez a párt harcol elég energiával, a vezérkar által elkövetett hibák ellen s a háború után majd a szocialisták fogják elvégezni a felelősségrevonás munkáját ezekért a súlyos hibákért.

Delbrück vádpontjai

Delbrück tanár kritikája a következő tétélekben foglalható össze: Németországot két férfi tette tönkre: Tirpitz és Ludendorff. Tirpitz értelmetlen dreadnought-építkezéseivel és a nemzetközi flottaegyezmény minden formájának a megakadályozásával. Ludendorff pedig azzal, hogy a védelmi háborút hódító háborúvá változtatta át, rosszul vezette katonai szempontból a háborút és amikor terrorizálva, a császárt, erőszakkal kényszerítette ki álláspontjának érvényesülését (erről maga II. Vilmos is panaszkodik az emlékirataiban!) megadta az első nagy lökést a forradalomnak. Ludendorff sorakoztatta fel az egész világot Németország ellen, Ludendorff hibás, ötletszerű, inkompetens hadvezetése sodorta az összeomlásba a német hadsereget és Ludendorff indította meg a német forradalmat. — Delbrück minderre mentségül, vagy inkább újabb vádul, Ludendorff kezdetleges, hiányos és felületes műveltségét hozza fel, mint aki valósággal ellensége volt a könyvnek és kimondott betűiszonyban szenvedett.

Conrad ítélete

És Hötendorfi Conrad, ez az ítéleteiben amúgy mindenkor annyira tartózkodó, distingvált úr, a Ludendorff-kérdésben egészen nyílt bírálatot mond:

— Három évnél hosszabb időn keresztül juttatta a közvélemény és a nép lelkesedése a két dioszikurt, Hindenburgot és Ludendorffot egy olyan dicsőséghez, amelynek igazi bölcsője és

majdnem egyetlen létjoga Keletporoszországban rejtett. Dicsőséggel halmozták el őket, amikor a Románia ellen már előttük megállapító u terveket egyszerűen végrehajtották; dicsfény özönlött rájuk, amikor a *zborowi* új támadás az osztrák-magyar vezérkari főnök régi ceruzavázlatait egy harcra fáradt ellenséggel szemben új életre keltettei s a harsonák csak tovább is trombitáltak, amikor Riga előtt az orosz divízióik úgyszólván harc nélkül megfutamodtak — De a história csak logikán épül fel és kegyetlen ott, ahol a való tények igazságában kell igazolódnia. Ami nyugaton került a németekkel szemibe, azt képtelenek voltak szétmorzsolni. Az ellenségnek a német népet és a német hadsereget nem sikerült szétvernie; de ami csütörtököt mondott, az a szellem volt: a vezetők lángeszze.

Néhány „tévedés”

Ezen összefoglaló ítéletek után lássunk már most néhány részletet is Ludendorff irtózatoss, majdnem, korlátoltnak mondható rövidlátásából, „tévedéseiből.”

Hogy mindenekelőtt a tisztán katonai tévedéseit vegyük sorra, a legjellemzőbb Ludendorff állásfoglalása a bűvárhajóharc mellett. 1916 októberében a német parlament kérdést intézett a kormányhoz Amerika fenyegető intervenciója dolgában, amelyet az U-hajók harcának felvétele esetére az Egyesült Államok a leghatározottabban beígértek. A kormány Ludendorff követelésére hivatkozott, aki e harcászati eszközök nyomban való igénybevétele mellett döntött s ezzel a parlamentnek minden külpolitikai megfontolását egyszerűen sutba dobta.

A korlátlan bűvárhajó harc meg is kezdődött, de a siker csak nem akart mutatkozni. 1917 tavaszán már kénytelen volt a német hadvezetéség a német fronton egy röplapot köröztetni,

amely „egy magasrangú tengerésztiszt” levele formájában tudtul adta az olvasónak, hogy

— a *mi* tengerészeti vezérkarunk elvállalja a teljes felelősséget azért, hogy Anglia július végén vagy augusztus elején békét kér tőlünk. Az őszig biztosan győzni fogunk. (Olyan volt ez a jóslat, mint II. Vilmos emlékezetes szavai 1914 őszén, hogy „mire e fák levelei lehullanak, ott-hon lesztek, katonák!”), — amire aztán a nép szájai azt az ellenanekdotát találta ki, hogy a mikor a császár e szavakat mondotta, véletlenül egy — fenyőfa alatt állott).

Amikor ez a röplap-propaganda nem használt, akkor Hindenburg tábornagygyal írtak egy levelet a feleségének, amely aztán Hannoverben köztudomásúvá lett s innen az egész német birodalomban elterjedt, hogy a háború augusztus végére feltétlenül befejeződik.

Hat hónapon belül biztos eredmény

Ugyanekkor a nagyvezérkar utasításba kapta, hogy szóbeli érdeklődésekre azt a választ adja, hogy a háború még ezen, 1917. év nyarán véget ér.

Sőt maga a legfőbb hadvezetőség kénytelen volt a nyugati front tisztikara számára olyan értelmű instrukciós írást kibocsátani, amely szerint hat hónapon belül a korlátlan tenger-alattjáró-harc következtében annyi ellenséges tonnát fogunk elpusztítani, hogy Anglia augusztus végére kénytelen lesz békéért könyörögni.

Sőt Ludendorff végül a maga személyében is május közepén kijelentette Erzberger egyik bizalmi emberének, hogy Angliának augusztusban feltétlenül békét kell kérnie.

Amiről Ludendorffnak sejtelme sem volt

De már június 10-ikén kénytelen volt a nagy vezérkar beismerni, hogy valami hiba le-

het a számítások körül, úgy, hogy egy újabb téli hadjárat lehetőségével kell immár számolniuk. Július 13-ikán aztán Erzberger személyesen beszélt Ludendorffal s itt nemcsak az tűnt ki, hogy hiba van a számítások körül, de még az is, hogy Ludendorffnak egyáltalában fogalma sem volt arról, hogy a világ tonage-ról a németek számításokat ejtettek meg (amelyek nem egészen vágtak a tengerészeti hatóságok kiszámításaival).

Hiszen szimpla katonai tévedése volt Ludendorffnak az is, amikor 19.16 november hó 5-ikén. kikövetelte az új lengyel állam proklamálását, kimondottan abból a célból, hogy onnan 350,000 új katonát szedhessen. Egy ismert lengyel pártvezér akkoriban mondotta, hogy: „ennyi öngyilkos pedig nincs az egész lengyel királyságban együttvéve se”. A dolog vége persze az lett, hogy összesen alig néhány ezer újoncot tudtak erőszakkal beasszentálni.

Még 1918 július közepén Ludendorff Hintze államtitkárnak arra a kérdésére, vajjon biztos-e benne, hogy a most folyó offenzívával az ellenséget végérvényesen és döntően verjük meg, — „határozott igennel” válaszolt; persze augusztus 13-ikán Ludendorffnak azt kellett Hintzével közölnie, hogy „most már nem rendelkezik a teljes bizonyosság felett”, sőt a rákövetkező napon meg úgy írja körül Hintze előtt a helyzetet, hogy „nem lehet már remélnünk, hogy ellenségeink harcos elszántságát hadi tényekkel meg tudjuk törni s hogy ennél fogva hadvezetőségünk kémytelen azt célul kitűzni, hogy stratégia defenzíva útján az ellenség harcos elszántságát lassan megbénítsa”.

„Az entente már harcképtelen”

1918 július 15-ikén jelent meg a néniét félhivatalos lapban Ludendorffnak az a nyilatkozata, amely szerint az entente-csapatok most már képtelenek akármiféle újabb akcióra, mert tartalékaik végleg felmorzsolódtak: és ugyan-

ezen július 15-ikén hajnalban indult meg az angol-francia tartalékhadsereg nagy ellenoffenzívája a németek ellen, a második marne-i csata! Ez volt az a meglepetés — Ludendorff egyszerűen és szerényen „meglepetésnek” nevezi, — amelyről Wedel grófnak is említést tett. Wedel bécsi német nagykövet ugyanis szintén beszámol Ludendorffnak az 1918 augusztus 14-1 változásról. „Ludendorff tábornoknál eddigi felfogásában teljes változás állott be. A hadvezér arra a meggyőződésre jött, hogy a háborút katonai döntéssel nem lehet befejezni. Ezért arra kell törekednünk, hogy a megértés békéjét teremtsük meg. A tábornok, nem csinált abból titkot, hogy az utóbbi idők harci eseményei a nyugati fronton őt meglepték. Nem hitte volna, hogy Foch marsal még olyan hatalmas erők fölött rendelkezik, hogy képes legyen ilyen hatalmas ellenoffenzívába fogni.

Isten segítségével . . .

Ugyanilyen „tévedésen” ment már Ludendorff egy más esetben is, a háború folyamán keresztül. 1916 december 12-ikén hangzottak el a főhadiszállás irányából a büszke szavak:

— Isten segítségével pompás csapatjaink oly helyzetet teremtettek, amely nekünk teljes és minden eddiginél is nagyobb biztonságot nyújt. — És már néhány nappal rá olyan volt ez a biztonságos helyzet, hogy Ludendorff 1919, novemberében, a német nemzetgyűlés vizsgálóbizottsága előtt — t. i. a német forradalom felelősségre vonta a háború vezetésében bűnös hadvezéreket, kénytelen volt bevallani, hogy „1916 decemberében a helyzetünk, a Romániában és a keleten és itt-ott a nyugati fronton elért sikereink dacára is, olyan rendkívül súlyos volt, hogy egy pusztán a szárazföldön kivivandó győzelemre nem lehetett már számítani”. S ugyané vizsgálat során Capelle államtitkár ezt vallotta:

Az utolsó, harci eszköz

— Az 1916-ról 1917-re forduló év váltával ugyanazon a nézeten voltam, mint a legfelsőbb hadvezetőség és a kancellár, t. i. hogy a helyzetünk rendkívül komoly. Nem maradt számunkra más hátra, mint hogy az utolsó harci eszközünket elővegyük, hogy az összeomlástól (Untergang) megmenekülhessünk.

(Tudjuk, hogy ez az „utolsó harci eszköz” a tengeralattjáró harc volt, amelynek viszont hat hónapon belül kellett volna teljes diadalt aratnia. A kérdés most már csak az, hogyha tehát sem a szárazföldön, sem a tengeralattjárókkal nem tudtunk győzni, vajjon micsoda menthetett volna meg bennünket az „összeomlástól”?)

Persze aztán szeptember 14-ikén már azt üzeni a parlament főbizottságának Luddendorff, a főhadiszállás képviselője útján, hogy „immár ünnepélyesen arról biztosítják a főbizottságot, hogy a dolgok valódi állása felől nincsenek már semmiféle hamis illúzióik; súlyos vereségeket szenvedtünk, emberéletben, gépekben és anyagban való igen számottevő veszteségünk van; a hangulat a fronton igen nyomott; belátható időn belül nem fogunk újabb offenzívába kezdeni”.

Hol van már a büszke idő, amikor Czernin békítő szavára — még 1917-ben — Ludendorff azt vágta oda:

— Csak a végleges diadal nyújthat arra módot, hogy a háborút befejezzük!

Már benzin sincs

Most, 1918 október 3-ikán már ezt a jelentést küldi a hadügyminisztériumnak Ludendorff:

— A repülőgépek mindössze két hónapig maradhatnak aktivitásban. Két hónap múlva egyetlenegy repülőgépünk sem szállhat fel többé, mert nem lesz elegendő benzin. Az automobilon két hónapig tarthatják meg aktivitásukat, ennek az időnek eltelte után benzinfogyasztá-

sukat a felére kell leszállítani. A kenőolaj még hat hónapra elegendő, azután a különböző gépeknek meg kell államiak. A világítóolaj még egy vagy két hónapra elegendő.

Íme, ez az előrelátó hadvezér, aki addig nem akar semmiféle békekötésről tudni, amíg az összes hadianyaga ki nem fagyott. Csak felelőtlen könnyelműség vagy teljes tudatlanság engedheti ennyire zülleni a viszonyokat, anélkül, hogy idejében a béke eszközéhez nyúlna.

(És persze az osztrák-magyar frontokon még rosszabbul állott a helyzet — alkalmunk lesz erre rámutatni, — de azért a mi hazai békestratégáink most utólag mind kisütik, hogy „a németek segítségével megmenthettük volna Magyarországot”. Vájjon mivel, ha nekünk egyetlen szál ágynemű nem volt, a németeknek pedig annyi benzinje nem volt, hogy a főszereléseiket ide tolhatták volna?!)

Mert Ludendorff felelőssége kétoldalú. Az egyik a háború rossz vezetéséért; a másik pedig az idejében való békekötés meggátlásáért.

Ludendorff a békét is elveszítette

Most utólag ugyan Ludendorff az állítja tusakodása közben, hogy „mint 1917-ben, úgy 1918 tavaszán is hajlandó volt a legfőbb hadvezetőség a békére” és hogy „a legfőbb hadvezetőség a birodalmi kancellárt számtalanszor ösztönözte egy nagyarányú békeoffenzíva-propagandára. Hajlandó volt az összes, a béke előidézésére irányuló alkalmat kihasználni” (Ludendorff nyilatkozata a Magyarországi 1923 januárius 5-iiki. számában).

Lássuk ezt a békehajlandóságot néhány konkrét példában.

Mindenekelőtt még 1917 szeptember 30-ikáig kívánatosnak tartja, hogy Elzász-Lotharingia, „die Reichslande” Poroszországhoz, csatoltassanak; ez lenne azokra magukra nézve is a kérdés legjobb megoldása. „Én csak azt ajánlhatom, —

írja Ludendorff —, hogy győzzék meg erről a politikai barátaikat is.”

Belgiumot soha

1917 júniusa közepén a berni belga követ kijelenti, hogy „a háború abban a percben befejeződnék, amikor Németország határozottan kijelentené, hogy Belgiumot sértettemül visszaadja”. Erre Ludendorff szeptember 11-ikén kijelenti Erzbergernek, hogy „a belga: kérdésben nem szabad magunkat lekötünk; az angol-francia hadseregnek a jövőben oly távol kell maradnia a német határoktól, hogy a repülőtechnika fejlődésével se érhesse károsodás a mi alsórajnai iparunkat; ha Belgiumot helyre is állítanék, — akkor is legfőllebb a Maas vonala szolgálhasson majd az ellenségnek felvonulási útul; Belgiummal vámközösséget kell elérnünk; Belgium leendő semlegességében nem hisz. Erzberger maga fűzi hozzá, hogy Ludendorff szava volt ekkor az egyedül döntő a német politikában és így Ludendorff kijelentései után Németország már csak akkor jutott szóhoz Belgium dolgában, amikor már semmi mondanivalója nem volt.

Czernin is leszögezi, hogy

— Németország vezető egyéniségeinek — mindenekelőtt Ludendorffnak — sohasem volt az a becsületes szándéka, hogy Belgiumot gazdaságilag és politikailag újra teljesen felszabadítsák s még sokkal kevésbé voltak áldozatokra kaphatók; ők keleten is, nyugaton is csak hódítani akartak és erőszakos terveik az entente bármely pacifista törekvésének, mihelyt az csak a leghalványabban is jelentkezett, már is ellene dolgoztak.

A krími fantazmagória

De Ludendorff még tovább ment. Még 1918 júliusa elején a Krímben egy német protekciós államot akart alapítani, hogy onnan 50,000 regrutát szedhessen.

S amikor Czernin egy ízben a lelkére akart beszélni, Ludendorff így kiáltott fel:

— A német nép nem akarja a lemondás békéjét és én nem akarok úgy elpusztulni, hogy az emberek kövel verjenek agyon. És a dinasztia sem élhetné túl a lemondás békéjét.

Amikor; pedig 1918 februárius 5-ikén végre Czernin határozott nyilatkozatot akart Ludendorfftól arra nézve, hogy a Monarchia, csak arra van kötelezve, hogy Németország háborúelőtti birtokállományáért harcoljon, akkor bujt ki a szeg Ludendorff zsákjából:

Ez az igazság: profit!

— Ha Németország profit nélkül köt békét, akkor elveszítette a háborút.

A német nemzetgyűlés főbizottsága hivatalos dokumentumok alapján megállapította, hogy Ludendorff 1918 március havában csak a következő feltételek mellett volt hajlandó békét kötni:

1. Kurland és Litvánia annektálandó.
 2. Oroszország területe Lengyelország rovására tetemesen megnövelendő.
 3. A megmaradt Lengyelországot Ausztria kebelezi be.
 - 4., A Meuse-folyóig húzódó francia terület annektálandó.
- Ennek következtében Liege, Namúr, Verdun, Nancy és Tóul német városok lesznek.
5. Belgium ellenőrzés alá helyezendő, mint-hogy a belga semlegesség fantomnál nem egyéb.
 6. A belga tengerparti területet német haderők szállják meg mindaddig, míg az angolok Észak-Franciaországból el nem takarodnak.
 7. Nyomás gyakorolandó Hollandiára, hogy szövetséget kössön Németországgal, aminek fejében gyarmatait biztosítják neki.

8. Az összes német gyarmatok visszaadandók. Ludendorff e memorandumában nincs megemlítve a jóvátételi összeg. Ez azonban Vilmos császárnak Pucelli bíborshoz intézett le-

veléből derül ki. A császár szerint Franciaországnak 8 milliárd angol fontot kell kárpótlásképpen fizetnie.

Az ember valósággal a fejéhez kap, vajjon nem egy örült ember fantazmagóriái ezek 1918 márciusában, amikor már egy évvel azelőtt „az utolsó (közben csődöt mondott) fegyverhez kellett nyúlnunk, hogy az összeomlást elkerüljük”!

Ludendorff elveszíti a fejét

Bezzeg egy félév múlva egészen más hangnemben beszélt ez az ember. Már 1918 szeptember 29-ikán, és 30-ikán közli a főhadiszállás sürgöny útján, hogy Németország hajlandó Wilsonnak felajánlani, hogy ismeretes 14 pontja alapján a rögtöni fegyvernyugvásról és egy Washingtonba összehívandó békekonferenciáról tárgyaljunk. Október 1-én Erzbergernek a külügyi hivatalban már bemutatják Ludendorffnak egy egész sor sürgönyét, amelyek mind abban a követelésében csúcsosodtak ki, hogy „békeajánlatunknak rögtön ki kell mennie”; — „ma még kitaranak a csapatok; hogy holnap mi történhetik, azt senki se látja előre; „a békeajánlattal nem lehet az új kormány megalakulásáig várunk, minden perében bekövetkezhetik egy áttörés”; „a hadsereg negyvennyolc óráig sem várhat már; minden attól függ, hogy a békeajánlat szerdán éjjel vagy legkésőbb csütörtökön reggel az entente kezében legyen. Csak ha Miksa hercegnek még az éjjel sikerülne kormányt alakítania, akkor lehet várni a legközelebbi reggelig”.

Október 2-ikán a főhadiszállás képviselője, von dem Bussche őrnagy — akit utóbb Ludendorff dezavualni próbált, csakhogy ekkor elébe tárták az ő saját sürgönyeit, úgy, hogy a „bálvány” hazugságban maradt, — a pártvezetők előtt előadást tartott, amelyben kijelentette, — hogy „a legfőbb hadvezetőség kénytelen volt azt a végtelen nehéz elhatározást foganatosítani, — hogy kijelentse: emberi számítás szerint nincs

már arra kilátás, hogy a békét az ellenségre rákényszeríthessük. E tragikus végkifejlésre döntő szempont volt egyrészt a tankoknak váratlanul nagy tömegekben való fellépése, másrészt végkép döntő volt végül az utánpótlás kérdése. Utolsó embertartalékjainkat is elhasználtuk. — Az amerikai segítséggel az ellenség abban a helyzetben van, hogy veszteségeit pótolja, időt most nem szabad veszítenünk. Minden 24 óra végzetesen elronthatja helyzetünket”.

Utolsó embertartalékjainkat is elhasználtuk

Ó, milyen jókat mulattak valamikor a német főhadiszálláson az amerikai „segítségen”. Ó, hogyan ne kirozottak nálunk annak, aki szkepszissel nézte, hogy a németek mennyire lekiicsinylik az amerikaiak harcba szállását! Utolsó embertartalékjainkat is elhasználtuk! — mondta az, a mi béke utáni stratégiáink szerint, intakt német hadseregnek főkvártélymestere; de azért ó, mi ellent tudtunk volna állani az ententenak, megvédehettük volna, határainkat! Ó, nincs határa az emberi gonoszságnak!

Október 3-ikán a főhadiszállás írásban közli, hogy „a vasárnap, szeptember 29-ikén felállított követelése mellett, amely a békeajánlat rögtöni elküldését kívánta, kitart; minden elmulasztott nap a bátor katonáink ezreinek az életébe kerül.”

Így hát október 5-ikén, katonai parancsra, elment a Ludendorff által sajátkezűleg megfogalmazott első jegyzék Wilsonhoz.

S amikor október 10-ikén Solf államtitkár Ludendorffhoz azt a kérdést intézi, vajjon tudná-e még három hónapig a frontot tartani, a lakonikus válasz ez volt: nem!

A bűnbakok

Ludendorff a tudatlansága, vaksága és hiúsága által okozott irtózatosságot katasztrófáért való felelősséget iparkodik a háború óta mindenki más nyakába varrni. Sorra vett, a német csá-

szártól kezdve, a német trónörökösön és Hindenburgon, valamint saját közvetlen munkatársain, keresztül végig, mindenkit a központi hatalmak területén, hogy azokra iparkodjék tolni a maga bűnének ódiumát. Kettőt emelünk ki e bűnbakkeresések közül.

Így már 1918 szeptember 26-ikán ezt írja a Ludendorff jelentése:

— A fegyelem helyenkinti meglazulása és a harci erő sülyedése egyes csapattesteknél az egész vonalon összegyűjtött megfigyeléseik szerint nagyrészt onnan ered, hogy a tisztikarnak és az altiszteknek teljesítményei nagyon csökkent és magatartása nagyon rosszabbodott,

Íme, tehát II. Vilmos kitűnő „arisztokrátikus” tisztikara lett most a bűnbak.

Vastag meimoárkötetében pedig (az új Nemzedék 1919 december 25-iki száma; állapította ezt meg) a magyarokat teszi felelőssé, kiknek nemzetiségi politikája okozta, hogy a bekerítő gyűrű keleti íve (Románia) éppen a Somme-csaták forró krízise közben beleilleszkedett az entente szövetségébe. És ugyancsak a magyarokat okolja Ausztria kiéheztetéseért, a Monarchia túlsó felének elsorvasztásáért.

Ez az úr volt különben az, aki — Scheidemann leleplezése szerint — 1918 novemberében két szemüveggel az orrán távozott a főhadiszállásról, hogy a katonái fel ne ismerjék.

Erről az úrról, akiről utólag kiderült a parlamenti főbizottság előtt is, de Delbrück kutatásai során is, hogy nem átalott aktákat hamisítani és nem átalott kereken hazudni is, erről az úrról már 1917 végén, igen közelről tájékozott és igen illetékes körökben is az a benyomás **alakult** ki, hogy egy örült kadett kormányozza Németországot és vezeti a német hadsereget.

S ennek az örült kadett határtalan ambíciójának, ahogy Delbrück mondja, esett annyi, meg annyi százezer emberélet az áldozatául s ennek az örült kadettnek még ma is akadhatnak — még nálunk is — tisztelői és bálványozói.

Az örült kadettnek!

ROMULUS AUGUSTULUS

A Monarchia utolsó uralkodója képének felvázolásánál a historikus folyton zavarba jön majd: melyik tónust hangsúlyozza erősebben, a néhai uralkodónak megragadóan szimpatikus egyéniségért-e, vagy pedig a rövid uralkodása dacaira is szinte példátlan tömegű balfogásait, amelyek folytán még a legérthetőbb, legnyilvánvalóbb jószándéka is eltorzult, fegyverré kovácsolódott ellene. Mindezentúl pedig a mai idők: még távolról sem alkalmasak arra, hogy IV. Károly igazi portréját Magyarországon nyíltan meg lehessen rajzolni; hiszen csak a legutóbbi időkben is két olyan művet tiltottak ki az országból, amelyek a volt király közvetlen környezetéből való egyének emlékezéseit tartalmazzák és így bizonyára, nem foglaltak olyan tényeket magukban, amelyek a magyar királyság utolsó fölkejtjére nézve bántók vagy sértők lehetnének. Ha mégis elnyomták e műveket a magyar királyság területén, ennek a rendelkezésnek bizonyára olyan politikai háttere van, amely egyúttal lehetetlenné teszi, hogy ma még tárgyilagos képét lehessen az utolsó magyar uralkodónak Magyarországon adni. Mégis lehetetlen a világháború összefoglaló képét megrajzolni, a nélkül, hogy abban prominens helyet ne találjon az utolsó habsburgi uralkodó, akinek sorsa a. históriában csak kevésbé is jártas emberben rögtön Romulus Augustulus képét idézi fel.

Az utolsó római császár

Romulus Augustulus a mai osztrák es magyar határszélen, Pettauban született; innen maradtak meg a szimpátiái a pannóniai hunok iránt akkor is, amikor fiatalon, a nagy népván-

dorlás magasan háborgó, háborús hullámzásai közben az egykori dicsőséges római császárok trónusára került, azután, hogy atyját, e trónus várományosát meggyilkolták. Mindössze másfélévig volt uralkodó s ez idő alatt egyetlen törekvése az volt, hogy a hosszas háborúskodásban kifáradt katonáit békéhez és földhöz juttassa. Másfélév után lemondatták a trónusról s Odoaker, aki királyi címmel az utódja lett, Campániába internáltatta a nyugatrómai birodalom utolsó névleges császárat. Romulus Augustulus után részeire bomlott az egész egykor hatalmas római impérium.

IV. Károly, mint a Habsburgok utolsó megkoronázott sarja vette át azt a hagyatékot, a melyet a pontosan hétszáz évvel az összeomlás előtt, 1218-ban született I. Rudolf alapított meg. Hétszáz évvel ezelőtt Svájcban fakadt a Habsburgok hatalmas uralma és Svájcban ropant derékba az a birodalom, amely egykor, — négyszáz évvel ezelőtt az Atlanti Óceántól a Fekete Tengerig és az Északi Tengertől a Földközi Tengerig egész Európát magába ölelte s olyan hatalmat képviselt, amelyhez hasonlósai az egész európai história nem ismert 2500 év alatt. S ennek a nyomasztóan nagy múltnak az utolsó örököse, a világ legnagyobb kincstárának a volt tulajdonosa egy télen fűthetlen kis nyári lakban szerzett hülése következtében halt meg, úgy, hogy volt hatalmas birodalmából 30 frank napidíjat élvezett s így — hétgyermekes családapá léte — bizony jórészen a szűkös viszonyoknak köszönhette fiatal, 35 esztendőskorában bekövetkezett halálát.

E sorok írója nem dicsekedhetik rojalista érzelmekkel; de — emberileg — megrázóbb drámát, mint az utolsó Habsburg-uralkodó katasztrófáját, elképzelni sem tud; főként, ha tárgyilagosan vizsgálja, hogy e katasztrófa útja mennyi jószándékkal, mennyi roppant becslendő emberi jótulajdomsággal volt kikövezve.

IV. Károly maga fordított címet

Igaz, hogyha szigorúan — mondjuk, a szó közjogi, értelmében — vesszük, akkor IV. Károly maga volt az, aki a Habsburgok uralma fölött a címet megfordította. Hiszen egy uralkodó, büntetlenül, sohasem szavaztathatja meg a hadseregét a monarchia, vagy a köztársaság kérdésében, mint ahogy ezt IV. Károlyt — Conrad és Krausz tábornokok¹ egybehangzó tanúsága szerint — 1918 október 30-ikán megtette. Egy uralkodó sem teheti meg súlyos következmények nélkül, amit 1918 október 17-ikén Károly császár megtett, amikor; maga hívta fel birodalmának népeit, hogy alakítsanak önálló nemzeti tanácsokat, s egyúttal hadseregszabványban felhívta a monarchia, haderejét, hogy nemzeti-ségi hovatartozóság szerint bocsássa magát az új nemzeti tanácsok rendelkezésére. Ezzel, mint Klein Wächter volt osztrák miniszter megjegyzi. önmaga adott jelet a Habsburg-monarchia felbomlására. Egy uralkodó sem hatalmazhatja, fel a tiszteit, hogy az eddigi hűségességük megsemmisítésével, új, idegen fogadalmat tegyenek le az új köztársasági államok kezébe. — A világ egyetlen uralkodója sem cselekedheti meg azt — ha akár a maga, akár a dinasztiaja valamikor való trónra lépésére még számít — amit IV. Károly Eckartsauban megtett, a mikor előbb az osztrák trónról, aztán, a magyar Kormányának minden erre irányuló felhívása vagy éppen követelése nélkül, tisztán a hercegprímásnak és a közigazgatási bíróság elnökének magántermészetű felkérésére 1918 november hó 30-ikán önként lemondott az uralom gyakorlásáról és eleve beleegyezését jeleníti ki mindahoz, amit népe; az állami orma kérdésében elfog határozni. És nem maradhat főként külpolitikai következmények nélkül, ha az akkor inéig formálisan is uralkodó monarchiai már 1918 november 4-ikén a maga Svájcba kiküldött követje, Windiscgraetz herceg útján előre kijelenti egy szóbeli jegyzék útján az entente-

hatalmak előtt, hogy „Őfelségét elsősorban nem érdekli sem a koronája, sem a dinasztíája...” S végül nem mondhatta ki büntetlenül egy Habsburg azt a szót, amelyet — állítólag — Bethlen István gróf fogalmazása szerint 1921 április 2-ikán Szombathelyen kelt kiáltványában IV. Károly kimondott, amikor családja nevében is elismerte a *pragmatica sanctio* megszűntét. Egy uralkodó, egy isten kegyelméből való monarchiai csak legitimista lehet, nem egyezhetik ki sem forradalommal, sem ellenforradalommal, sem 50%, sem 1%-ra, mint ahogy az emberi testen nem maradhat nyitott seb anélkül, hogy azon keresztül halálos vérvesztés ne érje az egész szervezetet.

A súlyos fait-accomplí

Közjogi téren tehát súlyos botlásokat követett el IV. Károly, annál is súlyosabbakat, mert ezekkel nemcsak maga és a dinasztíája előtt csapta be az ajtókat, hanem egyúttal végtelen súlyos fait accomplit teremtett a háború likvidálására vállalkozó kormányok számára is, — főként Magyarországon, ahol a császári szóval instaurált új államjogi szerv, a Nemzeti Tanács, legalisan nem vehette át idejében a hatalmait s így nem volt módja a többi Nemzeti Tanácssal a, kellő időben tárgyalásokba bocsátkoznia. És félős komplikációkat okozott az osztrák részen császári szóval kilobbantott köztársasági átalakulással is, amely aztán nálunk is — az akkori felelős vezetők által teljesen inaktuálisnak hitt — állami orma átalakulást involválta, ami az akkori viszonyok között, ha semmi egyebet, de igen, sok idővesztést okozott akkor sokkal lényegesebb dolgok elintézése kárára. Bizonyos az — s ezt e sorok írója, — mint személyes tanú állítja —, hogy a Károlyi-kormányban a legkisebb dolga is fontosabb volt azokban a percekben, mint az államforma kérdése, amelyet már csak azért sem tartott aktuálisnak, mert ismerte IV. Károlynak kon-

ciliáns, polgári hajlandóságait, amelyek semmi néven nevezendő nehézséget nem okozhattak az új állami berendezkedés terén az „októberi” ko rimányinak. Hiszen azt is tudták róla, hogy a forradalom vértelen sikere tisztán azon a nobilis gesztuson múlt, amelylyel az uralkodó, amikor katonai részről, éjnek éjjelen, engedélyt kértek tőle az erőszak alkalmazására, megtiltotta a vérontást, kereken megtiltotta, hogy a katonák a nép közé löjjenek. (Más kérdés merse az, vajjon akadt volna-e azokban az órákban katona, még ha bosnyák is, aki ilyen parancsot végrehajtott volna. S ha igen, kérdés, minő következményei lettek volna az ilyen rendszabálynak.)

Próbálkozások a nemzetiségi kérdésben

Egyéb közjogi vádak is emelnek a fiatal király ellen, amelyek indokoltságát ugyan magyar szempontból szintén el kell fogadnunk, de amelyek egy tragikusan megoldhatatlan helyzet következményei voltak: ezek azok a tények, amelyek a Monarchia nemzetiségi kérdéseinek megoldási kísérleteire vonatkoznak. így pl. már az 1918 október 16-iki lapok jelenítik, hogy a király proklamálni akarja a délszláv államot, a melyhez Bosznián és Hercegovinán kívül Horvát-Szlavonország is hozzátartoznék, amely így a magyar törvényhozás megkérdézése nélkül válnék ki a Szent István birodalmából. Wekerle miniszterelnök röviddel az összeomlás után ki is jelentette, hogy ebben a kérdésben az exkirály nem volt őszinte: néki megígérte, hogy a délszlávkérdést a magyar érdekeknek megfelelően fogja megoldani; viszont ugyanakkor Korosecet megbízta, hogy csinálja meg „ellenünk” a délszláv államot és Sarkotic és Ehemén tábornokokat is e feladatra küldte ki.

Ugyanezt az „esküszegési” vádat emelték a volt király ellen a cseh kérdésben tanúsítóit magatartása miatt is. Itt már a háború alatt

rossz néven vették neki, hogy Csehországban nyomban trónralépése után amnesztiát adott ki s ezzel az addig lekötött centrifugális erőket felszabadította és módot nyújtott arra, hogy Masaryk és Benes kimehessenek az entente-államokba s ott megalakítsák a csehszlovák államot — *in partibus infidelium*. Amikor aztán már a vége felé járt a dráma, akkor úgy keregett megoldást Lobkovitz Zdenko gróf rábeszélésére, hogy az uralkodóház egyik tagját kinevezi cseh alkirálynak.

S végül, a legsúlyosabb vád, amit IV. Károly ellen a nemzetiségi kérdésben felhoztak, az, — hogy Wilson tizennégy pontját, majd utóbb az azokat értelmező Lansing-féle pontokat is elfogadta s ezzel *de jure* elismerte úgy Jugoszlávia, mint Csehszlovákia, mint pedig a Romania-mare igényeit s így implicite belement Magyarország területi integritásának feladásába.

A Wilson-pontok elfogadása

Nem akarunk, főként ez utóbbi vádpontnál, arra hivatkozni, hogy a Wilson-jegyzékhez IV. Károly már csak akkor járult hozzá, amikor Ludendorff — tehát a központi hatalmak közös hadvezetésének főirányítója — már szeptember 29-ike óta szinte óráról-órára telefonon, táviratokban és képviselői útján sürgette a Wilson-pontokhoz való hozzájárulást, s azt sem kívánjuk hangsúlyozni, hogy IV. Károly ezt a hozzájárulást alkotmányos formák között, közös külügyminiszterének, Andrássy Gyulának közbenjöttével adta meg. Csupán arra, kell hivatkoznunk, hogy azok, akik most vádpontot faragnak ebből a néhai király ellen, végtelen naivitásról tanúskodnak, ha azt hiszik, hogy a Monarchia nemzetiségeinek a problémáját meg lehetett úgy oldani, hogy az ne csapjon át egyúttal magyar területre is. Igen, évtizedekkel korábban, a hetvenes évektől kezdve, lehetett volna talán olyan konciliáns politikát folytatni, amely — egy flagráns háború esetén is — mint

egy semlegesítette volna Magyarország területét az ébredező keleteurópai nacionalizmusokkal szemben. Ha a nemzetiségek tényleg olyan svájci típusú otthonra találtak volna itt, amelynek elég ereje lett volna vonzó erejével a friss szláv nemzeti öntudatokat közömbösíteni, akkor; talán remény lehetett volna arra, hogy a Monarchia feldarabolása percében e nemzetiségek előnyben részesítik az eddigi nyugodt otthonukat a faji és nyelvi koagulálással szemben. Miután azonban a kiegyezés ötven éve alatt a centralizáló magyar politikának nem ez volt a célkitűzése, ennél fogva az utolsó magyar király is egy teljesen tragikusan megoldhatatlan helyzet elébe sodródott, amelyet sem ő, sem más — az erőszak eszközeinek hiányában — a magyar integritás értelmében megoldani nem tudott volna. S még ha meg is lettek volna az erőszak előfeltételei, amelyekkel a délfelől felnyomuló hatalmas entente-sereggel szembeszállhassunk (gondoljunk egyelőre csak a Ludendorff által jelentett benzinhiányra, a csupán öt napra szénrel ellátott magyar fővárosra, egyéb hadianyagokról most nem is szólván), akkor is nagy kérdés, hogy a nyolcmilliónyi magyarság mennyi ideig tarthatta volna fenn a főuralmát az országot környező szláv tenger felett?

Így hát mentesítenünk kell IV. Károlyt e vád súlya alól, de természetesen annál inkább mentesül a Károlyi-kormány is, amely ereszben már csak a fait accompli el- vagy el nem fogadása között választhatott, s az utóbbi esetben számolnia kellett azzal, hogy két héten, belül a Duna vonalán álló Franchet d'Esperey-féle hadsereg ellentállás nélkül előzönlí, harszintérré teszi az országot.

szívem mélyén magyar vagyok...

IV. Károlyban meg volt a törekvés, amint ez báró Szilassy Gyula emlékirataiból kiderül, — hogy talán még idejében megteremtse a várható bomlás egyetlen ellenszerét, a föderatív Mon-

archiát. Sajnos, ez a terv akkor, éppen a hatalmon levő magyar politikusok ellenállásán megtorpant s ezzel az utolsó lehetősége is elveszett annak, hogy legalább területileg védjük meg Szent István koronájának integritását, — vagy legalább gazdasági összefüggését. A magyar politika rövidlátására mutat, hogy éppen azokban a napokban, amikor az exkirály a Momarchia föderalizálásának gondolatával vajúdott, egy magyar miniszter azt mondta neki:

Felség, nincsen többé délszláv kérdés . . .

IV. Károly pedig ugyanezen alkalommal még azt is mondotta Szilassynak, hogy ő szíve mélyén magyarnak érzi magát, sőt talán a legjobb magyarnak, azonban a magyar nemesség nagyrésze, sajnos, elvakult a nemzetiségi kérdés tekintetében. Szerencsére, a derék magyar nép ebben az irányban is józan és okos.

Bethlen István gróf tévedése

Hogy mennyire tisztán látott IV. Károly ebben a kérdésben, arra nagy bizonyítékot nyújt Bethlen István gróf. Ez az amúgy igazán tisztán látó erdélyi mágnás 1913-ban a nemzetiségi politika igényeivel szemben való azt a csekély engedményt is rosszalta, amely a Tisza Istvánnak (!) a románokkal folytatott tárgyalásaiban rejtett. Ehelyett 1913 májusában nagy és igen alaposan kidolgozott munkálatot tett közzé az erdélyi magyar birtokpolitika feladatairól, a mely minduntalan a poroszok poseni lengyelel- lenes birtokpolitikájára alludál s végül is ebben a tételben csúcsosodik ki:

— A magyar birtokpolitika egy láncszeme egyetemes nemzeti politikánknak és nem is utolsó tagja a láncnak. A magyarság ebben az országban, minden politikai balszerencse és zűrzavar dacára, nagyban és egészben a megerősödés útján halad; még 40—50 évi zajtalan csendes munka és számszerű, gazdasági kulturális fölénye biztosítva lenne; de ennek fő feltétele, hogy egy lépést se mulasszunk el, me-

lyet megtenni módunkban van arra, hogy a végeken, az ország szívéből távolabb fekvő pontokon az uralkodó magyar fajt nemcsak megóvjuk a pusztulástól, hanem vezető szerepét biztosítsuk, megerősítsük minden nemzetiségi előretöréssel szemben. Ez egyúttal az egyedül helyes nemzetiségi politika; minden egyéb ezen a téren csak üres frázis.

Nem akarunk Bethlen Istvánnal jóslatok tekintetében vitába szállani; az elszámítás épen abban a végzetes rövidlátásban rejlett, hogy a magyar politika vezető emberei még 40—50 évre számítottak s mindent erre a kártyára tettek fel, holott a végzet már épen csak egy esztendőre engedett. Hogy mennyire nem ismerték a külpolitikai mérleget, arra megint csak Bethlen gróf a bizonyosság, aki így fejezi be e tanulmányát:

— Vagy talán a változott nemzetközi helyzetünk kényszerít arra, hogy a birtokpolitika téren még a védekezésről is letegyünk, amelyre feltétlenül szükségünk van, de amelyet ellenségeink barbár támadásnak akarnak, minősíteni: Azt hiszem, minden hatalomnak még barátjainál is értékesebb barátja önereje, amelyre minden körülményeik között számíthat. Az olyan külpolitika, amely saját fajunk és államunk erősségeinek rovására akar nekünk barátokat szerezni, rosszabb az ellenségnél, mert az az állami áll leggyengébb lábbon, amely barátainak kegyelemkenyerére van utalva.

(Ez az utóbbi passzus természetesen Czernin ellen irányul, aki Erdélynek Romániához való kapcsolása árán akarta — a Ferenc Ferdinand programja értelmében — magát Romániát is a Monarchiához csatolni.)

Minden nemzetiségi kérdés egyúttal külpolitikai probléma is

Lehetséges, ha az a bizonyos 40—50 év még rendelkezésünkre állott volna, akkor a Bethlen által propagált erőhatalmi, uralkodó magyar

faji politika bevált volna. Lehetséges; bár a szláv expanzió ütemét és az alföldi hitbizományoknak a magyar népet kivándorlásra készítő politikáját tekintve, nem valószínű. De egészen hibás és ma magát keserűen megbosszuló álláspont volt ez 1913-ban, amikor a honolului vagy kokinkínai tiszteletbeli konzulátus utolsó irodatisztje is tisztában volt azzal, hogy az agg Ferenc József halálával az egész, dualizmusra, tehát két faj praerogatívájára épített Monarchia-szerkezet menthetetlenül összeomlik. A végzetes szerencsétlenség éppen abban rejlett, hogy a magyar politika: élén álló rétegek szemhatára mindenkor csak a Kárpátokig terjedt — legföljebb! — és nem edződtek annak a ténynek a felismeréséhez, hogy a magyar események nem; melegházban és nem légüres térben játszódnak le, hanem hogy azoknak a legsúlyosabb külpolitikai vonatkozásaik is vannak. A magyar belpolitikát nem lehetett és nem lehet üvegtalpakra izolálni!

A Sixtus-levelek ügye

Egy másik súlyos és a pesti mágnás-kaszinó által egészen forradalmi módon kiaknázott vádpont IV. Károly ellen az ő békepolitikája és főleg az azzal egybefüggő Sixtus-levelek ügye volt.

IV. Károly soha, uralkodásának első pillanatától kezdve sem tagadta, hogy a világháború, amelyet nem ő kezdeményezett s amelytől csak a Habsburg-monarchia katasztrófáját várja, — néki nem szívügye, abból szeretne minél előbb, lehetőleg tisztos feltételek mellett, de esetleg bizonyos áldozatok árán is kilábolni. Ebben megegyezett nemcsak külügyminiszterével, de a Monarchiának még vagy ötvenmillió szenvedő emberének a nézetével is. Tisztán felismerte a békekérdésnek német oldalról való nehézségeit: az egyik az, hogy Elzász-Lotharingia nélkül a franciák nem köthetnek békét, a másik az, hogy Belgium intakt visszaszolgáltató-

sa nélkül pedig az angolok nem mehetnek békétárgyalásokba; a harmadik pedig az a körülmény, hogy a németekkel való szövetségünkéi; a német főhadiszállás nemcsak a közös védelem érdekeire szorította, hanem a német hódító politika „földéhségének” kielégítésére is fel akarta használni a „szükséges kézi zálogok” címén.

Miután Czernin ez utóbbi kérdésiben — a német hadicélok és a Monarchia szövetségi kötelezettségeinek határai dolgában — képtelen volt a németektől (első sorban a mindenható Ludendorfftól) konkrét választ kapni, IV. Károly megpróbálta, hogy a túlsó oldalról indítsa meg a békekötés folyamatát.

A francia feltételek

Erre a célra sógorát, Sixtus pármai herceget találta a legalkalmasabb közvetítőnek, aki a Ferenc Józseftől annak idején kapott engedélye alapján a belga hadseregben tett hadiszolgálatot az, entente frontján. 1917 januáriusában, anyósa közvetítésével, IV. Károly Svájcba kérte Sixtust s itt bizalmi embere, Erdődy gróf útján folytatott vele tárgyalásokat s megkérte, szerezze meg Poincarétól azokat a feltételeket amelyek alapján az összes frontokon a békét meg lehetne teremteni. E feltételek négyfélék voltak: 1. a Monarchia elismeri Franciaországának Elzász-Latharingiához való jogát s e részben felajánlja közvetítő szolgálatait a németeknél. 2. Belgium restitúciója. 3. A szerb szuverenitás helyreállítása és az albán területeken át az Adriához való kiengedése; egyúttal nagy gazdasági engedmények Szerbiának. 4. Oroszországgal szemben a Monarchia Konstantinápoly dolgában érdektelenséglét jelenti ki.

IV. Károly a 4. pont kivételével belement a feltételekbe, sőt utóbb, hogy Németországnak majdan megkönnyítse az Elzászról való le-

mondást, annak helyébe a Galíciával kipótlott *Lengyelországot* ajánlotta föl kárpótlásul.

Sajnos, utóbb a tárgyalások folyamán még az olaszok kárpótlásával, Trentino kérdésével is komplikálódott a béke ügye, amelyet ugyan IV. Károly szintén hajlandó lett volna békés értelemben elintézni. A nagyobb baj azonban az volt, — amitől IV. Károly már nyomban, az olaszoknak a tárgyalásokba való bevonása után félt —, hogy az eddigi titokban maradt tárgyalásokat az olaszok a németekkel közlik.

Becsületszó — a népei érdekében

Így is történt s itt követte el IV. Károly ebben az ügyben az egyetlen hibát: ahelyett. — hogy a titok kipattanása után nyíltan vállalta volna a felelősséget s az ilyenkor egyetlen biomareki lehetőséget, a nyilvánosság elé való menekülést választotta volna a német terrorral szemben, s a közvélemény ítélete alá bocsátotta volna szándékán becsületes tisztaságát, a helyett becsületszóval megpecsételve letagadta a Sixtus-leveleket. Amint aztán Clemenceau — hogy így is lazítson egyet az ellenséges szövetségesek viszonyán, kiadta szószerint ezeket a leveleket.

A többit Cranionnak, az osztrák-magyar főhadiszállásra bősztített német összekötő tábornoknak a memoárjaiból kell elolvasni.

A Canossa-út

A német császár kijelentette, hogy a helyzet miatt nem tehet mást, mint hogy a nyilvánosság előtt hitelt ad IV. Károly szavának. Ellenben befelé: IV. Károlynak látogatásra való engedelmet kell kérnie II. Vilmostól, e látogatás alkalmával bocsánatot kell kérnie és a Monarchia külügyminisztere- jelenlétében írásban kell magát arra köteleznie, hogy a jövőben a német császár tudta nélkül semmiféle idegen hatalommal szóba nem fog állani. Továbbá a

szövetségi szerződést már most, a háború utáni időkre is meg kell hosszabbítani és gazdasági, meg katonai klauzulákkal kiegészíteni.

Erre a Canossa-útra már minden el volt készítve, amikor még egy szerencsétlenség jött közbe. Bécs kenyérellátása már csak 24 órára volt biztosítva, akkor Románia felől egy „Deutsche Beute”-hajó, liszttel bőven megrakodva, úszott Bécsen át Németország felé. Az Osztrák közlekedési miniszter, Landwehr tábornok, rövid úton lefoglalta a hajót. Erre a német főhadiszállásról küzent a császár, hogy nem fogadja IV. Károlyt. Végül — hosszas közvetítő tárgyalások után — 1917 május 12-én mégis megtörtént a „látogatás” s mielőtt a két uralkodó elvált, aláírtak azt a megegyezést, a mely a szövetség elmélyítéséről szólt . . .

Kár arra sóik szót vesztegetnünk, hogy nálunk minő hurrával fogadta a Nemzeti Casino diktandója alatt álló politikai közvélemény ezt az elmélyítést, amely tulajdonképen azt jelentette, hogy ezentúl a Monarchia is, Magyarország is meghódított tartomány, hiszem az elmélyítés programja szinte szó szerint azonos volt azzal, amit Ludendorff a háború utáni Belgiumira nézve akart élet beléptetni, ha a németelv győznek; sőt bizonyos vonatkozásaiban még annál is súlyosabb volt.

A forradalom kezdete

A Nemzeti Casino el lenben diadalban ujongott, sőt még tovább ment, s valóságos forradalmi eszközökkel követelte a „szószegő és hitszegő” király lemondatását. Az egész ügy az után azon dült meg, hogy a király elnökelete alatt tartott koronatanácson — mert idáig vitte a Casino a forradalmat — nem tudtak a trónörökös kiskorúsága idejére való régens személyében megéhezni. Zita maga akart régens lenni, s ennél mégiscsak jobbnak tartották a magyar urak, szívében magyar érzésű IV. Károly marad a helyén.

Ez volt a forradalom kezdete s kiinduló pontja a Nemzeti Casino volt!

Indoka pedig az, hogy 1917 május 22-ikén a király „elfogadta Tisza István lemondását”, vagyis elejtette Tiszát. A király lemondatása lett volna a bosszú Tisza háttérbe szorításáért. Tehát nem az októberi forradalom döntötte meg az ezredéves magyar királyságot, hanem az 1917 tavaszán lejátszódott casinói forradalom, mert hiszen amaz csak leszámolt a nyílt tényekkel, a király lemondásával, — míg emez tudatosan és szántszándékkal destruálta a királyi felség tekintélyét!

IV. Károly nem bűnös

A Monarchia demokratikus föderalizálására, mint a nemzetiségi kérdések egyetlen lehetséges megoldásmódjára való törekvés, és a béke őszinte, tettekkel is követett politikája volt az a két fővápont, amelylyel IV. Károlyt illették.

Az az érzésünk, hogy nemcsupán emberileg, hanem e vádakát a politikai tisztánlátás mérlegére is helyezve, azt kell mondanunk, hogy IV. Károly ebekben a vádakban nem bűnös. — Bűnösök voltak azok, akik vakul tulfeszítették a hirt s nem látták meg, dölyfükben, azt az örvényt, amely felett a Monarchia is és a központi hatalmak egyáltalán is, 1914 ősze óta bekötött szemmel táncoltak.

IV. Károly talán gyenge volt ahhoz, hogy egy száz év óta rothadó államtömb halálos betegségét meggyógyítsa. De a bűnös az, aki idáig hagyta fájulni a halálos nyavalyát, anélkül, — hogy idejében gondoskodott volna annak gyógyításáról.

IV. Károly — katasztrófájában is — egyik legszebb alakja volt a Habsburg-dinasztiának.

A HÁBORÚ ELSŐ HÓNAPJA

1914 augusztus 3-ikán üzenté meg Németország Franciaországnak a háborút és huszonegy óra múlva, 1914 augusztus 4-ikén — elveszítette azt, legalább erkölcsi értelemben, így állapítja meg a háború egyik legvilágosabb fejű katonai bírálója, Alfred Krausz tábornok. E napon ugyanis felállott a kancellár a német parlamentben és bejelentette, hogy „miután Franciaország és Anglia amúgy is biztosan meg fogják Belgium semlegességét sérteni”, Németország megelőzte őket s a mai napon a német csapatok máris átnyomultak a luxemburgi és a belga határokon. A Belgium örök semlegességét biztosító és angol indítványra 1870 augusztus 9-ikén létrejött szerződést, mint egy értéktelen papírrongyot széttépjük s az indokunk az, hogy a hadüzenet előtt két nappal Namurban már francia csapatok voltak.

A hamis német ürügy

Erzberger utána járt: az indokolásnak és megállapította a háború alatt, hogy Namurban a pályaudvaron tényleg lehetett egyes francia tiszteket és közkatonákat látni; ezek azonban a francia mozgósítás folytán haza törekvő behívottak voltak, akiknek, mint tartalékosoknak, az egyenruhájuk is velük volt. Ezzel szemben azt is megállapította Erzberger, hogy „az egész német közvéleményt a leghosszabb időn keresztül tévedésben tartották azokkal az állításokkal, hogy az entente megsértette Belgium semlegességét”: nem igaz, a háború kitörésekor a francia hadsereg felállítása — Erzberger szerint — olyan volt, hogy a belga határ felé úgyszólván teljesen védtelen volt. A brüsszeli

levéltárban: talált okmányok pedig angol és belga katonatiszteknek a megbeszéléseit tartalmazták arra az esetre, ha Németország megkísérelné a belga semlegesség megtörését. „Né-
pünk egyes körei még ma sem akarják bevallani, hogy Németország tényleg megsértette Belgium semlegességét”.

Anglia közbelépésének indoka

Pedig, hogy mit jelentett a belga semlegesség megsértése, az most teljes arányaiban kiderült Memsdorff gróf, londoni osztrák-magyar követnek Becsbe küldött jelentéseiből e kritikus napok alatt. Augusztus 4-ikén ezt sürgönyözi a követ:

— Sir E. Grey azt mondotta nekem, hogy *egészen* kétségbe esett amiatt, hogy a háború immár elkerülhetetlen, de a belga kérdés Angliára nézve életfontosságú. Belgium semlegessége Franciaországra nézve annyit jelent, mint egy 150 ezer főnyi hadsereg. Ha Belgiumot Németország letiporja, akkor ez Belgium, Hollandia, Dánia, talán egyszermind Svéd- és Norvégország függetlenségének a végét is jelenti, már pedig ez Angliára nézve létkérdés. Ezenfelül teljességgel nem lehet az európai politikában a .szerződések semmibe vételét megengedni és Németország az egész haditervét olyan szerződés megszegésére építette föl, amelyet önmaga is aláírt, Sir Edward Grey, aki rendkívül békére hajlamos ember és a háborút gyűlöli, — egészen megtörött.

Augusztus 7-ik-i sürgönye így szól:

— Hosszú beszélgetésem volt Greyvel. Keserűen nyilatkozott Belgium megtámadása felől s egyáltalában panaszkodott amiatt, hogy Berlinben minden átsiklott a katonaság kezébe, — úgy, hogy mikor a tárgyalásait folytatta, egyáltalában képtelen volt megállapítani, hogy Berlinben kicsoda a felelős.

— Azt hiszem, hogy Belgium semlegességének a megtámadása mindent el rontott . . .

Az augusztus 12-iki Mensdorff-sürgöny pedig ezt mondja:

— Grey kijelentett; a londoni olasz követnek, hogy — bármi történjék is — mindenféle tárgyalásnak első előfeltétele az lesz, hogy Belgium jövője abszolúte biztosíttassék s hogy teljesen kárpótoltassék azokért a borzasztó veszteségeikért, amelyeket a német támadás következtében elszenvedett. Hiába, Belgium létének és semlegességének biztosítása az angol politika egyik alapelve, amely a historián, az érzelmeken és állami szükségleteken alapszik. Végzetes Min volt. amikor ezt szem elől tévesztették és azt hitték, hogy néhány ígérettel túltehetik magukat ezen a kérdésen.

1914. augusztus 4-ikén este 3 és 12 között...

Jagow, a volt német külügyi államtitkár beszéli el az emlékirataiban, hogy az angol követ augusztus 4-ikén, a parlamenti ülés vége felé megjelent nála és megegyeszer megkérdezte tőle, vajjon Németország tiszteletben fogja-e tartani Belgium semlegességét. Ebben a perében a néniét csapatok már a belga földet jártak. Erre a hírré a követ eltávozott, de pár óra múlva újra visszatért és éjfélt tizenkét óráig arra vonatkozó nyilatkozatot kért, hogy a német csapatoknak Belgiumban való további előnyomulását beszüntetjük; ellenkező esetben az az utasítása, hogy az útlevelét kérje ki, — Anglia pedig védeni fogja Belgiumot.

Joggal mondja tehát Czernin hogy augusztus 4-ikén esti 9 és 12 óra között Németországon állott, o döntés, vajjon Anglia semleges marad-e vagy nem.

Macht geht vor Recht

Németország azonban kitartott a Schlieffen-féle haditerv mellett, holott az nem támadó terv volt, hanem csupán arra az esetre szólott, ha az entente támadna Belgiumon keresztül. Ez

volt — mondja Czernin — ebben a háborúban az első diadala a katonáknak a diplomaták fölött. Azoké a katonáké, akik a bismarcki szó-hagyományban nőttek fel s kadétkoruktól kezdve már folyton értelmetlenül gagyogták a „Blut und Eisen”, meg a „Macht geht vor Recht” jelszavait. Ezek voltak azok a „porosz, hadnagyok, akiket — II. Vilmos öntelt kijelentése szerint — az egész világ se tud Németországnak utána csinálni”.

Huszonnégy órával a német-francia hadüzenet után már is elvesztettük a háborút a diplomácia frontján a katonaság jóvoltából.

Egy hónap múlva pedig a katonai fronton is elvesztettük azt.

A marnei „csoda”

Erről persze csak jóval a háború után szereztünk, mi, közönséges halandók, tudomást, a mikor 1920 januáriusában von Bülow német tábornagy, a második német hadseregnek 1914 október elejéig volt parancsnoka megírta a marnei csatáról szóló jelentését s e csatáról nem mondott kevesebbet, minthogy „e perctől kezdve bontakozott ki az a tragikus sors, amely végül is a németek vereségére vezetett”.

Többet mondtak azután Helfferich emlékiratai, aki elárulta bennük, hogy már néhány nappal a marnei csata előtt Moltke vezérkari főnök rendkívül depresszált volt és igen súlyosnak látta a helyzetet, mert a gyorsabb mozgósítás, a gyorsabb felvonulás és az erőviszonyok fölénye mellett nem sikerült döntően vagy akárcsak súlyosan is megverni a francia hadsereget az első hetekben (holott a Schlieffen-féle egész haditerv erre volt alapítva s így nem történt gondoskodás a továbbiakról). Azt látta Moltke, hogy a franciák rendezetten vonulnak vissza, súlyosabb veszteségek nélkül; ott veszik fel a csatát, ahol akarják és akkor, a mikor az erőviszonyok már javukra tolódtak el: ezt panaszolta Moltke a vendégének és Helf-

erich sorainak nyomán alig kétséges, hogy Moltke a, csatavesztés érzésével vette föl a küzdelmet a Marne-nál.

Moltke a saját tervei ellenére vezette a háborút

Majdnem azonos szavakkal beszéli el Erzberger, a klerikális centrum vezére is egy Moltkéval 1915 januáriusában folytatott beszélgetését, amikor is beható tárgyalás alá vették ketten az eddigi hadműveleteket s ezenközben nagy megütközéssel hallotta Moltke e szarvait: hogy ő már eleve nagy hibának tartotta, hogy a német hadsereg zömét nyugatra dobták; előbb kellett volna keletre menniök, hogy az orosz gőzhengert szétmorzsolják s ezalatt nyugaton csupán arra kellett volna szorítkozniok, hogy a német-francia határon visszaverjék az ellenséges támadásokat. (Vagyis most derült ki, hogy a német nagy vezérkar főnökét egy előtte idegen terv alapján vitték bele a belga semlegeség megsértésébe, holott enélkül Anglia is semleges maradt volna!) Erzberger annál is élénkebb csodálkozásának adott Moltke szavai fölött (kifejezést, minthogy a parlamentben évek hosszú során át hadügyi előadói minőségéből folyólag úgy tudta, hogy évek óta arra készültek, hogy „Franciaországot hat héten belül leverik” s akkor mennek majd csak az egész hadsereggel az oroszok ellen, még akkor is, ha azok időközben netalán a Visztuláig is előnyomulnának; csupán a Visztula vonalát kellett volna minden áron tartani. Moltke gróf azt felelte, hogy tényleg régebben ez volt a terv, ámde a feltevés akkoriban az; volt, hogy az orosz mozgósítás, a francia hadüzenettől számítva, még legalább két hónapot vesz majd igénybe; miután azonban 1914 augusztusában mái tudták, hogy az orosz mozgósítás úgyszólván teljesen be van fejezve, ezért kellett volna, az általa ajánlott úton haladni. Hogy miért nem sikerült a maga tervét keresztülvin-

nie, azt a vezérkari főnök nem mondta ni3g Erzbergernek. Ellenben általánosságban il .nagyon kevés bizakodással szólott az egész hadihelyzetről s a német nép jövőjéről.

Ilyenformán fejtetlen kapkodás keletkezett kelet és nyugat között: máig is ismeretlen erőik a nyugati előretörést erőszakolták, s amikor pedig az oroszok is megmozdultak, akkor viszont, Keletporoszország junkereire való tekintettel, egy tapodtat sem akartak átengedni az oroszoknak; a német hadsereg így megoszlott s a nyugatra nem jutott elég katona abban a percben, amikor francia földre érve, a front egyszerre a tengerpartig nyúlt ki: a sokat markolás, keveset fogás bűnébe esett a német hadvezetőség, amely vádat Conrad is emeli vele szemben.

A két nehéz karlsbadi kúra

Helferich és Erzberger után a volt német trónörökös is kiadta az emlékiratait s itt Molíkeról így emlékezik meg:

— Moltke tábornok tetőtől talpig nobilis gondolkodású ember volt és igazi barátja apámnak. Amikor a császár, környezetén 3k tanács ára 1906-ban Moltkét állította a vezérkar élére (autokratikus államok betegsége az, hogy mindenkor a nagy nevek utódait is nagyoknak, és mindenre alkálin ásóiknak találják!) Moltke szinte esdekelve kérte, hogy a császár tekintsen el a kinevezéstől, mert ő nem érzi magát hivatottnak az ilyen nehéz tisztt betöltésére. Amikor azonban a császár ragaszkodott kívánságának teljesüléséhez és nem akart változtatni elhatározásán, Moltke, mint porosz tiszt, végül is engedelmeskedett. A tábornok soha nem volt egészséges bőrben, sőt gyakran betegeskedett, A háborút két nehéz karlsbadi kúrával a háta mögött kezdette meg és nagyon beteg ember gyanánt fogott munkájához. Berliniben azután meghasadt szíve ölte meg. Az, hogy olyan feladat elé állították, amely meghaladta az erejét,

az, hogy félreértett kötelességtudásból, akarata és jobb meggyőződése ellenére, alkalmatlanságának teljes tudatában vállalta ezt a feladatot, végzetévé lett a tábornoknak. Végzetévé, lett Moltkenak és végzetévé lett Németországnak.. A német trónörökös memoárjait két érdekes felvilágosító könyv követte, az egyik Gotheine, a volt demokrata miniszteré: *Warum verloren wir den Krieg?*, a másik pedig a szélsőjobboldalról: Koster volt külügyminiszteré, a porosz kormány belügyminiszteré, — amely azonban mindkettő megegyezik abban, hogy a tördfés és a hátulról oldozva leütött kard legendájáépen csak — legenda és pedig egy Ludendorff agyában elég későn született önmosakodás legendája, amelynek első legfontosabb ellenérve a — döntő marnei csatavesztés.

Fecsegés és hurráhangulat

Nem sokkal utóbb láttak aztán napvilágot magának Helmuth Moltke grófnak a memoárjai is, vagyis inkább a feljegyzései és levelei, amelyeket 1922 decemberében adott ki özvegye Érdekes, hogy már 1914 augusztus 29-ikén ezt írja a feleségének a luxemburgi főhadiszállásról:

— Örülök, hogy itt vagyok és nem Koblenzben, a császárnál. Mindig betegnek érzem magam, ha az udvar fecsegését hallom. Kétségbeejtő, hogy Urunknak mennyire nincsen sejtelve a helyzet komolyságáról. Környezetében egyre hangosabb a hurrá-hangulat, amelyet hálálisan gyűlölök.

Szeptember 8-ikán pedig így ír:

— Alig tudom elmondani, milyen rettenetes súllyal nyomasztott engem napok óta a felelőség terhe és mennyire nyomaszt ma is. Helyzetünknek borzalmas nehézsége gyakran úgy tárul elém, mint egy fekete fal, amelyen nem tud áthatolni az ember szeme.

Ezen a napon indult meg a marnei csata!

A mór elmehet

II. Vilmos csak napokkal később értesült az általános visszavonulásról. Moltke szerint a császár kegyesen hallgatta meg a jelentést, de látszott rajta, hogy nincs meggyőződve a visszavonulás szükségességéről. Másnap, szeptember 4-ikén aztán megjelent Moltkenál a kabinetiroda főnöke és közölte vele, hogy a császár benyomása szerint Moltke sokkal betegebb, — semhogy tovább vezethesse a hadműveleteiket. Moltke tehát jelentsen beteget és utazzék Berlinbe haza. A hadműveleteik irányítását Falkenhayn tábornok, fogja átvenni. Egyúttal menesztette a császár Moltke eddigi főkvártélymesterét, Stein tábornokot is, aki eddig szignálta a hadijelentéseket s akit ebbeli érdemeinek elismerésül, „nagyszerű, tömör német nyelvezetéért” egy sor német egyetem doktorrá graduait s kis híjján a budapesti egyetem is azzá nem avatta.

A martirium

Ezzel a hirtelen személycserével persze még nagyobb bajt okozott volna, a császár, amire Moltke és utódja, Falkenhayn közös audienciában figyelmeztették is II. Vilmost: gondoljon arra a katasztrófális hatásra, amit kiváltania, az a tény, ha a nagy visszavonulás után elejti az eddigi hadvezért. A császár be is látta éhnek az igazságát s amikor úgy állapotok meg, hogy Moltke marad név szerint a vezérkari főnök, — Falkenhayn pedig, mint főkvártélymester fogja teljesen önállóan a hadműveleteiket vezetni.

— Így a főhadiszálláson maradtam — írja Moltke —, pedig mindent kivettek a kezemből és teljesen befolyástalanul néztem már csak az eseményeket. Ezt talán senki sem fogja megérteni.. De én magamra vállaltam a, martiriumot és tovább is fedeztem nevemmel a, hadműveleteket, az országért és a császáráért. Szerettem volna megkímélni a császárt attól a szemrehányástól, hogy elküldte vezérkari fő-

nökét, amint először fordult kedvezőtlenre a helyzet.

Egy eltitkolt hadijelentés

A főhadiszállás, amint ez mostanában, 1924 áprilisában kiderült, teljesen tisztában volt a marnei csatavesztés jelentőségével, s az idevonatkozó hadijelentést szeptember 28-ikán ki is adta közlésre a Wolff-irodának, azonban még a közlés előtt ezt a jelentést, a legfőbb tényezők „utólagos” beleegyezésével, visszavonta. Közben történt ugyanis Falkenhayn megbízatása s ez a tábornok így akarta a világgal közölni, hogy már nem Moltke az igazi vezér. Hiszen Falkenhayn más úton is gondoskodott a hír elterjedéséről s így pl. már 1915 novemberében elmondotta Erzbergernek, hogy a marnei csatában bekövetkezett fordulat által, amelyet anynyi ideig eltitkoltak a néniét nép s még hosszabb ideig a szövetséges társak előtt, a háborút maga egészében (in seiner Totalität) „tulaj donképen elveszítettük”.

Ez az eltitkolt hadijelentés azzal kezdődik, hogy a német nyugati hadsereg, amely átlépte Belgiumot, elfoglalta az észak francia erődítményeket s az angol-francia hadsereget különböző csatákban megverte, kénytelen volt az, üldözést beszüntetni, amikor ismeretessé, vált, hogy a franciák a párizsi és a verduni erődítményekre támaszkodva, támadást intéztek az üldöző badvsereg két szárnya ellen. Egyéb részletek után elmondja a jelentés, hogy nyugaton sikerült az ellenségnek hatalmas erőkkkel a németek hosszú frontvonalát Cbateau-Thierrynél áttörni. Stratéga okokból ezért a két oldalról fenyegetett jobbszárnyat vissza kellett vonni. Ebből következett viszont, hogy később vissza kellett vonni a középfrontot és a balszárnyat is győzelmes előnyomulásából. Leírja a jelentés az új vonalat és hozzáteszi, hogy a francia Lotharingiában álló győzelmes hadseregeket vissza kellett vonni a birodalmi határokig. . .

Franciaországban nem értették azonnyom-

ban, hogy mit jelent a német visszavonulás s csak tapogatózva követték a németek érthetetlen Rückwärtskonzentrierungját s csak hetek múltán jöttek rá, hogy mit jelent a marnei német csatavesztés rájuk nézve s azóta legalább tizenkét hadvezér és politikus vitatja magának a marnei „győzelem” dicsőségét. Holott itt igazában nem is francia győzelemről, hanem csak is német bukásról lehet szó. A marnei csatavesztés intim története magyarázza meg tulajdonképpen a német hadseregnek ezt a katasztrófáját, amellyel a mozgóháborúból a pozíciós háborúba kényszerültek a németek, ezzel módot adtak rá, hogy az entente legjobb szövetségese, az idő, felmorzsolhassa a német erőket . . .

A marnei rejtély

A maiméi csatavesztés rejtélyét Müller-Loebnitz nyugalmazott vezérkari alezredes, a német birodalmi levéltár hadügyi osztályának vezetője így határozta meg:

— A nagy Marne-csoda a németek számára abból áll, hogy a marnei napokon az egyébként bevált embereknek egy része csődöt mondott, hogy a hadvezetésben egyszerre összehalmozódtak a súrlódások, a hibák és a mulasztások és ezáltal a német hadsereg hatalmas teljesítményei, odáig elért sikerek eredménye, a német operációs terv fölénye mind elvesztek és visszájára fordultak ! . . .

Müller-Loebnitz könyve csak azzal a részletkérdéssel foglalkozik, hogy milyen szerepe volt a Moltke vezérkari főnök által kiküldött Hesse alezredesnek a visszavonulás elrendelésénél és a katasztrófa felidőzésénél. Müller-Loebnitz abból a többé le nem tagadható tényből indul ki, hogy a marineí csatában szeptember 9-ikén reggel akkor indult meg a visszavonulás, amikor a német jobbszárny már túlvolt a krízisen, amikor már leküzdötte a párisi autókon és autóbuszokon latba vetett francia tartalékcsapatok ál-

kill felidézett, nyomást. A német jobbszárny csapatait abban a percben érte a visszavonulási parancs, amikor a győzelmet már csaknem teljesen kivívta és e visszavonulás méretei is épen olyan indokolatlanok voltak, mint maga a parancs, a tempója pedig már-már a fejetlenség bélyegét viselte magán; hiszen megesett az, hogy a néniét hadsereg kiürítette — minden nyomás nélkül — a már jól megerősített reimsi állásokat, hogy aztán mögötte egy sokkal kedvezőtlenebb vonalon hevenyésszen újabb állásokat s aztán évekig sűrű emberáldozatokat hozzon újra az egyszer könnyelműen otthagyt Reims birtokáért.

Hesse alezredes szerepe

Megállapítja Müller-Loebnitz, hogy Hesse alezredesnek, ennek az egyébként kitűnő vezérkari tisztnek aggodalmat kellően pesszimista volt az alaphangulata, amely egyrészt az alig leküzdött betegségében, másrészt pedig az ellenséges erők alapos ismeretében gyökeredzett. A hadilevéltár aktái szerint, melyek alapján Müller-Loebnitz könyve készült, König vezérkari százados, aki Hesse alezredest ezen végzetes útján elkísérte, arról számol be, hogy Hesse már a maiméi csata megkezdése előtt is határozott pesszimizmussal ítélte meg az egész katonai helyzetet s főként rendkívül veszélyeztetettnek tartotta a németek jobbszárnyát. A döntő megbeszélés szeptember 8-ikán este folyt le a második hadseregparancsnok, Bülow és Hesse alezredes között s nyilván ekkor Kapta Bülow Hessétől azt a pesszimisztikus benyomást, — hogy a part mentén előhaladó első hadsereg helyzete kétségbeesett, — ami pedig nem felelt meg a tényeknek.

De Hesse szerepe nemcsak a hadseregparancsnokok elhatározásainak pesszimista befolyásában nyilvánult meg. Hesse állítólag megbízatásának határait is túllépte küldetése során. Állítólag Hesse megbízatása csupán arra szó-

lott, hogy közölje az első és második hadseregparancsnokával, Kinek és Bülow tábornokokkal a visszavonulás útvonalát, amelyet követniök kellene, ha szükségesnek mutatkoznék a visszavonulás. Ehelyett Hesse úgy értelmezte a maga megbízatását, hogy néki kell a visszavonulás szükségessége fölött is döntenie.

Egy történelmi jegyzőkönyv

A marnei csata után már hatodnapra felmerült ez a vitás kérdés, amikor Bülow nyilatkozott az ellem, mintha ő rendelte volna el a visszavonulást és arra hivatkozott, hogy ő csak a nagyvezérkar határozott utasítását követte. Az első hadseregnél is ugyanez volt a helyzet. Itt már szeptember 10-ikén Kuhl vezérőrnagy, az első hadsereg vezérkari főnöke, két tanúval láttamozott jegyzőkönyvet állított ki, amelynek értelmében Hesse alezredes azt mondta neki, hogy a második hadsereg már teljesen „elkészült”, tehát nem lehet az első hadsereg visszavonulásával egy percig sem késlekedni s nyomban szénnel berajzolta Kuhl térképébe a visszavonulás céljául kitűzött pontokat. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Kuhl hivatkozott arra, hogy csapatai teljes támadásban vannak és hogy így a visszavonulás elrendelése megbontaná az egész hadsereget. De Hesse kitartott a követelése mellett.

Már maga az a tény, hogy Kuhl szükségesnek tartotta egy részletes jegyzőkönyv felvételét, bizonyítja, hogy az első hadsereg vezérkari főnöke egészen másképpen ítélte meg a helyzetet, mint a nagy vezérkar pesszimista kiküldötte.

Az angol rádiószabadság

A helyzet megértését azonban megkönnyít, hogy ebben a kritikus időben a német nagyvezérkar 230 kilométerre volt a jobbszárny parancsnokságától. S míg az entente haderőit nagyszerűen támogatta a már békében kikép-

zett angol rádió-amatőrök gárdája, addig a németeknél ez a találmány — éppen a katonai fórumok korlátolt szűkkeblősége folytán — alig volt még ismeretes és rosszul funkcionált. A dróttávíró pedig az előrenyomulás erőltetett üteme folytán még nem tudták kiépíteni. — Ezért kellett Hesse alezredest, a beteg vezérkari főnök beteg” kiküldöttet széleskörű meghatalmazással ellátni s ezért nem állott módjában a két hadseregparancsnokiságnak közvetlenül egymással és a nagyvezérkarral megtárgyalni a helyzetet, és Hasse diktátuma ellen tiltakoznia. Bizonyos az, hogy Hesse alezredest a saját felelősségére rendelte el a visszavonulást és pedig a két hadseregparancsnokságnál kölcsönösen a másuk hadsereg kétségbe esett helyzetével indokolta e rendszabály rögtöni végrehajtásának szükséges voltát.

A németek titoktartása

Ma már bizonyos az, hogy 1914 szeptember 9-ike után a németek többé nem nyerhették meg a háborút, még a legjobb esetben is, ha idejében le tudnak mondani Belgiumról, vagy később még Elzász-Lotharingiáról — remisre végződött volna a nagy dráma. Ennyi belátása azonban nem volt a német hadvezetésnek; hanem ellenkezőleg, gondosan eltitkolta a marnei vereséget, nehogy a béke gondolata mellett ütőkártyát adjon ki a kezéből. Valósággal mulatságos, ahogy Grammon tábornok, az osztrák-magyar főhadiszállásra beosztott tábornoknak emlékirataiból olvassuk, hogyan sikerült neki ott a marnei katasztrófa dolgát évekig elpalástolnia. S Conrad emlékirataiban el kell olvasni azokat a keserű szavaikat, amelyeket a német hadvezetés őszintetlenségéről mond:

— . . . Ekkor már nem lehetett azt mondani, hogy a német legfőbb hadvezetés éppen hazugságokat szór szét a jelentéseiben. De a őszintetlensége mégis oly méretű volt, hogy onnan már csak fellépésbe került a teljes ha-

zugság. Nyugodtan túrta, amikor: Berlin uccáin, a szükségesnél nagyobb nyomatékkal kiabálták ki Lemberg elestét. És egy szóval sem állította, mintha ő maga diadalmas lett volna a Marnénál és Keletporoszországban. De azért, hogy a marnei csatavesztést és a Prittwitz hadsereg súlyos vereségét teljesen elhallgatta, azért egyúttal módját ejtette, hogy a közvélemény csupán az osztrák vereségről vett tudomást. — Ebben a szövetséges háborúban az őszintétlenségnek száz és száz példája adódott, olyan, amelyet tényleg elkövettek a németek, csak éppen sohasem lehetett őket rajtakapni . . .

Aki pedig a háború első hónapjainak ilyen, autentikus katonai forrásokból eredő, ismerete után is még tördöfésről, frontfelbomlasztásról beszél, az tudva, és szántszándékkal hamisítja meg a történelmet!

FEGYVEREK, AMIK CSÜTÖRTÖKÖT MONDTAK

1914 szeptemberének közepétől kezdve a világháború a középponti hatalmakra nézve már, csak egy hosszú kínos agónia volt. Ki tagadna persze* hogy közben hatalmas lobbanásokkal neki-neki lendült a halódó életösztön? Az állóharc, a hadi és a frontmögötti technika a lövészárokban és az árusító bódék előtt való végtelen szenvedéseik formájában olyan teljesítményt végzett a középponti hatalmak agyonkínzott népe, aminőt soha még sem egyes ember, sem embertömegek fel nem mutathattak — sem a Berezinánál, sem a Thermopylaei, sem a Sipkaszorosban. De már nem mi diktáltuk riá a akaratunkat az ellenségre —, ahogy Luddendorf-fék egészen; 1918 szeptemberéig fenhéjazva hirdették, — már nem volt összefogó terv, amelynek földöntúli méretei lenyűgözték az ellenséges vezérkarokat. Még azok a sikerek is, amelyeket elértünk: új szövetségesek szerzése le Arábiáig, Oroszország ledöntése, még ezek is ellenünk sülték el; frontunk mérhetetlenül megnyúlt és saját népünk is beleesett a bolsevista ragályba. Itt állottunk remény és mentség nélkül s a vezetők — végtelen emberi hiúságok ostorcsapásai alatt — nem akarták a helyzet mérlegét vonni, méltányos, akár engedményes békéről hallani sem akartak, hiszen érezték, hogy az az ő bukásukat jelentené. Inkább bukjanak az országok és a népek, de éljen a hatalom,!

„Isten segítségével...

A laikus szemlélő pedig mindezek láttám naivul felteszi a kérdést: és mi van hát a fegyvereinkkel, amikbe annyi békeévtized keserű ke-

resményét ölették be velünk? Hiszen nem jutott iskolára, nem jutott kórházra és nem jutott gyakran betevő falat kenyérre sem azok miatt az örült adók miatt, amiket ránkényszerítettek azon a címen, hogyha nem fizetünk, akkor nincsen fegyver; de ha van fegyver, akikor miénk a diadal. Hát még ezekkel a drága fegyverekkel se tudtuk a háborút megnyerni?!

És főként, hogy állott Németország a fegyverei dolgában; hiszen az ő Krupp-gyára volt az, a mely erőszakolta az ágyúöntés tempóját is az ő flottaépítkezése volt az, amely Angliát ellenünk lázította a béke kellős közepén.

— No, itt legalább rendben van mindem — gondolta mindenki, s főként a németekre céloztunk ezzel —, hiszen tényleg bámulatos iramban nyomultak előre: Maubeuge, Liege, meg a többi belga vár, mint a kártyavár, úgy omlott össze, a német patullok már Párizs alatt járnak, s minden Stein, főkvártélymester által írott hadijelentés úgy kezdődött, hogy „diadalmas fegyvereink? Isten segítségével . . .”

Nos, ami az Isten segítségét illeti, erre nézve Conradnak meg volt a maga egyéni nézete:

— Én a publicisztikában is kerültem mindent — mondja az emlékiratai negyedik kötetében —, ami propagandának tetszett és aminek nyomán másutt kellemetlen érzés keletkezhetett volna, ilyen szellemben írtam a hadijelentéseket is. Ezek mindig szárazak, tárgyilag-osak voltak, a szólamokat kerülték, a szenzáció billentyűjét nem érintették és Isten nevét sohasem keverték bele ebbe a borzalmas emberi munkába . . .

„Diadalmas fegyvereink ...”

Ami a diadalmas német fegyvereket illeti, a melyek „mint a diótörők a dióhéját, úgy pattantották fal a belga páncélkupolákat”, hát erre nézve pedig érdemes Bolfrasnak, Ferenc József hadsegédének 1914 szeptember 8-ikán Conradhoz írott levelét elolvasnunk, amely így szól többek között:

— Gondolható, mit érzek olyankor, amikor felséges urunk választát szövegezem meg azokra a diadalittas sürgönyökre, amelyekben Vilmos császár győzelmeit tudtul adja. Mint például Maubeuge-nél! . . . A mi mozsárágyúink! . . .

Az egyébként németbarát Alfred Krausz tábornok pedig így ír erről a mozsárágyú kérdésről:

— Az utolsó német diadalmas háborúban a páratlan sikerek nagy részét Németország egy-egy új, akkor először használt fegyvernek köszönhette: 1866-ban a hátultöltő puskának, 1870-ben a hátultöltő ágyúnak.

— Ez a máskor annyira találékony Németország a világháborúba egyetlen nagy, lenyűgözően ható *clou* nélkül ment bele, mert hiszen még a páncéltörő, nagyon könnyen szállítható mozsarak is osztrák-magyar származásúak voltak és — túl kis számban voltak. Amellett Belgiumban is túl későn használták fel őket...

Deutsche Treue!

A németek azonban arcizmusuk egy rezdülése nélkül fogadták el a gratulációkat, — sőt még Marnét is mint nagy német diadalt kürtölték világgá. 1914 szeptember 15-ikén Ferenc József még „a német had-seregek ragyogó franciaországi sikereiről” sürgönyöz II. Vilmosnak, amihez Conrad megjegyzi, hogy

— ez a sürgöny azt mutatja, hogy még Ferenc József őfelsége sem tudott arról, hogy a Franciaországban elért nagy sikerek tulajdonképpen a marne-i katasztrófa név alatt foglalhatók össze. A németek még a szövetségesüket sem informálták híven a helyzetről. úgy látszik, súlyt vetettek arra, hogy a szövetséges se tudjon a kudarcukról.

Amiből pedig különböző súlyos bajok származtak a mi frontunkra nézve: először is az olaszokkal másként tárgyaltunk, mint ahogy akkor tárgyaltunk volna, ha tudunk a marnei vereségről; hiszen Conrad maga mondja el, hogy

amikor az új római követünket, Macchio bárót ellátta utasításokkal, akkor meglehetősen rideg és magas tónál való bánásmódot ajánlott.

— Én akkor biztosan számítottam arra, hogy Németország győzelmes csatát nyert. A marnei kudarc megsemmisítette, ezt a reményt és ez Olaszország magatartására is befolyással volt..

Csakhogy Marme-ról Conrad nem tudott.

Másodszor: szeptember: 9-én volt a német mozgósítás negyvenedik napja. A német hadvezetőség erre a napra ígérte be eleve a franciaországi nagy döntést s azt ígérte, hogy ettől a naptól kezdve ő is már szabadon fordulhat az oroszok ellen s jelentős erőket küld keletre.

— A jelentős erők helyett — mondja Conrad — mindössze öt divíziót küldtek a hetek óta vérző császári és királyi seregek segítségére ... Én még mindig vártam a döntő sikert Franciaországban, mert azt, hogy ez a siker elmaradt és hogy, ellenkezően, kudarc vált belőle, abban az időben még nem tudtam. Ezt a kudarcot eltitkolták előttünk . . .

Íme, tehát a német hiúság a legsúlyosabb stratégia következményekkel járt.

Súlyos bajok voltak ezekkel a „diadalmas fegyvereinkkel”!

A superdreadnoughtok

A laikusi itt elsősorban diadalmas flottáink iránt érdeklődik. Hiszen Tirpitz, aki 1897-ben került a német tengerészeti államtitkárság élére és a császár bizalmaiba, tekintélyének egész latbavetésével és minden illegitim befolyásával sőt külön politikai párt, a Vaterlands partei meg superdreadnoughtok építését és hogy, így meg állapításával is erőszakolta a dreadnoughtok és superdreadnoughtok építését és folyton azt hirdette, hogy így, meg úgy, semmi felelősséget sem vállal a jövő háború sikeréért, ha nem építünk ilyen tengeri szörnyetegeket és a német gyarmatok biztonsága és...

És megszámolatlan aramymilliókat préseltek

ki ezen a címen az adófizetőikből és Ferenc Ferdinándot is belegratták abba, hogy a Monarchia is vegyen részt ebben a dreadnought-örületben, amely végül oda vezetett, hogy amikor Anglia egy nemzetközi tengerészeti egyezmény megkötésére konferenciát hívott össze, s ezen a tengeri fegyverkezés korlátozását akarta kölcsönösen kimondatni, akkor Németország megtagadta az egyezmény aláírását s ezzel kifakasztotta az entente bekerítő politikáját, amely ettől a perctől kezdve vált tudatossá.

S a háború alatt?

A gyerekes dreadnought-játékok

Az osztrák-magyar flottánál még legalább szóba került, hogy a hajórajnak ki kellene futnia az Adriából, meg kellene jelennie a Fekete Tengeren s ott az orosz flottát tönkre kellene vernie. A tervet Haus tengernagy ítélete alá bocsátották, aki határozottan ellene volt. Kifejtette, hogy nincs elegendő szénállomásunk, azután számolnia kell azzal, hogy túlsúlyban levő ellenséges flották rajtaütnek és megsemmisítik. Conrad pedig tartotta magát a Haus szakértői jelentéséhez és nem engedte meg, — hogy az osztrák-magyar flotta elhagyja az Adriát.

— Nem tehetek róla, — válaszolt a sürgetésekre, — én a tengerészeti kérdésekhez nem értek, ennek következtében kénytelen vagyok magam ahhoz tartani, amit Haus tengernagy mond.

— Az sajnós, igaz, hogy a Monarchiának általában kevés muníciója van. Helyesnek találnám, hogy a háború után ebben az ügyben vizsgálatot indítanának, ezeket a fickókat elővennék, megbélyegeznék és kíméletlenül megbüntetnék. És megbélyegeznék és megbüntetnék azokat is, akik gyerekes dreadnought-játékok számára a szárazföldi hadseregtől a muníciót elvonták.

Megbüntetésről ugyan szó sincs; és a bélyegző

is azok kezébe került, akik felelősek ezért az irtózatoss tévedésért. Már a Tirpitzek vannak fölül, akik miatt az osztrák-magyar Viribus unitis-t fenékbe fúrhatták frissen, úgy, amint kijött a dokkból, anélkül, hogy egy tengeri mérföldet futott volna is meg a közhaza dicsőségére s akik miatt a német flotta is ott kuksolt a kikötőkben s még azt sem akarták megengedni, — hogy legalább az ágyúikat szerelhessék le a szárazföldi hadjárat imminens szükségletei számára: úgy, hogy magának II. Vilmosnak kellett közbelépnie, hogy legalább ennyi hasznát lehessen a drága „dreadnought-játéknak” venni.

A felelős „fickók”

És ezek a „fickók” vannak ma fölül és ők mennek másokat bélyegezni. És ezek miatt a „gyerekes játékok” miatt volt az, amit Krausz tábornok leszögez a könyvében, hogy

— a háború előtt az egyik etap-hadijáték alkalmával kimutattam Conrad, a vezérkari főnök előtt, hogy túlsok gyalogsági és túlkeves tüzéségi muníciót tartunk előkészületben. Akkori okfejtésemet nem vették tekintetbe és ezért teljesen elégtelen ágyúlőszerszerrel vágunk neki a háborúnak.

A magunkfajta laikus ember természetesen, nem mondhat véleményt az ilyen kérdésekben és kénytelen beérni azzal, ha az osztrák-magyar hadsereg vezérkari főnöke és egyik legtehetségesebb tábornoka („Krausz apánk”) mondja ki az ítéletet ama destruktívok fölött, akik nem 1918 októberében, hanem már 1914 augusztusában vagy még korábban „döfték le hátulról” a hadseregeit vagy „verték ki orvul a kardot a kezéből”.

15 tengeralattjáróval indultunk neki

Node, ha már se muníciónk, se flottánk: — mondja a gyanútlan laikus ember, — hát legalább itt voltak a tengeralattjáróink. Ez már

csak legalább *clou* volt?! „*Krausz* apánk” azt mondja erről:

— Csodálatos dolog, a német szellem itt is csütörtököt mondott. Nem ismerték fel, hogy ez az egyetlen fegyver, amely, ha megfelelően kifejlesztik, tényleg megtörhette volna harcászati eszközökkel Anglia uralmát a tengereken s hogy ez volt az egyetlen fegyver, amelylyel Németország, ügyes felkészülés mellett, tökéletesen felibe kerekedhetett volna Angliának. — Németország állítólag csupán 15 tengeralattjáróval ment a háborúba.

Czernin pedig ezt a szinte hihetetlen dolgot beszéli el:

— Sokkal később, csupán a háború vége után értesültem igen jó forrásból, hogy Németország a helyzet teljes félreismerésében a háború alatt az U-hajók további építését korlátozta. Kompetens tengerészeti-technikai szakember figyelmeztette Capelle tengerészeti államtitkárt, hogy minden más hajóépítés félretételével ötször annyi tengeralattjárót lehetne előállítani. Capelle nem fogadta el az előterjesztést és pedig azzal az indokolással, hogy „mire lehessen aztán a háború után azt a sok U-hajót felhasználni”.

Arz védelme vádnak is beillik

Hiszen igaza lehetett Tiszának, aki Czernin szerint elvi okokból ellenezte a tengeralattjáróháborút és igaza lehetett viszont Arz Arthur báró vezérezredesnek, a Monarchia utolsó vezérkari főnökének is, aki a háború után kijelentette, Ludendorffot védő nyilatkozatában, hogy

— a háború tudatos meghosszabbításának egyetlen érvét, ami komolyan számba jöhet, a kíméletlen bűvárhajóharcban látom, amely maga után vonta Amerika beavatkozását és végeredményében ellenünk eldöntötte a háborút. — Ennél a pontnál lehet jogosan fölvetni a kérdést, hogy helyes volt-e ennek az eszköznek az

igénybevétele, hogy annak alkalmazásával nem hosszabbították-e meg tudatosan a háborút — Mint katona, minden olyan eszköz igénybevétele helyesnek tartom, amely a háború mielőbbi befejezésére alkalmas. A búvárhajóharcot azonban nem tartottam annak, mert az általa elért eredmények, véleményem szerint, még csak nem is paralizálhatták azokat a hátrányokat és veszedelmeket, amelyeket a búvárhajóharc Amerikáinak az entente-hatalmakhoz való csatlakozása által felidézett. Annyira ismert és hátrározott volt ez a véleményem, hogy a német hadvezetőség egy ízben Holtzendorff admirálist leküldte hozzám, hogy adataival meggyőzőn felfogásom téves voltáról. Ez azonban nem sikerült. Amidőn Cramoin tábornok, a német legfőbb hadvezetőség megbízottja a bádeni hadisereg főparancsnokságnál örömmel újságot, hogy „ma megint elsüllyesztünk 80,000 tonnát”, azt kérdeztem tőle, hogy e sikerrel szemben vajjon hány ezer embert szállítottak át ugyanaznap az amerikai hadihajók.

— A háborút tényleg a búvárhajóharc hosszabbította meg. A német hadvezetőség összes számításai azon a föltevésen épültek föl, hogy a tengeralattjáró naszádokkal egy félév alatt eldöntik és befejezik a háborút. Ez 1916 elején volt s így a félév ennek az évnek a nyarán járt le, a háború azonban több, mint két évvel később fejeződött be.

Ludendorff dadog

Ludendorff maga igen szerényen nyilatkozik memoárjaiban a tengeralattjárók kérdéséről:

— A tengeralattjárók ürügye alatt szállott Amerika az ententera nézve legkritikusabb időpontban ellenünk hadba. Hogy az összeomlás a búvárhajóharc nélkül oly korai időben következett volna-e be, hogy az Egyesült-Államok 1918-ban megakadályoztak volna bennünket a győzelmünkben, efelett lehetnek kétségek. De hogy addig is, tengeralattjáró-harc nélkül hogyan

fejlődtek volna a szárazföldi viszonyok, azt bajos dolog elgondolnunk.

A végzetes dilemma

Majd e meglehetősen dodonai, ízű és szántszándékkal homályosan tartott kifejezések után Ludendorff, aki máskor mindig olyan kemény, minden szöveget a fején találó szavakat tud használni, hozzáfűzi:

— A tengeralattjáró harc esetére egy ránk nézve esetleg kedvező döntést hozó hatással, a tengeralattjáró harc nélkül azonban szövetségünknek még 1917-ben való összeomlásával kellett számolnunk.

Ami magyarán annyit tesz, hogyha sikerül a tengeralattjáró harc, akkor győztünk volna, ha nem sikerül, akkor el kellett jönnie az összeomlásnak, Ludendorff saját véleménye szerint is, és pedig minden „tördöfés” és egyéb legendák nélkül!

— Ennek az évnek a története — folytatja Ludendorff egyszerűen — egészen másképp folyt le: a nyugati front kitarzott, a tengeralattjáró-harc nem hozott előntést.

6 hét, vagy 6 hónap

Így, egyszerűen, szerényen, fal mellett mondjaa el mindezt Ludendorff, mintha semmi köze a dolgokhoz nem lenne, mintha egy egyszerű színházi előadást mesélne el, amelynél ő csak mint néző szerepelt. Pedig nem így van. Igaz, hogy irtózatos felelősség terheli itt a német tengerészet vezetőit is, első sorban Tirpitzet, — aki — Erzberger tanúsága szerint — a bűvárhajóharc sikerét hat hétre és Holtzemdorff admirális urat, aki viszont hat hónapra limitálta azt s akik az amerikai fenyegető közbelépéssel argumentáló ellenvetésekre gúnyos fölényel csak annyit vágtak oda:

— Ó, a tengeralattjáró harc olyan gyorsan fog hatni, hogy Amerikának nem is lesz már ideje a háborúba beszállania!

Ez a tengerészek felelőssége; de Ludendorff maga bevallotta 1919 november 18-ikán a háborús felelősök német vizsgálata alkalmával, — hogy igenis, 1917 februáriusában Hindenburg és ő voltak azok, akik ragaszkodtak szemben a parlamenttel, szemben a kormánynyal és szemben a szövetségesekkel a korlátlan búvárhajóharcához. S az ő katonai tekintélyük lehengetelt minden józan politikai megfontolást.

Németország 15 búvárhajója

— 1917 februárius elseje vált nemzeti szerencsétlenségünk kezdetévé, — mondja Erzberger, a német hadibüdzsének éveken át előadója és a konzervatív, császárhű centrupárt minisztere. És érthetővé válik ez a felkiáltás, ha megfontoljuk, hogy a tengerészetileg másodrendű Olaszországnak 150 búvárhajója volt a háború kezdetén; Németországnak pedig 15 s ez a szám Mann lovag tengerészeti államtitkárnak 1918 szeptember 28-ikán adott felvilágosítása szerint e percben 154-re emelkedett, de az évi szaporulat a tengerészeti hivatal számítása szerint 1919-ben csupán 24 U-hajót tett volna ki!

Csuda-e, ha végre 1918 április 17-ikén Capelle államtitkár kénytelen volt a német parlament főbizottsága előtt kinyilatkoztatni, hogy

— a búvárhajóharcra belátható időn belül nem tudjuk a háború befejezését előidézni.

Vagyis előállott a Ludendorff második esete: tehát el veszítettük a háborút, miután a búvárhajó volt az utolsó tromfunk!

Czernin kivételével csupa katonát és katonai szakembert szólaltattunk meg, mielőtt a magunk laikus véleményével összefoglalnák egy szóba, azt az ítéletet, amelyet a búvárhajóharc kérdésében el kell foglalnia minden józan gondolkodónak: a hadsereget nem hátulról dőfték le, hanem orvul ledőfték Ludendorff, Tirpitz, Capelle és Holtendorff, akik egy — már eleve hamisnak bizonyult — kártyalapra tették, fel a népmilliók ügyét, békéről hallani sem akartak,

Amerikát ránk uszították s most nemhogy csöndben meglapulva várnák a népítéletet, de még — igazi *kalandor* hazardőrök módjára — ők állanak ki a fórumra, vádolni!

Szóljunk-e tovább a többi fegyverről?

Zeppelin és gránát

A milliárdokba kerülő, teljesen komolytalan, de épp oly gyáva, mint becstelen Zeppelin-hadjáratról, amely ellen a lovagias érzésű Tisza hiába emelte fel a tiltakozó szavát?

Vagy beszéljünk a gránátokról?

Hát igen, az. 1916 július elsején; megindult Somme-csatában bontakozott ki először az entente muníciós iparának kiegyenlíthetlen fölényei. Július másodikán még azt az értesítést kapta a német kohóművek egyesülete, hogy Thomas-acélból készült gránátokra nincsen többé szüksége a hadseregnek. Két héttel utóbb, — július 16-ikán távirati felszólítást kapott az egyesület a hadvezetőségtől, hogy azonnal kezdjék meg újból a szállításokat a kohóművek maximális teljesítő képességének kihasználásával. Harmadnap értekezletre hívták össze a kohóművek igazgatóit és akkor kiderült, hogy a gránátgyártáshoz szükséges acélmennyiségnek csak egy kis töredékét éri el a német vállalatok maximális termelése, még amikor is, ha az egész termelést a gránátgyártás számára foglalnék le. 1916 nyarán indult meg a német iparban a kíméletlen rablógazdaság, amely nem segíthetett ugyan a hadseregen, de teljesen aláaknázza a gazdasági életet.

A Monarchia tüzérségének hiányaiért...

Az osztrák-magyar hadseregnél pedig a főbaj ez volt, hogy 1. az ágyúcsövek nem acélból, hanem bronzból voltak, akkor, amikor a világ minden állama már rég áttért az acélágyúkra; 2. az egyetlen nehéz tábori ágyúnk a 15 cm. Haubitz súlyos, nehezen mozgatható s nem a

nyílt harcra való szerszám volt, amely csak 5000 méterre hordott, míg a szerbek könnyű 12 és 15 cm-es Haubitzai 8000 méteren túl is vittek; 3. főlövedékünk a srappnell volt, amely rendszerint hatástalanul dőglött be magasan, fönn a levegőben, ahelyett, hogy mint a gránát, közvetlen a föld felszínén robbant volna; 4. gránátjaink azonban úgyszólván egyáltalán nem voltak s amikor; már felismerték a nagy különbséget, akkor 5. hiányzott a kellő mennyiségű robbantószer, s ez a hiány végig kísért bennünket a háború végéig, s ezt a hiányt kellett a gyalogság százazreinek vérével megfizetnünk. 6. A háború kezdetén minden löveg csupán 500 lövedékkel volt ellátva, úgy, hogy már az első egy-két hét multán teljes hiány következett be ágyúmunícióban s miután a nyersanyagok — a robbanóanyagok kivül is — hiányzottak, ezt a hiányt a háború végéig nem tudtuk kipótolni!.

... a magyar képviselők a felelősek!

Íme, hat vádpont, amelyek mindegyike az osztrák-magyar; hadvezetőséget illeti, amely rosszul készült fel a tüzérségi harcra (még az anyagihiány kérdésében is: ha nem: dreadnoughtokba és torpedókba ölte volna a pénzt, amikor, megfelelő mennyiségű nyersanyagot szerezhetett volna be idejében, a háború előtt). S ennek történt, hogy amikor az olasz fronton a csapatok panaszkodtak a hiányos muníció-ellátás miatt, akkor a délnyugati front parancsnoksága úgynevezett felvilágosító napi-parancsot adott ki, amely a csapatok előtt világossá tette, hogy nem a hadseregintézőség, hanem a magyar országgyűlési képviselők, akik a tüzérség kifejlesztését meggátolták, az okai annak, hogy a csapatoknak most sürgősen nagy véráldozatokat kell hozniok. Utólag aztán még külön orrot is kapott az a divizionárius, aki ezt a napi-parancsot szószetint olvastatta fel a csapatok előtt. Vagyis, nem

azt restellte a hadvezetőség, hogy az állami szuverenitás hordozóját, a parlamentet állította pellengérré és bűnbaknak a legfájdalmasabb ponton, az emberélet ellen való bűnözés kérdésében az egyes katonák előtt, hanem azt, hogy a hadvezetőségnek ezt a merényletét szószerint közölték a legénységgel!

Hol kezdődik a destrukció, ha nem itt?!

Ezek voltak a csütörtököt mondott fegyverek. S most forduljunk még egy fegyverhez, a mely, sajnos, nagyon is jól érvényesült, csak-hogy — velünk szemben: ez a tank

A „Tankschrecken“

Erzberger mondja el, hogy megteelő tervanyag és vázlatok kíséretében már 1914 novemberében előterjesztette a német hadvezetőségnek egy német mérnök találmányát, amely nem volt más, mint a tank. 1915 januáriusa elején a hadvezetőség kereken elutasította a találmányt és megmaradt ennél az álláspontjánál akkor is, a mikor Erzberger a parlament hadügyi bizottságában próbálkozott a terv keresztülvitelével.

Ludendorff maga, ismét túlszerényen egyetlen egy mondatban intézi el a kérdést:

—A tanképítés ideje nálunk még nem érkezett el.

Ennyi és nem több egy jottával sem arról a kérdéstről, amely aztán 1918 októberében odáig fejlődött, hogy e hó 2-ikán a legfőbb német hadvezetőség megbízásából megjelent a pártvezérek konferenciája előtt egy őrnagy és elmondotta, hogy

— néhány nap óta a helyzet gyökerében változott meg; így a legfőbb hadvezetőség kénytelen volt azt az irtózatot nehéz döntést hozni, — hogy kijelentse, hogy emberi számítás szerint nincs már semmi reményünk arra, hogy az ellenségre rákényszeríthessük a békét. E tragikus fordulatra nézve döntő volt első sorban a váratlan nagy tömegekben fellépő ellenséges tankek irtózatos száma s végkép eldöntötte a

helyzetet az utánpótlás kérdése; utolsó ember-tartalékainkat is elhasználtuk. Az ellenség az amerikaiak segítségével abban a helyzetben van, hogy hiányait pótolhassa. A háború folytatásáról tehát, mint kilátástalanról, le kell mondanunk. De nem szabad időt veszítenünk. Minden huszonnégy óra súlyosabbá teheti a helyzetet.

„Utolsó embertartalékjaink is elfogytak!”

1918 október 2-ikán tehát az amerikai veszedelmet is, az utolsó embertartalékok elfogyását is beismerte Ludendorff s főként beismerte a Tanksehreckent, amely oly nagy volt, hogy egyetlen tank elfogott egész divíziókat, a parancsnokságukkal együtt s főként a köderesztő tankok voltak a rémület felidézői, úgy, hogy végül is

— a hadsereg idegei felmondották a szolgálatot, a legénység nem állotta többé a tanktámadást, — mondja Ludendorff s egy szót sem hoz fel maga mellett mentségül, hogy a németek miért nem nyúltak maguk ehhez a fegyverhez, amikor már 1914 decemberében előttük feküdt az ötlet . . .

Gyilkos bombák és egyebek

Szóljunk-e még a fojtó gázbombákról, amelyekről Czernin méltán szól az emberi megvetés hangján; szóljunk-e arról, hogy a gázvetők fegyverét 1917 szeptember 20-ikán tőlünk tanulták el, Krausz tábornok tanúsága szerint. Szóljunk-e arról, hogy még 1918 augusztusában a német hadvezetőség „különösen hatékony gyújtóbombákat” akart Londonra és Párizsra hajigáltatni, amikor már igazán semmi komoly célja ennek a barbár rendszabálynak nem lehetett?

Ej, a fegyverek, amiket használtunk, csütörtököt mondtak s az egyetlen fegyver, amit nem használtunk fel, az végzett velünk.

Vájjon ki a felelős ezért az „orv tördőfésért”?

FEGYVEK, AMELY VISSZAFELE SÜLT EL

Az el nem sült fegyverek mellett, aztán az elsült, de sajnós ellenünk elsült fegyverek mellett volt a német hadvezetőségnek egy olyan fegyvere is, amely határozottan visszafelé sült el. — s ez a bolsevizmus életre keltése.

Erről a fegyverről igen érdekesen mondja el Karl Werkmann, IV. Károly utolsó titkárja, a néhai királynak a véleményét. 1920 februárius 22-ikén ugyanis bizonyos oldatról bizonyos államoknak bolsevizálását vetették fel tervül. — Ezzel szemben

— IV. Károly már 1917-ben ellensége volt a német hadvezetőség azon programjának, amely az orosz hadsereg: forradalmasítását tűzte ki céljául; az évek során aztán ez a véleménye nem változott meg: e taktika ellen az volt a kifogása, hogy erkölcsileg megvetendő s hogy a belőle kifolyó hosszan ható kár nem éri fel a pillanatnyi előnyt.

Amennyire érdekes az osztrák-magyar haderők volt főparancsnokának a német hadvezetőség bolsevizáló munkájáról való véleményét ma olvasnunk, annyira sajnálatos, hogy ezt a véleményét nem ismertük már régebben. Hiszen talán sok embert, akit 1919 márciusában elfogott a vörös örület, vissza lehetett volna tartami attól, ha tudta volna a leninizmusról, hogy annak semmi köze sincs, vagy csak utólagosan lett köze a szociális forradalomhoz, hanem hogy az tisztán és kereken Made in Germany és pedig a német hadvezetőség alkotása.

Krausz apánk ötlete

De még sajnálatosabb tény, hogy annak, a mit IV. Károly a német hadvezetőségénél rossz-

szallott 1917-ben, annak ugyancsak már 1917. elején nálunk is volt propagálója, és pedig nem a társadalom mélyeiben és nem is a polgári elemeik között, hanem hadseregünk élén. Isteni naivitással írja le Alfred Krause, ármádiánk egyik legtöbb sikerű hadvezére, 1917 februáriusáról az emlékirataiban:

— Ekkoriban azt ajánlottam, hogy propagandánkat főként két célra irányítsuk: a parasztok között való földosztásra és az Oroszországgal való különbekére, mint amely az egyetlen eszköz, hogy a földosztást el lehessen érni.

Az osztrák hadvezetés nem vette tekintetbe ezt a jó, de bolsevista tanácsot.

— Négy héttel utóbb azonban a németek már javában dolgoznak e két kitűzött cél értelmében, sokkal később aztán nálunk is kiadták az erre vonatkozó parancsokat.

Krausz apánk csodálkozik

Megható, amint aztán a. derék tábornok utóbb panaszkodik, hogy nem tud a kitűzött propaganda mozgató m urává lenni.

— Ukrajnában — mondja — a falusi nép csak is a földkérdés megoldására gondolt; mindenféle kormány jó volt neki, csak hozza az ajándékba a földkérdésnek az ő szájuk íze szerint való megoldást. Miután az ukrán kormány nem igen jutott az ígéreteken túl való helyzetbe, rövidesen elégedetlenség, sőt mozgalom is keletkezett a parasztok soraiban. Ilyen körülmények között ugyan könnyű szerrel akadtak a bolsevista, lázítók hívőkre és követőkre.

Nagyszerű! Előbb „felsőbb parancsra” mi magunk bolsevizáljuk az embereket s aztán panaszkodunk, hogy azok között tényleg akadnak a bolsevizmus hívői és követői! És hogyan képzelték el az urak: a földosztás és a béke, magyarul a bolsevizmus propagandája természetesen és derék hadvezetőink tervei szerint is, csakis a mi frontunkon keresztül mehetett át a túlsó oldalra; a lázító iratokat és

röpcédulákat a mi embereinknek kellett átjuttatniuk a túlsó lövészárkokba; hát hogyan képzelték el azt ezek a mi derék, de nyilván nagyon korlátolt uraink: vájjon ezeknek a céduláiknak az elolvasása nem fog egyúttal a mi embereinkre is visszahatni? Nem gondolták meg, hogy akkor, amikor, évek hosszú munkájával már teljesen elkészítették a fiatalkori Marx kommunista programjának azt a missing link-jét, azt a hiányzó előfeltételt, amelyen már csak egyedül múltott a kommunista program gyakorlati végrehajthatósága: t. i. a termelés szocializálásának és a fogyasztás kommunizálásának nehéz problémáját (amelyet az ipari üzemek militarizálásával és a jegyrendszerrel fényesen oldott meg a két központi hatalom vezetősége!), hogy tehát amikor felülről ennyire felszántották egy szociális forradalom alá a talajt, s aztán még ráadásul, bolsevista röpcédulák formájában, magot is hintettek belé — nem gondolták meg, hogy ennek a vetésnek ki kell kelnie, itt virágba kell szökkennie a forradalonnak?

Ámde ezek inkább csak többé-kevésbé jól fundált logikai következtetések, amelyek vádemelésre akkor érnek meg, ha tényleg sikerül a főbűnöst megtalálnunk, ha tényleg vannak komoly bizonyítékok arra, hogy a bolsevizmust a német hadvezetőség szülte a világra.

Akik elszólták magukat . . .

A német háborús emlékiratok — akár jobbról, akár balról —, csak itt-ott igen óvatos célzásokat tesznek eme a kérdésre; inkább csak elszólják magukat, ami érthető is, ha az irtózatos világhistóriai felelősséget nézzük, amely — a bolsevizmus német eredetének igazolása esetén — ráhárul a németiségre, ráhárul a német hadvezér-félistenekre.

Az első nyomra Erzberger Mátyásnak, a német klerikálisok vezérének emlékirataiban bukantunk, Ismerteti a breszlitowszki békekötés

idejéről ismert Hoffmann tábornoknak 1918 augusztusában kialakult véleményét a bolsevizmusról.

— A bolsevizmus szelleme ragályosan terjed a legénységünk soraiban; a fegyelem meglazult; megvásárolhatóság és korrupció vert a német csapatok között is gyökeret . . . Németország semmi körülmények között nem dolgozhatik továbbra is együtt a bolsevistákkal, mert különben olyan helyzetbe sodródunk, a melyben „császári német tábornokoknak kell majd az orosz forradalommal kezét fogva a monarchia elve ellen” felvonulniuk . . . Én (Erzberger) megerősítettem ezt a nézetét; a legnagyobb hiba az, hogy Németország a breszt-litowszki pótszerződésben a bolsevistáknak azt az engedményt tette, hogy elismeri a magántulajdon megszüntetésének tényét; az ilyen hiba történelmileg végtelen súlyosan bosszulja meg magát; valamennyi nagyhatalom tiltakozott a magántulajdon megszüntetése ellen; Németország viszont elfogadja azt hatmilliárd aranyárka végkielégítés júdásbéréért.

Niebelungentreue

Ebben a memoár-részletben néhány dolgot külön is szóvá kell tennünk. Az egyik, hogy a bolsevizmus szelleme már 1918 augusztusában megroncsolta a hadsereget, tehát olyan időpontban, amikor „hátról” még halálos csend volt, amikor még örült cenzúra és polícia ülte meg a lelkeket „odahaza”, vagyis amikor tehát „hátról való tördőfésről” még szó sem lehetett. A másik tény, amely e sorokból kiviláglik, hogy ezt az összeomlást a német fronton mutatja ki egy német tábornok, hogy tehát így nem igaz, hogy a német összeomlást csak a Monarchia hadseregének felbomlása okozta: felbomlott volna az magától is. A harmadik megjegyzésünk az, hogy Hoffmann tábornok kitűnő intuícióval látta előre azt a lehetőséget, hogy császári tábornokok kezét fogva haladnak

együtt a bolsevistákkal: évek óta megfigyelhetjük, hogy a német nacionalisták, Ludendorff vezetése alatt, hogyan dolgoznak a kommunistákkal kéz a kézbe, valahányszor csak arról van szó, hogy a baloldali polgárság és a mérsékelt szocializmus középkormányát meg lehessen buktatni. S végül a negyedik megjegyzésünk a bresztlitowszki pótszerződésre vonatkozik: ez a szerződés tudvalevőleg a németek és az oroszok között titokban kötött, a Monarchia, a bolgárok és a törökök háta mögött, — azok tudta, nélkül s az, egyetlen effektív célja az volt, hogy ama bizonyos hatmilliárd arany-márkát szegezze meg Németország számára.

— Wien — mondja Erzberger — kannte den Inhalt des Vertrages überhaupt nicht, ebenso nicht Bulgarien; beide Regierungen waren wenig erfreut, als sie erfuhren, daiss Deutschland sechs Milliarden ein Mark von Russland erhalte.

Törökország kárára pedig még az is benn volt a szerződésben, hogy Németország nem fogja török szövetségésének megengedni, hogy a bakui petroliumforrásokig nyomuljon előre. Talaat-pasa ezt a részletet aztán megtudta az oroszoktól és „dühösen, mint egy bika” Berlinbe rontott s ott skandalumot csinált a titkos pótszerződés miatt.

A bolgár kiugrás okai

Ennek a perfidiának a történetét lejjebb kellett akasztanunk azok számára, akik a német Niebelungentreue legendája alapján folyton szemrehányásokat tesznek — a mi politikusaink soraiból — a Sixtus-levelek, meg az 1918 októberi különbéke-ajánlat, meg a Mackensen-ügy miatt (amelyre különben még részletesen rátérünk). És azért is rá kellett erre a dologra mutatnunk, mert a bolgár kiugrás históriájában nagy szerepet játszott ez a bresztlitowsziki perfidia és azonkívül a könyörtelen német diktatúra a bolgár etapterületen (amelyre szintén

külön kell majd rátérnünk). Ha igaz az, hogy a bolgár fronttörés 1918 október 1-én, volt a központi hatalmak katonai összeomlásának a közvetlen kezdete, akkor ebben első sorban a német katonai politika perfídiája és erőszakossága a bűnös, amely a bolgárokat egyenesen az entente karjaiba kergette.

Ezúttal azonban folytassuk tovább a bolsevizmus német genezisének a kutatását,

Erzberger írásából inkább csak annyi világított ki, hogy a német politikai vezetőség (közelebbről itt még nem állapítható meg: külügyi vagy pedig hadügyi-e) a tolerari posse hibájába esett a bolsevizmussal szemben s legfeljebb csak az együttműködés tényében villan ki valamelyes súlyosabb felelősségérzés.

Gróf és bolsivezér intim kettőse

Helfferich, a német nacionalista frontnak egyik volt vezérémbere már valamivel részletesebben foglalkozik a német politikának ezzel a veszedelmes varázsszeprű játékával.

— A moszkvai német diplomáciai képviselő — írja az emlékirataiban — gróf Mirbach leigylkolásában akarta azt a fontos alkalmat megragadni, hogy bennünket a bolsevizmussal való mégis csak tarthatatlan összeköttetésünk-ből ki szabadítson s hogy utat nyisson számunkra a nem-bolsevista oroszokkal való meg egyezés egységes politikájához. Ezt a politikát Berlinben nem óhajtották megérteni.

Majd máshelyütt közelebbről pedzi azokat a német köröket, amelyek — szerinte — a bolsevizmussal kacérkodtak.

— Bizonyos, a német külügyi hivatalban nagy befolyással rendelkező embereknek meg volt az a nyilvánvaló törekvésük, hogy a bolsevista kormányzattal bensőségesen (intim) együtt dolgozzanak.

Sőt egy helyütt meg is nevezi ezeknek az uraknak egyikét Helfferich:

— Gróf Harry Keszler, aki Joffe úrral intim viszonyt tartott fenn . . .

Utóbb még világosabb szavakkal is megismétli a vádját:

— A bolsevista kormánynak legerősebb támasza abban a kritikus időpontban, mégha öntudatlanul és szándékán kívül is — a német kormány voát. Már azt a tényt is, hogy n. német kormány a bolsevistákkal megkötötte a békeszerződést és a diplomáciai viszonyt velük újra felvette, Oroszország nem-bolsevista köreiben a bolsevista-uralom erkölcsi támogatásául fogták fel. A berlini politikának az a nyilvánvaló törekvése, hogy Nagy Oroszországban lojlálsán együtt dolgozzék a bolsevistákkal s az a könnyelműség, amelylyel bizonyos német publicisták amellet kardoskodtak, hogy Német ország iparkodjék a bolsevizmus istápolásával az orosz birodalmat végiképp szétrombolni és tehetetlenné tenni, mindez Oroszországban azt az önmagában véve helyit nem álló gondolatot publicisták amellet kardoskodtak, hogy Németországnak eltökélt szándéka a bolsevista uralmat Nagyorszországnban fentartania, hogy ilyen úton-módon számolhasson le végkép Oroszország erőforrásaival. Az orosz körökben ezt a politikáit Németország legsajátabb érdekében is veszedelmesnek tartották; mert ott eleve láttáik e politika következményét: hogy a bolsevizmus előbb-utóbb önönmagunk ellen fog fordulni — ezt az, intelmet én rövid moszkvai tartózkodásom idején több ízben és nyomatékosan kaptam orosz részről; de a bolsevizmusnak német részről való támogatását aztán végül is olybá vették, mintha befejezett tényről lenne szó, amely nyomasztó súlylyal nehezedett miniden oroszországi belső felkelés tervére.

Helfferich contra Ludendorff

Helfferich azonban nemcsak a bolsevista-ellenes oroszok részéről kapott ilyen előrelátó figyelmeztetést.

— Maguk a bolsevikiek ezután is, csak úgy, mint eddig, immár alig túlkínálható nyíltsággal hirdették — velem személyesen szemben is — azt a szándékukat, hogy Németországot minden eszközzel forradalmosítsák.

Pedig, ha a német hadvezetőség csak egy kicsit is akarta volna, csak egy kicsit kevésbé perfid játékot űzött volna, csak egy kicsit előbbrelátó lett volna, — az akkori helyzetben még nagyon könnyűszerrel végezhetett volna a vizet hordó varázs-seprűvel.

— Az adott esetben — mondja Helfferich — elegendő lett volna haderőinknek a bolsevista csapatoktól majdnem teljesen kiűrtett szentpétervári környéken egy demonstrációs felvonulása, hogy a bolsevisták bukását megpecsételje.

Ámde úgy a német hadvezetőség, mint a civil kormányzat — akkor még érthetetlen, mert megvilágítatlan okokból — vonakodott a bolsevistákkal szakítani. A német külügyi államtitkár, Herr von Hintze azt erősítette, hogy a bolsevistákkal fenn kell tartani a jó viszonyt. — A jó viszonynak ex a fentartása — folytatja Helfferich — odáig ment, hogy a Küiügyi Hivatal a német tudósítóknak az oroszországi állapotokról és a bolsevizmus valódi arculatjáról küldött jelentéseit egyszerűen elsülyesztette és elnémította.

A bummerang-vád

Íme, így fest a „destruktív sajtó” ellen emelt legfőbb vádpont pörére vetköztetve és pedig pörére vetköztetve egy minden gyanún felül álló, mint német nacionalista vezérember által! Tessék elgondolni, hogy az egész német, osztrák és magyar sajtó oroszországi hírszolgálatát a német sajtóhadiszállás látta el, amelynek vezetése elsülyesztette és elnémította azokat a tudósításokat, amelyek igazi fényt vetettek volna a bolsevizmus valódi mivoltára. Viszont más részről a német, meg az osztrák-magyar

sajtóhadiszállás elrendelte, hogy az orosz dolgokkal foglalkozni kell; rossz híreket arról közölni nem volt szabad: tessék, itt van a hivatalos úton, katonai eszközökkel kierőszakolt sajtótöbéli destrukció, amely ellen pedig mostanában éppen katonai részről annyi szemrehányás hangzott fel. Ezek a bummerang-vádak, amelyek vissza röpülnek annak a fejéhez, aki könnyelműen és hozzáértés nélkül dobja ki azokat a világba.

Helfferrich, a német háborús politikának ez a vezérkolomposa tisztán látja ezt a sajtóhelyzetet, mert az 1918 augusztus 30-ikán, a német kancellárhoz benyújtott — vádiratnak is beillő — lemondási kérvényében ugyanerre az elhibázott külügyi politikára vezeti vissza

— azokat a rendszeresen szépítő leírásokat, amelyeket a német sajtó, a gyalázatosságaiban még a jakobinusokat is megszégyenítő bolsevista uralomról közölt.

A berlini divat útjai

A német háborús politika mind szorosabb köteléssel fűződött a proletárok diktatúrájához.

— A tényleges helyzet csökönös félreismerésből következőleg — mondja tovább Helfferrich — a német politika átsegítette a bolsevizmust annaik legsúlyosabb krízisében. Oroszországban mindenki úgy látta, hogy a német kormány a maga moszkvai képviselőjét, gróf Mirbachot feláldozta a bolsevizumussal való cimboráskodásának oltárán. Az ingadozó szovjetkormánynak ez a vélelem hatalmas támogatásul szolgált s a nem-bolsevisták táborában minden reménységet agyontiport.

Berlinben magában, a hivatalos körökben is, a bolsevizmus lett a dernier cri.

— ...Az orosz képviselőlet tagjaival szemben idáig még uralkodott társadalmi tartózkodással most már szakítottak; Joffe urat reggeliken és ebédeken ünnepelték.

Csodálatos, hogy azok a németbarát-körök, a

kik nálunk ma olyan hangosak a forradalomért való bosszú hirdetésében, — akkor miért nem emeltek fel tiltakozó szavukat ép oly hangosan a német hivatalos köröknek a bolsevista forradalommal való fraternizálása miatt! Ezek az urak akkor is képviselők, jórészben az uralmon levő munkapárt oszlopai, miniszterek vagy egyéb osztrák-magyar magasrangú közfunktionáriusok voltak; a hangjuk bizonyára súlylyal esett volna latba. De akkor egy mukot sem szóltak, sőt ellenkezőleg: Trotzki agitációs cikkeit közölték és olvasták-élvezték a munkapárt havi folyó iratában!

A legsúlyosabb vád.

A bűvészinás seprűje pedig ezenközben mind kísértetiesebb rohanással hozta a vörös áradatot.

— Csak röviddel a berlini forradalom kitörése előtt — folytatja Helfferich, — amikor az orosz kurírpostyásznak egyik, forradalmi kiáltványokkal és röpiratokkal teli ládája a Friedriehstrassei pályaudvar fölvonóján leesett és kinyílt, csak ekkor sikerült Joffe urat leleplezni és a szovjetkormányval való viszonyunkat megszakítani. Megkértünk. Ma már tudjuk, hogy tényleg a berlini orosz követség épületében a lojális Joffe úr megtett mindent, amivel a német forradalmat előkészíthette és megszervezhette; tudjuk, hogy a mi független szocialistáink és spartakisztáink innen kaptak jótanácsot, útmutatást és pénzt; tudjuk, hogy ebben az épületben a nap bármely órájában, tapasztalt orosz agitátorok és összeesküvők állottak rendelkezésre készen. A német kormánynak vak és érthetetlenül rövidlátó türelme következtében szívárgott így a bolsevista mérég, amely utóbb aranyira végzetesen kihatott a magunk összeomlására, az orosz szövetség útján tervszerűen a német nép testébe.

Karl Helfferichet igazán nem lehet a destrukció vádjának nálunk divatozó formájával

illetni. Ezért, ha a bolsevizmusnak a központi hatalmak területén való beszivárgásáért s ezzel együtt az összeomlásért Helfferich a háborús német kormányokat — többet között tehát Michaelis kancellárt, Ludendorff iskolatársát, aki ebbeli érdemei elismerésül lett Ludendorff jóvoltából kancellárrá — illeti váddal, semmi okunk, hogy e vád jogosult voltát kétségbevonjuk.

Egy szerény közbevetés

Ámde akkor engedtessek meg itt egy szerény és halk közbevetés.

Károlyi Mihály egyéniségéről és politikájáról kinek-kinek meg lehet a maga véleménye és meggyőződése. De a történelmi igazság nevében azt a legfőbb vádpontot, amelyet vele szemben az állam jogi képviselője emel, hogy t. i. átadta a bolsevistáknak a hatalmat, már most illenék bizonyos fokig revideálni.

Először is: formálisan, névalírással — a mint ez állítattott — nem adta át az uralmat. Mert, amint ez időközben hiánytalanul kiderült, Károlyi nem írta alá a nevét ama bizonyos „átadási okiratnak”, azt mások írták oda és Károlyi csupán a Tisza-pörben halálra ítélt Kéri Pál helyzetét nem akarta még azzal is súlyosítani, hogy akkor nyomban nyilatkozzék erről az alá írásról.

Ennyit a kérdés formai részéhez.

A trójai faló históriája

A kérdés lényegében pedig a bolsevizmus felülkerekedésében — íme — egészen más vádlatok szerepelnek, mint Károlyi Mihály. Bűnös első sorban a német háborús kormányzat, mely a propagandairatokkal terhes trójai falovat nemcsupán beengedte, hanem hatmilliárd arany márkáért valósággal becsalogatta a központi hatalmak területére s ezzel itt tág utat nyitott a bolsevista propagandának. Felelősek továbbá azok a katonai vezetőségek, amelyek a saját embereink útján bolsevizáltatták az orosz

frontot és nem gondolták meg-, hogy ezzel a ragályt a mi embereinkre is kiterjesztik. Aztán még egy sor apróbb felelősségen kívül (aminő pl. a bolsevizmus elleni karantének és internálások elrendelése is volt), felelősek főként az entente fékevesztett militarizmusának Magyarországra küldött kis tábornokai, őrnagyjai és egyéb basái, akik a folytonos szerződésszegéssel a kétségbeesésbe hajszolták a magyarságot.

Ezeket mind felelőssé lehet a magyarországi bolsevizmusért tenni, de nem Károlyi Mihályt, aki a világháború bűneinek, irtózatos özönvízével szemben ki állott az utolsó, még ki nem szakadt gátra és Tisza István végső, kétségbeesett ünnepélyes felhívására, menteni próbált, amit még lehetett.

A Thermopylae esettjei nem: vádat, hanem emléket érdemiének.

AMIKOR A HÓHÉRT AKASZTJÁK...

Nyomon követtük eddig azokat az adatokat, amelyek a bolsevizmus apaságának a bűnében főként a német polgári főhatóságokat tartották ludasaknak. Csupán itt-ott villant egy-egy apró fénycsóva aura a lehetőségre, hogy talán, a katonai hatóságoknak is lehet valamely része ebben az örületben. Hoffmann tábornok szava a bolsevistákkal kezét fogó tábornokokról, Helferich vádja, hogy a hadvezetőség nem vonult Szentpétervár ellen, holott könnyen tehetett volna, Erzberger egy-egy odavetett szava, Krausa „apánk” ötlete s végül IV. Károlynak Werkmann által idézett ítélete csakúgy szörmentén érintette ezt a kérdést: hiszen örületnek is szörnyű lenne elképzelni, hogy a német császár tisztjeinek valamelyes közül is lehessen Oroszország véreskező diktátoraival, vagy hogy éppen...

A bismarcki példa

Nos, ez az éppen, ez, a rémületes és hihetetlen gaztett a civilizált világgal szemben, a bolsevizmus felidézése: éppen a német főhadiszállás műve volt, amely isten, császár és hazaszavával szüntelen az ajkán, megteremtette a vörös rémet, orgyilkosokat csempészett az orosz határok közé, s ezzel szülőatyjává lett annak az irtózatos ragálynak, amelynek azóta annyi millió ember esett áldozatául. Bismarckék recipéje volt ez, akik már a porosz-francia háborúban sikerrel használták fel ezt a fegyvert: a francia, katonák frontja mögött kicsiholták a párisi kommünt, amelyben tudvalevőleg Clemenceau és Ugron Gábor is oly tevékeny részt vett; de miként II. Vilmos Németországa mindent átvett az I. Vilmos Németországtól, de mindent félreértett és hibásan, rossz percben

alkalmazott, úgy a kommün fegyverét is végzetes ügyetlenséggel vette a kezébe és — bár a célja: Oroszország leverése sikerült —, hosszú évekre kiható sebet ütött Németországon és szövetségesén, a szó szoros értelmében önmaga dőfte le hátulról orvul a frontjainkat és tönkretette Magyarországot.

Ludendorff önkéntelen vádjai

Ludendorff — a háború után írott emlékirataiban — persze már felismerte a végzetes bűnt s ezért, a nála nem, szokatlan, Delbrück tanár és Conrad báró által is megállapított módszerrel az igazság kitekerésével, iparkodik a felelősséget másra áthárítani. Ezenközben, azonban olyan értékes tényeket ejt el önkéntelenül magára a vád álladékára nézve, hogy ez okból foglalkoznunk kell az ő általa mondottakkal is.

A bolsevizmus dolgában ilyen nyilatkozatokat tesz a volt főkvártélymester:

— A kormány maga, bárha erélyesen lépett fel a sztrájkokkal szemben, azokban épp oly kevésbé ismerte fel az idők jelét, mint 1917 őszén a tengerészeti mozgalmakban. Ama napokban döntően alátámogatták a németországi forradalom ügyét. Reinickendorfban ezidőtájt alakították meg; mint erről most szereztem tudomást, Németország első munkás- és katonatanácsát.

Mi pedig őszinte nagy sajnálatunkra csak most értesülünk arról, hogy 1917 őszén már Németországban a tengerészek forrongtak és katonaszovjetek alakultak. Talán, ha a korlátozott agyú cenzúra nem nyomta volna el ezeket a híreket, meg azokat, amelyek az orosz rémségekről érkeztek be, talán akkor a polgári osztály, meg a munkásság túlnyomó józan része idejében felfigyelt volna s idejében kereshette volna a védekezés útjait. Így azonban — a cenzúra jóvoltából — vakul rohant bele a vörös veszedelembe, mert azt se tudta, hogy mi az.

Kordon a gondolatok ellen

1918 október 17-ikén (tehát azon a napon, a mikor Tisza István azt az emlékezetes beszédjét tartotta a háború elvesztéséről a magyar parlamentben, amely beszéd következtében — Boroévics és más kifogástalan tanúk megállapítása szerint — frontjaink felbomlottak) Ludendorff egy koronatanácson vett részt.

— Hoffmann tábornok és én — mondja Ludendorff hipokrita (Szemforgatás kísérletében — a bolsevizmus veszedelmét igen nagyra jellemeztük és kijelentettük; hogy határkordonra van szükség. úgy látszott, hogy a kormány, — mint ilyen, nem szándékozik a bolsevizmussal szemben semminő elvi álláspontot elfoglalni. Ezúttal sem nyilatkozott tisztán és határozottan. Elnézte, hogy Joffe úr Berlinben hogyan osztogatja a pénzeket és az iratokat és hogy készíti elő a forradalmat.

Megható, hogy a német nagyvezérkar mindenható főnöke, két héttel a forradalom kitörése előtt, határozat felállítását indítványozza a bolsevista eszmei áramlatokkal szemben. Szinte elképzelhetetlenül sötét köd ülte meg ezt az agyvelőt!

Fontosabb azonban Ludendorffnak az itt következő leleplezése, mert ez az első eset, hogy egy hivatalos egyén bevallja a 20. század legnagyobb örületét: Leninnek a német császári kormány által való felbujtását.

— Leninnek Oroszországba való kiküldetésével a mi kormányunk külön felelősséget is vállalt magáira. Katonailag ez az utazás indokolt volt, Oroszországnak el kellett buknia. A mi kormányunknak azonban arra kellett volna ügyelnie, nehogy mi is vele együtt bukjunk.

A háború legnagyobb gazsága

Ezzel a pár sorral, bárminő ravaszul szerkesztette is meg azokat és bármennyire igyekszik is a felelősséget, a polgári kormányra át-

hárítani, nyíltan bevallja, hogy Lenin kiküldetése a német katonaság műve volt, s ezzel az újkor legbecstelenebb, legbutább, legvéresebb gaztettéért való felelősséget isten-világ előtt kénytelen elvállalni.

A II. Vilmos német császár és porosz király öfelsége legmagasabb égisze alatt véghezvitt ez a merénylet volt az oka az orosz dinasztia, tehát II. Vilmos rokonai kiirtásának, ez volt az oka annyi orosz arisztokrata és polgári család földönfutóvá tételének; ez volt az oka a központi hatalmaik frontjai összeroppanásának; ez volt az oka a dinasztikus elv felborulásának egész Európában; és ez volt az oka Magyarország kipusztításának.

És most tapsolnak azok, akik ötvenegy hónapon keresztül lelkendeztek a német barátságért, akik önkívületben táncoló dervisek módjára örjöngtek, valahányszor II. Vilmosnak, vagy valamelyik németnek egy-egy Kraftausdruckját hallhatták . . .

További bizonyítékok

Aki azonban, Ludendorff vallomása dacára még mindig kételkednek ebben a megengedjük, majdnem hihetetlen merényletben az emberiség ellen, annak a számára részletesebb feleletet ad egy olyan könyv, amely — röviddel a német nyelven való megjelenése után már — sajtóságosan majdnem teljesen eltűnt a forgalomból, holott — a háborús időkről és Svájcra lévén szó, ahol a német kiadás megjelent — belőle egy-két példánynál több alig kerülhetett át a rendes kereskedői forgalom útján a német határokon.

Nyilván voltak emberek, akiknek nagyon érdekükben állott, hogy ez a könyv ne kerüljön a központi hatalmak népeinek kezébe. A könyv adatainak legnagyobb részét ma már igazolja készben Hoffmann generálisnak 1921 januárius 1-én adott világszenzációjú intervjua és az azóta közzétett adatai (amelyeknek folytatását ugyan a német nacionalisták ismert közbelépé-

sére Hoffmann tábornok nagyon letompította); aztán Ed. Bemsteinnek a Vorwärts 1921 januáriusi számaiban közölt leleplezései, valamint Kerenszkinek sürgönye, amelyet 1921 januárius 26-án küldött a Vorwärts szerkesztőségének.

Egy a forgalomból eltűnt könyv

A németek háborúspárti vezetőinek az orosz bolsevistákkal való bűnös szövetkezéséről ugyanis az első hiteles, de annál megdöbbentőbb adatokat a Budapesten is ismert amerikai újságíró, George Creel megbízásából dolgozó Edgar Sisson közölte. Sisson és az amerikai Committee of Public Information kiküldöttje: Guy Cretwell Smith az 1917-ről 1918-ra hajló telet Oroszországban töltötték, hogy a német-orosz bolsevista összeesküvés dokumentumait felkutassák. Az amerikai kormány e két kiküldöttjének munkája elképzelhetetlen perfidiáról rántotta le a leplet; hajmeresztő elgondolnunk, hogy a német nagy vezérkar minő könnyelműséggel játszott a bolsevizmus veszedelmes tüzeivel.

A két megbízott jelentését az amerikai kormány elébb angolul, majd pár héttel utóbb Svájcban németül is kiadta; a legkompromittálabb iratok egy része fényképes másolatban is megjelenít. Creel kérésére pedig az amerikai kormány az egész dossiért az amerikai Historical Societynek egy vizsgálóbizottsága elé terjesztette az okmányok valódiságának igazolására. A dokumentum-gyűjtemény ennek a bizottságnak a véleményével együtt jelent meg. Ebből a könyvből vesszük az itt következő adatokat.

A marnei ütközet után a vezető német körök s így elsősorban a Deutsche Bank és a német nehézipari vállalatok tisztában voltak nyomban, hogy katonailag a háború — Franciaország megrohanásával — többé nem nyerhető meg; viszont kelet felől fekete fergeteg volt felvonulóban, az orosz gőzhenger, amelynek

megtörése· elsőrendűen sürgős feladattá vált. Ezidőtájt a G. G. S. (Grosser Generalstab) még nem merte önmagát kompromittálni s ezért a bolsevistákkal való összeköttetéseit — nem úgy, mint később — egyelőre csak közvetítőkkal, strohmannok útján bonyolította le.

Már 1914 november 2-án

Sisson jelentésének 57. számú dokumentuma közli, hogy a német Birodalmi Bank 1914 novemberi 2-iki körlevele értelmében a svéd Nya Banken, a Deutsche Disconto Gesellschaft és a Deutsche Bank révén utasítást és megfelelő utalványozást kapott arra a célra, hogy Lunacsarszkijnak, a későbbi közoktatásügyi népbiztosnak pénzt adjanak ki, azzal a feltétlen kikötéssel — on the one absolute condition —, hogy Lunacsarszkijék forradalmi agitációjukat a fronton működő orosz csapatok között végezzék.

Szeri-száma nincs azutáni azoknak a dokumentumoknak, amelyek a német nehéziparnak és a militaristáknak a bolsevistákkal való további összeköttetéseit bizonyítják.

„Árulás”

A Birodalmi Bank 7433 sz., 1917 március 2-án kelt átirata közölte a német bankok összes svéd képviselőivel, hogy az orosz „békepropaganda” érdekében Lenin, Trotszkij, Zinowjew, Kamenew és mások javára számlát nyitott német bankoknak svéd, norvég és svájci fiókjainál. Előírja, hogy a felsorolt „békepropagandisták” követeléseit, ha az előírt aláírásokkal vannak ellátva, haladéktalanul ki kell fizetni. A bolsevisták utóbb, amikor hatalomra kerültek, természetesen sűrűn sürgősen el akarták volna híveik elől ennek az erkölcstelen üzelmüknek a bizonyítékait tüntetni. Az orosz külügyi hivatal egy 1917 november 16-iki jelentése közli Leninnel, a népbiztosok tanácsának elnökével, hogy a kapott utasítás szerint — az utasítást a népbiztosok tanácsának konferenciája: Lenin, Trotsz-

kij, Podvovszky, Dybenko és Volodarszkij adta ki — eltávolították a régi igazságügyminiszterium „Árulás” feliratú dossierjából a Német Birodalmi Banknak fent ismertetett 1917. március 2-iki 7433.SZ. utalványát.

Az orosz- szovjet külügyi hivatala azonban, úgy látszik, nem felelt meg lelkiismeretesen, a kapott parancsnak; mért a Gr. G. S., amelyre nyilván igen kellemetlenné lehetett a német nép előtt is, ha kiderül a bolsevistákkal való kapcsolata, 1918 februárius 12-ikén egy Leninhez, mint a népbiztosok tanácsának elnökéhez intézett átiratában, rosszállását fejezi ki afelett, hogy nem tett a kellő időben lépéseket ennek a kompromittáló bankutalványinak a megsemmisítésére, mert — az amerikai könyvből: fakszimilben közölt levél szerint — az eredeti okmány egyik példányát egy orosz név alatt szolgáló német tisztnél megtalálták.

Zsebpénzek

A júdáspénzek osztogatása pedig — a német nép zsebének terhére — ezenközben vígan folyt tovább. 1917 június 15-ikén Genfben fizet ki a Deutsche Bank 82,000 frankot „maximalista-szocialista” (értsd: bolsevista) röpiratok kiadásáért. 1917 június 18-ikán 315,000 márkát utalnak át a németek Kjöbenhavnból Lenin számára a Disconto Gesellschaft terhére. 1917 szeptember, 21-ikén a „Rheinisch-Westfalisches Syndikat”, vagyis a német nehézipari érdekeltség számlát nyit a Wardburg-bankháznál „Trotzkij elvtárs vállalkozása részére. 1917 október 2-ikán aztán Trotszkij utasítására ugyancsak a nehézipari szindikátus és a német kormány terhére 400,000 svéd koronát fizetnek ki Sonja elvtársnak, Lenin utasítására és a stockholmi német követ jóváhagyásával pedig passzusokat és 207,000 márkát adnak át Lenin egy másik bizalmi emberének.

Közben — leplombált kocsiban — tényleg sikerült a német nagy vezérkarnak Lenint Orosz-

országba becsempésznie, Troztkij is eltűnt Var-sóból s a bécsi Holle Warten bírt kis hónapos szobájából; Kerenszkyék alól kirántották a gyékényt s a bolsevista rendszer lett úrrá Oroszországban.

Aminő perfid volt maga ez az egész szövetkezés, annyira kevésbé zsványbecsületnek bizonyult aztán — természetesen — a G. G. S. cinkostársa, az orosz bolsevizmus is. Az összeköttetés ugyan mind intimebbe leplezetlenebb lesz közöttük; de Leninek «Wen. egyre több a paniasz; viszont a G. G. S. is mind több és több kö vetéléssel lép fel a júdáspénzzel lefizetett pajtással szemben — egészen a hatmilliárd anonim árkáig.

A szemérmes G. G. S.

Már 1918 januárus 8-ikán kénytelen a Német Birodalmi Bank az orosz külügyi népbiztos útján Menisinszkij pénzügyi népbiztoshoz a következő figyelmeztetést küldeni:

— Birodalmi Bank, 2. sz. 1918 januárus 8.

Nagyon titkos.

A külügyi népbiztosságnak.

Stockholmból ma értesülök, hogy ötven millió rubel utaltatott ki aranyban, ami a népbiztosok rendelkezésére bocsátandó. Ezt az összeget a vörös gárda és az agitátorok támogatásának költségeire bocsátottuk az orosz kormány rendelkezésére. A császári kormány szükségesnek tartja a népbiztosok szovjetjét arra figyelmeztetni, hogy országukban a propagandát fokozni ok kell, mert a fennálló orosz kormány ellen Déloroszország és Szibéria részéről megnyilvánuló ellenséges állásfoglalás a német kormányt nyugtalanítja. — Nagyon fontos, hogy az egységes kormányzat megszervezése érdekében mindenüvé tapasztalt agitátorokat küldjenek ki.

A Birodalmi Bank képviselője:

G. von Schantz

Ha eddigelé bizonyos megérthető szemérem-érzetből a német katonai vezetőség nem tárgyalt közvetlenül a saját neve alatt a bolsevistákkal, hanem a bankokat használta fel a közvetítésre, rövidesen már ezt a maszkot is leveti s ezentúl a dokumentumok egész sora foglalkozik a német vezérkar olyan intézkedéseivel, amelyek német tiszteiket és altiszteket bocsátanak a vörös hadsereg rendelkezésére, viszont a vöröshadsereg tisztjeiből rendelnek ki képviselőket a német katonai főparancsnoksághoz.

Hamis passzusokat gyártanak egymás számára az entente-országokban teljesítendő kém- és agitátor-szolgálatra. Általában Leninek „ön-tudatos proletáruralma” a német militarizmus legaljasabb szolgálataira adta el magát.

Kalandos tervek

1918 januárius 10-ikén a Generalstab der Hochseeflotte Kielből dróttalan távirón utasítja a népbiztosok tanácsát, hogy több hajót engedjenek át a német vezérkar vladivosztoki ügynökei számára abból a célból, hogy „ügynököket, agitátorokat és romboló-ágenseket vigyenek ellenséges országokba a Csendes-Óceánon át.” Igen erélyes hangú utasítással követelik továbbá a németek három szétszedett tengeralattjárójának vasúton a Csendes-Óceánhoz való juttatását is. Együtt kémkednek aztán az entente petrográdi követségei körül. A németek utasítására Lenin intézkedik, hogy az olasz követség tervezett elutazása 24 órával elodáztassék: ez idő alatt kivizsgálják a követség diplomáciai poggyászát.

A német G. G. S. az orosz seregek parancsnokait a maga kénye-kedve szerint cseréli ki. Hoffmann tábornok, aki 1921 elején oly tagadhatatlan őszinteséggel, sőt cinizmussal vallotta be a német katonai és politikai vezetésnek a bolsevikekkel való közös pakliját, Trotskijjal és Jofféval tárgyalja meg 1918-ban s aztán Leninnel hajtja végre a parancsait. Amellett

folyvást becsapják egymást az urak: hol a német vezérek helyeznek el egy-egy ízben „tévedésből” orosz nacionalista agitátorokat a vörös hadseregben, hol meg Ukrajnában üzik a maguk apró kétszínű játékát, amikor Moszkvával szemben egy „ellenbolsevizmust” tenyésztenek ott ki.

Általában a fair play nem játszott túlnagy szerepet ebben a kampányban.

A német nehézipariak perfídiája

Von Schantz úr, a Birodalmi Bank képviselője más okiratot is intézett Leninhez, 1918 januárius 11-ikén. Ebben a fölöttébb udvarias hangú levélben közli Leninnek, hogy az orosz gazdasági életben érdekelt német ipari és kereskedelmi szövetségek bizonyos munkaprogramot tartalmazó emlékiratot adtak át neki, amelyet ezennel van szerencséje Lenin figyelmére ajánlania. (úgy látszik, ez az, amelyre Helfferich egyik panasza vonatkozik).

— Az orosz forradalomnak — mondja többiek között ez az erkölcstelen, brutális és cinikus írás — az orosz tőkéssekkel való konfliktusa egyáltalán nem érdekli a német ipari köröket mindaddig, amíg ez az összeütközés magát az ipart, mint olyat, nem érinti. Önök az orosz kapitalistákat leronthatják; olyan mértékben, amennyire önöknek csak tetszik, de semmi körülmények között nem lenne megengedhető, hogy magukat az orosz ipari vállalatokat is lerombolják.

Von Schanta úr e levelet ezúttal nemcsak, — mint a Birodalmi Bank, hanem egyúttal mint a berlini tőzsde képviselője is írta alá, nyilván, hogy annál nagyobb tekintélye legyen a szovjetek előtt.

1918 januárius 12-ikén — négy nappal a 8-án kiutalt ötvenmillió aranyrubel után — újabb öt millió aranyrubelt utal ki a Német Birodalmi Bank, ezúttal a német vezérkar számlájának a terhére (out of the credit of the General Staff) Kudhriasownak, aki többedmagával egyetem-

ben Japánban, folytatandó agitációval van megbízva.

— These persons should receive the agreed amounts) and should be dispatched to China to carry on an agitation against Japon — szól a Birodalmi Bank utasítása.

Az engedelmes Alraun

A nemet vezérkar mind snájdigabb hangon tárgyal az „önálló és független Tanácsköztársasággal”, — tehette, hiszen az ő szülötte volt ez az alnaun-lény.

1918 februárius 7-ikén például a következő mérges kis jegyzéket intézi a G. G. S. Trotzki népbiztoshoz:

— A külügyi népbiztosnak.

Kémoszatályunk egyik jelentéséből meggyőződünk arról, hogy önök megszegték azt az ígéretet, amit ön, Népbiztos úr, Breszt-litowszkbam személyesein tett arra nézve — hogy a német hadseregben nem fognak majd szocialista forradalmi propaganda-iratokat osztogatni, közölje velem, minő intézkedéseket szándékozik ereszen tenni.

A Zauberlehrling elkezdett dolgozni. Trotzki pedig száraz, de tagadhatatlan humorral odaírta az eredeti okirat margójára a maga megjegyzését:

— Majd beszélünk róla. L. T.

Népbiztosok a német vezérkar kegyéből

Páratlan farce-szá magasztosul végül ez a német-orosz, militarista-bolsevista komplott abban a dokumentumban, amely, úgy mondhatni, a koronája, nemcsak ennek a gyűjteménynek, hanem az egész német katonai mentalitásnak is. Nem kevesebbről van ugyanis ebben az 1918 januárius 12-ikén kelt írásműben szó, mint arról, hogy az orosz; proletárság egész forradalmi felépítményét, a népbiztosok tanácsát — személyek szerint is, a német nagy vezérkar a

maga ízlése és hajlandósága szerint válogatja, jelöli ki és „választja meg”. Íme:

— 1918 januárus 12.

A külügyi népbiztosnak.

A német vezérkar helyi kirendeltségének parancsára az információs iroda közölte velünk a központi végrehajtó bizottságba uiri választandó főjelöltek neveit és kvalitásait. Ennek alapján megparancsolta a vezérkar, hogy a következők megválasztatását sürgesük ki: Trotszkij, Lenin, Zinowjew, Kamenew, Joffe, Swerdlow, Lunacsarszkij, Kollontaj Fabricius Martow. Stechow, Golmann, Frunze, Lander, Milk, Sollers, Schuber, Goldberg A wanesow, Wolodarsikij, Preobnaszenszkij, Raszikolnikow, Stuchka, Paters és Neubut, — Kérem, közölje a vezérkar: kívánságát a tanács elnökével.

Agasfer, osztály főnök.

Henrich, adjutáns.

Ki a bűnös a magyarországi vörös terrorban?

Sok hozzá tenni valónk ehhez az okmánygyűjteményhez, amely önmagáért beszél, nincsen. — De annak illusztrálásául, hogy a német nagyvezérkarnak és a német kormánynak ez a bűnös manipulációja mit jelentett a középponti hatalmak frontjára és Magyarország bolsevizálására nézve, engedtesék meg, hogy egy 1918 június hó 9-ikén, tehát ötödfél hónappal az októberi fórra dalom előtt kelt rövid dokumentumot igtassuk ide:

— Honvéd kerületi parancsnokság Budapest.

11892. sz. eln. ko. 1918.

Összeesküvés a főváros ellen.

A

Magy. kir. 1. 29. honv. pzlj. 1. honv. huszár pszd. 1/40. és 9/140. honv. pótüteg ker. szak-

munkagyűjtőkeret Segédszolgálatos pótszá-
 zad 1. sz. npf. őrzészlóalj, Állomasparancs-
 nokság Kíspeszt, Wekerletelep parságoknak

Budapest.

Budapest, 1918 június hó 9-ikén.

Vett jelentés szerint állítólag a Törökbá-
 linton elhelyezett cs. és kir. 52. gy. e. orosz
 fogságból visszatért és bolsevik eszmékkel
 átítatott emberei egész Budapestre kiterjedő
 összeesküvést szóttek, mely szerint már a sze-
 repek is ki voltak osztva, kik, mit és hol
 rombolnak.

Ezen állítólagos bűnös szövetkezetnek a fő-
 város különböző helyein is volnának megbí-
 zottaik.

Utasítom a parancsnokságot, hogy legény-
 séget feltűnés nélkül ez irányban figyeltesse
 meg s esetleges észleleteit ide haladék nélkül
 jelentse.

Lukachich altb. (s. k.)

A magyarországi bolsevizmust rendszerint
 az októberi forradalom bűnlajstromára szok-
 ták felróni. Íme: klasszikus összefüggésben a
 bizonyíték sor arra nézve, hogy a magyarorszá-
 gi vörös terror okát, felidézőjét és bűnösét
 tisztán és kizárólag a német civil- és katonai
 diplomáciában kell keresnünk!

EIN KOMPLETTER UNSINN

Annak a hajmeresztő és korszakos örületnek, amelylyel a német politika a világra szülte a maga Alraun teremtményét, a bolsevizmust, az ősokei kissé tisztázatlanok. Annyit látni, hogy a katonai vezetők a civilekre, a polgári politikusok a had vezetőségre iparkodnak ennek a gáztettnek az ódiumát háritani; s az is világos az előadottak nyomán, hogy a német nehézipar, a német külügyminisztérium és Ludendorffék egyformán ludasok benne. Úgy látszik azonban, hogy a spiritus rector, tényleg olyan főrumnál keresendő, amely mind a hároim fölött áll, s a porosz patriarchális autokratizmusnál fogva mind a háromra „ellenállhatatlan kényszer” gyakorlott s ez II. Vilmos kritikátlan, impetuózus egyénisége, amely az — esetleg — másoktól kapott ötleteket falánkul felszívta magába, egyénítette és aztán ezekhez csökönyös önféjűséggel ragaszkodott, Ilyenkor aztán nem volt ellentmondás, nem lehetett másról szó, ez az „ő” terve vagy ötlete szinte rögeszmévé meredett benne (a háború után egyes pszichiáterek többek között az ilyen jelenségekből is iparkodtak II. Vilmos patológikus lelki állapotát kielemezni) és eltöltötte az egész lényét.

II. Vilmos: a forradalom kezdeményezője

Conrad beszéli az emlékirataiban; hogy a Monarchia had vezetőségénél szóba került az adriai flotta aktivitásának kérdése; de Haus tengernagy, bizonyos hadászati okokból ellene volt annak, hogy a flotta kifusson Pólából. A német császár szintén nagyon szerette volna flottánknak ezt a romantikus nekilendülését, —

mire a Monarchia hadvezetősége megbízta a német hadvezetőségnél bennünket képviselő Stürgkh tábornokot, hogy adja elő II. Vilmosnak az osztrák-magyar hadvezetőség megmondolását e terv ellen

— Elő akartam adni ellenvetéseimet — írja Stürgkh tábornok Conradhoz intézett jelentésében, — de öfelsege nem hagyott szóhoz jutni. — Nyomban arról kezdett beszélni, hogy mit kell Lengyelországgal és Ukrajnával csinálnunk; proklamációkkal, emisszionáriusokkal és pénzzel forradalmat kell ott szítanunk . . .

Íme: a közös gyökere a német nehézipar, a német külügy és a német hadvezetőség merényletének az emberiség ellen, — II. Vilmos, mint a bolsevizmus megalapítója ősoka. S ami a legszomorítóbb, hogy az egész német birodalomban nem akadt egyetlen kemény gerincű, messzebbre látó ember, aki nem!-et miért volna mondani uralkodójának fantasztikus és önmagunk ellen gyilkos ötletével szemben!

Előre kellett ezt bocsátanunk, hogy érthetővé váljék, mennyire úrrá lehetett ennek az egy emberinek a szelleme az egész német háborús politikáin, mennyire befolyásolta még az ő „föltehető véleménye” is az egész német civil és katonai apparátust, még akkor is, amikor de facto már ő került a Ludendorffék behatása alá. El kell olvasni Zedlitzsch grófnak, II. Vilmos hosszú éveken át volt udvarmesterének az emlékiratait, hogy ebbe a bizantinus légkörbe bele lássunk és megértsük, mennyire iparkodtak a német birodalomnak még a legbatalmasabbjai is olyan terveiket, eszméket, vezető okorokat öfelsege elé terjeszteni, amelyekről már eleve feltehették, hogy az ő egyéniségéhez vannak szabva, megtetszenek neki.

Nur feste druff

II. Vilmosnak ebből az alapján; autarchikus, ellentmondást el nem bíró, tyrannus-leányból folyt az, hogy a kölcsönös befolyások-

soknak egy légüres tere támadt a háború legfőbb vezetésében: a császár „óporosz” nur-feste-druff! — egyénisége ráhatott a tanácsadóira, ezek viszont — megszokott „óporosz” szervilizmusból (amelynek II. Vilmos alatt újra a II. Frigyes patriarchális nádpcájája és a Büttel lett az ideálja) — csak olyat mertek tanácsolni, amiről eleve tudták, hogy a császárnak tetszeni fog; ez a circulus vitiosus vált a középponti hatalmak háborús politikájának megölő betűjévé.

Így támadt a legsúlyosabb stratégia hibáinak egész sora, amelyek kiheverhetetlen sebeket ütöttek a küzdő néptesten.

A junkerekért!

Elsősorban ennek köszönhető a marnei csatavesztés. Ha akkor és ott a németeknek még 150 ezer emberük van, akkor ki tudták volna frontjukat a tengerpartig nyújtani, nem került volna sor a franciák önkéntelen bekerítő mozdulatára és a Kluck-hadsereg visszahajlására: az előírt negyvenedik napon a nyugati háború el lett volna intézve. Eminek az ára azonban, a mint ezt Schlieffen terve jól előre látta, az lett volna, hogy akkor az orosz gőzhenger benyomult volna. Keletporoszországba, talán egészen a Visztuláig is. Nos, a porosz király — akinek magát II. Vilmos mindig első sorban érezte — nem tudta a lelkére venni, hogy az ő kedvelt keletelba junkereinek a földje akár csak percekig is orosz kézre jusson. Ezt tudta a német nagy vezérkar; ezért kellett a német haderőt megosztani úgy, hogy aztán se nyugatra, se keletre nem; jutott elég katonaság s ezzel nyugaton is, keletén is elrontotta a hadihelyzetet, pozíciós háborúba keveredett, amely a középponti hatalmakra, csak vereséggel végződhetett, mert ezzel az ellenfél egy olyan szövetséges támogatásához jutott, amelyet a németek haditerve nem vett be a számításaiba: az idő szövetségeséhez, ez pedig a középpontiakra csak fel-

őrlődést, az entente-ra csak erőgyarapodást jelentett.

A hiábavaló lengyel „parade”

Ez a keletelba diverzió azonban még két sírás, a Monarchiára nézve végzetes stratégia. Következmény nyel is járt. Mintán a keleten hagyott német haderők a frontnak éppen csak legészakibb szakaszának biztosítására voltak elegendők, Conrad kénytelen volt — szerződésünkben kifolyólag — a Monarchia határaitól messzi észak felé egy előretörést megcsinálni, amely mélyen belevitte csapatainkat Lengyelország szívébe. Emiatt azonban a galíciai frontunk igen megritkult; s az orosz hadvezetőség, tagadhatatlan genialitással, most már nem az osztrák-magyar haderők bekerítésére törekedett, hanem Lemberg irányában, annak nagyon meggyöngült középső szakaszára gyakorolt nyomást. Az orosz hadvezetőséget két szempont vezette ebben: az egyik, hogy szétszakítsa az osztrák-magyar frontot; a másik, hogy a középponti hatalmak egyik búzáskamráját, Magyarországot foglalja el. Conrad idejében felismerte a veszedelmet; visszakoztatta a tisztán német érdekekből túlmesszire északnak előretört seregeinket s ezzel megsűrítette a középső szakasz ellenállóképességét. Ez a hiábavaló előretörés azonban határtalan nagy veszteségeket jelentett a Monarchia legjobb frontcsapataiban, élelemben és hadifelszerelésben, a mit utóbb már nem lehetett pótolni; és főkiént mindenki előtti, aki Conrad kényszerhelyzetét nem ismerte, irtózatot presztízsveszteséget jelentett az osztrák-magyar hadvezetésre nézve, amely — Conrad előkelő, filozofikus és öntudatosan szerény lényénél fogva — nem törődött ennek a presztízsveszteségnek lélektani következményeivel sem a német népnél, sem a Monarchiában; és nem törődött vele még akkor sem, amikor a német hadvezetőség egyáltalán nem tartotta szükségesnek bevallani, hogy ő miatta történtek így a dolgok; hogy ő nem

gondoskodott kellően a német keleti front védelméről, hogy ő nem küldött a szerződés szerint való dátummal megfelelő számú erősítéseket, s hogy amikor küldött is egy igen lényegtelen kontingenst, azt sem bocsátotta a keleti frontért felelős Conrad rendelkezőére, hanem a saját belátása szerint egyéni akciókat végzett vele.

Deutschland, Deutschland über Alles

S a német hadvezetőség nem csak nem ismerte be és nem közölte a középponti hatalmak népével a maga hibáját, hanem ellenkezőleg, — sajtója és tisztjei útján, még csak kimélyítette azt az akkor már, sajnos, közhiedelemmé lett nézetet, hogy Conradék tehetetlen és tehetségtelen vezetése okozta a keleti front bajait s hogy csak a németek húztak ki bennünket ebből a bajból.

Rá fogunk még e sorok folyamán arra is mutatni, hogy igenis, Teschen, az osztrák-magyar főhadvezetőség sem volt feméig tejfel; — nagy, végzetes hibák történtek ott is. De az a destrukció, melyet a Deutschland, Deutschland über Alles szelleme ezekben, a napokban Conrad művével szemben végzett, nagyban hozzájárult ahhoz az utóbb halálössé vált kishitűséghez, amelylyel a Monarchia népei, de maga a tisztikar is a saját had vezetőségünk munkáját elébb szkeptikusan, majd gúnnyal, végül elkecserevedve nézte.

A „pszihikai” főharctér

Az orosz fronton a német császár befolyása alatt elkövetelt e súlyos stratégia hibám volt azonban egy másik végzetes következménye is a Monarchiára nézve. És pedig az, — hogy a fenyegető orosz gőzhenger nyomásának kiegyenlítésére Conrad kénytelen, volt a világháború pszihikai főharcterét (ha szabad ezt a kifejezést használnunk: Szerbiát, másodrangú harctérre minősíteni.

Pszihikai főharctérnek mondom Szerbiát,

mert hiszen Conradnak; abban igaza lehetett, hogy stratégia szempontból az orosz hadszíntér mérhetetlenül fontosabb volt a délinél; de presztízsokokból végtelenül fontos lett volna, ha már hibádnak találtuk Szerbiát, akkor a megtorlást gyors ütemben végrehajtana (ebben Tisza István grófnak volt nagyon igaza), ezt követelte volna az általunk felállított népjogi morál; taktikai szempontból pedig határtalanul mély benyomást gyakorolt volna német „szövetségünk”, Olaszország és Románia magatartására nézve egy gyors, Schlag auf Schlag-siker, Szerbiával szemben.

Miként a háborúnk folyamán annyiszor, már ebben a korai stádiumban is összeütközésbe került a stratégiai helyes megismerés a taktika követeléseivel s ebből, a talán némileg hibánkon kívül előállott szüntelen ellentétből szövődött a tragikus végkifejlés.

Mert, ha szabad a katonai írók finomabb, de komplikáltabb meghatározásaival szemben, a laikus megértés számára ezt a két, minduntalan egymásba fonódó fogalmat definiálnunk: a stratégia nagy általánosságban a katonai célkitűzéseik tudománya, a taktika pedig a katonai eszközök ismeretének a titka; az előbbi inkább diplomáciai, az utóbbi inkább politikai (hatalmi) művelet: Conrad, mint finoman, elmélyülten gondolkodó fej, úgy nézzük, tisztában volt a stratégia igényekkel; de taktikáját végzetesen befolyásolta az impulzív német császár szeszélyességéhez igazodó német hadvezetés egyrészt, másrészt eszközeinknek — mondjuk ki már egyszer — végzetesen szegényes elégtelensége, amelylyel eleve bűn volt egy világháború rizikóját magunkra vallatnunk,

Potiorek, a stréber

Conrad súlyos szemrehányásokkal illeti emlékirataiban Potiorek tábornokot, a déli haderők főparancsnokát; és semmi okunk arra, hogy kételkedjünk ennek: a stréber-akarnoknak

hátsólépcsős politikája ellen intézett Conrad-féle vádak igazságában és meg ne alkossuk magunknak a véleményünket arról az emberről, akinek tehetségtelem törtétese vitte bele Ferenc Ferdinándot a szerajevói „hadgyakorlat” kalandjába és a halálba. De — bárminő okból történt is — Potiorek helyesem ismerte fel a déli hadszíntér fontosságát; jól érezte, hogy itt meg-felelő erők igénybevételével kellene minél előbb véglegesen, tiszta helyzetet teremtünk, ha nem akarjuk a Monarchia déli irányban szükséges presztízst leromboltatni, ha „szövetségeseinket” meg akarjuk magunk mellett hűségben tartani és ha esetleg délen; új szövetségeseiket akarunk a magunk számára szerezni.

Az a körülmény, hogy stratégiánk célfelismerését nem egészíthették, ki egyúttal a taktika .konzekvenciái — és pedig a kapkodó német hadi politika hibái miatt, — lett egyik főoka a Monarchia katonai összeomlásának.

A magyar Ludendorff-barátok emlékkönyvébe!

Részletesebben időztünk ennél az egy példasetnél, hogy unum pro toto igazolhassuk, mennyire súlyos következményekkel jártak a német felelős vezetők hibás célkitűzései és ennek nyomán hibás rendszabályaik. És hogy nemcsak stratégia szempontból bűnözött itt a német hadvezetés, hanem reánk, Magyarországra nézve pedig valósággal gonosz indulattal volt, azt a magyar Ludendorff-barátok számára a következő Luddendorff-Conrad-eszmecsere igazolhatja:

Comrad: Azt hiszem;, hogy az oroszok nagy erővel Magyarország ellen fognak vonulni.

Ludendorff: Értem, ha ez Ausztria-Magyarországnak kellemetlen, de katonai szempontból ez nagyon jó lenne nekünk . . .

Íme, a derék német főmindemegyéb, a königsbergi egyetemnek tiszteletbeli bölcsészeti dok-

tora és magyarok bálványa, 1916 szeptember hó 18-ikán még nem látta át, hogy a magyar búzavetésnek minő szerepe van a háború vitelében!

„Agyonvernek, mint egy veszett kutyát!”

A német hadipolitika vezetőinek szinte fantasztikusan rövidlátó stratégiai érzékére jellemző másik konkrétum: az a könnyelműség, a melylyel a korlátlan búvárhajóharc felidézésével ránk vonták az amerikai hadüzenetet.

Tirpitz nagyadmirális már 1914 november hó végén egy, az amerikai sajtó képviselőjének, — Wiegandnak adott, intervjújában kijelentette, hogy

— megingathatatlan meggyőződése, hogy tengerészetünk a búvárhajóharc korlátlan kiterjesztése esetén abban a helyzetben lesz, hogy Angliát hat héten belül térdre kényszeríti, — úgy, hogy kénytelen feltételek nélkül való békéért könyörögni.

(Ezt a hat-hetes határidőt tudvalevőleg utóbb hat-hónapra toldotta ki Hottzendorff tenger- és Capelle tengerészetügyi államtitkár.)

Ekkor azonban még nem került sor a korlátlan tengeralattjáró harcra és pedig két oknál fogva. Az egyik ok az volt, hogy — nem volt elég tengeralattjárónk. A másik pedig etikai megfontolás volt: Bethmann-Hollweg gyakran mondogatta Erzbergernek, hogyha Németország ehhez a fegyverhez nyúl, akkor „az egész világ úgy fog bennünket agyonverni, mint egy veszett kutyát”.

Gleich Null!

A birodalmi tengerészeti hivatal azonban mind erőteljesebben követelte az U-hajóharc kiterjesztését és nem restellett e célra utcai tüntetéseket is rendeztetni, hogy így gyakoroljon nyomást a német kormányra, és a parlamentre (s valószínűleg a császárra is), amely tényezők egyelőre nem akartak ennek az alattomos fegyvernek a használatába beleegyezni.

1916 októberében rohamot intézett a tengerészeti vezérkar a parlament ellen s Capelle államtitkár útján követette a parlament hozzájárulását. A képviselők figyelmeztették ennek a lépésnek külpolitikai következményeire. Hiszen Wilson több ízben is kijelentette, hogyha Németország ehhez a fegyverhez nyúl, akkor Amerika, megüzeni neki a háborút. Capelle ekkor tengerészettechnikai szempontokból megmagyarázta a képviselőknek, hogy Amerikának a háborúba lépésének jelentősége, a nullával egyenlő”, s amikor ezt a merész kijelentést egyes képviselők zajos „ohó”-val fogadtak, Capelle megismételte mondását kétszer is:

— Gleich Null! Null!

Sőt, nagyobb szavahihetőség okáért még azt is megmagyarázta a tudatlan laikusoknak, — hogy

— az amerikai csapatszállítmányok pedig szívesen látott zsákmánya lesznek a mi tengeralattjáróinknak!

Haus nagyadmirális is kezeskedik

Nem egészen, három hónap alatt a német hadvezetőség elnémított minden ellenvéleményt (hiszen magát Erzbergert bűnügyi eljárással zaklatta, amiért az egy választói gyűlésen ellene szólt a tengeralattjáró harcnak!), de mi előtt tényleg kihirdette volna ezt az új harci formát, udvariasságból elküldték Bécsbe Zimmermann külügyi államtitkárt és Holtzendorff tengennagyot, hogy a Monarchia beleegyezését is megszerezzék ehhez a végzetes lépéshez. 1917 januárius 20-ikán, egy bécsi koronatanács formájában folyt le ez a táncra-felhívás, amelyen a polgári miniszterek ellene nyilatkoztak a tervezett rendszabálynak, és szintén Amerika fenyegető közbelépésére hivatkoztak. Erre felállott, az osztrák-magyar flotta vezetője, Hans nagyadmirális és szépen kiókumlált szavakban kifejtette, hogy

— katonai szempontból Amerika közbelépé-

sének lehetőségéhez nem szabad túlmesszire menő aggodalmakat fűznünk.

Így hát tényleg tíz nap múlva, 1917 februárius 1-én, kihirdették a korlátlan bűvárhajóharcot.

A tutajok

Tudnunk kell, hogy Wilson épen ezekben a hónapokban nagy erőfeszítéseket tett volt a béke megteremtésére: jegyzéket jegyzék, után küldött a központi hatalmakhoz és az entente-hoz egyaránt és munkája máris igen szép eredményeket hozott és ígért. Ekkor érte őt — mint egy vasököllel való arculcsapás — a német hadvezetőség döntése, amely az előzményeik után és Wilson strikt kijelentései után, egyenesen Amerikára címezett sértésszámba ment.

Két hónap múlva, 1917 április 5-ikén, Amerika megüzente Németországnak a háborút. E sorok olvasói bizonyára emlékeznek rá, minő harsogó gúnykacaj fogadta nálunk az összes jól és kevébbé jól értesült köreinkben ezt az igen mulatságos hírt: „szépen tud majd Amerika ott-hon katonákat fogdosni! vagy azokat pláne az Óceánon átszállítani! Legrosszabb esetben is átküld egy-két ezred territoriális-t, hogy éppen megmutassa az entente-tal való szolidaritását és ezzel schluss!” — így szólott a félig pesti, kávéházi, félig recsegő porosz tisztí zsargonban felhangzó szakértői vélemény. Pláne nagy röhej támadt arra az, április 10-ikéin köztudomásra jutott híradásra, hogy Amerika ezer daira-b 3000 tonnás fahajóból — „tutajból”, mondták náduknak a „szakértők” — álló flottát akar építeni. És egyszerűen amerikai kacsának minősítették azt a híradást, hogy az Egyesült Államoknak június 23-nán lezárt első hadikölcsön jegyzése 3.035.226.850 dollár mennyiségű egészen szferikus számot eredményezett (mit tudtunk mi még akkor ezermilliókról?!).

Az amerikai csapatkontingensek

S akkor Amerika elébb lassúbb, később mind gyorsabb ütemben kezdett katonákat küldeni.

1918 februáriusában 300 ezer katonájuk volt a francia harctéren, márciusban újabb 69 ezer, áprilisban megint 94 ezer, májusban már 200 ezer, júniusban 245 ezer, júliusban 300 ezer, augusztusban 245 ezer ember volt a havi szaporulat jól kiképzett, jól felfegyverzett, friss, harcrakész, elhasználatlan idegzetű katonákban. Az 1918 augusztus eleji sorsdöntő napokban már több mint másfélmillió fiatal, rugalmas, amerikai „zsoldos” állott szemközt a mi nyolc sorozáson átment vagy háromszor-négyszer újra frontra küldött öreg népfölkelőinkkel szemben,

A biszkájai öböl nagyon viharos!

A német hadvezetőség, a tengerészet vezetőivel együtt, elébb csak szájtátva bámult, később, amikor a parlamentben felelősségre vonták — akkor dadogva azt adta válaszul, hogy őket, akkor dadogva azt adta. válaszul, hogy az amerikai csapatszállítások azért sikerülnek, mert a biszkájai öbölben hajózzák ki őket, már pedig ez a biszkájai öböl nem alkalmas a tengeralattjárók akciójára, mert túl viharos!

Míntha 1917 februárius 1-e előtt nem lett volna viharos a biszkájai öböl!

Végül aztán teljesen fejét vesztette a német hadvezetőség és október 2-ikán hivatalosan közölte a parlamenttel, hogy

— az ellenség az amerikai segítség révén abban a helyzetben van, hogy veszteségeit folyton pótolhassa. A mi utolsó enbertartalékainkat viszont már teljesein felhasználtuk ...

Soha lelkiismeretlenebb, rövidlátóbb és józan ellenvéleményt meg nem hallgató stratégiák niég neun állottak seregek élén!

A többi stratagéma

Szóljunk-e még a többi nem kevésbé elhíhított stratégia rendszabályairól ennek a patológus császár és „őrült kadett” vezetése alatt álló szurony-agynak? Szóljunk-e arról, minő végzetes következményekkel járt a középponti

hatalmaknak amúgy is gyér és napról-napra ritkább hadsoraira nézve a frontoknak folytonos kitolása, kinyújtása, mindenkor csak a porosz presztízs-kapzsiság, a „Landhunger” kielégítésére? Mondjuk-e el, minő végzetes hiba volt az orosz fronton nem végleges helyzetet teremteni; aminek következtében végtelen mennyiségű helyőrségeket kellett Lengyelországban és Ukrajnában hagynunk? Emlegezzük, hogy a berlin-bagdadi és szuezi örület milyen emberveszteséget jelentett a frontnak ezzel a pocskolt kinyújtásával? Vagy mit szóljunk ahhoz a német stratégiához, amely a Balkánt „megtisztogatta”, de Szalonikinél nyílt, genyves sebet hagyott, amelyen aztán tényleg a Franchet d’Esperey-féle kombinált hadsereg beszüremkedett, úgy, hogy 1918 október 17-ikén már az Aldunán állott, 29-ikén már felvonult az egtész szerbiai Duna-vonal mentén s ezzel elvágással fenyegette egyrészt Kövess, másrészt Mackensen útját, úgy, hogy ezeknek hanyatt-homlok kellett visszavonulniok? Vagy mit szóljunk ahhoz a német stratégiához, amely Verdunnál százezreket dobott hiába a német presztízs Moloch garatjába, de annyi belátása nem volt, hogy az olasz fronton hiába felörlődő osztrák-magyar erők megfelelő kiegészítésével megtörje az olasz ellenállást, ott tiszta helyzetet teremtsen s aztán Svájctól délre kísérelje meg a franciaországi haderők hátbatámadását Északolaszország felől. Nem. Ehelyett Bagdadba és Szuezebe, meg Kisásziába küldtünk ágyút és embert, a Német Birodalmi Bank vasútterveinek stratégia alátámasztására.

Zimmermann kritikája

És ne mondja senki, hogy ezek a kifogások egy laikus embernek ex-post-próféciai az utólagos bírálat könnyű ítélőszékéből. Nem: mind Ezekat a megfontolásokat komoly hadvezérek, már javarészt a háború folyamán élébeterjesz-

tették a német illetékeseknek. Gúnyosan. mosolygó szájrándítás volt rá a válasz. Ők, akik Clamsewitzet könyv nélkül tudják, csak nem hajlanak ilyen, dilettáns tanácsokra! Vagy pláne, amikor Bethmann-Hollweg, Helfferich, Zimmermannal és Scheidemannal együttesen próbálkoztak Ludendorffot a tengeralattjáró harcra lebeszélni. Ekkor találta ki Ludendorff először a Hinterland destruktív voltáról szóló vádat.

Amikor ugyanis ezek a német politikusok 1917 január tusában egy végső próbálkozásra szánták el magukat, amikor a német főkvártélymester; megmagyarázta nekik, hogy

— a német csapatok morálja ott künn a fronton aggasztóan megingott és egy új stimuláns nélkül a hadvezetőség semmiért se vállal felelősséget. Most is Verdunnél négy francia hadosztály menekülésre kényszerített és elfogott öt német hadosztályt. Ez persze a Hinterland békepolitikájának a műve. Ezért kell a tengeralattjáró harc új stimulánsa.

— Das ist ein kompletter Unsinn, — felelte neki Zimmermann külügyi államtitkár, aida maga igazán nem tartozott a Flaumacherek sorába. S ezzel a szóval körülbelül az egész német stratégiáit igen jól jellemezte.

MADE IN GERMANY

Egyszerűen nevetségessé tenné magát az az ember, aki tagadásba venné a német népnek az elmúlt háborúban kiütközött nagyszerű kvalitásait. Nemcsak nekünk a szövetségeseknek, de az ellenségnek is minden oka meg volt, hogy elismerje a németeknek főként adminisztratív és szervező tehetségét, így pl. világhistóriai jelentőségű lesz mindenkoron, annak a geniális berendezkedésnek, amelylyel szinte az utolsó morzsányi kenyeret is beletudta illeszteni a jegyrendszer mechanizmusába s ezzel megoldotta azt az ugrópontot, amelynél eddig minden szociális utópia megtorpant: a fogyasztás kommunizálását. Igaz, hogy ezzel felszakította a gátat a szélső szocializmus előretörése felé, amit Edward Grey már a hadüzenet előtt oly tisztán látott s amely rendszerről viszont Tiszának az összeomlás előtti utolsó napokban az volt a nézete, hogy a háború után aligha fog valaki még egyszer utána vágódni. Azért mégis az adminisztráció csodájának kell ezt a rendszert ítélnünk. Mint ahogy általában a németiség nem annyira az ötletek eredetiségével, mint azoknak nagyszerűen megszervezett végrehajtásával: propagandájával, kivitelével, — megadminisztrálásával tűnik ki.

Invention française ...

Szimbolikus jelentősége van e tekintetben az un. repülő-nyilaknak. Amikor ugyanis a németek a fojtó gázokkal kezdtek el operálni, — egyszerre csak megjelentek francia aviatőrök a német parancsnokságok felett s hegyes acél-nyilakat dobtak le, amelyek a vassisakon is keresztülörttek. A nyilaikon ez a felírás volt: INVENTION FRANÇAISE. Erre a németek is nekiláttak ilyen nyilak gyártásának, s azo-

kat most már tömegesen, nyalábjával hajigáltatták le repülőikkel. A német nyilakra pedig ezt a felírást alkalmazták: INVENTION FRANÇAISE - FABRICATION ALLEMANDE.

A Dauer wasche németisége

„Francia ötlet — német gyártmány”, ez jellemzi a németek tehetségét, amely a tömegre, a nagy méretekre megy ki elsősorban. A különböző robusztus Roland-Bismarck-szobrok, földöntúli méreteikkel és ormótlan tagolatlanságukkal; a tisztán tömegezővel való hatásra törekvő Völkerschlacht-Deukmal a monumontuna ennek a hajlandóságnak. S aztán — ami vele együtt jár — a nyugati kultúra finomságai után való éhes vágyakozás, anélkül, hogy a hozzávaló eszközök birtokában lenne, tehát az a tulajdonság, amelyet talán legtalálhatóbb szóval snobságnak nevezhetünk, a Nyugat túlfinomult kultúrája iránt elárult hódolat, ez a másik oldala erűnek az új-német szellemnek. A sznob-ság, amely a Schmücke dein Heim olcsó vásári portékájában, a Bade zu Hause Spree-mellű kispolgároknak mondaine fürdőhelyiek után vágyódó ingó-fürdőkád illúziójában, a szappanmal-körömkefével mosható impregnált Dauerwäscheken, az ingujjra felgombolható Röhrchen-ekben, a gyakori fehérnemű váltás kötelezettségét enyhítő Jageri-alsóruhneműekben, a minden hangnemben végigtilinkózott Kulturpopaganda-ban, a Die Welt muss an Deutschland gesunden!-féle axiómákban s a sörsős kancsók, mélyérő felhangzó Deutschland, Deutsehland über Alles vezérmotívumában csendül ki, — a hohenzollerni porosz-ságnak ez a snob-sága mérgezte meg, vagy tette legalább nevetségessé a weimari idealizmus, a mélyen gondolkozás és a kitűnő szervezés németiségét.

„Schimmerude Wehr ...”

Igaza van Friedrich Kleinwächter volt osztrák miniszternek, aki a Monarchia bukásáról írott könyvében megmondja, hogy

— egy valóban nagyvonalú politikai vezetésnek az lett volna a feladata, hogy Németországot a világ- demokratikus népeinek gondolkodásmódjáról felvilágosítsa s rámutasson arra az ellentétre, melybe — nem az ehhez szükséges alkalmatosság hiánya miatt, hanem egy bizonyos mesterségesen kitenyésztett, „választott-népi”, különálló nacionalizmust hirdető korlátoltsága következtében — Németország a világ többi részével szemben mindjobban belebonyolódott.

— Nagyon jellegzetes volt például a német képviselőknek a hágai békekonferencián tanúsított magatartása. Ez a magatartás a következőkben Németországra nézve majdnem aranyit jelentett, mint egy veszített háború. A „páncélos ökölről”, az „istenről, akinek még különös tervei vannak a német néppel”, a „német lélekről, amelytől a világnak meg kell egészségesednie”, való folytonos fecsegés és szavalás nem szolgált egyébre, minthogy szakadatlan sorban anyagot termelt a német nép ellenségei számára.

— A német népnek meg kell találnia a visszafelé vezető utat az igazi idealizmushoz, nem pedig a „ragyogó fegyverzetben” és „szárazon tartott lőporral” feszesen lépkedő középkori hohenzollern-idealizmushoz; mert egyébként el kell buknia. Egykori helyzetének erőszak útján való visszahódítására, mindazok után,, a mik történtek, még csak nem is gondolhat . .

Deportálások

A tömeghatás előtt való szolgálai meghunyászkodás és a snob-ság kellemetlen tüneteinek kívül főként ez az erőszak volt az a jellemvonás, amely egy aránylag kicsiny réteg hibájából az egész németiség hátrányára hárult rá.

Erzbergernél kell elolvasni, mit művelt pl. a német hadvezetőség a belgiumi deportálások terén, amikor — munkátlanság címem — egész városok és vidékek népei, kereskedőket, egyete-

mi tanárokat deportáltatott Németországba kényszermunkára, és még a legszentebb családi kötelékeiket sem vette tekintetbe: asszonyt a férjétől, leányt az anyjától, testvért a testvértől könyörtelenül szétválasztott; úgy, hogy végül Pacelli nunciusnak kellett a Szentszék nevében 1917-ben hivatalosan közbelépnie, — Lüdendorff maga a hozzá beérkezett számba veendő német tiltakozásokra még csak válaszolni se tartotta szükségesnek.

Az agyonlőtt vöröskeresztes nővér

Emlékezzünk-e Miss Edith Cavell-nek az agyonlövésére, akit, még ha lettek volna is kémkedésére konkrét bizonyítékok, mint ahogy nem voltak, mégis csak védett a vörös-kereszt jelvényének nemzetközileg elismert tabu-ja. — Képzeltető, minő agitációs anyag rejlett egy-egy ilyen erőszakos cselekedetben a németiség; egyetemével szemben, amely pedig ártatlan volt az ilyen örjögő hatalmi túlkapásokban.

Vagy emlegessük-e ennek az erőszak-politikának egy barokk mellékhatását, a német hadvezetőség külön spicli-szervezetét, amely nem átalotta — mint följebb már láttuk, — a szövetséges (katonai főparancsnokságot állandó titkos megfigyelés alatt tartani, s amely olyan lehetetlenül bornírt (s nálunk mégis komolyan vett) csudabogarakal termelt, aminő pl. a Konsten-ügy volt.

Nobud

Ez a civiléletében, jelentéktelen kis német rendőrtisztviselő, Herman Konsten, a német hadvezetőség erőszakos spicli-politikája jóvoltából, nálunk a háború egyik szakában valószínűleg döntő jellegű fórummá lett, aki nem csupán jó viszonyban állott miniszterekkel, — katonai hatóságokkal, ügyészségekkel, politikusokkal és bankokkal, hanem vallósággal abban is diktált, hogy ki lehessen Magyarországon miniszter és ki nem.

Konsten, aki n. n. német Civil-Major volt, —

vagyis őrnagyi uniformist viselt, amelyen csak egy kis külön-distinkció jelezte azt, hogy nem a sorkatonaság tisztikarának tagja itt Budapesten a miniszterelnöki sajtófőnökség révén jutott a városligeti villanegyedben lakáshoz, titkos telefonszámot kapott, amelyet csak a Nobud jelszóra (Nachrichten-Offizier, Budapest rövidítése) kapcsolt a központ, személyes szolgálatára pedig egy magyar tiszti szolgát kapott. Bizonyos egyének levelezéseit a m. kir. posta elébb hozzá juttatta s csak amikor ő azokat már átolvasta és átengedhetőnek találta, akkori kaptáik meg a címzettek a postájukat. A katonai ügyészség egész pöriratokat, aktacso-mókat tett át hozzá betekintés és másolatvételek, esetleg felhasználás céljából. A budapesti német főkonzulátuson, a főkonzulátussal összeköttetésben álló hivatalok titkos telefonszámai között ott lógott a falon Konsten Nohud-telefonhívója, is, sőt Konstennek hivatalos szobája is volt ott, amelyben a „feleket” fogadta; mindezeneken felül pedig az egész hivatalos-levelezése a német főkonzulátuson ment keresztül.

Persze, amikor aztán kiderültek Konsten ügyetlen és buta machinációi, a német hatóságok egyszeriben megtagadták Konsten urat, — mint akiknek semmi köze sincs a németséghez, sőt még a német voltát is letagadták s azt jelentették ki róla, hogy török katonatiszt (a jogcím ehhez az volt, hogy budapesti szereplése előtt Konsten Törökországban teljesített, mint Abwehr-Offizier, mint hírszerző és ellenkénitiszt szolgálatot a német hadvezetőségnek).

Ebből a törökországi idejéből eredtek különben a Magyar Bankhoz vezető számai is, hiszen a Magyar Banknak, illetőleg Károlyi Imre grófnak, a Magyar Bank igazgatójának akkoriban messzemenő keleti tervei voltak a bank törökországi üzleteit illetőleg. S miután ezekben a kérdésekben Konsten szakembernek bizonyult — a Budapesti Hírlapban közölt is aztán néhány ilyen irányú cikket — s főleg, miután

Konsten kémszerű mivolta igen jól beillett Károlyi Imre gróf „politikai” terveibe is, Budapestbe hozták s itt, mint láttuk, meglehetősen hatósági támogatást szereztek neki.

Harc egy hitbizományért

Károlyi Imre gróf, a gyermektelen József gróf (Károlyi Mihály mostohaöccsének) leszámításával, a legközelebbi várományosa volt a Károlyi Mihály által elvesztett nagy hitbizománynak. Ha Károlyi Mihálytól és gyermekeitől, hazaárulás címén, elkobozzák a hitbizományt, akkor az Károlyi Imre grófra, illetőleg annak gyermekeire száll, át.

Károlyi Imre gróf 1917 januáriusában Az Újságban nyílt levelet tett közzé, amelyben Károlyi Mihály grófot „félhazaárulónak” nevezte el. A részletek nem tartoznak ide: az időközben Mihály gróf feljelentésére megindult katonai vizsgálat mindmáig nem ért véget, de kiderült, hogy e vizsgálatához az adatokat Konsten őrnagy szolgáltatta is a hivatalos vizsgálat aktáit Konsten őrnagy kapta meg további kutatások céljaira.

A forradalom után vallotta be a vizsgálatot vezető katonai ügyész Károlyi Mihálynak mind ezeket az addig rejtett: szálakat.

Robinetti — Rosenfeld

Egy Rosenfeld nevű derék magándetektívnek (azelőtt Robinetti néven ismert díjbírkózó volt) s egy újságíró, Kéri Pál ötletességének volt köszönhető, ha aztán végül is leleplezték Konsten kémirodáját, közben pedig betekintést nyerhettek a német hadvezetőségnek egész csudás politikai és diplomáciai titkos aknamunkájába. Hiszen Konsten, aki annyira ügyetlen volt, hogy a dolog kiderülése után elcsapták, egészem óvatlanul nyíltan feltárta a Károlyi Mihály titkárjaként szereplő Kéri Pál előtt a német hadvezetőségnek a Magyar Bank

igazgatójával és egyes magyar politikusokéval azonos vágányon futó terveit:

— ha törik, ha szakad, — mondotta Konsten, — mindenáron meg akarjuk csinálni, hogy Károlyi Mihály gróf letűnjön a magyar politikából.

De ügyetlenül többet is fecsegett. Így pl. egy szép napom kijelentette, hogy

— a mostani alakulásban Andrassy Gyula okvetlenül szerephez juthatott volna, de benne, Károlyi Mihály, apósában, a német hadvezetőségnek nincs teljes bizalma.

Majd az. egyik Wekerle-válság idején:

— az új kormány megalakításáról Konsten hosszú eszmecsseréket folytatott Károlyi Mihály állítólagos titkárával. Elmondotta, hogy a német hadvezetőség igen szívesen látta volna Bethlen István grófot a magyar kormány elnöki székében; de ez magyar belpolitikai okokból, sajnos, nem volt lehetséges.

Sőt olyanokat is kifecsegett Konsten, hogy

— a német hadvezetőséget nagyon nyugtalanítja a Károlyi Mihály és a királyné békére hajlandó viselkedése és nagyon nem helyesli, hogy a király Károlyi Mihályt fogadja.

Mit ígért Konsten?

A Magyar Bank igazgatójának, Károlyi Imre grófnak Konsten őrnagygyal való intim viszonyára jellemző, hogy amikor Kéri Pált, Károlyi Mihály állítólagos titkárát arra akarta az őrnagy rábeszélni, hogy kémkedjék a gazdája körül és szolgáltatson ellene adatokat, Kérinek arra az ellenvetésére, hogy akkor őt elcsapják, beígérte neki, hogy sokkal jövedelmezőbb és kellemesebb állást bocsát majd neki Károlyi Imre gróf a Magyar Banknál rendelkezésére.

A német kémiroda vezetőjének hallatlan ügyetlenségére bizonyosság ezeken a balekstosokon kívül, hogy pl. Orbók Attilát, a kurzus idején nemzetgyűlési képviselőt is alkalmazta a budapesti német főkonzulátus kémszervezeté-

nél, miért aztán Orbók ellen az Újságíró Egyesület vizsgálatot indított, amelyben Orbók azal védekezett, hogy csak ezen az áron mentették fel a katonai szolgálat alól. Orbók kilépett a vizsgálat után az Egyesületből.

„Neufchatel & Comp” — a holdban

Komstemt aztán kihasználták minden oldalról. Egész maffia alakult, amely titkos dossierkat gyártott és adott el neki s ezeknek alátámogatására egész hamis levelezéseket folytattak le. — Így pl. Károlyi Mihály kompromittálására Károlyi címére érkezett olyan levél is (persze ezt Károlyi sosem látta, mert ez a postáról egyenesen Konsten irodájába került, ott mutatta meg Konsten Kérinek), amelyet valami Neufchatel u. Comp, frankfurti bankcég küldött Károlyinak, s amelynek azt kellett volna bizonyítania, hogy Károlyi az entente-től állandóan pénzt kap. Kiderült, hogy ilyen vagy csak hasonló nevű bankcég nem is létezett soha Frankfurtban. Más alkalommal ismét: egy olyan levél érkezett, amelyet állítólag valami orosz forradalmár írt Svájcban Károlyinak s abban hivatkozott valami gyűlésre, amelyen állítólag Károlyival együtt vett volna részt. Persze kiderült és könnyen igazolható volt, hogy Károlyi Mihály a kérdéses és állítólagos időpontban nem is volt Svájcban. Ez a levél azonban már akkor érkezett, amikor a Konsten-ügy leleplezése megtörtént s a m. kir. posta többé nem merte Károlyi levelezését Konsternek kiszolgáltatni; így ez az otromba hamisítvány, szándék ellenére, egyenesen Károlyi Mihály kezébe került.

Kéri Pál részletesen ismerte Károlyi Imre grófnak a Konsten-ügyben való szerepét.

Kéri Pált halálra ítélték a Tisza-gyilkosságban való állítólagos szerepe miatt.

A Tisza-pör folyamán kiderült, hogy Károlyi Imre gróf magánkutató irodájának minő szerepe volt a „gyilkosok” kiderítésében . . .

A nagybankok romantikus korszaka

Ügylátszik, az utóbbi tíz romantikus évben egyes nagybankok minden egyébvel foglalkoztak, semmint a maguk üzletkörével: áru üzlettel, fegyverszállítással, expanziós tervekkel, vasútgründolással forradalmak szervezésével, kémirodák fentartásával s a bolsevistákkal való barátkozással s végül frankkontreminnel, amelybe azonban — beletörött a bicskájuk.

Ellenben a Konsten-ügyön keresztül bepilanthattunk a német nagyvezérkar politikai üzemébe. És kiderült, hogy a nagyvezérkarnak saját diplomáciája volt, amely a hivatalos német diplomácia feje fölött dolgozott s Budapesten például elérte azt, hogy a magyar kormányok politikájáról és sorsáról a német Nobud dönthetett.

A sajtódiktátor

Mindez persze csak úgy vált lehetségessé, — hogy a német hadvezetőség minden hatalmat erőszakkal tartott a kezeiben, s első sorban a legsúlyosabb fegyvert, a sajtót vette munkába. Érdekes itt Ludendorff eszmemenetét nyomon követnünk, mert mindennél világosabban feltünteti, mennyire menthetetlenül egyoldalú, tisztán a hatalomra, mint öncélra beállított fejű ember volt a központi hatalmaik diktátora.

Azt mondja Ludendorff, hogy 1914 augusztusában, az egész sajtó a szíve legmélyebb meggyőződéséből folyólag állott a „védelmi háború” pártjára. Ezt persze inkább csak Ludendorff látja így. Elfelejtji, amit Lenkey Gusztáv olyan finoman írt meg a Pesti Hírlap forradalmi emlék könyvében, az 1914 július 26-iki első bizalmast, amelyet aztán a háború folyamán még annyi más bizalmas követett s amelyben ajnizsterelnök bizony mindenkor meglehetősen érthető szavakkal adta a lapok tudomására, — hogy minő témát, minő formában tart kívánatosnak” s igen gyakran nemcsak a textust, de még a melódiát is előírta, amelyen az egyes

cikkeknek tartva kellett lenniök. Hiszen maga Auffenberg-Komarow tábornok kénytelen az emlékirataiban bevallani, hogy tényleg 1914 július 26-ikán, végig a központi hatalmak területén, lebéklyózták (geknebelt worden) a sajtót és bármely más szabad véleménynyilvánítást.

Ez hát egy kis költői túlzás a „kadett” részéről, mint ahogy mindjárt a következő mondatában is téved, amikor azt mondja, hogy a sajtó egy részében ez a háborús hangulat némileg megváltozott: ez a rész — mondja Ludendorff — elfeledte, hogy a mi védelmi háborúnkat nem lehet megértéses békével, hanem csakis diadallal bevégeznünk, ha nem akarjuk, hogy megverjenek bennünket és túrhételten feltételek áldozataivá legyűrjük.

Aki még a háború után se látja be, hogy ezt a háborút csakis megegyezéssel békével lett volna szabad idejében befejezni, s hogy Marne után diadalról már egyáltalában nem lehetett szó, — az igazán mániákusa a maga rögeszméjének, s mint ilyen, veszedelmes.

Ellenben nyomban utána megint megveregeti a sajtó vállát a „kadett”.

— A sajtó szívesen teljesítette azokat a kéréseimet, hogy ezt vagy azt a katonai eseményt ilyen vagy olyan eszmesorban tárgyalja meg.

A sajtóközpont

Ennek dacára se volt a sajtóval megelégedve — pedig többet nyomtatott betűtől már igazán nem lehet kívánni — s ezért 1916 decemberében azzal a kívánsággal lépett a kancellár elé, hogy — állítsanak fel egy központi hivatalt, amely az egész birodalomban és minden téren egységesen vezesse a sajtót.

Szó szerint idéztük, ezt a mondatot, hogy mindenki, aki csak valaha is olvasott két különböző újságot, megalkothassa a maga véleményét erről a káplár-nívójú badarságról. Aki képes volt ilyesmit csak el is gondolni, nem hogy leírni, vagy épen hivatalos fórum elé odaállani vele, annak a leghalványabb sejtelve sincs az em-

béri lélektanról, annak egész intellektuális be-
rendezettsége megakadt az exercir-reglama
szellemében. És ilyen embernek volt merészsé-
ge százmillió ember vezetésére vállalkozni!

Bethmanin-Hollweg természetesen kereken
visszautasította ezt az örült és buta inszinuá-
ciót, amire Ludendorff így en kesereg:

— A sajtó egységes vezetése utat nyitott vol-
na arra, hogy a német népben újra tömör han-
gulatot ébresszen fel és eltüntesse mindazt, ami
szétválaszthatott, A veszedelmek feltárása egé-
szen másként hatott volna, mintsem a megegye-
zéses békéről való szavalás és irkálás.

Megörült a lokomotív vezető

A német hadvezetőségnek a sajtó irányításai
célzó szervezete a Kriegspresseanutt volt, ame-
lyet 1917-ben aztán Ludendorff-nak egy másik
lángeszű ötletével, a „hazafias oktatás szerve-
zetével” (Organisation des vaterländischen Un-
terrichts) egészítették ki. Hogy mit jelentettek
Ludendorffnak az ilyen ötletei, azt fényesen
jellemezi Friedrich F. G. Kleinwächter volt osz-
trák pénzügyminiszter:

— A német hadvezetőség egy egész oktatási
programot dolgozott ki, amelynek végrehaj-
tását követelte. A program élén az ifjúság ka-
tonai kiképzése állott. Tisztek legyenek a taní-
tók és tanárok. Az oktatásból mindent ki kell
küszöbölni, ami csak a legtávolabbról is em-
lékeztethetne a szellem valamely önálló meg-
moccanására. Az egyetemeken vezérkari tisz-
teknek kellene katonai tárgyakat előadniok. Ha
pl. valamelyik jelölt a jogi szigorlaton nem
tudott volna a katonai tárgyakból megfelelni,
akkor megbukott volna, ha egyébként a jogi
tárgyaikból a legfényesebben is vizsgázott vol-
na. Ez csupán példája, annak az örületnek, a
meddig egy nyakló nélkül dolgozó militarizmus
kinöheti magát, Középeurópát egy, ütegekkel
megspékelt szöges drótsövénnyel elválasztani
az emberiség többi részétől, ez lett volna a jö-
vendőnk, — ide konkludál Kleinwächter. S eh-

hez még hozzájárult a főhadvezetőség Hielfsdienstgesetz-javaslatára (1916 szeptember), amely minden német állampolgár a 15—60 évek között, szintúgy a nőket is bevonta az elszabadult katonai lokomotív őrült iramaiba s ez év december 2-ikéig azt tényleg keresztül is hajszolta a parlamentben.

Égnek mered az ember, haja, ha így visszamenőleg felfrissíti és egy halomba gyűjti a német militaristák nézői szadizmusának ezeket a vad emlékeit, amelyek természetesen teljesen célt tévesztettek és mindenné inkább szolgáltak, mint a nép hazafias áldozatkészségének az emelésére. A hatalom eme fanatikusainak nem volt annyi pszichológiai érzékük, mint egy kondásnak vagy egy porkolábnak!

Sajtódrill

Ludendorff sajtóreformjai azonban tovább haladtak: az örület logikájával.

Hetemként kétszer oktató előadást tartatott úgy a berlini, mint a vidéki sajtó szerkesztői és munkatársai részére. Aztán a sajtó-haditudósítokat katonásan tömörítették, szakaszokba sorozták őket s úgy vitték a harcszintér eleve kiválasztott részére, ahonnan mindnyájuknak egyformán, majdnem hogy egyazon előírt szöveggel kellett a lapját „értésítenie”. Boldog volt az olyan haditudósító, aki valamelyik dicsvágyóbb generális mellé kapott beosztást, mert így igaz ugyan, hogy egy sereg ilyen magolyani „hős” született meg, de legalább valami egyéni olvasnivalót nyújthattak a sajtó főhadiszállás véget nem érő csukaszürke sivárságai után.

— A legfelsőbb hadvezetőség cenzúrendszabályai — folytatja Ludendorff — mindenre kiterjedtek, ami a had vezetésnek árthatott.

Egy veszedelmes vallomás

Igen fontos ez a vallomás, mert hiszen első sorban Ludendorff maga, de aztán minden te-

betségtelen tábornok is, a háború után azzal állott elő, hogy a sajtó volt az oka mindennek, az destruálta a csapatokat, stb. stb. Bizony, — annak a szegény sajtónak még csak mukkannia sem lehetett másképen, mint ahogy a katonai cenzúra engedte; az pedig igazán inkább volt szigorú, semmint enyhe. Hiszen maguk a cenzorok is azzal a veszedelemmel játszottak, — hogyha valami gixert keresztül engednek, akkor bevonultatják őket a cenzúra lövészárkából a sokkal kényelmetlenebb frontbeli lövészárkba. A cenzorokra nézve az sohasem jelentett veszedelmet, ha kétes esetekben inkább le tiltottak cikkeket, mintha csak egyet is keresztülengedtek, ami valamelyik hadvezető egyéniség rosszaságát vonhatta magára. A sajtó viselkedése dolgában tehát teljesen jogtalan ezeknek a hadvezéreknek és alvezéreknek a panasza, — amint ezt Ludendorff maga is igazolja.

— A sajtó felügyelet végrehajtása nem a főcenzori, hivatal, hanem tisztán a katonai parancsnokok feladata volt, — folytatja Ludendorff. — A cenzori hivatalnak csak az áldott módjában, hogy a hadügyminisztériumot, sürgős esetekben a helyettes főparancsnokságokat közvetlenül figyelmeztesse, ha azt hitte, hogy az egyik vagy másik lapnak a magatartása, árt a hadviselésnek.

De Ludendorff még ezt is kevesli. Azt mondja:

— Politikai cenzúra törvényesen nem létezett. Ez hibás és félrevezető állapot volt.

A Monarchiában még szigorúbb volt!

Azt hiszem, az előzmények után senki sem csodálkozik, Ludendorffnak ezen a panaszán. — Elleniben a továbbiakban igen érdekes és ránk nézve döntően fontos vallomást tesz:

— Szövetségestársaink sajtója sokkal keményebben volt az ottani kormányok kezében. S náluk egyúttal szigorú politikai cenzúrát is gyakoroltak.

A legilletékesebb faktornak e szavai után most már aztán Igazán elhallgathatnának idehaza azok az általánosító és soha nem konkretizált ítéletmondások, amelyek a magyar „destruktív” sajtót akarják bűnbaknak beállítani a háborúvesztésért, amelynek okait valóban a háborúhoz sokkal közelebb fekvő tényezőkben kellene keresnünk.

MADAME ANASTHASIE, AVAGY A CENZÚRA LÖVÉSZÁRKÁBÓL

1914 Július 26-ikán, az első bizalmassal meghalt a sajtószabadság, amelyről hiszen már a béke idején is tisztán tudtuk, hogy messzi áll a demokratikus népek sajtószabadságától, de bizonyos vonatkozásokban még a németekétől is, ahol — a dinasztiai különböző volta révén mégis csak itt-ott kritikailag szembe mertük szállni a persönliches Regiment bizonyos túlzásaival; míg mi itt a teljesen kritikátlan „ruganyos lépteknél” rekedtünk meg: ami borzasztó következményekre vezetett a Monarchia nyilvánvaló összeomlásának percében, amikor egy politikailag teljesen iskolázatlan, minden szemérték és kritika hijján való tömegnek kellett egyszerre a magú öncélúságának a tudatára ébrednie.

Fourth of July

Őszinte sajtószabadság nálunk, nyugati értelemben, sohasem is volt: ezzel a 48-as vívmánnyal is úgy jártunk, mint a többivel, hogy az eredeti szöveget benne hagyták a törvénykönyvben (hogy adandó alkalmakkor legyen miről szavalni), de aztán évtizedről-évtizedre annyi fentartással és restrinkcióval nyirbálták körül, hogy a végén alig maradt belőle több; mint „apáink dicső hagyatéka”; és főleg semmi néven nevezendő szankciókkal nem bástyázták azt körül, mint ahogy pl. Amerikában a július 4-iki — évente ezen a napon minden iskolában, minden gyülekezésben felolvasandó — alaptörvények a sajtó szabadságát még a kormányokkal és a parlamentek esetleges reakciós törekvéseivel szemben is mindörökre biztosítják.

Sajtó szempontjából tehát már a háború előtt se voltak nálunk abszolút ideális állapotok; ar-

ról azonban, ami az első sajtórendelet dátuma, 1914 július 26-ika után következett, még a legkeményebb koponyák sem mertek volna legtitkosabb álmaikban sem fantáziálni.

A „bizalmas”

Egyelőre ugyan még meglehetősen szégyenlősen, kendőzve mertek csak a nyomtatott betű immunitásához hozzányúlni. „Nyilvánvaló háborús érdekből” ügyelni kell — mondották — a kormányszózatnak, nehogy a rendkívül kiélezett helyzetben egy meggondolatlan szó fölös tüzet okozzon, nehogy — mondották — akár csupa jószándékból is, valamelyik lap valamilyen; fontos katonai tényt önkéntelenül is elárulhasson, — mondották. Szóval, tessék ezentúl igen, pontosan azokra a „bizalmas” értesítésiekre ügyelni, amelyeket a kormány a lapok „mihez tartása végett” szét fog küldeni.

Action directe ...

Ez azonban csupán egyik része volt a kormány sajtópolitikájának. A másik része már sokkal aktívabb volt. Névszerint, a kormány a hozzá közel álló lapok révén kemény propagandát kezdett a háború gondolatának népszerűsítése s a gyűlöletmag elhíntése mellett. Az még csak hagyján, hogy már július folyamán nagyszerű tárcáikat olvashattunk arról, hogy a szerencsétlen néhai trónörökös milyen meleg, benső barátja volt a magyaroknak; majd hogy azt nem mondották, hogy a magyarokért kellett áldozatul esnie. Ez még csak tűrhető volt, hiszen elvégre elhunyt embernek az emlékét meg tisztelni alig gáncsolható vállalkozás. De voltak itt súlyosabb jelentőségű dolgok is. A kormányhoz közel álló magyar és német-nyelvű napilapok (nem nevezzük meg őket; akit érdekel, olvassa el a Le Figaro 1919 augusztus 29-iki számát, amely szószerint idézi ezeket a laprészeket) olyan tónusban kezdték ellenfeleinkről írni, amely tónus utóbb keserűen megbosszulta magát.

— Ha ennek a háborúnak arról kell döntenie, hogy hol vadultak el a lelkek leginkább, (ou l'on trouve l'ame la plus bestiale, — mondja túlozva a fordítás), mától fogva eldöntött tény, hogy azt Parisban kell keresnünk. (1914 szeptember 2.)

... tombé si bas!

A francia katona gyáván megy a háborúba. Gondolatja nem a hazán csügg, hanem a zsákmányon, amely pedig nem lesz az övé . . . Mától kezdve senki se hisz már a francia nép bátorságában és műveltségében ... Sajnáljuk, hogy a francia becsület ilyen mélyre bukott (que l'honneur français soit tombé si bas ... El ne felejtjük Franchet d'Esperey szavait, aki Belgrádban szószerint ugyanezzel a kifejezéssel illette a magyar küldöttséget. Legalább most tudjuk, hogy mit fizetett nekünk e szávaival a francia tábornok vissza!) (1914 szeptember 18.)

A franciák, az angolok és az oroszok között nincs egyéb közösség, mint a szellemi dekadencia és erkölcsi züllöttség. (1914 szept. 19.)

Mit jelent ez a szó, hogy: angol? Angol: jelenti az úri gondolkodás és a bátorság hiányát. Angol: jelenti a vértől megittasodott kalmárszellemet. Angol: a zenei tehetségtelenség. Angol: annyit jelent, mint a művészet minden egyes remekműve előtt megkérdezni: mit fizetett érte! Angol: az alattomoság diplomáciája. Angol: jelenti az orgyilkosság intézményes bevezetését a háborúba. Angol mindaz, ami becsutelen, illojális év perfid. (1914 szept. 19.)

— Az entente-ban egyesült nagyhatalmak szövetezése a rablásra és a haszonra alapult. (1914 szeptember 29.)

— Az entente rablók szövetezése. (1915 március 18.)

1915 március 27-ikén az egyik kormánylap egyenesen a megvásárolhatóság vádját emeli Clemenceau ellen.

— A feketékkel való szövetezésük a franciá-

kat a nyam-nyam kultúra színvonalára sülyesztette le. (1915 augusztus 11.)

— Amit Poincaré tesz, vagy inkább mond, az már nem politika, hanem az őskor jelenségei. (1916 május 19.)

És már most tessék elgondolni, hogy Le Figaro akkor közli ezeket a kivágásokat a francia közönséggel, amikor Parisban a magyar határok felett döntenek. Bűnös és ezerszer bűnös az a kormány, amely ilyen sajtópolitikát követelt a maga szerveitől!

A sajtóhadiszállás

A kormányok természetesen nem elégedhettek meg a saját sajtójuk ilyen befolyásolása vad. Igénybe vették a haditudósítói instrumentumot is. A haditudósítók, a háborúk romantikus korában, olyan riportterehetségek voltak, akik — a hadvezetőség engedélyével, vagy akár anélkül is — nekivágtak a háborúnak s a lapjukat mindarról tudósították, amit a saját szemükkel láttak, vagy a saját fülükkel hallottak. Egy-egy ilyen haditudósító akárhányszor nagyobb stratégiának bizonyult az oknyomozó történetírás színe előtt, mint akár maguk a háborút vezető tábornokok. Erről persze a világháborúban már szó sem lehetett. Túl nagy volt a veszedelme annak, hogy egy-egy ilyen szemfüles újságíró kikottyant valamit, amit az ellenségnek nem szabad tudnia. Tehát megszervezték a sajtóhadiszállásokat: a kormányozható hadi tudósítás intézményét és az uniformisba bujtatott újdondász típusát, akinek pontosan csak azt volt szabad megírnia, amit száz kilométerrel a iront mögött tudományos vezérkari előadások és gépirással sokszorosított simlik formájában elébe tártak. Újságírói munkáról itt persze már szó sem eshetett: akár egy grammofonba is belediktálhatták volna ugyanezeket a szövegeket és adattömböket. Csukaszürke unalom terjengett aztán ezeken a tudósításokon, amelyek így teljesen céljukat veszítették.

Persze, azonfelül még meglehetősen katonás fe-

gyelmet is iparkodtak ebbe az újságíró-társaságba, belenevelni, ami bizony megglehetős nehéz feladatnak mutatkozott. Ennek a fegyelmező törekvésnek egyik tünete volt az, hogy egy szép napon — valami nem tetszhetett a legfelsőbb hadúrnak — szonika be akarta vonultatni az egész sajtóhadiszállást a sorkatonasághoz: — Hazulról kellett aztán megmagyaráztatni az illetékes faktoroknak, hogy az ilyen sommás eljárás mégiscsak kínos feltűnést keltene idebenn is, meg odakünn is.

A sajtó bűnössége
 úgy, ahogy a háború — az örület konzekvenciájával — tovahaladt a maga klimaxa felé, úgy fokozódott a sajtóra súlyosodó nyomás is. Természetesen: minél kevesebb kilátásunk volt a győzelemre, annál inkább öregbedett a vezető körök idegessége, s ezt mindenkor a sajtónak kellett megszenvednie. Ettől kezdve hosszú évekig a sajtó lett mindenkinek a Prügelknabeja; így bosszulta meg magát az a könnyelműség, a mellyel 1914 júliusában olyan bárgyúan engedelmesnek mutatkozott és gerinctelenül utána szajkózta a bécsi perfidia végzetes uszításait. — Ha ebben a kritikus hónapban a magyar sajtó felismeri a maga hivatását; felismeri a veszedelmet, amelyet egy háború — a nemzetiségi kérdés felvetésével — Magyarországra nézve jelent; és világgá kiáltja, hogy a trónörökös nem a magyarság ügyének mártírja és hogy tessék ezt a gyilkossági ügyet, mint bármely más bűnügyeket nem karddal, hanem törvényes utón megtorolni; és ha magasabb politikai szemhatárra emelkedve, megmagyarázta volna a magyarságnak, hogy mi a szerbekkel csakis Bécs nagyhatalmi vágyakozásai és csakis az agrár-gazdaság érdekei miatt vagyunk ellentétbera; és hogy semmi érdekünk nincs abban, — hogy Szerbia ne juthasson tengerhez; és ha elmondotta volna, hogy a magyar öncélúság érdekeit nem érinti az elzászi kérdés, de viszont szöges ellentétben áll vele az angol-német ellen-

tét, mert a német imperializmus veszedelménél talán elég a moszkovitizmus veszedelmét is föléri, — ha, ismételjük, a magyar sajtó 1914 júliusában minderre ép oly lángoló szavakat tait. volna, mint a háborús hangulat aláfűtésére, akkor ezzel alátámasztotta volna Tisza Istvánnak kezdetben igen megindokolt háborúellenes álláspontját: míg így maga Tisza is áldozatává lett a háborús pszichózisnak és elveszítette tisztánlátását. Ez a magyar sajtó lemoshatatlan bűne s ezért joggal viseli tíz év óta a háborús sajtópolitika következményeit.

Tisza egész testtel állott harcba

Ezek aztán a háború kitörése után rövidesen a bizalmason túl is, keményebb formákat kezdtek ölteni. E keményebb forma neve: a cenzúra volt. A cenzúra, amely elébb tisztán a közvetlen hadiérdekekre szorítkozott, majd mind jobban kiterjesztette csápjait a lapok egyszerű politikai állásfoglalásai felé is. És itt aláhúзва kell feljegyeznünk a jövő törtéírárás számára, hogy Tisza István kereken megtiltotta a cenzúrának, hogy az ő személyét támadó cikkeket letiltsa a közléstől. Tisza István szeretett nyílt isisakkal harcolni és uri mivoltával összeférhetetlennek tartotta, volna, — hogy egyenlőtlen fegyvereket vessen latba a maga személye mellett. Nyilván az volt a nézete, hogy ha ő támad — aminthogy keményen és keserűen tudott támadni —, akkor: méltatlan lenne hozzá, hogy az elleniéi védekezését egyszerűen elnémítsa, a Cenzúra hatalmi fegyverével elhallgattassa. Az úri becsület kérdése volt nála, hogy csak olyant támadjon, aki védekezni is tud és a magyar lovagias érzéssel összeférhetetlennek tartotta volna, hogy szabadon rágal-mazzunk valakit, aki távol van az országtól, de annak a védekezését, aztán sem sajtó, sem bíróság útján nem engedjük megszólalni. A calumniare audacter-nek ez az alattomos, épen

nem magyaros formája csak később vált úrrá a magyar közvélemény egy részén.

A cenzúra elébb csak „tanácsolt”, aztán, később fehér foltokat vágott ki; amikor ezek feltűnően szaporodtak, x-ekkel kellett a helyüket kitölteni. Amikor pedig ez is kínos feltűnést okozott, kiadták rendeletbe, hogy minden szét-szaggatott cikkrészt össze kell vonni, úgy, hogy a szöveg folytonosnak tűnjék fel s az így elő-álló ürt más, approbált cikkekkel kell kitölteni. Ha ez sem használt, előzetes cenzúra alá helyezték a lapot, ami egyértelmű volt azzal, hogy vagy 24 órával elébb kellett az egész lapot megcsinálni — s akkor kimaradtak belőle az aktualitások — vagy pedig lekészt a lap vasúti szétküldéséről, az utcáról és az előfizetők lakásáról.

Igazán nem volt aztán ritka az az eset sem, amikor a cenzúra egyes szavak, vagy mondatok törlésével, a cikknek épen ellenkező értelmet adott, mint amilyent az írója annak szánt. A kívülről nem is sejthette, hogy egy-egy elébe kerülő lappéldány mögött mennyi küzdelem, — mennyi elfojtott düh, mennyi fölös fáradtság, minden egyes szó benmaradásáért mennyi harc rejtőzik.

Lássuk néhány példáját ennek a cenzúra-világnak.

Berchtold tudvalevőleg mindenféle trükkökkel iparkodott a balkáni háború fellobbantására. Ilyen volt pl. közvetlen a háborút megelőző utolsó napon a „temeskubini összeütközés”, amely egyszerűen a Ballplatzon, házihasználatra és Ferenc József békés hangulatának megtörésére készült.

A prizrendi — tojástánc

De volt Berchtoldnak már korábban is ilyen trükkje: az emlékezetes prizrendi Prohászka-eset, amikor ugyanis a Ballplatz sajtója világgá kürtölte annak a szerb barbárságnak a hírét, hogy a prizrendi osztrák-magyar konzult, Prohászkat, szerb komitácsi bandák megtámadták és megcsönkítették. Utóbb kiderült,

hogy az egész Prochászka-ügy, amelyet Berchtold olyan fényesen kiaknázott, s amelyből hatalmas méretű diplomáciai tojástancc is keletkezett, tisztán egy félreértett táviraton múlt. A szerbeknek a törökök felett aratott diadala idején történt az eset, amikor Prochászka Prizrendben tartózkodott s a harcias események miatt húsz napig nem jutott hozzá, hogy jelentést tehessen Bécsbe. Végre eljutott Üszkübbe s innen sürgönyt adott fel Belgrádba, az ottani osztrák-magyar követség címére, amely sürgönynek ez volt a szövege:

— Consul Prohaska u Skoplje.

(Magyarul: Prochaszka. konzul Üszkübben van). Ezt a szöveget azonban sajtóhibával veték fel Belgrádban:

— Consul Prohaska uskopljon.

ami viszont annyit jelent, hogy megcsonkították.

Amikor aztán utóbb kiderült a dolog, Berchtold, akinek a Prochaszka-eset igen jól beleillett a dossierjába, és viszont a tévedés kiderülése nagyom lerontotta volna az érveléseinek hitelét, cenzúrája útján nem engedte az igaz tényállást megírtni s ezzel is alátámasztotta a Megállj, kutya Szerbia-hangulatot.

A Daimler-eset

Úgy, ahogy a háború katonai vezetése is mindjobban átsiklott a németek kezébe, úgy jelentkezett a cenzúra terén is mind erősebben a német főhadiszállás hatása és pedig most már a német polgári politika eseményeinek a megbeszélésénél is. Ilyen eset volt pl. az u. n. Daimler-eset. A Daimler-gyár, amely motorokat szálls olyan nyereségekre tett szert, hogy a német sajtóban elhangzott vádak szerint, kénytelen volt a mérlegéibe — a mértéktelen profit eltüntetésére — hamis tételeket beállítani, természetesen nagy összegekkel támogatta a Tirpitz, vezetése alatt álló Vaterländische Partei-t és ugyancsak súlyos áldozatok árán segített a

német sajtó egy tetemes részének felvásárlásánál, hogy aztán ezeken a csatornákon keresztül élesztgesse a népben a háborús hangulatot: hiszen minél tovább tartott a háború, annál többet keresett a német nehézipar.

Erről a gyárról kiderült, hogy az üzeme bezűntetésével fenyegetődött, amikor kisebbíteni akarta a hadvezetőség a profitját. A független szocialisták erre igen elmésen azt indítványozták, hogy hazaárulás miatt indítsanak eljárást a gyár igazgatósága ellen, mert az üzemkörüklatozással fenyegetés sérti a hadiérdeket.

Nálunk a cenzúra nem engedte meg, hogy a német háborús nehéziparnak ezt a kegyetlen profitpolitikáját szóvá tegyük.

Még jellemzőbb a következő cenzúra-eset.

Briey és Longwy—Ruhr

1917 tavaszán a „német vas- és acéliparosok egyesülete”, valamint a „német vaskohó-tulajdonosok egyesülete” emlékiratot intézett a birodalom kormányához és a legfőbb hadvezetőséghez; amelyben a francia bányavidék centrumának, Briey és Longwy-nak annexióját követeli. Hogy ezt a követelést mennyire komolyan vették, mutatja, hogy 1917 augusztus hó 17-ikén a német kancellár, Ludendorff iskola-társa: Michaelis promemoriát írt Czerninnek, a melyben bejelenti, hogy

— Németország kész a megszállott francia területeiket kiüríteni, de fenn kell magának a jogot tartania, hogy a béketárgyalásokat úgy irányítsa, hogy Longwy és Briey vasérc vidékét gazdaságilag a maga számára értékesítse (wirtschaftlich für sich nutzbar zu machen).

Majd nemsokára a nagy német sajtó egy képviselőjét is elküldték Czerninhez, hogy személyesen iparkodjék az osztrák-magyar külügy-minisztert e célok mellé megpuhítani. Czernin aki Wiesner köv. tanácsos jelenlétében fogadta az alldeutsch urat, azt mondja, hogy a beszélgetés után

— mindkettőnknek az volt a benyomása, hogy az adott esetben már csak az orvos segíthet.

Ludendorff is bevallja az emlékirataiban, — hogy Briey és Longwy megszerzése tényleg a német hadvezetőség hadicéljai közé tartozott.

A főt említett memorandum már most Maurice Barrés-nek, a francia háborús uszítók fejének a kezébe került, aki azt megfelelő kommentár kíséretében közölte is a L'Echo de Paris hasábjain. — A magyar sajtó egy része, — Czernin értelmében, szóvá akarta tenni a dolgot és igen szerényem és óvatosan felhívatni a németek figyelmét arra, hogy mi elvileg védelmi háború alapján állunk és így a tisztán a német nehézipar érdekeit szolgáló hódításokat nem ismerhetjük el a magunk hadicéljaiul.

A cenzúra természetesen leintette ezeket a hangokat. Ma pedig a németek panaszkodhatnak amiatt, hogy a francia nehéziparral szövetkezett militarizmus egyszerűen csak szószerint követeli a Ludendorff-féle programot, amely a Ruhr-vidék érc- és széntelepeinek gazdasági „kihasználását” célozza.

Minden alkotmánygarancia felfüggesztve

Végül már odáig merészkedett a cenzúra szemérmertlensége, hogy minden törvény ellenére, egyszerűen kihúzta egyes lapokból a parlamenti tárgyalások szószerinti szövegét is, ami pedig nyilvánvaló alkotmány sértés; sőt egy időben, amikor már nyilvánvaló volt, hogy a király el akarja ejteni a Tisza-kormányt, a cenzúra még annak a közlését is megtiltotta, hogy a király ma délután Budapestre érkezik . . .

Ilyen körülmények között, amikor a sajtó ennyire ki volt szolgáltatva a cenzúra önkényeinek, igazán bajos dolog lenne komoly érvet lelteni annak az utólagos vádnak a megtámasztására, „a sajtó destruálta a frontot”.

Kitiltás a frontokról

Főiként a vidéki lapok szerkesztői ezenkívül még a helyi politikai basák terrorjának is ki voltak szolgáltatva: ellenzéki lapok szerkesztői és munkatársai, ha nem a főispán óhajtásainak szellemében írtak és felmentett emberek voltak, szüntelen a „bevonultatás” Damokles-kardjával számolhattak. Ami természetesen illuzóriussá tett minden független sajtónyilvánulását.

De a katonaiság ezzel a szigorú cenzúrával sem elégedett meg. A mind sűrűbb katonai és diplomáciai balsikerek miatt feltétlenül kellett szamarat találni, amelynek fejére nagyot, üthessenek bánatukban: meg is találták a sajtóban. 1917 december 14-ikén már nagy cikkben számol be Az Est arról, hogy az Általános Beszerzési és Szállítási Rt. értesítette, hogy a katonai hatóságok intézkedése folytán nincs többé módjában a lapot a táborig postákra eljuttatni. Ugyanez a sors ért még néhány magyar lapot. Honnan veszik hát ma egyesek a bátorságot, — hogy azt hirdessék világgá, hogy a „destruktív sajtó” bontotta meg a frontokat; az a sajtó, a mely el se juthatott a frontokra, de még az etapp-területre sem?!

A belpolitikai harcoknak a választói jog kérdése körül való kiélesedése idején aztán a háborús kormány okinak mindez az eddigi szigorítás kevésnek tűnt fel. Ahelyett, hogy arra gondoltak volna, hogy jogok kiterjesztésével ioarkodjanak a fronton küzködő katonáikba is új lelket, kitartást önteni, hogy legyen azoknak joguk és földjük, amiért érdemes legein küzködniök (erre az állambölcösségre pedig már a római császárok is rájöttek, minden római kori múzeum teli van a katonai földosztó bronz diplomákkal!), ahelyett megtagadták a katonák választói jogát, — viszont haragjukat megint csak a sajtón töltötték ki: fokozott cenzúra, kolportázs-tilalom, időleges beszünetés és a, végleges beszünetéssel való fenyegetés volt az új büntetés-skála.

Sajtó terror

Friedrich Adler, a Stürgkh-gyilkosság után mondott védő beszédében hivatkozott a katonai cenzúra egyes eseteire. Így pl. az egyik cikket, amely a németországi ifjúság leendő katonai neveléséről szólott, csak két hónap múltával intézték el: közben a német főhadiszállásra küldték el megcenzúrálás végett. Felmutatott aztán egy rendeletet, amely azt tartalmazta, hogyha még egyszer előfordulna, hogy a szerkesztő egy hadseregparancsot csak a lap második oldalán közölne, a lapját megszüntetik. (Nálunk is volt ilyen eset, amikor a — román megszálló csapatok követeltek a lapoktól ilyen laptechnikai badarságokat.)

Végül odáig merészkedett a cenzúrát gyakorló hatóság, amint ez ugyancsak Friedrich Adler vallomásából derült ki, hogy a rendőrségfőnöke egyszerűen maga elé idézte egy szociáldemokrata lap főszerkesztőjét és azt inszinuálta neki: — Készek vagyunk önöknek cikkeket szállítani, amelyek már szocialista szellemben vannak tartva; csak le kell őket nyomtatniuk.

S az illető lapnak tényleg le kellett ezeket a cikkeket közölnie, ha csak nem akarta a megszüntetését kockáztatni. S amellet persze módjában se volt, hogy közönségével közölje, melyik a lapban a kakuktojás!

A sajtószabadság lett a világháború első súlyos sebesültje a középponti hatalmak frontján és semmi kilátása rá, hogy nagyfokú rokkantságából hamarosan felépüljön!

A NÉMET SÓGOR

Tárgyilagosan, lehetőleg mindig a háborús párt embereinek, a háború hadvezéreinek nyilatkozataiból építjük fel a nagy dráma képét, sorakoztatniuk adatot adat mellé, tényt tény mellé, amelyekből ötvenegy hónap lasisu örlő munkájával felépült a Végzet véres oltára; csatár endbe állítjuk a tévedések, mulasztások, hibák, bűnök gonosz sorát, amelyekből okszerűen nem alakulhatott ki semmi más, mint a pusztulás. Amikor kritikát kell mondani, rábizzuk azt az arra hivatott vezető egyéniségek szavára; amikor következtetéseiket kell vonni, átengedjük a szót azoknak, akiket helyzetük feljogosít arra, hogy magas vártárol tekintsék át az eseményeiket és az okokat, amelyek a romlást felidézték.

Az alldeutsch pöffeszkedés

És a romlásnak e súlyos oksorozatából semmi esetre sem maradhat ki a németségnek magatartása szövetségeseivel szemben. Karl Friedrich Nowak, Hötzendorfi Conrad vezérkari főnöknek az írődeákja, könyve vége felé így kiált fel erről a viszonyról:

— A szövetség, legbensőbb lényege szerint, valójában már rég felbomlott volt. Németországban egy osztály uralkodott; a német tábornokok, az önzés durva német hangja, kezdette meg annak idején a szétbomlás folyamatát.

És Conrad maga, aki pedig szíve mélyéig németnek érzi magát, kijelenti, hogy

— nem szereti sem az alldeutsch ordítóaszt, sem az alldeutsch magatartást, sem az alldeutsch pöffeszkedés t. Az alldeutsch maniórkat, amelyeket különböző német tábornokok út-

ján volt alkalma bőven megismerni, az alldeutsch csata-kiáltásokat, amelyeknek az lett volna a hivatása, hogy fegyvercsörgetéssel töltsék be a világot, a mérhetetlen alldeutsch nagyozolást, amely csak bajt szerzett blöffjei-vei — az ellenségénél, a szövetségeseknél és magában Németországban is egyaránt: ezt az egész tehetségtelen, vásári alldeutsch micso-dát őszinte undornál utasította el magától.

Íme, — ugyan eső után köpönyeg, — tanul-ságos háború utáni lecke az osztrák-magyar ármádiának főhadvezérétől, a testestül-lelkes-tül német embertől ama magyarok számára, a kik a háború alatt is, a Konsten-ügyek dacára is, még a habom után is csak úgy ájultoztak az elragadtatástól, valahányszor a német szö-vetségről, vagy annak épen elmélyítéséről esett szó.

Kis művelt társalgó a mellényzsebben

A mieink nem ismerték fel a németet. A né-metek maguk — már t. i. az, aki közülök — job-ban ismerték a faj tájukat. Itt fekszik előttem a Leipziger Illustrierte Zeitung nagy német-török propaganda száma 1916 májusából. Kamp-hövener pasa,, török tábornok és porosz tábornok leánya ad itt jótanácsokat a Keletre induló németek számára, amelyek többet mon-danak az átlagos németeknek (külföldiekkel, — akár szövetségeseikkel szemben való magatar-tásáról, mint amennyit sok kötet könyv mond-hatna arról.

— Megérkezésedkor — mondja a Vademeem írója, — ne lépj fel, mint valami hódító vagy megváltó, hanem csöndesen és szerényen fig-yeld meg a dolgokat. Nehogy nyomban vala-mi vasalatlan fezet nyomj a fejed búbjára és nehogy vígan vigyorogva vágd minden török szemébe, akivel találkozol, a magad Salaimalei-kum-ját! Ilyen viccek egyáltalán nem illenek oda, még ha a legharáságosabib érzületből is fakadnának. Minél csöndesebben és egyszerű-ben lépsz föl, annál nagyobb a sikered.

— Ne kezdj el minden alkalommal szitkozódni: „disznóság! rendetlenség! slamposág!”, — még amikor se, ha igazad lenne. Egyszermind ne állj neki ilyenkor mindjárt azzal, hogy az otthoni viszonyokat magasztald az édig: „ja, nálunk otthon, Berlinben! . . .” — hanem gondold meg inkább, hogy az ilyen hangos magaviselettel csak elkedvetleníted és elriasztod az embereiket, sőt egyenesen ártasz a német tekintélynek. Az ilyen fajta „gyarmatosítást” engedjük át inkább az angoloknak.

— Ne gondold, hogy minden áron „magasabb kultúrát” kell a törökökhöz importálnod; az ottani kultúra régibb keletű, mint a miénk. — Hogy jobb-e vagy rosszabb, az tisztán ízlés dolga.

— Sose légy joviális és tolavkó (váll-veregetés, „na, öregem, vigéc?”, s más efajta). Az ilyen magatartás valósággal sértő a török emberre; ha még oly jó szándékból fakadt is.

És így tovább, huszonhat igen jól átgondolt és nagyon találó fejezetben.

A Simplicissimus vice

S ha már az átlagos német polgárnak ilyen Kniggé-be illő jótanácsokat kellett útravalóul adni, elgondolható, milyen volt akkor a német hivatásos katonák, hadvezérek magatartása. — Hiszen ízelítőül mindjárt a háború elmén szolgált a Simplicissimus olyan képpel, hogy miatta ezt a folyóiratot ki kellett tiltani a Monarchia területéről: lepingálta az ismert obsitosképek modorában az osztrák-magyar ármádiát, egy közembert oroszán fejjel, egy tisztet szármárfejjel s egy főfőtábornokot — fejnélkül. — Szövetségestárs részéről mégis kissé erős vicc, még akkor is, ha nem a — marnei vereség napjaiban, annak elpalástolására követték volna el. Ha nem mi véreztünk volna el hiába a német szövetséges miatt; ahogy Conrad megállapítja:

— a német sikereket a mi költségünkön vívták ki. Németország ugyanis száz divíziója kö-

zül mindössze tizenkét divíziót rendelt a keleti harctérre, míg a többivel nyugatom dolgozott. (És később is) a megígért öt tartalék divíziót nem ide, hanem a francia harctérre küldte.

— Német részről azért nyúltak az orosz ofenzíváért való szemrehányások eszközéhez, — hogy a szövetséges Monarchia munkáját leki-csinyelhessék. Ez a tendencia, sajnos, szabály-lyá vált.

... sajnálja az ember ...

— Ily szemrehányások hallatára majdnem sajnálja az ember, hogy a hahómban és a politikában hűséggel és keményen kitartottunk Németország mellett, amellet a Németország mellett, amely bensőleg szintén beteg s így igazán nem volt joga ahhoz, hogy a szövetségét „hullának” nevezze.

— Gyakran kellett magamat türtöztetnem, — írja továbbá Conrad —, nehogy a szükséges egyetértést veszélyeztessen. A németek minden kudarcot a Monarchia nyakába sóztak és minden győzelmet úgy tüntettek fel, mintha azt kizáróan német fegyverek érték volna el.

— Ha olyan véres és dicsőséges csatáról számolnak be, amelyet a végsőkig vívtunk és csak az ellenség túlnyomó számainak súlya miatt vontuk vissza a csapatokat, — erről úgy számolnak be, mint Ausztria-Magyarország súlyos kudarcáról. De ha a marnei csatáról van szó, arról a kudarcról, amely az egész háború kimenetelét befolyásolta, amikor ezt írják: „A marnei csata fordulatot hozott a franciák javára; a német támadási tervet megghiúsították, a német hadsereg védekezésre (kényszerítette...”

A kesernyés érzés

— Az a törekvés — írja más helyütt Conrad, — hogy német seregeket nem akartak osztrák-magyar parancsnokság alá állítani, kesernyés érzést váltott ki. Talán arra gondoltak, hogy a hegemoniájukat biztosítsák fölöttünk, vagy ta-

lán a német haderőiket csak saját céljaikra akarták felhasználná?

Nagyon igaza volt Tisza Istvánnak, amikor röviddel Czernin hivatalba lépése után azzal lefolytatott megbeszélés során ezt mondta a németekről:

— A németeket nagyon nehezen lehet kezelni, fennhéjázóak és zsarnokiak; sajnos, azonban a háborút nem tudjuk nélkülök befejezni.

És még sajnosabb, hogy Tisza ezt a meggyőződését Magyarországon senkivel se közölte, — hogy legalább ne mentünk volna olyan farkcsóválással neki a mélyíténőnk, hogy legalább kicsit drágábban adtuk volna magunkat!

De Conrad utódjának is hasonló volt a véleménye a német szövetségesről.

A német Art und Weise

1917 májusában a Monarchiának 15 ezer vagon kenyérmagra volt szüksége, de úgy, hogy ez a nyombani segítség háromszor, 24 óra alatt kellett.

— A német kormány — írja Arz tábornok — késznek nyilatkozott, hogy ezt a feladatot megoldja és július közepéig 10 ezer vaggont „garantált” a Monarchiának, ezzel szemben azonban egész sor ellenkövetelést támasztott; névszerint, hogy az egész Ukrajna német főparancsnokság alá kerül, hogy csapataink kiürítik a jekaterinoslawi kormányzóságot, hogy Ukrániából Németország javára nagyobb állatszállítmányokat küldünk, hogy Ukrániából és Romániából minden tojást Németországnak engedünk át, stb. A mód (die Art und Weise), a hogy a németek ezt az ügyet tárgyalták, a Monarchia minden képviselőjét (Grata miniszter stb.) mélységesen lehangolta s csupán a szükség kényszere készítette főként Ausztria képviselőit arra., hogy a tárgyalásokat ne szakítsák kurtán félbe.

— 1918 augusztus 14-ikén — folytatja Arz a vallomásait, — Ludendorff tábornok azt hang-

súlyozta, hogy az élelmiszer-szállítások dolgában Magyarországra kellene nagyobb nyomást gyakorolni.

(Ez aztán tudvalevőleg meg is történt: Windisch-Graetz herceg vállalkozott ennek a gyűlöletes és a lehetetlenséggel határos feladatnak a végrehajtására.)

Ludendorff, mint tehetséges időjós

Pedig hát a németek maguk sem lehettek túl büszkék a hadvezetésükre. — Ha meggondoljuk, hogy pl. Ludendorff 1918 október 20-ikán, tehát egy héttel az összeomlás előtt — az osztrák-magyar főhadiszállástól kért hegyvidéki katonákat s ezt így indokolta:

— A német legfőbb hadvezetőség ama nézet felé hajlik, hogy olasz támadás aligha fog már bekövetkezni —

ha az ember ilyet olvas, akkor; igazán minden önmegtartóztatására van szüksége, nehogy amúgy nagyon magyarán mondja meg a véleményét; a némát legfőbb hadvezetőségről.

És a német hadvezetőségnek igazán kevés joga van az osztrák-magyar politikával szemben a szerződészegés vádját emelnie, ha meggondoljuk, hogy ő volt az, amely már 1918 szeptember 29-ikén közölte Wilsonnal, hogy elfogadja annak összes pontozatait, vagyis elfogadja a Monarchia és ezzel Magyarország felosztásait. Erre elvégre igazán kár a német hadvezéreknek olyan büszkékné lenniök!

A német hegemonia

Conrad csupán egy mellékmondatot szentel neki, holott bátran a világháború történetét is teljesen ebből a szempontból írhatná meg: a németeknek hegemoniára való törekvése, mint végső háborús cél. S amikor a háború első hónapjában reménye veszett annak, hogy ezt a hegemoniát az ententera kényszerítse rá,

attól fogva megelégedett azzal, hogy szövetségársait kerítse igája alá.

Németországnak minden egyes lépése a háború alatt csak arra irányult a Monarchiával szemben, hogy elvesztett gyarmataiért új gyarmatot szerezzen magának a Duna mentén. E sorok folyamán gyakran mutathattunk már rá, mennyire leplezetlenül kifejezték ide irányuló törekvésüket a lengyel kérdés megoldása, a románai segítségnyújtás, a Sixtus-levelek, a breszlittowszki és a bukaresti béketárgyalások alkalmával. Minden egyes ilyen alkalommal tál lencséért akarták a Monarchiát szőröstül-bőröstül bekebelezni s a közös német katonai főparancsnokság berendezése, a háború utáni közös katonai intézményekre szóló szerződés, a vámunió aláírása IV. Károlylyal, mind-mind ezit a célt szolgálták.

Mitropa

A legjobban sikerült trükkjük volt évben az irányban a Mitteleuropa eszméje mellett való magasnyomású propaganda.

Az agg Ferenc József maga tisztábban látott és 1916 februáriusában, amikor a legvadabbul visszhangzott mart és part a Mitteleuropa jel-szavától, csöndesen azt mondotta Helfferichnek:

— Túl sokat beszélnek a dologról s ez kár.

Helfferich most utólag nyíltan beszélt erről a kérdéstről. Kertelés nélkül bevallja, hogy nem csupán vámuniót terveztek, de közös letelepedési jogot, közös kereskedelmi jogot és közös közlekedési ügyet is. (Sejthetjük, hogy a letelepedés jogának közössége magyarul egyszerűen annyit jelentett volna, hogy német kolonistákkal telepítették volna he a magyar föld termékeny területeit, ami a németiség szívós nemzeti összetartásérzését ismerve, első sorban azokat találta volna szíven, akik szüntelen a harmincmillió magyarországról áradoztak s most mégis a német tervek előharcosaivá lettek Magyarországon.)

— Az osztrák és a mesterséges eszközökkel nagyra nevelt magyar ipar ellenállását — folytatja Helfferich a leleplezéseit — úgy remélttem, hogy szindikalizálás és kartellálás útján sikerül majd megtörnünk. Végül sikerült Tisza grófot is, aki azelőtt teljesen mereven szembe helyezkedett a gazdasági közeledés eszméjének, ilyen alapon való tárgyalások számára megnyernem.

(Mindig ugyanez az eset: Tisza először tisztán látja a helyzetet s aztán mindig újra meg újra elejti az álláspontját és áldozatául esik a mások ráoktrojált akaratának. Sajátságos egy ember volt — az idegen fajtájúakkal szemben!)

Már 1915 március elsején megmondotta a német császár Erzbergernek, hogy

— a háború után Németország és Ausztria, között abszolúte szükséges egy katonai konvenció.

Jobban kell germanizálni

1917 elején pedig — mint ezt Erzberger emlék iratai révén tudjuk — II. Vilmos keretkén megmondotta IV. Károlynak, hogy

— Ausztriának jobban kell germanizálnia.

Ilyen körülmények között vájjon túlzásnak mondható-e, ha a Naumann-féle Mitteleuropa és a salzburgi mélyítés láttára Károlyi Mihály gróf 1918 október közepén, az egyik delegációs beszíciéjében kijelentette:

A Mitteleuropa eszméje és a német szövetség kimélyítése ennek a háborúnak a legszerencsétlenebb gondolata volt. Ez az eszme nyújtotta meg leginkább a háború tartamát. A másik és talán legnagyobb hiba a szigorított tengeralattjáró-háború volt. Amerikának a háborúba való lépésével sorsunk megpecsételtett.

A német győzelem után

Hátulról való jóslásoknak nincs históriai bizonyító erejük. A ha így, ha úgy történt volna elméletek lehetnek igen hangzatosak, de érv-

nek nem számítanak. Mégis: gondolja el az olvasó, ha a háború a középponti hatalmiak diadalával végződött volna, vájjon mi várt volna Magyarországra? A románoknak Erdélyre való jogát már a habom előtt elismerte Németország; az önálló csehszlovák pronunciamentumát 1916-ban elfogadta Németország, miként ezt Stanek képviselő az osztrák Reichsratban azon frissben feltálalta, anélkül, hogy a németek tiltakoztak volna ellene. Tehát előállott volna a mai megcsonkított helyzet, az egyetlen Délvidék kivételével; ide azonban német gyarmatosokat telepített volna Németország. S mindezekben, felül még saját szövetségeseinktől kellett volna mosolygó arccal mindezt elfogadnunk, s mind ennek a tetejébe a fokozottabb osztrák „germamizálást”, a német katonai konvenciót, amelynek értelmében a katonai helyőrségeket is ide-oda dobálhatták volna a Rajnától a Vaskapuig, végérvényesen német vezényszót és mindezen túl vámuniót, gyáripárunk letörését és a jó Ég tudja, minő egyéb „mélyítéseket”... Ezek nem, föltevéseik, hanem az illetékes és felelős német faktoroknak csupa határozott követelése, amiknek teljesítése ellen — a német győzelem esetén — aligha lett volna módunk védekeznünk.

A kiplakátozásra ítélt magyar képviselők

Így festett annak a szövetségi politikának a túlsó oldala, amely mellett nálunk — haj! — mennyi rajongó, hajbókoló, „magylátóköri” politikai csinált harsonázó és agresszív politikát s amely miatt a parlament utolsó ülése kiplakátozásra ítélte azt a két képviselőt, aki tiltakozott ez ellen a politika elleni. (Igaz is, a munkapártnak ma uralmon levő tagjai, akik annak idején ezt a plakáthatározatot hozták, miért nem hajtják azt végre, vagy legalább miért nem dicsekszenek ma vele?!)

A Monarchiával szemben — bár kissé túlzásnak fest ez az állításunk — még legalább többé-

kevésbé európai formákat tartott be az alldeutsch velleitásoknak ez a hegemoniára törekvése. A másik szövetségesnél, Bulgáriánál, — már erre sem igen tekintettek.

Az „önző” bolgárok

A bolgárok — írja Ludendorff meglehetősen nyíltan — a német hatóságoknak csakhamar mindenféle nehézségeiket gördítettek az útjába a Dobrudsában. Én szilárdul kitartottam amellett az álláspont mellett, hogy nem szabad az etapterületen a közigazgatásnak bolgár kezekre való átengedéséhez hozzá járulnunk s ebben az ottani német hatóságok keményen támogattak, amelyek öntudatosan vitték végig a harcot szövetséges társaink önző magaviseletével szemben.

Kiáltani szeretne az ember és tehetetlen dühében kacagni, amikor Ludendorff szavait olvassa az ember a bolgárok „önző magaviseletéről”, holott tudvalevő, hogy a bolgár egyezmény úgy szólott, hogy a megszállandó területek bolgár fenhatóság alá kerülnek. S még Ludendorff beszél „önzésről.

Bulgária ügyében az egyébként nagyon tartózkodó Arz tábornok maga állapítja meg a németek magaviseletének következményeit.

Bulgáriában Arz szerint a következő hat indok törte meg a háborús hangulatot és juttatta felszínre az entente-párti törekvéseket:

Bulgária kiugrásának indokai

1. Németország nem küldte be 1918 szeptemberében a beígért hat divíziót, holott akkor már teljes méreteiben kibontakozott egy nagy entente-támadás hatalmas kontúrja; Németország ekkor már egyszerűen képtelen volt ígérését betartani. Bármennyire is iparkodott szövetségesei előtt eltitkolni a való helyzetet: a nyugati fronton ekkor már végérvényes vereséget szenvedett és pedig az ellenségtől s így az entente

közös hadi tervének keleti frontját már nem tudta kivédeni. Ez nyilvánvaló katonai vereség, amelyet most utólag hiába iparkodik a nagynéniét tábor a „belső front” vereségére áthárítani.

2. Németország — strikt ígéretei dacára — sem hadianyagot, sem felszerelést nem küldött Bulgáriának.

3. Németország — a pontosan körülírt meg egyezés dacára — sem küldte meg Bulgáriának a megígért pénzbeli támogatási

4. Bulgária, a bukaresti béke értelmében az egész Dobruzsára számított, ehelyett csak a felét kapta meg.

5. A Bulgária által megszállott területekre Németország küldött etap csapatokat s azokat a bolgárok minden tiltakozása ellenére sem vonták ki onnam.

6. E területek polgári közigazgatását sem adták át a bolgároknak.

E hat ponthoz hetedikül említjük, hogy Ludendorff szerint a bolgárok azért; kedvetlenedtek el, mert a németek (valutáris okokból) nem vásároltak tőlük elég dohányt.

Fegyveres összeütközés a németek és bolgárok között

Ezeket a vádpontokat a higgadt Arz állapítja meg, s így semmi okunk, hogy túlzást lassúink hennök; annál is kevésbbé, mert máskülönben egészen hihetetlenül hangzik az, amit csak most utólag, a háború lezajlása után tudtunk meg Conradtól, — Nowak két helyen szószerint megismétli, hogy

— vajjon hol maradt a nemeit plessi főhadiszállás tábornokainak a belátása, hogy olyan szellemet engedtek lábrakapni, amely végül is oda vezetett, hogy Nisnél a bolgárok és a németek annak rendje és módja szerint rajvonalakba fejlődtek fel egymás ellen?

Irtózatoss veszedelmeket szült a középponti hatalmak sorsára nézve a nagynémet kapzsiság

és pöffeszkedés. Ha igaz, hogy az utolsó jelenetre az 1918 október 1-ei bolgár kiugrás adta meg a jelet, akkor pedig ép oly igaz, hogy ezt meg a német nagyvezérkar önteltségének köszönhetik a középponti hatalmak, amely végül is az entente karjaiba hajszolta saját szövetségárait.

Pardon, tévedés ...

Ludendorff jóval a háború szerencsétlen vége után, amikor már újabb politikai terveinek a megalapozásán kezdett dolgozni, azért, hogy az osztrák-magyar tisztikarnál újra behízelegje magát, 1920 karácsonyain igen diplomatikusan megtervezett nyilatkozatot adott ki a nagynémetek napilapjában, a Deutsche Tageszeitungban:

— A cs. k. (!) hadseregnek világháború alatti teljesítményeit a front mögött és a német birodalomban is, nem értékelték helyesen. Minél teljesebben látom át, visszatekintve, a dolgok összefüggését, annál inkább nyer bennem a meggyőződés teret, hogy a cs. k. (!) hadsereg is bámulatos dolgokat vitt végbe. Szükségkép kellett ezt jelentenem.

1920 karácsonyán.

Ludendorff.

Tehát akkor, amikor éppen ezzel, a Monarchia tisztikara ellen irányuló, destruáló politikájával első sorban hozzájárult, egy egész háború folyamán, a Monarchia harci készségének megtöréséhez, akkor utólag ilyen nyilatkozat formájában véli irtóztatós bűnét jóvátenni! Nem hisszük, hogy a Monarchia volt tisztjei és hadvezérei nagy köszönettel nyugtáznák ezt a nyilatkozatot, amelynek szövegezése különben is, — ha lehet, még fokozza a maga vállveregető, — felsőbbbbséges hangjával mindazt a sértést, amelyet a jó szövetségestársi viszony kedvéért a háború alatt a Monarchia tisztjeinek le kellett nyelniök,

Ludendorff úr, úgy látszik, diplomatának még rosszabb, mint hadvezérnek!

A BÉKE ZSÁKUTCÁI

Felvázolni iparkodtunk annak a képét, mi lett volna velünk egy „német győzelem” esetén. Nehogy valaki is túlzott színek felrakásával vádolhasson, ide iktatjuk olyan államférfiúnak a nézetét, aki bizonyára alaposan volt a németek háború utáni terveiről informálva, — Czernin külügyminiszterét:

— Ha Németország győzött volna, militarizmus mérhetetlen arányokba, meredt volna át. 1917 nyarán alkalmam volt a nyugati fronton számos magasrangú tábornokkal beszélnem, akik mindannyian egybehangzóan kijelentették, hogy a háború után az eddigieknél összehasonlíthatlanul nagyobb mérvben kell katonailag felkészülnünk; a mostani háborút az első pun háborúval hasonlították össze, amelyet biztosan nyomon fog a többi követni s amelyekre eleve fel kell készülnünk — szóval a mostani versailles-i taktika, az, hogy az erőszak lobogóját örök időkre vonjuk fel, az volt a tábornokok, a nagynémetek, a Vaterlandspartei stb. taktikája is. A bábom után a népek kibékülése eszük ágában sem volt,

— A militarista szellem épp oly vígan burjánzott a Spree, mint a Szajna, mentén. Foch és Ludendonff csak abban különböztek egymástól, hogy az egyik francia, a másik német; mint emberek úgy hasonlítanak: egymáshoz, ahogy egyik tojás hasonlít a másikhoz.,

— A háború alatt döntő szerepet játszó katonai Németország tényleg egy szempillantásig se gondolt arra, hogy a háború után, nemzetközi ellenőrzés alatt álló kölcsönös lefegyverkezésbe belemenjen.

... Soha egy percig sem élt a becsületes szándék ...

— És összefoglalóan le kell szögeznünk, hogy általában sem az entente, sem a Németországban uralkodó, mindenható katonai párt tudni sem akartak egy megegyezési békéről. Mindketten győzni akartak s a leboxolt ellenségre egy erőszakos békét rákényszeríteni. Németország vezető embereiben — mindenekelőtt Ludendorffban — soha egy percig sem élt a becsületes szándék, hogy Belgiumot újra gazdaságilag és politikailag teljesen felszabadítva, — visszaadják; így természetesen még sokkal kevésbbé voltak áldozatok hozatalára kaphatók. Egyszerűen keleten is, nyugaton is hódítani akartak és erőszakos szándékaikkal az entente minden béketörekvését abban a percben, mielőtt csak csöndben is megmoccant, nyomban aláaknázták.

— Az entente, hála a vezető német katonának, arra a meggyőződésre jött, hogy Németországgal teljesen lehetetlen a megegyezés. — Ennélfogva; önmaga is olyan békeföltételekbe csökönysödött bele, amelyeket viszont egy le nem vert Németország, nem fogadhatott el. Itt zárul az a circulus vitiosus, amely eleve minden közvetítő munkálkodást lehetetlenné tett.

És Czernin egyenesen „a felelős férfiak háta mögött vitt politika” vádját vágja ennek a „katonai Németországnak” a szemébe, amely mindannyiszor, ahányszor valahol moccanás történt a béke mellett, nyomban egy-egy Zeppelinnel, a tengeralattjáró harc szigorításával, egy-egy nagyhangú főhadiszállása frázissal, — vagy legalább egy-egy kardcsörtető tábornok kiküldetésével, a nem-tetsző kancellárok elejtésével s helyette a békerezulúciót megszabotáló Michaelisek kineveztetésével lőtt bele a béke munkájába.

Hiábavaló volt a polgári politikusoknak, az egész nemei; parlamentnek, a központi hatalmak egész meggyötört népének minden forró

vágya a béke után s a felelős politikusoknak roppant nehézségeik árán, titokban, bizalmas utón való hídépítgetései egy józan béke felé, — reggelre a német főhadiszállás, mint a Penelope-fonalát, egyszerűen karddal szétvágta az egfétsz nehéz munkájú, gyöngé szövetet. Teheték. Mit érezték Ludendorffék a háború borzalmaimait?!

Egy kínos kérdés

Talán más körülményeik között méltatlan lenne ez a kérdés egy hadjárat vezéréhez. De ebben a háborúban, amely — épen Hindenburg kijelentése szerint — az emberi idegek háborúja volt, s amelyben mondjuk, meg, az ötödfél éves szenvedések alatt a rosszul táplált, agyon pergő tüzezett idegek mondták fel a szolgálatot, — mégis csak feltűnik, hogy a német főhadiszállás idegei annyival jobban bírták a küzködést, mint a tömegeké.

Nos, meg is mondja Ludendorff egész nyíltan, mik voltak a legnagyobb szenvedései. Azt mondja:

— 1917 augusztusa végén, szeptembere elején nagyon sok dolog ment az idegeimre. (Ezzel indokolja a verduni vereséget.) Berlin nagyon igénybe vett t. i. a kancellárral, meg a képviselőkkéi való „fölsleges” vitatkozás a békéről). A nyugati front felé való utaztamban vasúti szerencsétlenség ért. Egy másik vonat beleszaladt abba az étkezőkocsiba, amelyben a kísérettemmel együtt vacsoráztam, s felborította azt. Ez azonban csak rövid ideig tartó ijedséget okozott . . .

Fia nem volt Ludendorffnak; csupán második házasságából voltak mostohagyerekei. Mit tudta ő, mi az, egy apának az egyetlen gyereke életéért remegni nap mint nap; vagy elveszítetni azt, mint Hötzendorfí Conrad, s aztán öt percnyi összeomlás után, újra felvenni a felelősséget a más százezrek fiának az épségéért.

A barátságtalan kaszinó

Ludendorff meglehetősen jól gondoskodott az idegeinek épségben tartásáról. Ha Boroszlóban van, ha a kownói hadiszálláson, mindjárt a kellő kényelmi berendezkedésről és az élelmezéséről számol be.

Kownóban, két villában kapnak szállást s legendő bútoruk is volt.

— Amikor azonban Breszt-Littowsakba érkezünk, üres barakkokra találtunk. Ezért elhoztuk a bútoraink egy részét Kownóból, másokat egyéb helységekből hozattunk. Hiába — fűzi hozzá szellemesen Ludendorff — a háború nagyon rideg egy mesterség!

1918 márciusi elején Spaaba költözik a főhadiszállás.

— Itt igen jó szállást kaptunk. Helyiségünk a Hotel Britannique volt, amelybe már 1914 őszén is el voltam szállásolva,

— A kaszinónk eleinte igen barátságtalan volt (mit szolt volna Ludendorff egy-egy Heldenkeller vagy bombamentes lövészárk barátságtalanságához?!), utóbb aztán tetszetős helyiségeket találtunk. A tulajdonosaikat magunk élelmeztük s a szobákat a Spaaból szerzett bútorokkal rendeztük be. Az itt való tartózkodás és az étkezések olyan üdülést („kikapcsolódást” mond Ludendorff) jelentettek a számunkra, a melyre mindannyiunknak szüksége volt. Őfelsége a maga udvari vonatján lakott, amelyet egy szomszédos pályaudvarba állítottak be.

Társadalmi rangsor — a konyhában

Úgy látszik, a főhadiszállás életmódját szóvá tették egyesek.

— A vezérkar életét is élesen megkritizálták, — írja Ludendorff. — Ki ne ismerné azt az idegölő munkát, az irtózatossá lelki megterhelést, amely ott óráról-órára végbemegy? A csapatok nyugalomhoz jutottak, a vezérkar éjjelnappal folytonos munkában állott. Négy éven

át pihenő nélkül volt ez az erőfeszítő munkám. Hát én bizony nem tudtam a tábori konyhából élni. És mégis, 1918 októberében, — Miksa herceg új hadikabinetjének kijelentetem, hogy a legfőbb hadvezetőség is a tábori konyhából fog étkezni, ha az összes államtitkárok és egész Berlin is csak tábori konyhából fog enni; mindaddig pedig úgy fogunk élni, ahogy a közemberre és magunkra, nézve jódnak tartjuk . . . Addig, amíg az állami rend még fennáll, addig tekintélynek kell lennie. És addig kell, hogy társadalmi különbségek is legyenek. Mondja Ludendorff!

A porosz militarizmus meghatározása

Ezekben az utolsó szavaikban szólal meg a porosz militarizmus igazi lelke, amelynek jellemzésére Czernin olyan kitűnő szavakat talált:

— Anglia a porosz militarizmuson nem csupán a német hadsereg erejét értette. Egy harcias, a mások elnyomására irányuló szellem kombinációját értette rajta, amely a világ legjobb és legerősebb hadseregére támaszkodik .. Angol felfogás szerint Németország a Bonaparte-korabeli Franciaország pontos másolata volt, — ha Napóleon helyébe egy több fejű lényt pótolunk be, amelynek körülbelül „császár, trónörökös, Hindenburg, Ludendorff” volt a neve.

— Szerintem az a nézet, hogy a német militarizmus létezett, nagyon is igaz volt, bárha a császár és a trónörökös abban csupán igen kis szerepet játszottak.

— A régi Németország sose bírta megérteni, hogy az ellenséges külföldön egy — mondjuk — erkölcsileg nem jogosult irigységen kívül tényleg uralkodott a német terveiktől való félelem és aggodalom, amelyet a „kemény” és a „német” békéről, a „győzelemről és diadalról” való szavalgatások még csak tápláltak, mint az olaj a tüzet; és nem bírta megérteni, hogy Angliában

és Franciaországban is voltak áramlatok, amelyek a kiegyezés bélkéje felé dolgoztak s hogy a békénetörekvő szándékokat az ilyen kardcsörtető frázisok igen komolyan károsították.

— E szóvirágokkal egyazon kategóriába tartoztak az Anglia ellen irányított légi támadások is, amelyekkel nem értünk el semmi más eredményt, minthogy Angliát felbőszítettük s még azokat is a végsőkig való ellentállásra zaklattuk, akik békeszeretőbben gondolkoztak. Meg is mondtam ezt Ludendorffnak, amikor 1917 nyarán meglátogatott engem a Ballplatzon, a nélkül azonban, hogy akárcsak a legkisebb benyomást is tetteim volna véle rá.

Diktátor kell!

Tessék már most elképzelni, hogyan festettek azok a béketörekvések és tényleges békekötések, amelyeket ez a jóllakott, idegéletét féltékenyen megóvó porosz militarizmus vett a szárnyai alá. Az a militarizmus, amelynek Ludendorff volt a megtestesítője, aki mágia kijelenti, hogy diktátor kell s hogy

— egy dolog bizonyos: a hatalomnak egy kézben kell lennie.

s az a Ludendorff, akinek elvi álláspontja ez volt:

— Nem! lefegyverkezésben igazán nem hiszek. A világ nagyon hamar meg fog ennek az ellenkezőjéről győződni. Az emberiség, legyenek bár, akik ezt sajnálják, soha nem fog idáig eljutni.

Fussuk át röviden azoknak a békéknek a sorát, amelyeket Ludendorff tényleg megkötött, vagy amelyekről a feltételeit közölte a világgal.

A belga gebe

Lássuk először a belga kérdést.

Ludendorff maga beszéli el, hogy 1917 júliusában az angol kormány két úton is és pedig

egy a semleges, külföldön élő német ezredes, és aztán a müncheni nuncius Pacceli közvetítésével a Vatikán útján megkérdezte, hogy

— Németország hogyan vélekedik a belga kérdés felől, hátha talán ezen az úton meg lehetne közelíteni a békét. Németország közölje, milyen kártérítést szándékozik Belgiumnak adni (ezt tudvalevőleg maga Németország ígérte be Belgium semlegességének megsértése percében) s másodsor, hogy a jövőre nézve Németország minő garanciákat követel Belgium részéről.

Látnivaló, hogy Anglia eléggé méltányos módon fogta meg a kérdést.

És mi volt rá Ludendorff válasza, a saját szavaival szerint?

— Célunkká lett, hogy Belgiumot gazdaságilag a német birodalomhoz csatoljuk.

Kühlmann államtitkár pedig az angol üzenetet közvetítő ezredesnek ezt mondotta:

— Ki mondja önnek egyáltalán, hogy nekem szándékom, a belga lovat eladni? Efelől a döntés az enyém. Egyelőre még egyáltalán nem is eladó ez a gebe.

Majd újra Ludendorff:

— Belgium neutralitását fantomnak tartom, amelyet nem lehet komolyan számításba venni. Maradjon ám különálló állam, de abban a világban, ez a régi germán törzs vegye át a jogait. Az első években a békekötés után szükségesnek tartom, hogy Németország bizonyos fokú okkupációs jogot gyakoroljon. Lüttich mellett a Matas vonalát pedig, ha egyáltalán, majd csak akkor szabad feladnunk, ha Belgium a Németországhoz való gazdasági csatlakozását már végrehajtotta és saját érdekeit követve, Németország oldalán áll!

Ilyen gondolkodásmód mellett az egész németiségnek és mindenkinek a világon joga van a franciák Ruhr-politikája ellen panaszkodnia, csak éppen Ludendorffnak és a mögötte álló nagynéniét pártoknak nincsen.

Sacro egoismo

Luxemburg dolgában ez volt a nézete:

— Luxemburnak a Birodalomhoz való viszonyát elmélyítenünk fontosnak látszott a szememben.

Aha, „elmélyítenünk”, — erről mi már tudjuk, mit jelent a német nagyvezér kar tájszólásában!

Románia dolgában:

— A Dobrudsának bolgár kezekbe való átsiklása, ahogy Bulgária ezt követelte, Németország jövődjére nézve kedvezőtlennek látszott nekem. Végcélul az lebegett itt a szemem előtt, hogy német igazgatás alatt Csernavoda—Konstanza között egy szabad kikötőterületet teremtsünk.

— Ausztria-Magyarország számára Németország politikai befolyásának Romániában való legyökeredzése a legnagyobb mértékben kényelmetlen volt. És úgy félt ettől, mint Németország ottani gazdasági érdekeltiségének megnövekedésétől . . .

Czernin ügyes politikával kivédte a német támadást s a vége az lett, hogy

— a bukaresti béke gazdasági pontozatai Németország számára nem érték el azt, amit én kívántam: semmi olyasmit nem kényszerítettek a románokra, ami azokat gyakorlatilag rabszolgákká tette volna (was sie wirtschaftlich knechtete).

Íme, ez az a kegyetlen és minden józan politikával homlokegyenest ellenkező porosz militarista hangnem, amelyért nekünk kellett megfizetnünk! És ne felejtjük el, hogy Ludendorff egy veszített háború után beszél így! Mi lett volna amikor még, ha győzött volna?! Az „örült kadett”!

Inkább Oroszországé legyen ...

Lássuk a lengyel kérdést.

— (A breszlittowszki békével) a keleti határon is elértük mindazt, amit Németország ka-

tonal és gazdasági biztosítása fejében szükségesnek láttunk. Az előfeltétel pedig ezután is az maradt, hogy az u. n. osztrák-lengyel megoldás ne léphessen érvénybe és Lengyelország a maga gazdasági közeledésének útját Németország, vagy esetleg megint Oroszország felé keresse.

(Tehát ha már nem a németé, akkor inkább az ellenségé legyen, semmint a szövetségésé! Ez az, amit mifelénk, egyszerű polgári gondolkodás szerint infidiának neveznek, pláne a szövetségés háta mögött kötött 6 milliárd aranymárkás egyezményt is hozzászámítva!)

Kurland és Litvánia dolgában Kühlman államtitkárainak Ludendorff azt az utasítást adta, hogy Breszt-Littowszkban

— legalább e két országra vonatkozó terveinknek szerezen érvényt s azonkívül tegye lehetővé, hogy egy lengyel védősávot vehessünk birtokunkba.

A tárgyalások során aztán nagy kegyesen

— elejtettük azt az álláspontunkat, amely szerint a megszállott Kurland és Litvánia területé meik lakossága a neki engedélyezett örendelkezési jogát máris gyakorolta s belementünk abba, hogy a lakosságot még egyszer kérdezzük meg. Mi csupán azt követeltük, hogy ez az újabb népszavazás ez országok megszállottsága alatt, menjen végbe.

— Ezen országok katonai kiürítése örület lett volna, szükségünk volt az élelmükre s egyáltalában semmi kedvünk se volt hozzá, hogy a lelkiismeretlen bolsevizmusnak szolgáltassuk ki őket.

Ezt úgy hívják, hogy porosz tábornoki jogérvés: ezért fizetnek a franciák a Rajna, vidékén, s a csehek Északmagyarországon hasonló „népszavazásokkal”.

A fehér terrort a németek fegyverezték fel

És Finnországban!?

— A finn főhadiszálláson megegyeztünk a német csapatoknak (Finnország visszahódításában

való) részvételére nézve. Mannerheim tábornokkal mindenkor jól és bizalmat gerjesztően dolgoztunk együtt.

(Mannerheim volt a finnországi rémes fehérterrornak a főinkvizitora!)

— A finn fehérgárdát részben mi fegyvereztük fel.

(Tehát egyik oldalon a bolsevizmust teremtette meg a porosz militarizmus, a másik oldalon pedig a fehér terrort. Ennél erkölcstelenebb társaságot a világhistoria még nem mutathatott fel!)

—Nem finn, hanem tisztán német érdekek vezették csapatjainkat Finnországba.

Jogos-e vájjon, ha a legszemérmertlenebb önzésnek ilyen példái után Ludendorff ezt a vádat vágja a Monarchia szeme közé:

— Ausztria-Magyarország a maga érdekeit mindig olyan mértékben iparkodott érvényesíteni, amely mérték semminő arányban nem állott katonai teljesítményeivel.

(Tehát ezért kellett a Monarchia katonai teljesítményeit szüntelen lebecsülni, lepocskondiázni, azokat gúnyos fölényvel lemosolyogni!)

Vádak a magyarok ellen

És ezért kell Magyarországnak Ludendorff úrtól ezt a vádat lenyelnie:

— (A magyarokat Erdélyben felszabadítottuk). De amikor elvégeztük a feladatunkat, akkor a hála érzése azon nyomban tova illant. — Mindenfélét elkövettek, csakhogy csapatjainknak kellemetlenné tegyék az életét. A magyarok a Monarchia erősebbik felét tették ki s ezt a helyzetüket arra használták ki (missbrauchte), hogy az egész Gesamtstaat-nak Szerbiával és Romániával szemben való külpolitikáját szerencsétlen irányban befolyásolják. Mi pedig, sajnos, beleegyedtünk ebbe.

Ezt az utolsó szakaszt főként a magyar Ludendorff-barát fajvédők emlékkönyve számára jegyeztük ide; és azok számára is, akik a Macken-

sen-ügyből kifolyólag szemrehányásokat szoktak a Károlyi-rezsimnek tenni (erre majd még részletesen rátérünk!). Láthatják, hogy a magyarságnak a német katonákkal szemben való állítólagos méltatlan bánásmódja nem a forradalom után, hanem már nyomban Erdély első megszállása idején vette kezdetét. Akkor pedig még Tisza István volt a mindenható diktátor! Ludendorffék kapzsi önzésén megbukott minden idejekorán való béketörekvés és megbukott minden tényleges békekötés. Hiszen ezek a keleti békekötések csak a háborús állapot továbbfolytatását jelentették, amiért azután a Balti-tengertől a Fekete-tengerig annyi katonának kellett helyőrségi szolgálatot tennie, hogy a legfontosabb nyugati frontokra nem jutott elegendő fegyveres ember. Ludendorffék sokat markolásán veszett el a nyugati frontokon is a háború.

Természetesen ajánlatos volt...

És szerencsétlen békepolitikáját Ludendorff még az 1918-ik év nyarán elkövetkezett „fekete napok” után se látta be.

Októberben Károly király megbízta Cramon tábornokot, az osztrák-magyar főhadiszállás német összekötő tisztjét, hogy tegyen fel Ludendorffék előtt a stratégia terveikre vonatkozó bizonyos kérdéseket, valamint arra nézve is, mi lenne a véleményük egy esetleges békelépést illetően.

— Cramon tábornok lehetőleg pontos választ kért, IV. Károly igen nagy súlyt helyez szerinte erre.

És Ludendorff?

— Természetesen ajánlatos volt, hogy felvilágosításainkban bizonyos mértéket tartsunk . . .

Az összeomlást közvetlenül megelőző hónapban tehát még „bizonyos mértéket” tart Ludendorff, ugyanúgy, mint ahogy még október hó 20-ikán azt közli a Monarchia főhadiszállásával, hogy véleménye szerint már nem várható több olasz offenzíva ...

Tehetségtelen, igazán nagyon tehetségtelen volt ez a hadvezér úr, de amennyire tehetségtelen, ép oly öngyilkosán önző is volt ő is, meg az egész körülötte csoportosuló nagynémet érdekszövetkezet.

Hogy is mondja a kurucnóta?

Ne higyj, magyar, a németnek,
Akármivel hitegetnek . . .

EGY LEGENDA HALÁLÁRA

A legenda, amely természetesen csak most, — jóval a háború lezajlása után keletkezett Ludendorff és a nagy németek agyában, amikor is arra számíthattak, hogy a részletek a tömegek emlékezőtehetségéből már kitörlődtek, — ez a legenda úgy szól, hogy diadalmas seregeink mélyen: bennállottak győzedelmesen az ellenség földjén, amikor tördőfés érte őket hátulról, — orozva s a kard kihullott a kezükből . . .

Egy kis rabulisztika

Ez a misztikus, mind máig egyetlen egy tény-nyel sem bizonyított hátulról jött tördőfés lett azóta a háborúvesztes tábornokok kedvenc jel-szavává, határon inneni és határon túl; szívesen látott, mentséget nyújtó közhely. Amelynek rabulisztikája annál is megejtőbb a tömegek előtt, mert hiszen a tétel első fele, hogy csapataink mélyen benn állottak az ellenség földjén, látszatra tényleg megfelel az igazságnak: benn állottunk Franciaországban, olasz földön, Szerbiában, sőt Oroszországban, sőt Arábiában is. A hamisság csak abban rejlik, hogy épen ez a mélyen bennállás mindenütt, nyugaton, — keleten és délen, ez volt a német vezérkarnak legsúlyosabb taktikai hibája. Többek között épen ezáltal is vált lehetségessé a végleges vereség: a mérhetetlen frontoknak a porosz „Landhunger” miatt való szüntelen és folytonos kinyújtása hajszálvékonyra ritkította a kombattáns erőinket, mind kevesebb és kevesebb tartalék jutott a küzdő csapatok leváltására, retablirozására; emiatt mind jobban és jobban felörlődött a tiszték és a legénység ideg-erejének az ellentálló képessége, úgy, hogy vé-

gül maga Ludendorff volt kénytelen — folytonos bűnbak-keresése közben — 1918 szeptember; 26-ikám ezt írni a jelentésében:

— A fegyelem, helyenkénti meglazulása és a harci erő súlyedése egyes csapattesteknél — az egész vonalon összegyűjtött megfigyelések szerint — nagyrészt onnan ered, hogy a tiszikarnak és az altisztjeiknek teljesítménye nagyon csökkent és magatartása nagyon rosszabodott.

A végkimerülés

Tehát ekkor még nem a „hátról való tördöfés” járja, nem is a legénység bolsevizálódása, hanem „az egész vonalon összegyűjtött”, tehát mindenestre nagyon, hitelt érdemlő megfigyelések szerint, éppen a tiszt és altiszt karnál jelentkeznek a bomlás jelei. Ami egészen nyilvánvalóan arra mutat, hogy a nagyobb intelligenciájú, finomultabb idegéletű emberek idegrendszere mondta föl első sorban a szolgálatot. Ennek pedig tisztán és kizárólag az volt az oka, hogy a német hadvezetőség a „Faustpfandok” erőszakolt és kapzsi felhalmozása miatt nem gondoskodott az elernyed idegrendszerek sűrű pihentetéséről: a katonák — első sorban az intelligensebb része — egyszerűen kimerültek, értsék meg már végre, kimerültek, nem bírták tovább a fáradtságot. Nem kell ide semmiféle tördöféses legenda, legfeljebb annak, aki oka volt ennek a kimerülésnek s most másra akarja a maga: nyilvánvaló bűnét áthárítani. Bodóné ismert esete ez, aki szüntelen másról beszélt, amikor a bor árát kéri tőle. Nem csodálandó azonban Ludendorffnál, akire elvégre is egy veszett háború és népmilliók pusztulásának a felelőssége hárul, s akiről szó szerint megírta Delbrück tanár:

— Az a mód, ahogy Ludendorff bánik a ténnyekkel, amikor tisztára akarja magát mosni mások bepiszkolásával, nem palástolás, nem szépítés, nem tendenciózus beállítás, hanem — hazugság.

Ludendorff hibái

Ma már a tények egész sorából világosan áll előttünk az igazság, hogy Ludendorff tehetőségtelen hadvezetése, a tényleges hadihelyzet felismerésében való vaktsága, a helyes eszközök megítélésében való korlátoltsága, de azért halhatatlanul erőszakos arroganciája, mindenkivel, — császárával, a szövetséges vezérkarral, Hindenburggal, a polgári kormányokkal, a német parlamenttel és az egész néppel szemben, továbbá igazi alldeutsch kapzsisága okozta a hadsereg felbomlását, — nem kell ehhez semmiféle tördőféses, misztikus legenda. És pedig annál is kevésbé, meint hiszen Ludendorffnak abszolút hozzánemértése egészen közvetlenül is igazolható azokból a tényeiből, amelyekkel a hadihelyzetet képtelen volt felismerni s valósággal hisztérikus nő módjára Ingadozott szüntelen a helyzet megítélésében — olyankor, amikor a tördőfés legendáját még nem fundálta Ma magamentegetésére.

Hiszen már 1916 decemberéről van olyan adatunk, amely Ludendorffnak erről a végzetes ingadozásairól rántja le a leplet. A német nemzetgyűlés vizsgáló bizottságának 1919 november 18-iki tárgyalásán Ludendorff ezt vallotta:

— 1916 decemberében a helyzetünk — a Romániában, a Keleten és itt-ott a nyugaton is aratott sikereink ellenére is — olyan rendkívül komoly volt, hogy ekkor már nem számíthatunk egy csupán a szárazföldön kivívandó diadalra.

Isten segítségével...

Most tessék ezzel az 1916 december 12-iki német békeajánlatot összevetni:

— Isten segítségével pompás seregeink olyan helyzetet teremtettek, amely nekünk teljes és minden eddiginél nagyobb biztonságot nyújt.

Ám — mondhatja valaki — itt csupán diplomáciai fogásról van szó. Semmi esetre sem

mondható azonban annak a Tirpitz leleplezése az emlékirataiban, amely szerint

— 1917 elején rendkívül pesszimista volt a hangulat a főhadiszálláson és az volt az, általános vélemény, hogy legkésőbb 1917 telén megtörik a német front ellentállása nyugaton.

Czenin külügyminiszter bukásának napjáról, 1918 április 14-ikéről mondja Conrad-Nowak:

— Régóta túl voltunk természetesen már a katonai krízisen is. De Ludendorff és Hindenburg még mindig hittek a nyugatom megejtendő döntés sikerében.

(Tehát 1917 telére — Tirpitz szerint — már az összeomlást várták, de 1918 tavaszán — Conrad szerint — még mindig a döntő győzelemben bizakodott a német főhadiszállás!)

1918 július 15-én hajnalban ...

1918 július 15-ikén reggel jelent meg a német félhivatalos lapban Ludendorffnak az a nyilatkozata, amely szerint az entente-csapatok most már képtelenek akármiféle újabb akcióra, inert a tartalékaik végleg fölmorzsolódtak. — És — nehogy valaki azt higgye, hogy ez csupán a katonák harci készségének a fellobbantására szolgáló hivatalos nyilatkozat volt, — ugyanezen a napon magánbeszélgetésben is, — von Hintze államtitkárnak arra a kérdésére, vajjon biztos-e benne, hogy a tervbe vett támadásával az ellenséget végérvényesen és döntően megveri, „határozott igennel” felelt.

És ugyanezen a július 15-ikén, hajnalban indult meg az angol-francia tartalékhadereg nagy ellenoffenzívája a németek ellen a Marna mentén és a Champagne-ban, az úgynevezett második mámei csata, amely végül az Ancre és Oise közötti nagy angol támadásban csúcsosodott ki augusztus 8-ikán.

(Tehát az entente azokkal a tartalékokkal verte míg döntően Ludendorffot, amelyek Ludendorff szerint — nem is léteztek!)

És 1918 augusztus 8-án

Ez az 1918 augusztus 8-ik napja volt az, a melyről Ludendorff az emlékirataiban azt mondja, hogy

— augusztus 8-ika e háború történetében a német hadsereg fekete napja.

És II. Vilmos is úgy nyilatkozott Ludendorff előtt, hogy ő tudta azt, hogy az augusztus hó 8-ikának eseményei után többé nem nyerhetik meg a háborút.

Már most Ludendorff kísérletet tett arra, hogy igazolja azt, hogy ő idejében felismerte az augusztus 8-ikának a jelentőségét, a helyzet súlyát s hogy ezért idejében kezdte sürgetni a fegyverszünetet. Hát hogy mennyire nem ismerte fel a helyzet súlyát, annak bizonyágát a következő tény szolgáltatja, amely a német Fehér Könyv aktáiból derül ki:

A vezérkarinak a helyzetről való felfogását egy augusztus 15-ikére lefektetett jegyzőkönyv foglalta írásba. A jegyzőkönyv eredeti szövege szerint Hindenburg így szögezte le véleményét:

— reméli, hogy mindennek ellenére sikerül majd francia földön megállani és ezáltal az ellenséget a mi akaratunknak alávetni.

Ludendorff „korrigál”

Ezt a már magában is súlyos tévedést tartalmazó nyilatkozatot aztán Ludendorff sajátkezűleg megváltoztatta a jegyzőkönyvben, amennyiben a szövegből egy-két szót törölt és egy egész más szót irt bele. Ludendorff módosításai után a nyilatkozat így hangzik:

— Kifejti, hogy sikerülni fog. . .

Tehát a reméli helyett a sokkal nagyobb biztontságot jelentő „kifejti” szó került és kimaradt az állítást igen gyengítő „mindennek ellenére” kifejezés is.

(Ludendorff tehát jegyzőkönyvek és nyilatkozatok „korrigálásával” is igazolta azt, hogy a helyzetet sokkal optimistábban ítélte meg

egy héttel augusztus 8-ika után, mint ahogy az a valóságban festett.)

Igaz viszont, hogy két nappal előbb, augusztus 13-ikán meglehetősen vacillálva nyilatkozott Hintze államtitkár előtt, hogy „most már nem mondhatná olyan biztosan, mint július hó 15-ikén,” hogy az ellenséget végérvényesen és tökéletesen meg fogjuk verni”.

Már nincs illúziójuk

Augusztus 15-ikén Ludendorff, még jegyzőkönyv-„korrigálás” árán is fentartotta az illúziót, hogy „sikerülni fog az ellenséget a mi akaratusnak alávetni”. Nem telt bele egy hónap, szeptember 14-ikén már ő üzen Winterfeldt tábornok útján a parlamentbe, hogy

— úgy Hindenburg, mint Ludendorff ünnepélyesen kijelentették, hogy immár semmi illúziójuk nincs a helyzet igazi képe felől; nehéz sikertelenségeket szenvedtünk el; emberben, gépben és anyagban igen tekintélyes veszteségeink vannak; a front hangulata nyomott; belátható időn belül nem kerül sor újabb támadásunkra.

Ezt szeptember 14-ikén közli a német parlamentáriusokkal. De amikor 20-ikán a szövetséges uralkodó, IV. Károly végre tisztázni akarja a hadicélok kérdését, akkor Ludendorff azt jegyzi fel

— ajánlatos volt, hogy tartózkodó választ adjak.

Tehát a legkritikusabb pillanatban, a saját szövetségesének poharába sem öntött tiszta bort. A német hadvezetőség, úgy mint az első marnei vereséget, a másodikat is el akarta tussolni a szövetségesei előtt. Pedig a helyzet az volt, 1914 szeptemberében, az első marnéi csatában csak a mozgó háborút veszítette el; most négy év múlva, a második marnei csatában a pozíciós háborút is elveszítette s ezzel beteljesedett a háború végzete: a német hadsereget

végérvényesen megverte az entente, bármiként iparkodják a német hadvezetőség ezt a tényt most utólag, holmi tördőféses legendákkal, elhomályosítani.

Szeptember 28-án d. u. 6 órakor

Oly tökéletesen megverték a német hadsereget, hogy Ludendorff arra kényszerült, hogy szeptember 28-ikán délután 6 órakor Hindenburg elé terjessze a béke- és fegyverszünet-kérdés tervezetét. Azonban, ha egy hónappal ezelőtt — az emlékezetes jegyzőkönyv-korrigálás idején még ő volt a Scharfmacher, most ellenkezőleg ő volt az, aki a kelletténél jobban elveszítette a fejét és sokkal sötétebbnek látta a helyzetet, mint a minőnek az utóbb a valóságban bizonyult.

Október 1-én már garmadával feküdtek a külügyi hivatalban a német főhadiszállás sürgető táviratai, amelyek mind Ludendorffnak abban a követelésében csúcsosodtak ki, hogy „békeajánlatunknak rögtön el kell indulnia”; „ma még kitartanak a csapatok; hogy holnap mi történhetik, az teljesen beláthatatlan”; „a békeajánlattal nem lehet az új kormány megalakulásáig várni, minden percben bekövetkezhetik az áttörés”. Ludendorff maga sürgönyözte, — hogy

— a hadseregek nem várhatnak már 48 órát sem; minden attól függ, hogy a békeajánlat legkésőbb szerdán éjjel, vagy csütörtökön reggel az entente keze között legyen. Csak ha Miksa hercegnek sikerülne még ez éjjel a kormányt megalakítania, csak akkor várhatunk holnap reggelig.

Még 48 órát sem várhatunk!

A nagynémeteknek a főhadiszállásra beosztott bizalmi embere, Lersner báró útján, ezt sürgönyözteti Berlinbe:

— Ludendorff tábornok kijelentette nekem, hogy fegyverszüneti ajánlatunknak azonnal

indulnia kell Washington felé. Még 48 órát sem várhat a hadsereg.

Majd Busche őrnagy, a legfőbb hadvezetőség tisztje útján tartatott október 2-ikán a parlamenti pártok vezetői előtt egy előadást a, hadihelyzetről, amely előadás oda lyukadt ki, hogy

— egy csepp időnek sem, szabad kárbavesznie. Minden további 24 óra megronthatja a helyzetet.

Vagyis Ludendorff amikor, amikor — Conrad és mások szerint — a háború már rég elveszett, még mindig kedvezőnek, sőt győzelmet ígérőnek látta a hadihelyzetet. De most, még a bolgár összeomlás előtt, 48 vagy 24 órán belül várta a hadsereg összeomlását, amely pedig még öt hétig tartotta magát.

S még vegyük hozzá Ludendorff október hó 20-iki követelését, amely az osztrák-magyar hadvezetőségtől az olasz frontról katonáikat kívánt, miután egy további olasz támadás már úgy sem igen valószínű (amire 24-ikén tényleg az egész fronton megkezdődött az olasz főtámadás.) Minde tények nagyon is világos képet adnak Ludendorffnak végzetesen hiányos hadvezéri képességeiről.

Ludendorff mosakszik

Talán egy káplárnak helyesebb kritikai szűrne lett volna a tényleges hadihelyzet iránt, — mint a mindenható főszállásmesternek. Ludendorff utóbb szert-e csapkodva kétségbeesetten iparkodott a felelősséget magáról el és másokra áthárítani Lersner báróra, Busche őrnagyra; azt hitte, hogy a saját sürgönyei nem kerülnek majd napvilágra. Ma már tisztán áll érésben is a felelősség kérdése; hiszen nyilvánvaló, hogy Ludendorff veszettfejű magatartása csikarta ki a békekérésnek azt a sürgető formáját, a melyből az entente tisztán láthatta, hogy Németországnak nincs már mit várnia, s ezért húzta-halasztotta Wilson a válaszadást addig, a míg a bolgár, a német és az osztrák-magyar armádia egyenkint végkép összeomlott.

Egészen regelrecht katonai vereség volt ez; nincs itt szükség semmiféle tördőféses legendára: elveszítette a háborút az a német hadvezetőség, amelynél rövidebb, tudatlanabb vezérek még nem állottak küzdő csapatok élén. — Ha Ludendorff végig az egész háborún semmi más hibát vagy mulasztást el nem követett volna, mint csupán a hadihelyzetnek ezt a folyton ingadozó félnem ismerését, máris kizárólag őt terhelné a felelősség a középponti hatalmak katonai bukásáért.

Kiknek kell a „tördőféses” legenda

Ilyen tömött sorokban kellett végre egyszer Ludendorff hadvezéri tehetetlenségének a bizonyítékait felsorakoztatnunk, mert az „alattomos tördőfésről” szóló, tagadhatatlanul ügyesen elhelyezett búzbombája kezdett már nálunk is hatni; örömmel kapták fel azt első sorban olyanok, akiknek érdekük volt, hogy a maguk hibáiról egy könnyen fejben tartható jelszóval másokra tereljék a figyelmet; aztán olyanok, a kiknek politikai érdekük volt az, hogy a Ludendorff-féle alldeutsch-ária politikai iránynyal szorosabb nexusba lépjenek; s végül mind azok, akik a tények nem ismeretében vagy a gondolkodására való restségüknél fogva minden könnyen beszajkolható általánosításnak áldozatul szoktak esni.

A tördőféses legendára majd még pozitíve is rátérünk; itt egyelőre csak negative annak az igazolását kívánjuk adni, hogy a „tördőfésre” teljességgel semmi szükség nem volt. A német hadvezetőség minden „alattomos, orv tördőfés” nélkül is, tisztán a maga tudatlanságánál fogva, el tudta veszíteni ezt a háborút; nem kellett ahhoz semmiféle misztikus erő, elegendő volt Ludendorff saját hadvezéri tehetségtelensége.

De hogy mennyire nem tördőféses, hanem tisztán és kimondottan német katonai vereségről van itt szó, arra nézve még néhány adatot kell elmondanunk.

Részletek a német vereségről

Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy az 1918. évi nagy offenzívák elején, március hó 21-ikén egy-egy német gyalogos század átlagos állománya 120 ember volt; július 15-ikén ez a szám már 70—90-re esett; október végével pedig 50-re csappanni. Az emberállomány rettenetes válságát pedig még ennél is jobban jellemzi, hogy a német hadvezetőség július 15. és augusztus 10-ike között kénytelen volt 23 hadosztályt, a, kiegészítő kerületekben beállott hiányok miatt felosztatni, ezenfelül pedig lóaljak 40 százalékában a századok számát 4-ről 3-ra szállította le. S míg márciusban még 78 új tartalékadosztálya volt, október végén márt csak két ilyen hadosztály fölött rendelkezett. Ha lehet, még jobban elsúlyosította a helyzetet, hogy ezeknek az amúgy is teljesen legyöngült hadosztályoknak 66 százaléka szeptember és október havában egy percnyi pihenő nélkül szüntelen harcban állott és így idegileg teljesen lezüllött. A német tüzérségi anyag pedig július 15. és november 10-ike között épen egy harmadával csökkent. E negyedfél hónapos küzdelem alatt a német hadsereg 360 ezer foglyot, 6500 ágyút, aztán megszámlálhatatlan halottat és sebesültet veszített.

Tördőfésre igazán nem volt ennek a hadseregnek szüksége ahhoz, hogy katonailag teljesen; összeomoljon. Vagy legalább is kis költői túlzást jelent, ha Ludendorffék most utólag azt szavalják, hogy „dicsőséges csapatjaink diadalmasan állottak az ellenség földjén . . .”

Nem a Hinterland volt destruktív!

Hogy mennyire nem a Hinterland destruktív elemeinek tördőféséről, hanem magukról a becézett porosz tisztokról és a hosszai harcokban kitüntetett altisztokról volt itt szó, mutatja a porosa hadügyminiszter, június 22-iki rendelete, amely arról panaszkodik, hogy a fiatal tisztek milyen pökhendi módon viselkednek a ná-

luk rendszerint jóval idősebb „Feldwebel-Leutnant”-okkal szemben; „valósággal megvetéssel lépnek föl velük szemben, ami ezeket mélyen sérti”. Elgondolható aztán, hogy a legénységet, amely együtt küzdött a maga őrmester-hadnagyaival, mennyire bolsevizálta a fiatal junke-
rek méltánytalan magatartása. Egyébként is baj volt a tisztekkel. A 38. hadosztály szeptember 8-iki rendelete „reméli, hogy az oly régóta bevált elvekre való rövid célzás is elegendő lesz arra, hogy minden tisztben és altisztben újra élessze a fegyelem értékének megértését”. Már augusztus 23-ikán, tehát jóval az állítólagos misztikus „tördöfés” előtt, megjelenik a 78-ik dragonyosezred szigorúan bizalmas rendelete, amely arról panaszskodik, hogy „a jelen hadműveleti menetelések alkalmával a legénység engedély nélkül hagyja el az oszlopokat”; szeptember 7-ikén az 5-ik hadosztály 200 embere testületileg vonul a front mögé. Szeptember 21-ikén pedig egyetlen egy ezred, az 51-ik állapítja meg, hogy az év eleje óta 104 szökési és engedelmesség-megtagadási esete volt.

A hazáért meghalni — büntetés?

— A kikötés büntetésének megváltoztatása nyilvánvalóan rossz eredményt szült, — mondja a jelentés. — A jelenlegi büntetésmód nem gyakorol kellő hatást a legénységre. Mert hiszen a gyáva és hazafiatlan elemek kényelmes helyiségekben, az ellenséges tüztől menten — (rendszerint igen hosszadalmasan,) várják be a büntetésüket. Ezért külön fegyelmi századokat terveznek, amelyeket kemény és az ellenség tüze alatt végzendő munkákkal (sodronyakadályok készítése, lőszerszállítás stb.) kellene foglalkoztatni.

Vagyis a németeknél meg volt az a hipokrita felfogás, amely egyrészt dicsőségnek hirdette azt, ha a katona az ellenség tüzei elé mehet, — másrészt ugyanannak az értékét — büntetésre devalválta. Kell, hogy az ilyen kétlaki felfogás

aláaknázza a legénység morálját, amelyet elvégre is a háború ötvenedik hónapjában már nem lehetett ilyen nagyon is átlátszó kétértelműségekkel vezetni.

1918 nyarán bizony már annyira előrehaladt az idegkimerültség folyamata, hogy — bármennyire is igyekeztek és igyekeznek a nagynémet körök ezt a tényt előlünk: és a világ elől eltitkolni s a dolgokat úgy beállítani, mintha csak a Monarchia hadserege mondta volna fel a szolgálatot: Conradnak, sőt még a puhább Arznak is igen kemény szavai vannak ennek az infidiának a jellemzésére — bizony a legjobb német csapatok is sorra felmondták a szolgálatot.

A német gárdák elitjének zendülései

Tessék elgondolni, nálunk 1918 június 9-ikén Lukachich még csak egy pestkörnyéki csapatnál vesz észre bizonyos „állítólagos” bolsevista tüneteiket. Ellenben Münchenben már öt nappal korábban az történt, hogy az amúgy is legderékabbnak bizonyult bajor katonák elit csapatja, az alpesi hadtest, Gardes du Corps-ja a müncheni pályaudvarból való elindulásakor zendülést rögtönzött, fegyvert használt és az őrnagyját megsebesítette.

Június 25-ikén pedig Berlinben az történt, — hogy a testőrezred — amikor indításra került volna a sor — a laktanya minden ingóságát, padokat, ágyakat stb. kihajigált az ablakon. A központi pályudvaron folytatta a zendülést és rálőtt az altisztekre. Katonáság, feltűzött szuronyokkal vette körül a Leib-Regimentet s így kellett a legjobb porosz ezrednek a harctérre indulnia.

Hogy általában milyen volt a helyzet a német ármádiában, azt a hadügyminisztérium július 22-iki titkos rendelete mutatja, amelynek 5. pontja szerint minden a hadsereghez induló tiszt köteles egyúttal erősítésül szánt csapatszállítmányt is vezetni; és minden vonat felügyeletére nagyszámú tiszt és erősítő küld-

mény rendelendő ki. A 8. pont szerint pedig a csapatküldemény egyetlen embere sem rendelkezhet éles töltéssel.

Az idegkimerülés ellen — bíróság

Ez volt július 22-ikén, de augusztus 9-ikén, a „fekete nap” másnapján, maga Ludendorff kénytelen rendeletet kiadni, amelyben a folyton fokozódó fegyelmezetlenség veszedelméről szól.

— Ha az igazságügyi személyzet — mondja Ludendorff — netán elégtelennek bizonyulna a számos ellenszegülési eset elnyomására, a hadügyminiszter hajlandó ezen munka végrehajtására pótszemélyzetet rendelkezésre bocsátani.

Minderről természetesen Ludendorff hatalmas okmánygyűjteménye egy árva szót sem emleget; hiszen a célzata az volt, hogy bűnbakul a Monarchiát állítsa be a világ és a német közvélemény előtt — maga helyett.

Később, amikor már bátrabban előremerészkedett s azt látta, hogy a forradalom nem fog vele elbánni, akkor bukant fel a „hátról jött tördőfés”, meg „a kezünkből a (kardot kicsavaró Hinterland” legendájával.

Hogy mennyire ellentétben áll ez a mese a való tényekkel, arra két csattanó bizonyítékunk van. Az egyik Groeber porosz államtitkárnak október 17-ikén egy koronatanácskozáson mondott beszédje, amelyet maga Ludendorff is közöl s amely így nyilatkozik:

— Az ország hangulata ez év nyarán meglehetősen rossz volt. Erről egy Délnémetországban tett utazásom alkalmával győződtem meg. A szabadságos katonák okozták ezt, akik otthon mindenféle rémmeséket mondogattak el.

A tördőfés legendáját megcáfolja — Ludendorff

S a másik még csattanósabb bizonyíték, magának Ludendorffnak szeptember 3-ikáról kelt és sajátkezűleg aláírott rendelete, amely szerint

— az utóbbi időkben jelentékenyen felszaporodtak azok az ország belsejéből (Hinterland) eredő panaszok, amelyek a frontról szabadságot katonákra vonatkoznak és olyan színben tüntetik fel ezeket, mint akik kijelentéseikkel kedvezőtlen hatást keltenek s akiknek e cselekményei már-már a hazaárulással és az engedetlenségre való szitással határosak. Ezek és az ezekhez hasonló cselekmények sárba rántják úgy az egyén, mint a hadsereg iránt a köteles megbecsülést és tiszteletet; nem is említve azt a végzetes hatást, amelyet ezek az emberek az ország” szellemiére gyakorolnak.

Ebből kifolyóan elrendelem, hogy stb. stb.

Tehát nem a Hinterland felől jött az a bizonyos alattomos tördőfés, hanem ellenkezően, a front lázította fel — amint ez a helyzetnél fogva egyedül érthető sorrend — az otthoniakat. Ludendorff nagyon jól tudja az igazságot, de hát jövő politikája érdekében igazán nem esik nála latba a tényeknek pont a fordítottjára való „kikorrigálása”. Egy kis kormányozható feledékenységéért Ludendorffnak igazán nem kell a szomszédba mennie.

Mindezt pedig szántsándékkal tártuk ennyire részletesen az olvasó elébe: hogyha netalán újra felbukkanna valahol a „hátról orozva jött tördőfés” vagy „a Hinterland által a kezünkből kiütött kard” legendája, tudja magát mihez tartani s tudja rögtön ráolvasni az illetőre, hogy ez a legenda tisztán és kizárólag Ludendorff utólagos szerecsenmosdatását szolgálja, amely homlokegyenest ellenkezik a való igazsággal s amelyet maga Ludendorff cáfolt meg a legcsattanóbban.

CSŐD - ÜZLETNYITÁS ELŐTT

Meglehetősen részletességgel tárgyaltuk az eddigiekben a német hadvezetés dolgait. Nem mintha ezzel a Monarchia hadvezetését akarók menteni, amely bizony legalább is annyira kiérdemelte a kemény kritikát; hanem inkább azért, mert tényleg — szinte a háború első percétől kezdve — a felelősség nagyobb része a német hadvezetést illeti, amely joggal vagy jogtalanul, a hegemoniát magához ragadta. Kitűnő propaganda-érzékével (amely Conradnál teljesen hiányzott) keresztül vitte azt, hogy ahol a középponti hatalmak részén valami siker mutatkozott, az feltétlen a németek számlájára ment s ahol valami hadizsákmányra nyílt lehetőség, azt feltétlenül a németek fölőzték le. Mindkét német jelenségre érdekes példákat hoz fel az egyébként meglehetősen német érzésű Alfred Krausz gyalogsági tábornok, az ismert „Krausz apánk.”

Az Igazság és a Hamisság vándorútra keltek ...

Amikor az olasz fronton német és osztrák-magyar kötelékek egymás mellett küzdve bevették a Matajur-hegyet

— a németek világgá dobolták a maguk híré, hogy „a meredek Matajurt, az olasz állások kulcspontját, egy hadnagy és egy század rohamban bevették”. Az ugyanakkor rohammal elfoglalt széles Stol-gerincről, amely még magasabb, s amelyen egy egész brigádot elfogtunk, egyáltalán nem értesült a világ, mert nem értettünk hozzá és nem voltak meg a hozzávaló eszközeink, hogy kellő formát mutassunk mi is.

Amikor Krauszt Ukrajnába küldi ki IV. Károly, az ott megszállott területek gazdasági ki-

használhatóságának felülvizsgálására, a tábornok így számol be:

— Rövidesen arra a felfedezésre kellett jutnom, hogy Ukrajnában majdnem, minden meg egyezést a németek egyoldalú előnyére kötöttek; meg. A vasutak, a hajózás, egészen német kézben volt és javarészt kizárólag német érdekek javára kezelték is azokat. A bányákat, a nagy gyárakat, a hajóparkot, mindent, a mi érdekeinkre és jogainkra való tekintet nélkül iparkodtak a németek kihasználni, minden előnyt a maguk javára fordítani.

Az igazi „tördőfés”

Míndezeket a dolgokat Krausz valósággal a németség jellemhibájának rovására írja.

— amely jellemhiba, a vezetés látszólagos egysége mellett is, mégis a vezetés teljes hiányát idézte fel, — ez jelenti a középponti hatalmak legvégzetesebb katonai hiányát, amelyből minden egyéb végzetünk származott, amelyre ennél fogva joggal hárul a vereségünk indokainak legnagyobb része.

Krausz tábornok, a világháború, kevésszámú tehetségeinek egyike, igen józanul nem dől be tehát a tehetségtelen hadvezérek kedvenc jelzavának a vereségünket állítólag okozó misztikus „tördőféstől”, hanem a szarvánál fogja meg az ökröt és minden német-barát érzülete mellett kimondja, hogy a német hadvezetés hiú tehetségtelensége és erőszakos kapzsisága volt az a legkorábbi és leghatalmasabb destrukció, amely a szövetséges hadvezetés tekintélyének lejáratásával tényleg „hátról, orozva döfött tört” a győzelem előfeltételét jelentő összetartásba, így bűnhődtünk meg olyan szerződésért, amely a nép tudta nélkül, a népi érzés igen nagy hányadának ellenére, életre-halálra hozzá fűzött bennünket a poroszság világuralmi álmaihoz; már pedig igaza van Krausz tábornoknak:

— Értéktelen az a szerződés, amelyet nem

kötnek egyszersmind a nép szívétől a nép szívéhez.

*

A német hadvezetés bűneit illető kritikánk távolról sem mentesítheti a Monarchia hadvezetésének súlyos tévedéseit, amelyek a maguk részéről is hatalmasul hozzájárultak vereségünkhöz; legföljebb, ha enyhítő körülményül szerepelhetnek majd a história, végérvényes ítéletmomdásánál.

Mert az eljövendő hadtörténéseknek bizony lesz itt is alapos munkájuk, ha az utókor tanulására őszinte bírálatot akarnak majd az osztrák-magyar hadseregek vezetése fölött mondani, amely csődöt mondott, úgyszólván mielőtt még az első puskagolyó kiröppent a csövéből.

A szkeptikus hadvezér

Nagyon jellemzőek erre a helyzetre nézve Conrad vezérkari főnök nyilatkozatai a háború kitérése előtt való hetekből.

Giesl báró belgrádi köve tűnik látogatta meg őt július 8-ikán s a következő párbeszéd fejlődött ki közöttük:

— Giesl: A mostani idő fényesen alkalmas a háborúra.

— Conrad: Na, fényesnek épen nem nagyon fényes! De ha már, egyszer felállítottuk a követeléseiket, akkor csak az a fontos, hogy ne engedjünk belőlük.

Amikor Giesl elment, Conrad ezzel a mondattal fordult tisztársaihoz, amely nyilván a diplomatánkkal folytatott megbeszélésének végső konklúziója akart lenni:

— Furcsa, de úgy látom, hogy ez az egész vállalkozás nem nyugszik egyetlenegy vezető gondolaton ...

A legjobban festi azonban a háború percének hangulatát a Monarchia főhadiszállásán az a néhány szó, amelyet Conrad Chlumeczky bárónak mondott:

— 1908—09-ben a háború nyitott kártyákkal való játok lett volna; 1912—13-ban (a Balkán-háború idején) olyan játék lett volna, amelynek legalább esélyei vannak. Most azonban tisztán va-banque-ra megy a játszana.

A király főhadsegéde, Bolfras tábornok pedig ezekkel a szavakkal búcsúztatta a háborúba induló Conrádot:

— Én mindenre el vagyok készülve, még arra is, hogy a Monarchia romjai között pusztulunk el.

Nem hinnők, hogy az entente oldalán lett volna egyetlen vezérkari főnök, aki úgy ment volna neki a háborúnak, mint a mieink: Moltke végzetes pesszimizmussal, Conrad pedig a szkepszisnek olyan mértékével, amely már önmagában is vereséget jelentett.

Hiszen maga a király is ezzel búcsúzott Conrádtól:

— Isten adja, hogy minden jól menjen. De ha nem jól menne, én akkor is kitartok.

Kellett ide más tördőfés?

Végre egy őszinte szó

Pedig jutott még bőven. Ilyen volt elsősorban a vezérkari főnöki hivatal berendezése, a melyről még a háború alatt Windisch-Graetz herceg rántotta le a leplet (erre még részletesen rá kell térnünk) s amely pontos másolata volt az egész bécsi, poshadt légkörnek.

— Bécsben ugyanis — Krauszt idézzük — minden egyes, akár hím-, akár nőnemű befolyásos egyén körül, valóságos klikkek alakultak ki, amelyek féltékenyen ügyeltek személyi összetételükre és kereken megakadályozták, hogy valamely szakértő, tehát veszedelmes ember keresztültörhessen ércfalaikon. Ezek a viszonyok természetesen annál gyilkosabb formákban jelentkeztek, mennél magasabb rangú volt az egyes klikkek centruma; s épen így uralkodtak az udvar táján is. De a hadsereg sem tudott ettől a jelenségtől szüzen maradni. A döntő

személyek: a hadügyminiszter és a vezérkari főnök körül hasonló csoportok alakultak ki, a melyek kizárólag a saját személyes érdekeiket védték. Tárgyilagosan gondolkodó, érző és cselekvő emberek annál nagyobb veszedelmet jelentettek erre a rendszerre nézve, minél jobban értettek a hivatásukhoz. Az ilyeneket kiintrigálták, távortartották, illetékes helyeken megrágmalmazták és rossz hírbe hozták, csak hogy ártalmatlanná tehessék őket. Így történhetett, — hogy a legtehetségtelegebb emberek kerültek a vezető állásokba; s amikor egyszer idáig jutottak, akkor egyéb se járt az eszükben, csak az, hogy minél hosszabb ideig maradhassanak meg az állásukban . . .

„Haragszom rád ...”

A háborúra való készülődésnek ezt az áldatlan átkát, ha lehet, még fokozták az olyan intermezzók, amikor azok a felelős egyének, akiknek a legszorosabb nexusban kellett volna egymás kezébe dolgozniuk: a hadügyminiszter és a vezérkari főnök kutya-macska-barátságot játszottak. Hiszen pl. Conrad soha még csak meg sem látogatta Schönaich közös hadügyminisztert, — nemhogy személyes eszmecserét folytatott volna vele, holott ugyanabban az épületben, egy emelettel följebb volt a hivatala, mint a hadügyminiszteré.

Atka volt aztán a Monarchia hadvezetésének az e klikk-rendszerrel szorosan egybefüggő főherceg-kultusz, amely — mihelyt valaki cs. és k. fenségnek született — nyomban providenciális hadvezért vagy katonát is látott benne. Azt pl. egészen IV. Károly trónralépéséig senki megérteni nem tudta, hogy miért kell az egyébként igen derék és nagyon jó közigazgatási érzékű Frigyes főhercegnek a főhadvezéri tisztelet betöltenie s a marsalbotot cipelnie. Conrad pl. nem fogadta el a Mária Terézia rendjelet, a melyet ugyanakkor akart neki a király adni, mint a távozó Frigyes főhercegnek; sértésnek

érezte, hogy őt is ugyanígy és ugyanakkor tüntessék ki, amikor ezt a főherceg-hadvezért!

De hát ezt a választást dinasztikus presztízs-szemponctokból (amelyek aztán a veszített háború nyomán keservesen, meg is bosszulták magukat) még csak meg lehetett érteni. Azonban voltak olyan főherceg-parancsnokok, akiknek háborús szerepléséről az illetékes katonák igen keserű szavaikban tudnak csak megemlékezni.

— A (bécsi) nevelési rendszer — mondja ismét Krausz — oly idegbénítőan hatott, hogy még a hercegek is, akik az emberi ranglétra tetjén születtek s így tehát eleve hivatva lettek volna az uralkodásra és a vezetésre, gyakran teljesen határozatlan, gyáva természetűek voltak. A háború folyamán egy magasabb rangú, tisztet, aki fejedelmi házból eredt, ismételten keményen le kellett hordanom, hogy elhatározott, a feladat nehézségeivel együtt növekvő vezéri magatartást erőszakolhassak ki belőle.

A „snájdigság” iskolája

A klikkrendszer egy másik súlyos hátrányt is hozott magával: a vezérkari iskola előképzésének hiányosságait. Miután hosszú évtizedeken keresztül az öreg Beck gróf, Ferenc József barátja volt a vezérkari főnök, aki a régi vakparádés iskola embere volt s az újabbkori háborúk tanulságait óvatosan kizárta a vezérkari tisztek és a hadsereg kiképzéséből, tudvalevőleg Ferenc Ferdinánd nyomására Hötzendorfi Conrad került a helyére. Vele friss szellem áradt a vezérkarba, modernség, amely látszatra és szép szavak szerint nagy súlyt helyezett a „harcszerűségre”, — igazában azonban ennek a rendszernek sem volt semmi köze a háborúra való helyes kiképzésre. Az ő idején tartott hadgyakorlatok ugyanis azt a furcsa tételt állították fel, hogy amelyik parancsnok elébb tud minél több századot a „csata” színhelyére felsorakoztatni, az „győzött”. Már most hadgyakorlatokon ez még csak megment, ahol az „el-

lenséges” tűzhatásra nem kellett túlnagy tekintettel lenni s inkább csak arról volt szó, hogy az egységeket erőltetett meneteltesekkel, rohamozásokkal iparkodjanak a „színhelyre” összehúzóítani. Ebből az alapesetből egészen hamis becsvágyak és nem mindenkor becsületes eszközökkel dolgozó sajátos nanővertaktika fejlődött ki; gyalogságunkba pedig beleneveltek bár nagyon romantikus, de a világháború elején ránk súlyos veszteségeket hozó rohamozást. Még talán súlyosabb következménye volt ennek a vezérkari iskola-iránynak a leendő parancsnokok kiképzésére nézve, akikbe beleoltották a „döntő pontok”, magaslatok, erdőparcellák, helységek stb. után való egészen veszedelmes hajszát. Hiszen ezek a „döntő pontok” komoly háború esetén, egyúttal a legkitűnőbb célpontok is voltak — az ellenség lövegei számára, s mérhetetlen számú derék katona életébe is kerültek. Ugyanennek a számlának a terhére írandó az osztrák-magyar lovasságok szerepének egészen hibás felfogása, amely szintén a „snájdig” rohamozásban látta ennek a fegyvernemnek a végcélját, s ebből folyóan aztán az „igazi” háborúban valóságos emberhekatombákat áldozott egy hamis vezérkari ábránd eszméjének: lásd a Brudermann-féle rohamozásokat.

Manőverviccek

A vezérkar józanabb elemei — nagyon kevesen — tisztán látták, hogy hová kell” ezeknek a „manővervicceknek” — így nevezték egymás között — vezetniök; de az eluralkodott „bécsi” levegőben képtelenek voltak kritikájukkal keresztültörni. És csakis ebben a légkörben volt lehetséges, hogy annak a magyar vezérkari ezredesnek, — aki közléről végig figyelte az oroszjapán háborút; és visszatérve az akkor első ízben döntőien fellépett lövészárók-technika mellett lépett Bécsben sorompóba, — a hangja egyszerűen elveszett a klikkek és törtető hangos zenebonájában.

Egy honvédtiszt hátrahagyott naplójából

E sorok írójának hozzátartozója, aki mint fiatal százados esett el az orosz- harctéren a háború hetedik napján, e pár napról naplót vezetett, amely szinte drámai szavakban illusztrálja a vezérkari iskolázás szörnyű tévedését. Ez a fiatal tiszt, aki a vezérkari előkészítő iskolán ment keresztül, naplójegyzeteiben szinte megdöbbenve állapítja meg azt az irtózatos hatást, amelyet rá és katonáira a „láthatatlan” ellenség, a lövészárokból „alattomosan” tüzelő golyózápor tett. Ennek dacára, mint jól iskolázott tiszt, kötelességének tartja a bátor nekirohamozást s amikor a bakái — egészséges ösztönüket követve — fák, bokrok és kövek mögött fedezéket keresnek, hogy így védedten, óvatosan nyomuljanak előre, szinte kétségbeesik katonáinak „gyávasága” fölött, s jó példát mutatandó, sapkájával a levegőben lapdázva rohan előre s kacagva mutatja az embereinek, hogy az ellenség golyói hogyan fűrták át a sapkáját, s néki mégsem történt semmi baja. Pár óra múlva egész gépfegyver golyósr szaladt végig a mellén. Így esett el ő, s vele együtt annyi ezer derék fiatal tisztünk és közemberünk — tisztára egy hozzá nem értő, de a kritika elől csökönyösen elzárkózó vezérkari iskolairányzat pazarló áldozataképen.

Standort: Caffee Schwarzenberg

Súlyos bűne volt a bécsi vezérkari irodának az is, hogy — míg a háború folyamán — féltékenyen elzárta a sajtót a katonai események komolyan figyelemmel kísérő szemléletétől és szinte a nevetségességig vitte a titokzatosságot (Krausz mulatságos elbeszélését kell itt elolvasni az „Uzelprinzeről” — ilyen fantasztikusan buta jelszavaikat használták egy időben a parancsnokságok titkos jelzésére —; vagy a „Standort” című helynévről, amelyet egyetlen térképen sem lehet felfedezni, de minden akta

keltezésén ez szerepel, úgy, hogy a háború történése egyszerűen képtelen lesz az anyagot feldolgozni a folytonos „Standortok” miatt; vagy azt a bődületes intézkedést, hogy amikor Krausz tábornok engedélyt kér, hogy bizonyos felvilágosítások személyes közlése céljából maga mehessen el a tescheni főhadiszállásra, akkor azt a választ kapja, hogy titoktartási okokból nem folytathat személyes megbeszéléseket a — hadvezérséggel — ugyanekkor a bécsi kávéházakban a vezérkari tisztek széltében-hosszában elmesélgették az operációs terveink részleteit. A Caffee Schwarzenberg volt a középontja ennek a hírtovábbító irodának s az ellességes vezérkarnak igazán nem fellett semmi egyebet tenniök, minthogy ebben, a kávéházban valamelyik asztalhoz ültessék a bizalmi emberüket; biztosak lehettek felőle, hogy egy-két óra múlva már kitűnő, pontos és megbízható értesüléseket kapnak a terveink felől.

Indiszkreciók

Conrad maga is észrevette, hogy valahol indiszkreciók történnek: s naivan a király kabinetirodáját tette felelőssé, — azt a kabinetirodát, amely soha egy percre se szűnt meg panaszkodni afelől, hogy csupán a lapokból értesül hadseregünk, ténykedései felől. Conrad szemrehányó sürgönye így szólott:

— Mélyen lesújtott bennünket, hogy az itt legnagyobb titokban tartott hadműveletről, a melyet a negyedik hadseregre bízunk, bécsi körökben széltében-hosszában beszélnek. Arra kérem Excellenciádat, hogy mindem befolyásával akadályozza meg az e fajta dolgokat, a melyek egyenesen a Monarchia létét veszélyeztetik.

Miért nem ment Tisza a Schwarzenberg-kávéházba

Bolfras báró — akihez a sürgöny címezve volt — válasza aztán önkéntelenül is egy olyan axiómát tartalmazott, amelyet a cs. és k. hadveze-

tőség egészen a háború végéig nem bírt megérteni; Bolfras t. i. arról beszél, hogy elvégre a „laikusoknak” is eszébe juthatnak olyan haditervek, amelyek egészen természetesen folynak az adott helyzetekből. Már pedig azt a gondolatot, hogy a civil bagázsnek is lehet véleménye a katonai rendszabályokról, azt a vezérkarunk mindvégig képtelen, volt felfogni. Így történt pl., hogy a polgári kormányokat soha, de soha nem tájékoztatták a hadi helyzetről; sőt amikor Tisza István könyörgött Conradnak, — hogy legalább néha informálják a dolgok menetéről, mert külpolitikai akcióink szenvednek ez alatt a helyzet alatt, Conrad szántsándékkal nem is válaszolt Tiszának közvetlenül, hanem a közös hadügyminisztert hívta; fel, hogy értesítse a magyar miniszterelnököt: először; is nincs joga közvetlen érintkezésbe lépnie a hadvezetőséggel, másodszor pedig teljesen fölöslegesnek tartja azt, hogy a polgári elemeket bővebben értesítse a háború menetéről, mint ahogy ezt a napi jelentések úgyszólván megteszik. Tisza István, a magyar határokon belül mindenható diktátor, simán és szó nélkül zsebvágta a cs. és k. vezérkari főnöknek meglehetősen — rideg magatartását.

Úgy kellett Tiszának, miért nem ültette be az emberét a Caffee Schwarzenbergbe, ahonnan — Krausz súlyos vádja szerint — a Szerbia ellen irányuló operációs tervünk is kikerült az utcára.

Még operációs terveink sem voltak!

Bárminő súlyos is ez a vád, legalább amellett tanúskodik, hogy a Monarchia külön vállalkozásai számára voltak egyáltalán operációs terveink. Mit szóljunk azonban ahhoz a tényhez, amely csupán a háború végével derült ki: hogy a németekkel való közös háborúnk minden közös terv híján folyt le s ami előkészület ilyen irányban folyt, az a legáltalánosabb jel-

legű megbeszélések mérvét sohasem haladta meg.

Mit szóljunk pl. ahhoz, hogy a német hadvezetőség eltitkolta Teschen előtt a verduini vidéken való támadásának szándékait; erre aztán „truccból” viszont a tescheni főhadiszállás hallgatta el a németek elől, hogy támadásba akar menni az olaszok ellem; s hogy aztán ezekből a kölcsönös kis bosszantásokból egyenesen a bújócska, a kölcsönös bizalmatlanság acélgátjai emelkedtek a két hadvezetőség közé, amely egyenesen veszedelembe sodorta az egész háború sorsát.

Kellett-e ide „tördöfés”?!

A Generalstáblerek

Mіндеzen felül maga a vezérkarunk is teljesen csődöt mondott, vagy hogy Czermin szavait idézzük: vezérkarunk neszben egészen rossz volt. Ha voltak is e szabályok alól kivételek, azok még csak megerősítik az alapállítást. — Először is teljességgel hiányzott a kontaktus a vezérkar és a harcoló csapatok között. Ezek az urak hátul ültek és parancsokat osztogattak. A katona úgyszólván sohasem látta őket a fronton és ott, ahol a golyók füttyörésztek. Így aztán a küzdő sereg a háború alatt megtanulta, hogy a vezérkart gyűlölnie kell.

Ezen a vezérkaron pedig rajta ült Conrad lelkének szkeptikus árnya.

— Csapataink — írja maga Conrad —, amelyek Bécsen keresztül a harctérre mentek, énekeltek és ujjongtak. Mi, a legfelsőbb hadvezetőség férfiai, azonban tudtuk, hogy nem friss, vidám háborúról van szó, hanem utolsó küzdelmet kell vívnunk a Monarchia hatalmáért és fenmaradásáért, A hangulatunk tehát komor volt . . .

Kellett ide tördöfés?!

A Hinterland a bűnös!

Vezérkarunknak azonban nemcsak a szövetséges vezérkarral és a saját hadseregeivel

nem volt kapcsolata, hanem a Hinterlanddaï sem.

— Különösen áll ez — mondja Conrad — a magyar kormányra, amely a külön államiságra való törekvéseit amikor is sikerrel tudta vezetni, amikor a háborús időben együttes munkára lett volna szükség. A Tisza István erős keze lehetővé tette, hogy ezek a törekvések érvényesüljenek. Ennek következtében mindazért, ami a vezérkari főnökségem alatt a Hinterlandban történt, felelősséget nem vállaltam.

Ami magyarrá lefordítva annyit tesz, hogy Tisza István volt az, aki a Hinterlandot destrualta. Ezt ugyan kevés ember fogja Conradnak elhinni; arra azonban jó ez a vád, hogy ad absurdum vezesse az egyes katonai körökben dívó kedvenc szokást, amely szüntelen a Hinterlandban keresi a bünbakot. Ebből láthatják a polgári politikusaink is, hová vezet az, ha tehetségtelen hadvezérek után vakul utánaszajkolják azt a gyanúsítást, hogy a hadsereget nem a saját hadvezérei, hanem a „hátról jött, alattomos tördöfés” tette tönkre ...

Kémkedések

A háborúra való előkészület hiányosságait igazolja az a számos kémkedési eset is, amelyekre tulajdonképen már csak en pleine guerre jöttünk rá. Nagyon jellegzetes volt pl. erre nézve a háborút közvetlenül megelőző évben egyes francia társaságoknak erős érdeklődése a kárpáti birtokok erdőállománya iránt, amikor is valósággal a saját szemünk láttára lépték le az orosz katonai térképek számára a legfontosabb kárpáti hágókat. Vagy vázoljuk-e fel a máramarosszigeti polgármesternek mulatságos megdöbbenését, amikor a lóháton bevonuló orosz tábornok oldalán felismerte azt a cirkuszi műlovast, aki még csak az előző évben mutatta be egy vándorcirkusz ponyvája alatt, itt az északkeleti megyékben, a maga lovaglótudását s most, mint az orosz hadsereg egyik vezérkari

tisztje mutatkozott be kacagva a halálra ijedt polgármesternek, akinek „olyan ismerősnek tűnt fel az orosz tiszt arca”.

Mindezekben is túltesz az az eset, amelynek hiteléért Windisch-Graetz herceget illeti a felelősség: amikor egy német repülőbiztonsági tisztnek öltözött kém eljutott egészen Bardolff vezérkari ezredesig, aztán magával az ezredessel rajzoltatta bele a térképébe az egész hadihelyzetet s dolga végeztével nyugodtan tovább repült. — Saját embereinkkel szemben — mondja Windischgraetz — a legnagyobb titkolódzás; de mihelyt valami idegen ember kerül elő, akkor míg csak azt se kutatják, vájjon kicsoda az illető. Ez tipikus jelenség.

Egy angol újságíró zavartalan útja

Hozzá hasonló eset volt az is a háború folyamán, amikor a feldkirchi határállomáson megjelent egy úr, valami semleges hírlap munkatársának adta ki magát. Ott nyomban összebarátkozott egy szolgálatot tevő magyar huszártiszttel, aki rögtön vizitkártyát; adott néki egy bécsi, külügyminisztériumi barátjához, az bevezette őt a külügyminiszterhez, aki viszont ajánlólevelet adott néki Bulgáriába és Enver-pasához. Ezekkel az ajánlólevelekkel felszerelve, lejutott Palesztinába, itt a németek szuezi készülődéseit tanulmányozta át, visszafelé jövet még részt vett a. II. Vilmos és Ferdinánd cárral közös bankettjén, aztán az első Mitropa-vonattal visszautazott Németországba. Itt pár héten keresztül, mint munkás dolgozott az esseni Krupp gyárban, aztán újra visszavetett „semleges” újságíróvá, kiutazott újra Feldkirchnél, leadta jelentéseit s aztán az egész útját vaskos kötetben írta meg, nem felejtkezvén meg arról, — hogy az útja hiteles voltát igazoló ajánló levelet és a könnyen ellenőrizhető vasúti jegyet a Mitropa első útjáról, fakszimilében közölje a kötetében. Angol haditudósító volt. Ott nyilván egyéb felfogása volt a hadvezetőségnek az

újságírók intelligenciájáról és hivatásáról, —
mintsem minálunk . . .

A Ferenc József-rend lovagjai

Conrad igen szigorúan vette, amikor 1914 szeptember 5-ikén rájött, hogy a bécsi külügy-minisztériumnak a főhadiszállásra, küldött képviselője, Giesl báró, titkos jelentéseket adott le a gazdájának. Arra azonban nem gondolt az egész vezérkar, hogy a háború előtt közvetlenül áruláson rajtakapott Redl vezérkari ezredes öcscsét, aki lemergi állomásfőnök volt s aki nyilván közvetítette a bátyja és az oroszok között az árulást, legalább a háború kitörésekor eltávolítsák, legalább az exponált lemergi állomásról. Hány derék katonánk rohant bele ezen az úton vonatostól, ágyústól, trénestől, egyenesen az oroszok karjai közé!

Ausztriában már a háború előtt is valósággal kitüntették az ilyen kémgyanus embereket, — úgy, hogy Jenő főherceg, valahányszor a tiroli vidéken a háború alatt egy-egy árulót vagy kém-et elfogtak vagy internáltak, viccelődve mondogatta a kíséretének: — Na, újra a Ferenc József-rend valamelyik lovagja!

Hú csehem ...

De nem csupán a tiroli vidéken, hanem még sokkal inkább Csehországban számolhatott a hadvezetőség a Monarchiaellenes elemeknek az államhatalom által való becézésével. Nem is igen lehetett ezt ott csodálni, ahol a vezető cseh politikusok jórészt fajnémet eredetűek voltak: Rieger, Greger, Zeithammer, Zucker, Fiedler stb.; míg a német nacionalisták Schmeykal, Krepek, Malik és hasonló szláv nevekre hallgattak. Nyilvánvaló volt, hogy Csehországban is a különböző agresszív nacionalizmusok kérdése nem a faj vagy eredet, hanem a személyes érdekek összetevője volt.

Csehországgal szemben az osztrák-magyar hadvezetőség a leghosszabb időközön keresztül

érthetetlen türelemmel és kímélettel viseltette, aminek az okait utóbb Windischgraetz, herceg tárta fel a magyar parlamentben. A kímélet odáig ment, hogy amikor 1917 februáriusába a Monarchia élelmezési helyzete már nagyon kritikussá vált, és IV. Károly egy tábornokot küldött ki a Monarchia különböző államáiba, hogy az Harun-er-Resid módjára, a hatóságok közbejötté nélkül iparkodjék a tényleges helyzetet kideríteni, ez a tábornok jelentésében arról számolt be, hogy Csehországban, ahol kizárólag a faj-cseh (tehát nem deutschböhmi) vidékeket kereste fel, azt a választ kapta az egyik paraszttól:

— Hiszen szívesen odaadnánk mi mindent a hadseregnek, de hát eddig még semmit se kértek tőlünk.

Jelentése más helyén pedig ugyancsak arra a következtetésre kellett jutnia, hogy Csehország nem csupán magát tudja ellátni, de még fölöslege is van; Galícia pedig még ennél is jobban áll.

A magyar bűnbak

Ennek dacára képes volt ez az állítólag magyar-barát tábornok ezt a mondatot leírni:

— A magyar önzés, amely még a Monarchia háborús szorultságából is egyoldalú hasznot akart a maga számára húzni, odáig vitte a dolgokat, hogy végül is ez a természettől oly gazdagon ellátott birodalom az élelem híjján pusztult el.

A valóságos helyzet pedig az volt, hogy az osztrák államrészben bizony bőséggel volt élelem egyes országokban; csak hogy a szoldateszka nem mert ahhoz hozzányúlni, nehogy a háború kellős közepén kergesse a cseheket és a lengyeleket forradalomba, míg minálunk, Magyarországon, a Béccsel szemben szolgálatra kész miniszterek bőkezűen küldték Ausztriába a magyar városok élelmezésére szánt lisztet. A falusi kúriákhoz persze nem nyúltak hozzá, így állhatott elő az a helyzet, hogy e sorok író-

ja Bécsben, a Schottenkellerben még gyönyörű, ropogós fehér zsemlet evett, amikor Budapesten már régóta az a szürkés-sárgás degesz járta, amelyet hadikenyérnek neveztek bizonyos jóhíszemű túlzással.

Persze, minderre sor nem került volna, ha a hadvezetőség még a béke idején kellően felkészült volna egy hosszú, évekig tartó háborúra és ennek megfelelő élelmiszer-készleteket halmozott volna fel akár külföldi bevásárlások útján is. Csakhogy ehhez az kellett volna, hogy a hadvezetőség tényleg előre lásson és ne számítson — a német hadvezetőséggel különben egyformán hibásan — egy rövid, legfőljebb féléves raid-re.

A prágai háziezred

A csehekkel szemben való feltűnő kímélet azonban nem csupán az élelmiszer-ellátás terén mutatkozott; még sokkal inkább a cseh emberanyaggal szemben, ami az osztrák-magyar vezérkar személyi összetételéből szinte önként következett.

Érdeemes itt Auffenberg-Komarow báró emlékiratait elolvasni, hogy ő, akinek egy jó szava sincs a kötelékeiben küzdött magyar katonák számára, minő dicshimnuszokban tör ki minduntalan a hősies cseh harcosok magasztalására. Nyilván így akarta Windischigraetz hercegnek és Vázsonyi Vilmosnak meghálálni, a miért olyan melegen a magukévá tették az ő ügyét a magyar parlamentben. Mindenesetre e magyar államférfiak éleslátására vall ez az eset.

A csehekkel szemben valló kivételes bánásmód elment odáig, hogy amikor nem lehetett a nyilvánvaló árulásokat letagadni s a prágai ezredtől — büntetésül elvették a zászlaját, később újra érvényesültek a katonai cseh-harát befolyások: az ezred visszakapta a zászlaját, ezentúl nagyszerűen is viselkedett. Csak épen a hadvezetőség elfelejtette a világgal közölni,

hogy az ezred kereteit most már — magyar bakákkal töltötték ki. Amiből aztán a forradalom kiütése után különböző nehézségek származtak. Mert amikor már nyilvánvaló volt, hogy a csehek bevonulnak Felsőmagyaországba, Csehország császárhű vezetői még mindig a prágai háziezred magyar bakáival akarták a cseh forradalmat leverni, ahelyett, hogy hazaengedték volna őket a saját határaikat védeni. A cseh Nemzeti Tanács formális tiltakozását jelentette be e sorok írója, mint a magyar kormány rendkívüli meghatalmazott követje útján, a magyar katonák prágai szerepeltetése ellen, amely ép úgy káros volt a csehekre, mint; a magyarokra és főként az ott rekedt szegény magyar katonákra nézve, akik áldozatai voltak az áldatlan bécsi divide et impera-elvnek.

A háborúra való teljesen fejletlen katonai előkészület egy másik jelensége volt, hogy pl. a Monarchia mindenáron Skoda-ágyúkat akart még a háború előtti legutolsó években is Szerbiára ráoktrojálni.

Kellett ide még tördőfés?!

Amiről „allerdings” fogalmunk se volt

A Monarchia hadvezetésének háború előtti vétkes mulasztásaira a koronát azonban az a tény rakja fel, amelyről mindegyik érdekelt hadvezér csak úgy szőrmentén emlékezik meg, holott a Monarchia részéről a háború elvesztése éppen úgy gyökerezik ide, mint német részről az első marnei csatavesztésbe. Ez pedig az a tény, hogy fogalmunk sem volt arról, hogy az orosz mozgósítás 1914 nyarán már úgyszólván teljesen be volt fejezve.

Pedig figyelmeztetésekben nem volt hiány. Egy magyar kereskedő már 1914 májusa elején azzal a hírrel jött vissza Szentpétervárról, hogy az európai Oroszország vasút vonalai mentén sűrűn látott sátoztáborokat, telve orosz uniformisba bujtatott mongol arcokkal. Az asztaltár-

sasága (a budapesti egyetem egy csomó professzióba és néhány politikus tartozott oda) javaslatára a legközelebbi bécsi útja alkalmával felkerestem a hadügyminisztériumot s egy ott alkalmazott tiszt-barátja útján előadta az illetékes osztályvezetőnek az észleletét. Gúnyosan lekicsinylő mosoly volt a válasz, amely nyilván azt akarta mondani: mit értetek ti ezekhez a magas dolgokhoz, buta civilek!!

Conradnak sejtelve sincs

Július 8-ikán Conrad báró Berchtold gróffal folytatott beszélgetésében még nem tud semmit az orosz mozgósításról. Ezt mondja ugyanis:

— Afelől, hogy Oroszország ellen is kell-e hadakoznunk vagy sem, nyomban tisztába kell jönnünk. Mert ha Oroszország elrendeli az általános mozgósítást, amikor nekünk Oroszország ellen is fel kell lépünk.

Ezzel szemben Auffenberg-Komarow megvallja, hogy az ázsiai hadtestek, titkos mozgósítása, amely legkésőbb a szeraevói merénylet idején, de valószínűleg már jóval előtte ment végbe, a középponti hatalmak figyelmét „allerdings” elkerülte (finoman így mondja: die sich der Kenntniss der beiden Mittelmächte allerdings entzogen hatte).

Krausz pedig megállapítja, hogy

— az oroszok a várt időpontnál sokkal hamarabb állottak készen. Amikor az általános mozgósítási parancs megjelent, akkor még szibériai hadtestek is készen állottak Nyugatoroszországban. Így történt, hogy a számításba vett hét vagy nyolc heti felvonulási idő helyett az orosz tömegek már tizennégy nap múlva harcra készen állottak velünk szemben.

Nem tudjuk, mennyire hiteles a Windisch-Graetz herceg feljegyzése, aki elmondja, hogy N. vezérkari kapitányt Terstyánszky tábornok, amikor az ő parancsnokságához osztották be, — rendkívül fagyosan fogadta, mert mindenki ennek a századosnak tesz szemrehányásokat azért

hogy az orosz mozgósítást nem ismerte fel Szentpéterváron. Ez a kérdés mindjárt fel is vetődik. A vezérkari százados úgy védi magát, — mondja Windischgraetz — mint egy igazi diplomata, arisztokrata és Generalstaebler.

Talán jól tennék mindazok a tábornokok és katonai történetíróik, akik oly könnyöd eleganciával szokták az „alattomos tördőfés” legendáját terjeszteni, ha az ilyen „allerdings” csekélyeknek és mellékeseknek látszó körülményekre is kiterjesztenék a figyelmüket: talán kissé megváltoznék a nézetük a tördőfés és a kardki-csavarás eredőhelyét illetően.

Számfeletti hadseregek

Egy további adat a Monarchia hadi készülődésének teljes csődjére nézve:

A 3. sz. bosnyák-hercegovinai gyalogezred egy tisztje beszélte el a parancsnokló tábornokának, hogy 1914 augusztusában Budapesten az ezredéhez tartozó tízezer olyan ember gvülekezett össze, akiknek nem jutott hely az ezredben. S az ezredet magában foglaló 4. hadtestnél a legénység felfegyverzéséhez 14.000 puska hiányzott ebben a hónapban.

Ki beszél még tördőfésről!

A teljesen tévesen irányított vezérkari iskolázás bűne volt az a példátlan méretű emberpocsékolás, amely főként a háború első szakában, dívott a mi frontjainkon. Krausz tábornok így foglalja össze az idevonatkozó kritikáját:

— Tüzérségünknek, lövegszámra, támadóerőre és tűzhatásra való gyengesége, az elégtelen ágyúmuníciós készletünk, a gránátok hiánya és a kiképzés hamis iránya, amely az oka lett annak, hogy a gyalogság belerohant az ellenséges tűzbe anélkül, hogy beárta volna a magunk tüzérségének hatását, okozta, hogy legjobb emberanyagunkat a háború elején eszeveszettül elpocsékoltuk.

És tessék kiegészítésül Kövess tábornoknak a satanowi mészárlásról 1914 augusztus 19-ikén

éjfélkor írott jelentését, vagy pedig a József Ferdinánd főherceg (!) parancsnoksága alatt álló hadseregcsoport veszteséglistáját elolvasni, — mindenki nyomban tisztában lehet vele, hogy mit jelentett ez a vezérkar és ezek a parancsnokok a háború elvesztésére nézve.

Pazarlás és pocskolás

Ugyanilyen eszeveszett pazarlás folyt azonban az élelem és a pótolhatatlan hadianyagok körül is.

Már 1914 szeptember 3-ikán így panaszkodik Borfas báró, Ferenc József hadsegédje:

— igen sokat panaszkodnak a hadsereg élelmezésének gyarlóságairól. Ez az élelmezés majdnem tökéletesen csődöt mondott. Éhes gyomrokból nem repül ki a lendület.

— A hadügyminisztérium arról panaszkodik, hogy lőszerekben, fegyverekben, hátizsákokban és hadianyagokban iszonyatos a veszteség.

Conrad pedig így ír erről a kérdésről:

— Ami az élelmezést illeti, legtöbbször maguk a csapatok voltak az okai annak, ha éheztek. Senki sem törődött azzal, hogy a dúsan ellátott raktárakat a csapatok rendelkezésére bocsássák.

Mintha nem is Conrad, hanem az a szegény baka tehetett volna róla, hogy a háború előtt ennyire rosszul képezték ki az élelmezés dolgában a parancsnokokat.

„Borzasztó ez a fejetlenség!”

Még találóbb az a kép, amelyet 1914 szeptember 7-ikén reggel 9 órakor kelt jelentésében Kövess tábornok fest:

— Amikor Lembergben az élelmiszeriek összedéséhez fogtunk, a raktárakat petróleummal leöntötték és a harmadik hadsereg parancsnokságának rendelete értelmében az egészet elégették. Még 5-ikén is igen jól beszerezhettük volna ott az élelmiszereinket . . .

— Borzasztó ez a fejetlenség! Az ember a

haját téphetnie. Épen ilyen fejtellenül ürítették ki Lemberget is. 8000 fegyver maradt még ott, amely et különböző szervek jelentései szerint, — meg lehetett volna számunkra menteni. A magasabb parancsnokságok azonban a legnagyobb titokban hagyták el Lemberget, anélkül, hogy a szükséges parancsokat kiadták volna.

— Nekünk mindenekelőtt férfiakra van szükségünk! Az egyenruhában járó vénasszonyok és neuraszténiások megölnék bennünket.

Conrad céltudatos parancsai

Azt persze Kövess tábornok aligha: tudhatta, hogy ennek a fejtelenségnek jórészen maga Conrad volt az oka, aki augusztus 26-ikán éjjélkor ezt a parancsot adta ki:

— Nem az a lényeges, hogy Lemberget tartuk, hanem, az, hogy az ellenséget megverjük.

Viszont augusztus 31-ikén így változtatja meg a parancsát:

— Hadműveleti és más okoknál fogva Lemberg és környékének tartása olyan fontos, hogy szükségesnek létezik, hogy ezt a pozíciót a se-regparancsnok megvédelmezze.

A magunk laikus estével mégis csak gondolkozni kényszerülünk afelől, vájjon négyszer huszonnégy óra alatt Lemberg stratégiai értéke hogyan alakulhatott át „nem lényegesből” „fontossá”. De így értjük meg most azt a könnyűvérű bulletint, amely egy szép napon gyengéden és finomam tudunkra adta, hogy „Lemberg még a kezünk között van”. . .

A fene ott egye a pénzt!

Volt a vezérkarunknak az iskolájában még egy végzetes axiómája, az, hogy a pénz a háborúban nem játszik szerepet; ennek a ténynek a gyakorlati bebizonyításában aztán alaposan segédkezett a hadvezetőségnek a két kormány is. Ausztria pl. a háború elején 38 koronás maximum-árat szabott a búzának; Magyarország

erre 42 koronás árral válaszolt. Viszont a fa ára Ausztriában még 58—60 koronán állott, akkor Magyarországon már 120 koronát kellett fizetni érte. —

Más eset.

A szerémségi, runai birtoknak 1916 tavaszán 65 eladó ökre volt. Az intéző csakis közvetlenül a katonai hatóságoknak akart eladni. Ezért ajánlotta ja marhákat a közíeiben fekvő pétervárad hely őrség in tenda túrójának. Ez nem vette az ajánlatot igénybe, hanem azt tanácsolta, hogy szállítsa az intéző a marhákat a belgrádi főkormányzóságnak, Az intéző azonban minden józan ésszel ellenkezőnek tartotta, hogy a Monarchia területéről idegem földre vigyünk ki élelmet s ezért közvetlenül a hadügyhöz fordult. Három hát múlva megkapta a választ: forduljon a zágrábi intendatúrához. Onnan tagadó választ kapott. Végül, hat heti késedelem után egy budapesti szállító cégnek ajánlotta fel a marhákat. Ez rögtön átvette a portékát. Az intéző kb. 16 ezer koronával többet kapott, mint amennyit a katonai hatóságoktól kért. A budapesti cégtől pedig kétszeres áron vette át bizonyosan a hadvezetőség.

Más.

Akik csak parancssóra fogadtak el pénzt

Dél-Tirolban a csapatok 6 koronájával vásárolták a szénát, amikor az ármaximum 13 koronára volt megállapítva. A paraszt meg volt elégedve, hiszem így is a békeár dupláját kapta; a csapatok is meg voltak elégedve, hiszem olcsó vásároltak be. Erre beüt egy parancs, hogy a szénáért 13 koronát kell fizetni. Mindem előterjesztés hiába való volt. A parasztnak még utólag mázsánként 7 koronát ki kellett fizetni. Azok eleinte szabadkoztak a pénz elfogadása ellem. Csak amikor megmagyarázták nekik, hogy ez bécsi parancsra történik így, akkor fogadták el a pénzt s a következő alkalommal — már 15 koronát követeltek.

Más.

A magyar nagybirtok is háborút viselt

Miután a kormányok nem gondoskodtak a hadsereg lovainak szálas takarmányáról, a hadtestek kénytelemek voltak azt a számukra kitult kerületeikben maguk beszerezni. A beszerzéssel megbízott tiszt az egyik nagybirtokosnál igénybe vett szalmát és szénát, olyat, amely már két éve ott hevert és messzi meghaladta a birtok állatállományának igényeit. Rövid idő múlva sürgöny érkezik a magyar kormánytól a hadtesthez, amely tiltakozást jelent be a kényszer vétel ellen. Olyan időpontban történt ez, a mikor a szóban forgó hadtestnél mintegy ezer ló a szó szoros értelmében éhen döglött. Miután pedig javarészt honvédcsapatok voltak a hadtestben, így a lovaik is a királyi magyar állam tulajdona voltak, így aztán érthető, hogy a hadseregben rövidesen olyan katasztrófális lóhiány következett el, amely a frontot minden hadműveletre képtelenné tette s amelyről majd az összeomlásról szóló fejezetben kell megemlékeznünk.

A két kormány és a hadvezetőség is hajszolta lassan, de céltudatosan az egész gazdasági életet arra a pontra, ahol a pénz megszűnt érték mérőnek lenni, ahol lassankint a primitív csere gazdaság züllése tengett szét, szóval, ahol a gazdasági bolsevizmus alapjait vetették meg a cs. k., a cs. és k. és a m. k. kormányzatok.

Kellett-e még ennél is különb tördöfés?!

Hadvezetésünk csődbe vitte a Monarchiát, mielőtt még az első puska eldörrent volna . . .

AKIK NEM TANULTAK ÉS NEM FELEDTEK SEMMIT

Az osztrák tábornokokról mondotta ezt a történelmi szót Napóleon a világháború osztrák tábornokairól essék a következőkben is szó. Osztrákot mondunk, tudatosan, miért hiszem — ezt meg kell állapítanunk a történelmi igazság kedvéért — a Monarchia hadvezetésében, önálló hadvezéri pozícióiban 1914 augusztusától 1918 októberéig egyetlen magyar tehetség sem kerülhetett érvényesülésre. Még aki magyar illetőségű is volt közülök — Kövess és Arz — az is erdélyi szász volt s még aki magyar érzésű is volt közöttük, az is — osztrák főherceg volt. — Aki magasabbrangú magyar katona pedig mégis sikert ért el, az vagy elhallgatta a háború alatt a magyar voltát, vagy pedig aránylag csupán alárendeltebb jelentőségű szerepkörhöz juttatták. Teschen morva urai féltékenyen ügyeltek arra, hogy a politikai térem — az osztrák parlament elnémíttatása folytán — amúgy is erősebben kicsendülő magyar hang a hadseregben semmiképen se kapjon visszhangot. S amellett — m már tudjuk Ludendorff és Conrad vallomásaiból — a lelkük mélyén szüntelen ott élt a félelem, hogy a magyarok, ha a katonai erő egy része magyar vezetés alá kerül, egy szép napon vagy cserben hagyják a háborúit, vagy pedig teljes önállóságuk követelésével lépnek fel. Ezért volt az osztrák hadvezérek előtt minden magyar katonai tehetség gyanús; ezért vált rendszerré a magyar csapatok elaprozása a Mannától Szíriáig, s ezért nem kaphatott magyar tiszt önálló vezéri szerepet a háború alatt.

... nem tudjuk megállani a helyünket!

Persze, ez a folytonos gyanúperről élés is elsősorban a tescheni földesúrnak és volt főhadvezérnek a cseh arisztokráciával való közismert szimpátiáiból fakadt; s tápláló olaja volt a vezérkar főnökének, Conradnak pesszimizmusa, a mely már eleve sötét színben látott mindent. — Hiszen már az 1914 július 7-iki közös miniszteri tanácskozásról ezekkel a szavaikkal térít vissza Conrad a hivatalába:

— Szentoia és Montenegró ellen természetesen könnyen felvehetnök a harcot. Oroszországgal szemben is, féltővé, ha Románia semleges marad és Németország mellénk áll. De; ha Oroszország, Románia, Szerbia és Montenegró szöveteznek, akkor nem tudjuk megállani a helyünket. Szeretném, ha nem így volna, de sajnos. Így van.

Hát még, ha tudta volna akkor Conrad, hogy még Italia is ellenünk fordul! Már most tessék elgondolni annak, a hadvezérnek a lelki állapotát, aki ilyen kiszmet-tudat súlya alatt vág neki a háborúnak. Hát meg lehetett volna ezt a háborút nyerni?!

Conrad — ez minden sor inasából kitűnik — inkább gondolkodó és tervező tehetség volt; a végrehajtás részletei őt már kevésbé érdekelték. Az elgondolás művésze volt s ebben határozottan felülmúlta a német hadvezetőséget, amely viszont a végrehajtás technikai részében tudott néha csodálatos dolgokat produkálni. Talán, ha sikerült volna — a féltékenységek áthidalásával — egységet teremteni Teschen és Pless, Conrad és Ludendorff között, talán amikor nagyobb isíikének et érhattünk volna el; de így széthullott, szétforgácsolódott minden akarásunk, minden drága erőnk.

Hogy Conrad mennyire nem törődött a tervei részletes végrehajtásával, annak számtalan példája közül csupán egyet, nagyon jellegzetesét említünk fel.

1914 augusztusában, mikor egyszerre folyt az offenzíva Szerbia és Oroszország ellen, akkor Szerbia úttalan, hegy-völgyes hadszínterére a csapatokat szekérhátú trainnel küldték le, a mely persze meg se bírt moccanni s egyszerűen lemaradt a hadseregek mögül; az ide küldött ősapátok pedig úgyszólván mind alföldi vagy síkvidéki legénységből állottak. Ezzel szemben a hegyvidékhez szokott alpesi katonáink ott állottak — a síkvidékre teljesen alkalmatlan felszerelésükkel — Galícia mocsaras mezőin.

Conrad

az osztrák tábornokokról

Ami pedig a többi tábornokainkat illeti, azokról elegendő magának Conradnak a véleményét olvasnunk.

1914 augusztus 26-ikán így számol be a hivatalos jelentés:

— Megállapítottam, hogy a 21-ik Landwehrgyalogsági divízió — a tábornokok nagy baklövésői és a tiszteik buzgóságának hiánya következtében — tökéletesen csődöt mondott.

Szeptember közepe táján így számol be Conrad a tapasztalatairól:

— A parancsnokok elmozdítása — ez bizony szomorú fejezet. Itt olyan jelenségekkel állunk szemben, — sajnos, nem szórványosan — amelyeket lehetetlennek tartottam. Ezek a parancsnokok semmi energiát sem tudtak alárendeltjeikkel szemben, felmutatni. Többen közülök pedig nem bírták idegeikkel a harcban, még kevésbé akkor, amikor veszedelem előtt állottak. Voltak olyanok, akik cserben hagyták a csapataikat s így csak természetes, hogy ezek a csapatok csődöt mondtak. Íme, egy példa. Amikor a harmadik hadsereg a przemysl alatti kudarc után Lembergben akarta a lábát megvetni, az északi szárny védelmére a 23-ik Dännf-divíziót rendelték ki. Éjszaka néhány lövés esett s ez akkora pánikot idézett elő, hogy az egész divízió hanyatt-homlok rohant Lemberg felé. A di-

vizionárius és a két brigadéros faképnél hagyta a csapatait, egy lebergi szállodába mentek, s alig lehetett őket az ágyakból kiráncigálni . .

Kövess és Boroevics

az osztrák tábornokokról

Idézzük-e újra Kövess 1914 szeptember 7-iki jelentését, amely szerint Lemberg fejtelten kiürítésekor

— a magasabb parancsnokságok a legnagyobb titokban hagyták el Lemberget, anélkül, hogy a szükséges parancsokat kiadták volna . . .

Vagy Boroevics jelentését ugyanakkorról, a mely szerint egy tábornokot el kellett ejtenie, ment

— olyan dolgokat tudtam, meg, amelyek az ő közreműködését nem teszik kívánatossá. Nem ura többé az idegeinek.

Nagyon igazat kell adnunk Conradnak, aki afelett panaszkodik keserű szavakban, hogy sem a németeknél, sem nálunk nem voltak alkalmas hadvezérek.

— Az egész háború alatt — mondja — nem került felszínre egyetlen ilyen vezető egyéniség sem . . . Csak a háború után bukkant fel ilyen igazán vezérségre hivatott ember, ez pedig — Kemal basa volt, aki alezredesi rangból hadvezérré és államférfivá tudta magát felküzdeni.

Egyéb tábornoki hibák

A tábornokoknak azonban nem csupán hozzá nem értése vagy ideggyöngesége okozta sok esetben a bajokat, hanem súlyosabb beszámítás alá eső magaviselete is, amelyre nézve ezúttal legyen Ludendorffnak egy megjegyzése elegendő, amelyet abból az alkalomból ejt, hogy a különböző parancsnokságoknál folyó — asztali viszonyokról emlékezik meg:

— Túlzásokat soha sem hagytam jóvá; ahol előfordultak, azt rosszallnom kell (sic!).

És szóba kerülhetnek itt egyes nagy veresé-

gek okai, mint pl. a luckié, s bizonyos főhercegi parancsnokságok dolgai is.

Hiszen már magukban a kinevezésekben és. előléptetésekben is olyan anomáliák fordultak elő, amelyeket illetékes katonák is csak rosszalólag emlegethetnek. Csupán például vegyük a braganzai herceg esetét, aki 1916-ban ezredesi rangban — a máltai kórházvonat parancsnoka, de 1918-ban már altábornagy és egy lovasdivízió parancsnoka volt ...

És bizonyára nem szolgált a hadsereg előnyére az sem, hogy épen a legfelsőbb állásokon levő hadvezérek a háború kellős közepét tartották a megfelelő időpontnak arra, hogy megnőszüljenek és mézesheteket üljenek!

A kritika azonban tilos volt

Hadseregvezetésünknek teljesen ki nem elégtítő voltát mégcsak elsúlyosította az a furcsaság is, hogy viszont a megfelelő fórumoktól származó, jóindulatú felvilágosításokat sem fogadta el. Auffenberg a nagyvezérkarnok már a háború előtti ilyen magatartásáról panaszkodik.

— Annál a mindent lehenгерlő befolyásnál fogva., amelyet a vezérkar a Hadseregben államban el tudott érni s aztán a legféltékenyebbem őrizte, a vele ellentétes vélemények: nem is igen kerülhettek felszínre s végül teljesen el is némítottak. Különösen az orosz-japán háború tanulságait, amelyeket bacsányi Csicsérés tábornok (a Kuropatkin főhadiszállásához beosztott osztrák-magyar attaché) élénk és meggyőző szavakkal interpretált volt idehaza, vezérkarunknak legfőbb funkcionáriusai kereken visszautasították.

A kritikátlanság veszedelme

A háború alatti ilyen magatartásáról pedig Krausz Alfréd tábornok nyilatkozik kellő élel. Az egyik hadműveletről szóló jelentésére az AOK

— az ellenséges front közvetlen közelében

szerzett felfogásom és helyzetmegítéléseim nyílt feltárását mint a főparancsnok hadműveleteinek megengedhetlen kritikáját állította be, a miről természetesen szó som volt. Hiszem, ha azt mindjárt kritikának fogják föl, akkor az embernek soha sem lehetne eltérő véleménye, azt soha ki nem mondhatná, sem meg nem okolhatná. Csak vak, észnélkül való engedelmességnek lehetett helye.

S hogy minő veszedelmek rejlettek az AOK-nak ebben a kritikát nem tűrő, zsarnoki magatartásában, azt pl. az olasz front egynémely eseménye mutatja, ahol katonáinkat nagyszerűen meg lehetett volna az időjárás irtózatosságot vizsgáltságai elől védeni, ha gondoskodnak — néhány robbantás útján — megfelelő szállásokról. Hihetetlennek tartaná az; ember, hogy négy hétbe tartott, amíg sikerült azt a pár technikai embert és eszközt előteremteni, amik egy sodronykötélpálya felállításához kellettek, hogy végre fedél alá kerüljenek a katonák.

„Soha hadsereget ilyen könnyelműen még nem vezettek!”

A nagy vezérkarnál uralkodó fejtelenségre jellemző, hogy amikor; Krausz tábornokot az Ukrajna diktátorává nevezte ki a vezérkari főnök, az őt kísérő — nagy felelősséget involváló — instrukción nem volt rajta sem az uralkodó, sem a vezérkari főnök aláírása: egyszerűen aláírás nélkül küldték ki Krausz Alfrédet diktátornak.

Érthető, ha ilyen tapasztalatok után Krausz tábornok ezt a vádat vágja; az AOK szemébe: — Vereségünk minden súlya egészen a legfőbb vezetésre hárul . . . soha még hadsereget, amely jobb sorsot érdemelt volna, — ilyein könnyelműem nem vittek bele a szerencsétlenségbe!

A szerb hadjárat téves koncepciója

Hadtörténészre vár az a feladat, hogy részleteiben, felderítse, minő operációs hibák terhelik

a Monarchia hadvezetésének a lelkét. Mi itt csupán néhány legfőbb és legvégzetesebb tényre mutatunk rá.

Az első mindjárt a szerb hadjáratnak teljesen téves koncepciója. Itt mindenesetre már nagy bűn volt a civilszolgálat részéről, hogy teljesen határozatlanul, diktatórikusan kezelte négy teljes hétig a szerb ultimátum ügyét. Június 28-ikán történt a gyilkosság. Ha akarták a háborút, nyomban következnie kellett volna az ultimátumnak. Így azonban az első közös minisztertanács július 7-ikén folyt le, tárgysorán: „A Szerbia ellen irányuló diplomáciai akció.” Július 19-ikén következett a második közös minisztertanács; tárgysorán még mindig csak ugyamaz a pont. Végre július 23-ikán adták át a jegyzéket. Az ember már most azt várhatta volna, józan észszel, hogy a válaszra adott határidő leteltével máris benyomulnak csapatjaink a szerb fővárosba. Dehogy! Egyelőre semmi más nem történt, mint hogy július 28-ára, mint első mozgósítási napra, behívtak nyolc hadtestet. Ezenközben Szerbia, már csendben nekikészült, sőt 24-ike óta formálisan is mozgósított, Oroszország pedig — mint mondtuk — már május óta hadikészültségben volt. A háborúban gyakorlott Szerbia abban a helyzetben volt, hogy tíz nap alatt tizenegy erős, igen jól felfegyverzett gyalogsági divíziót tudott csatasorba állítani.

Józan ész helyett vezérkari túlokosság

S mire végül nagynehezen elkészültünk a mozgósítással, amikor ahelyett, hogy az egyetlen természetes úton, Belgrádtól jobbra-halra nyomúltunk volna át Szerbiába, egészem perverzül, hátulról, illetőleg nyugat felől kezdtük azt meg, messzi az ország fővárosától. Ennek a súlyos operációs hibának a mérve nem csupán azt jelenti, hogy ezzel elveszítettük az ország fővárosának elfoglalásával járó nagy depressziós hatást, amely az egész szerbségre, de az egész Balkánra, sőt Oroszországra nézve is nagy lel-

ki hatással lett volna, s ha idejében végrehajtuk, a szerb állami és az orosz követségi levéltárok lefoglalásával hatalmas igazoló anyaghoz is juttathatott volna bennünket a bécsi külügyminisztérium föltevésai szerint, — de ami ennél katonailag végtelenül fontosabb: ha északon törünk be, akkor előttünk állanak a mind egyenesen dél felé vezető országúti, vasúti és vízi vonalak és utak; míg így nyugat felől pontosan éppen derékszögben keresztelhetünk minden járható úti alkalmaságot: töretlen mezőkön, irdatlan hegyháton keresztül-kasul vonszolhatták magukat fáradt csapatjaink. Ez az operatív terv a vezérkari túlokosság szülötte volt!

Fabius Cenradtor

Végre tehát három egész hadsereggel, a 2., 5. és 6-ikkal nekiláthattunk volna a Drinán és a Száván való átkelésnek. Mert ezt a túlzottan bőséges erőt szánták még mindig Szerbia ellen akkor, amikor már igazán tisztában lehetek volna az orosz hadműveletek előrehaladottságával és méreteivel. Olyan fejtelten kapkodás és huzavona kezdődött mostan a déli és az északi hadszíntér között, amire a világhistoriában nem volt példa. Conrad maga egész fejezeteket szentel az emlékirataiban a balkáni főparancsnoknak, Potioreknek végzetes szerepére, aki mindenféle hátsólépcsős eszközök igénybevételeivel hetek és hónapok vereségei után is még ki tudta a császárnál verekedni, — hogy függetlenítsék őt az AOK-tól, s hogy így teljesen önhatalmúan intézhesse a déli front hadműveleteit. Igen, de az összes anyagi és emberekben való utánpótlás ellátása mégis az AOK kezében maradt s az most — a váratlanul erős orosz előretörésnek igen plauzibilis ürügye alatt ugyan, de nyilvánvalóan Potiorek egyéni akciója miatt való bosszúérezésből — megvonta a déli hadszíntértől az utánpótlásokat, sőt az ott épen folyó operációk alól is lehetőleg elszívta a haderőket. Ha az AOK-nak

meg lett volna a kellő tekintélye, akkor abban a percben, mihelyt kellően mérlegelni tudta az orosz felnyomulás méreteit, Szerbia ellem nyomban minden offenzív lépést be kellett volna szüntetnie s tisztán gyenge erővel a határok védelmét kellett volna ellátnia, hogy így teljes erővel vethesse magát az orosz ellen. A legfőbb parancsnokoknak áldatlan viaskodása azonban ugyanolyan helyzetet teremtett nálunk is, mint a németeknél Marne és az orosz front között; mint a Bileani számarra nem tudtunk dönteni bármelyik hadszíntér mellett s így teljesen elaprózódtak az erőink. Legjobb évjáratunk ezrei az életükkel fizették meg a hadvezérek kisdud hatalmi-féltékenységi játékait. Szinte érthetetlen az, hogy a béke idején való hosszas előkészület még csak annyira sem jutott el a bécsi vezérkarnál, hogy habom esetére eleve megállapítsák és elhatárolják a legfőbb parancsnokságok jogkörének a kérdését!

Hol voltak tekintélyek?

Az utóbbi években rendkívül sok szó esik a tekintélyek destrukciójáról. Hát lehetett olyasmit destruálni, ami egyáltalán nem is volt?! — Amikor még a Monarchiáért felelős legfőbb hadvezetőség sem bírt még csak annyi tekintéllyel se, hogy a maga elhatározásait a saját hadseregén belül keresztül, erőszakolhassa?! — Most utólag panaszkodik Conrad:

— Elengedhetetlenül szükséges volt, hogy a különböző frontokat egyetlenegy fej és egyetlenegy kéz irányítsa. A főparancsnokság joga és kötelessége volt, hogy megállapítsa, melyik hadszíntér a főhadszíntér. A főparancsnokságnak korlátlanul kellett az összes erőikről rendelkeznie s így ezeket az erőket az egyik hadszíntérről a másikra rendelhette . . . Hát kinek a kezében volt tulajdonképen az osztrák Monarchia hadviselésének vezetése? Öfelségében, a katonai irodáiban, vagy éppen a külügyminiszterében?

Ha nem lenne annyira szomorú, valósággal mulatnunk költene a legfőbb katonának a háború után Való kifakadása fölött, amely végérvényesen eldönti a kérdést: a Monarchiában igazán nem volt tekintély, amelyet külön le kellett volna bontani. Elvégezték ezt a műveletet fenntől, ha egyáltalán volt ilyen tekintély!

Nem akarunk a szerb hadszíntér főparancsnokának apró kis aulikus viccéire rátérni, a melyekkel a hadműveletek folyását bizonyos naptári dátumokra, a császár névünnepéjére, stb-re rendezte be, hogy aztán olyan „Felség lábainál hever”-féle bizantinus sürgönyökkel vonhassa magára a legfelsőbb kegy sugarait.

A német hegemonia oka

Tisztán katonai okokból soha nem kerülhetett volna a sor arra, hogy a német hadvezetés annyira fölébe kerekedjék a Monarchiának, — ha az utóbbi a saját portáján tekintélyt tudott volna tartani, ha meg lett volna az erkölcsi súlya. De mert az osztrák hadvezérek egymás között nem tudtak megegyezni, ezért került sor a német hadvezetőség szupremáciájára, holott,— az sem volt jobb a Deákné vásznánál. Ez a német szupremácia azonban egy végzetes hibát okozott épen, a balkáni hadszíntéren. Ha az eddigiekben ugyanis a balkáni hadjárat alapvető kezdő-hibáját tártuk fel, most a balkáni hadjárat egy végső, sorsterhes mulasztására kell rámutatnunk. Váztuk már, hogy a német legfőbb hadvezetés amennyire tisztán és kizárólag német érdekek alapjáról nézte az egész háború menetét, sőt idéztük Ludendorffnak, a „magyarok nagy barátjának” egy mondását, a melynek cinizmusa épen Magyarország határainak védelme ellen irányult.

A szaloniki-i tályog

Amikor a németek a balkáni hadjárat vezetését is a kezükbe vették, tisztán csak a pillá-

natnyi *német* presztízs kérdése lebegett a szőniük előtt, s a tessék-lássék szempont határa alatt egyáltalán nem törekedtek arra, hogy véglegesen tiszta helyzetet teremtsenek a Balkánon, így hagyták meg ott a szaloniki-i tályogot, azt a talpalattnyi földet, amelyen keresztül majdan az entente egész keleti hadserege fel fejlődik, felidézi a bolgár kiugrást s ezzel az összes centrális frontok összeomlását. A németeknek semmi közvetlen érdekük a félig görög-Szalonikiben nem volt, sőt a görög királynak a német császárral való sógori viszonya egyenesen gátja volt annak, hogy Szalonikben végleges tisztogatást végezzenek. A tályog itt egyre gyült-gyült, amiig végül 1918 szeptemberében kifakadt, — hála a németek rövidlátó, önző hadvezetésének, ami viszont a Monarchia hadvezetése teljes tekintély-hiányának a következménye volt. Hiszen Krausz Alfréd említi, hogy Teschen az offenzívát egészen Szalonikiig akarta folytatni, de Plessben erről mit se akartak tudni.

Erdély végzete

A Balkán-frontom félbe hagyott munka — miként még látni fogjuk, — első sorban Magyarország biztonságának semmibe verésén múlt. De ugyanez volt a vezető szempont abban is, — hogy Erdélyt teljesen védtelenül szolgáltatták ki a románok támadásának. Hogy milyen könnyelműen gondolkozott ebben a kérdésben a mi hadvezetőségünk, azt magának Conradnak az emlékiratai árulják el.

Az 1914 július 17-iki közös minisztertanácson, Tisza kívánságára, Conrad Erdély védelme felől adott titkos felvilágosításokat, amelyek szerint

— általános mozgósítás esetén Erdélyben annyi biztonsági csapat maradna, hogy a belső nyugalom megzavarásától nem kell félni. Igaz, hogy ezek csak népfelkelői alakulatok lesznek, de tisztek parancsnoksága alatt. Ezek a csapatok egy esetleges román támadás visszaverésé-

re ugyan nem volnának elégségesek, de a románok előhaladását feltartóztathatnák.

— A m. kir. miniszterelnök megelégedett e nyilatkozattal s hozzáfűzte: a magyar; kormány gondoskodni fog majd a csendőrség megerősítéséről, szükség esetén királyi biztost is neveznek ki oda.

Az engedmények útja

Már augusztus 2-ikán Czernin, akkor még mint bukaresti követ, azt sürgönyzi:

— Bratianu megkért engem, bírjuk rá Tiszát, bogy segítsük őt (a semlegesség megőrzésére irányuló) munkájában, még pedig úgy, hogy a nyilvánosság előtt valamilyen formában az erdélyi románok mellett foglaljon állást. Jelentse ki Tisza, hogy a románok hazafias magatartását elismeri, hajlandó azt megjutalmazni és nemzeti könnyebségeket engedélyez nekik.

Szeptember 15-ikén sürgető távirat érkezik a bukaresti osztrák-magyar katonai attasétól.

— Czernin gróf azt hiszi, ha Bukovina egy részét átadnék Romániának, ezenkívül az erdélyi románoknak messzemenő engedményeket tennénk, ebben az esetben Romániát még az oldalon való harcra is rá lehetne bírni.

újabb két nap múlva:

— A román belügyminiszter ma azt mondotta nekem, ha Erdélyben a románoknak ugyanazokat a jogokat adnák meg, amelyeket a bukovinai románok élveznek, ebben az esetben a hangulat irányát meg lehetne változtatni. Csak-hogy ennek gyorsan keltenie megtörténni, mert kii főnben késő lesz.

És szeptember 25-ikén:

Néhány főispánság árán ...

— A konservatív párt ülése épen most ért véget. A párt elnöke azt mondotta nekem, hogy a helyzet még mindig megmenthető számunkra, ha az erdélyi román kérdésiben engednek és az erdélyi románoknak megengedik, hogy a közgazdaságban és igazságszolgáltatásban a saját

nyelvüket használhassák. Esetleg néhány főispánság és egy miniszteri tárca is jó hatást lenne.

— Az oroszok az osztrák-magyar Monarchia összes román-lakta vidékeit felajánlották Romániának. A román kormány helyzete tehát igen nehéz. Ha Erdélyben valamilyen megfogható dolog gyorsan nem történik, akkor nincs reménység. Kisebbfajta engedmények a gyengeség benyomását keltenék itt.

Látnivaló, hogy a helyzet elég könnyen megoldható lett volna, ha maga a konzervatív-párt is a néhány főispánság és egy miniszteri tárca koncesszióját nagyobb engedménynek tartotta. Sajnos, Tisza István túlságosan elfogultan nézte a román kérdést (mint ahogy Magyarország végzetévé lett az, hogy az utóbbi ötven évben majdnem kizárólag erdélyi politikusok intézték Magyarország ügyeit); politikailag tehát itt semmiféle tüntető lépés nem történt, annak dacára sem, hogy az AOK külön megbízottat, — Lorx őrnagyot küldött Budapestre Tisza István meggyőzésére.

A katonai rendszabályok útja

Ha már most nem léptünk az engedmények útjára, amikor csupán a másik járható út maradt volna a számunkra: a megfelelő erő felvonztatása Erdély határain, hogy ezzel az eszközzel tartsuk Romániát sakkban. Csakhogy ezt meg az AOK furcsa felfogása tette lehetetlenné.

Burián báró felhívta Conrad figyelmét arra, hogyha kivonják a XII. hadtestet Erdélyből, akkor a románok betörnek oda.

— Burián szeme előtt — írja Conrad — a magyar mágnások nagy erdélyi birtokai lebegtek. Azt feleltem neki, hogyha a XII. hadtest el is hagyja Erdélyt, azért maradnak ott helyőrségek. Különb is, most sokkal magasabb szempontok forognak kockán . . .

Majd utóbb:

— A magyar kormány minduntalan azt kívánta, hogy Erdélybe haderőket küldjünk, míg a követ (Czermin) óva intett, hogy semmi körülmények között se küldjünk csapatokat Erdélybe, mert ez Romániát felingerelhetné. A dilemmát úgy oldottam meg, hogy nem küldöttem Erdélybe csapatokat . . .

Erdély védelmére: egy kormánybiztos!

Erdély kérdésében két megoldás kínálkozott: ha katonailag gyengék vagyunk, amikor az engedmények útján kellett volna Romániát semlegesíteni. Ha pedig nem akartunk az engedmények útjára lépni, akkor megfelelő katonai rendszabályokkal kellett volna Erdélyt biztosítani. A helyzet józan átgondolása csak ezt a két megoldási módot kínálta. Már most a Monarchiában uralkodó viszonyokra fölöttébb jellemzően természetesen se az egyik, se a másik irányban nem történt semmi. Engedményekéit nem tettünk, de viszont katonailag védtelenné tettük Erdélyt. Mindössze annyi történt, hogy kormánybiztost nevezünk ki Erdélybe (mintha az feltartóztathatná a várható román támadást!) és megbíztunk a német császár ígéretében, aki szerint a román Hohenzollern-fejedélem sohasem támadhatja meg a középponti hatalmiakat.

Így veszett el Erdély a felelős tényezők huzavonája következtében;!

Az AOK egyéb tévedései

A fentiekben az AOK-nak csupán azokat az operációs tévedéseit vázoltuk néhány feltűnő példában, amelyek közvetlenül a magyar határookra vonatkoztak (a magyar déli front tragédiáját még külön vizsgálat tárgyává tesszük); tul messzire vezetne azokra a talán még súlyosabb hibákra rátérnünk, amelyek az orosz fronton való hadvezetésünket (ahol pl. egyszerűen

ravezették a csapatainkat egy orosz lövészeti gyakorlótérre, amelyen az oroszok úgyszólván minden milliméterre be voltak löve, — s ezt csak utólag, úgyszólván a háború után vettük észre!) és főként az olasz front stratégia helyzetét tették lehetetlenné, ahol a szinte önként kínálkozó harapófogószerű északi (tiroli) és délkeleti (tengerparti) átkarolás helyett folyton a súlyos áldozatokat követelő frontális támadásokkal kísérleteztünk.

A Monarchia és főként Magyarország keservesen ráfizetett a tehetségtelen és amellet felfuvalkodott osztrák táboronokok rezsimje, amely sem a saját tehetséges embereit nem hagyta érvényesülni, sem pedig a politikailag és diplomáciailag indokolt, de polgári részről (Tisza István, Burián) eredt figyelmeztetéseiket nem vette tekintetbe; a katonai felszólalásokat megengedhetetlen kritikának minősítette, a sajtó és parlament kritikáját pedig egyszerűen karhatalommal elnyomta.

Felfuvalkodott vaksággal vezette így az osztrák szoldateszka a Monarchia szerencsétlen népeit az elkerülhetetlen katasztrófába!

A MAGYAR DÉLI FRONT TRAGÉDIÁJA

E sorok folyamán egy ízben már pszichikai főharctérnek mondtuk a szerb hadszínteret és pedig: azoknál a lélektani motívumoknál fogva, amelyek a középponti hatalmak egész háborús politikáját — a trónörökös meggyilkolása folytán — joggal vagy jog nélkül, de mindenestre a kiindulás etikai indokolásánál fogva, a Szerbia ellen folytatandó keresztes-hadjárat-hoz fűzték. Ezen felül pedig, ugyancsak lélektani presztízs-kérdés volt az, hogy a szerbiai sikereink vagy veszteségeink mérlegétől függött volt szövetségeseink (Itália és Románia) megvagy meg nem tartása és új szövetségesek (Bulgária és Törökország) megszerzése.

„Reméljük, nem kell megérnünk...”

Ez a lélektani helyzet már a háború első pillanatától fogva nyilvánvaló volt mindenki előtt, aki nem csupán a legszorosabb pillanatnyi katonai szempontokból ítélte meg a szerbiai kérdés horderejét. Sajnos, a hadvezetőségünk — a kellemetlen Potiorek-ügy közvetlen személyes hatása alatt — nem látta be szerbiai pozícióknak súlyát, úgy, hogy a császár kabinetirodájára, — igen timid hangú levélben próbálkozott meg azzal, hogy Conrad figyelmet ideterelje.

— A külügyminiszter — ezt írja Bolfras báró baráti levelében Conradnak — azt mondja, hogy a balkánállamok megnyerésére semmi esélyünk nincs, minthogy Szerbiával szemben nem tudunk támadólag fellépni és vele szemben semmi sikert felmutatni képesek nem vagyunk. Reméljük, nem kell megérnünk még azt is, hogy a szerbek a Dunán és a Száván átkeljenek és területünkre törjenek . . . Még csak ez kellene!

Nesze semmi, fogd meg jól!

Conrad továbbra is meglehetősen ridegen kezelte a szerb harctéri helyzetet, ami rendkívüli módon megnehezítette a Monarchia diplomáciájának helyzetét Olaszországban és a Balkánon. úgy, hogy végül maga Berohtold gróf kénytelen közvetlenül Conradhoz fordulni, hogy legalább nagyjából tájékozódhassék szerbiai helyzetünkről, amelyről tudvalevőleg — épp úgy, mint a többi hadműveletről — az AOK semmi néven nevezendő megbízható tudósítást a polgári kormányok számára nem adott. Berchtold már csak arra kíváncsi, hogy mekkora a veszteségünk Szerbiában. Conrad lakonikus válasza ennyi:

— Berchtold külügyminiszter, Bécs. — Veszteségek ismeretlenek, bizakodás jogosult.

Conrad.

A tekintély hiánya

Ez a sürgöny önmagában elegendő lett volna az egész hadvezetőség kicserélésére. Hiszen vagy végtelen tájékozatlanságról, vagy pedig határtalanul pöffeszkedő indolenciáról tett tanúságot. Elvégre is annyi kézen feküdt, hogy a diplomáciai vezetésnek, ha összhangban akar dolgozni a hadvezetéssel, informálva kell lennie a mindenkori hadi helyzetről, hogy aszerint intézze a maga manővereit. Ehhez azonban az kellett volna, hogy a katonai és a, polgári vezetések fölött álljon egy semleges erőhatalom, a mely közös munkára ösztökélje, vagy ha kell, kényszerítse a két divergens fórumot. Ilyen centralizáló erő nem volt: Ferenc József túlságosan agg volt már erre a feladatra; más erő pedig nem volt a Monarchiában: még Tisza Istvánnal is minő kurtán-furcsán bánt el Teschen egy sokkal alárendeltebb jelentőségű kérdésben, a hadihelyzetről való információk adásainak a kérdésében is.

A középponti hatalmak Achilles-sarka

Szerbia fontosságának tudata tehát kisiklott a Monarchia hadvezetésének koncepciójából; s természetesen még inkább elfelejtődött abban a percben, amikor a legfőbb hadvezetés irányítósa a németek kezébe került. Tessék-lássék, csak éppen annyira, amennyire a német presztízs megkívánta, leteperték Szerbiát, de a német császár sógorára, a görög királyra való tekintettel, nyitva hagyták a balkánfront Achilles-sarkát, Szalonikit. Egyszerű polgári politikus, — Matthias Erzberger is látta ezt a katonai hibát. Emlékirataiban ezt mondja:

— Amint Berliniben a háború folyamán a politikai vezetőknek annyiszor meg annyiszor, megmondottam: a szalonikii záványnak az entente kezében való hagyása a középponti hatalmak katasztrófájává lett.

Kövess vádja

Be kell vallanunk, hogy a Monarchia balkáni haderőinek főparancsnoka, Hermann von Kövess tábornok, sereparancsnok nem így ítélte meg a katonai helyzetet. Legalább 1920-ban, éppen amikor a Károlyi-rezsimmel ellenséges magyar kormánytól a nagytrafikengedélyt megkapta, a magyar déli front elvesztéséről egy utólagos, 1920-ban kelt jelentésében így számolt be:

— A Károlyi-féle proklamáció így robbantotta szét a magyar csapatokat. A hatás villámszerűen következett be.

Hermann von Kövessnek ezt az utólagos öngazolás-szerű kijelentését Arz vezérkari főnök idézi s így hitelesnek kellene akkor is, tartanunk, ha Kövess nagytőzsde-birtokos úr ebben a kérdéses időpontban nem nyilatkozott volna hasonló értelemben a magyar sajtóban is.

Pardon, tévedtünk!

Miután Hermann von Kövess úr állítása igen súlyos vádakot tartalmaz a magyar király által

kinevezett és az állítólagos proklamáció idején még m. kir. kormány ellen, e vádat — amely különben az oktobrizmus ellem intézett támadások főtámasztó pontjaivá lett — részletes vizsgálat alá kell vonnunk. És pedig: nem is annyira az 1918 október végén megalakult magyar kormányzat, mint inkább az egész magyarság reputációja érdekében. Hiszen ezt a vádat, amelyet — tisztán belpolitikai okokból — a Károlyi-nezsim ellen emeltek, nyomban ujjongva és kárörömmel magukévá tették Ausztriában és Németországban mindazok, akik a háború elvesztésében felelősek voltak s ezzel olyan bélyeget nyomtak a magyarság homlokára, amelyet igazában nekik kellett volna viselniök. Rubin tábornok, aki a magyar hadtörténelem historikusává lett az utóbbi években, nyilván e történelmi tanulmányai folyamán látta be egy önző, rövidlátó pártpolitika megengedhetetlen eszközének ezt a végzetesen pusztító hatását s most már, 1924 tavasza óta, önmaga is, körkérdések útján is, iparkodik azt a vádat visszafejleszteni és kimutatni, hogy mégsem a magyar csapatok kiugrása okozta a Monarchia frontjainak felbomlását, így iparkodik a Hermann von Kövess úr által elszórt könnyelmű vád által okozott irtózatatos erkölcsi kárt jóvátenni.

A Kövess-féle kettős vád

Ehhez a nagyon dicséretes szándékú Rubin-féle ankéthoz szeretnénk a magunk részéről néhány adattal s ezeknek az adatoknak megvizsgálásával szolgálni. Az adatok igen jó forrásból, Ludendorfftól és Arzttól származnak, tehát a középponti hatalmak kiét legfőbb katonai vezetőjétől s csupán kis részben használtuk Franchet d'Esperay vezérkari főnökének a L'Illustration 1922-iki évfolyamában megjelent emlékiratait.

A vom Kövess-féle vádat két szempontból kell vizsgálat tárgyává tennünk. Az egyik: a magyar déli front tényleges helyzete 1918 őszén; a

másik: az u. n. Károlyi-féle proklamáció kérdése.

Sajátságos, hogy a balkáni front helyzetéről a meglehetősen bő beszédű katonai memoárok által általánosságokon kívül nem sok konkrétumot nyújtanak; mintha valami szánt szándékos gátlás uralkodnék rajtuk e perdöntő kérdés megvilágításainál. Főként a velünk szemben felvonuló ellenséges haderők erejét illetőleg vagy a némaság, amit vagy az a körülmény okoz, hogy szégyellik bevallani, hogy a szalonikii mulasztás milyen irtózatoss méretű végveszedelmet hozott ránk (amelyet pedig idejében egy-két divízióval elintézhettek volna), vagy pedig tényleg nem ismertek sem akkor, sem ma az ellenség balkáni haderőinek méreteit, hanem itt is ugyanaz a gögös lekicsinylés volt az úr, mint az amerikai csapatok hatására vonatkozólag. — Egyik rosszabb, mint a másik.

Mennyi katonánk volt a Balkánon?

A balkáni helyzetkép 1918 szeptember közepén, tehát két héttel a bolgár kiugrás és hat héttel az összeomlás előtt a következő:

Rendelkezésünkre állott

az albániai hadseregcsoport, u. m. 2 gyal. divízió, 1 lovasdivízió, 1 gyal. brigád, Bosznia, Hercegovinál, Dalmácia együtt: 1 gyal. divízió.

A Romániában levő 1 gyal. divízió és 2 gyal. brigád — az ott levő Mackensen-csapatokkal együtt, Ludendorff állítása szerint — alig volt elegendő a rendes helyőrségi szolgálat ellátására, valamint a szalonikii támadás esetére nyomban várható román offenzíva kivédésére.

A mágiában, Szerbiában, helyőrségi szolgálatot tevő népfölkelői alakulatok — amelyeknek állapotáról Kerchnawe megrázó részleteket közöl — annyira nem jöhettek számba, hogy azokat még az AOK sem vette számításba.

A bolgár katonaság 1918 október 1-e után természetesen teljesen kiesik: előzőleg pedig, — szeptemberben, lövészárkokba be volt ásva a

Bulgáriában levő — német csapatok ellen; — úgy, hogy a szalonikii támadás szempontjából ez a (két, egymást sakkban tartó haderő inkább hátrányunkra, mint előnyünkre szolgált; mint ahogy Franchet d'Esperay is akkor határozta el magát az előretörésre, amikor kémjelentésekből értesült a német és a bolgár csapatok skartba helyezkedéséről.

Ennélfogva az entente keleti haderejével szemben majdnem kizárólag a Monarchia csapatai állottak készen, amelyeknek együttes állománya tehát szeptember közepén:

3 gyal. divízió (á 13 zlj): 39 zászlóalj, 1 gyal. brigád (á 7 zlj): 7 zászlóalj, 1 lovas divízió (á 8 zlj): 8 zászlóalj, összesen 54 zászlóalj.

Ezen 54 zászlóalj közül is 41 zászlóalj Albániában volt, tehát távol a szerb hadszíntérről; — helyzetére nézve pedig Arz maga ezt mondja:

— Az olaszok által szorongatott albániai hadseregcsoportunk most (t. i. az entente offenzívája percében) keleti szárnyain védtelenül és veszélyeztetve volt; bármely percben levághatták az összeköttetéseit, vagy nekiszoríthatták az adriai tengernek.

Ámde, miután von Kövess hadseregéről van szó, tegyük fel, hogy a parancsnok zseniális vezetése tényleg értékesíteni tudta volna ezt a 41 zászlóaljat a többi 13 zászlóalj mentésére, — (még akkor is, ha hozzávesszük, hogy a Kövess és Pflanzler-Baltin-féle haderők között meg lett volna az összeköttetés, ami pedig — megint csak Artz rosszaló megjegyzése szerint — nem volt meg, mert „a eléli- és a balkáni fronton uralkodó viszonyok között, Pflanzler vezérezre-deis ahhoz volt szokva, hogy önállóan cselekszik”) —, mindettől eltekintünk és elfogadjuk, hogy szeptember közepén tényleg 54 zászlóaljunk állott harcrakészen az entente felfejlődő haderőivel szemben.

Mennyi entente-katona volt a Balkánon?

Ferdinánd bolgár cár tisztán érezte ennek a hadi helyzetnek nyomasztó súlyát; s ezért szept-

tauber 22-ikén — több előző kérés és sürgetés után — a következő jelentést küldi személyesen II. Vilmos császárhoz (ez az egyetlen adat a központi hatalmak memoáírói részéről, amely fényt vet az entente balkáni haderőinek erőviszonyaira):

— A déli fronton az ellenségnek több, mint 351 zászlóalja, tehát 221 ezer embere és több, mint 1824 ágyúja van.

A németek részben nem tudtak, részben nem akartak segítséget küldeni; így egy hét múlva a bolgár front megadta magát.

Ebben a percben tehát az entente 351 zászlóaljával szemben a Monarchia (legjobb esetben) 54 zászlóalja állott, tehát közel hétszeres túlsúly, amelyet csupán az adatok biztonsága kedvéért vettünk csupán ennyinek; holott Ferdinánd cár jelentése csakis a bolgár front előtt felfejlődő entente-csapatokról szól s nem tesz említést azokról, amelyek Szerbián keresztül nyomultak észak felé és október 17-ikén már elérték a Duna-vonalat (Ludendorff tanúsága szerint) és nem szólunk arról, hogy ez a jelentés csupán szeptember 22-ikéről szólt, holott attól kezdve óráról-óra érkeztek Nyugatról a pótlások, az erősítések és az újabb hadseregek, miként ez Franchet d'Esperay vezérkari főnökeinek emlékirataiból kiderül.

Ámde mi von Kövess úr állításaival szemben igen türelmesek akarunk lenni s ezért mindig a saját katonai forrásaink legoptimistább helyzetképet fogadjuk el s most is tehát elfogadjuk, hogy 1918 október 1-én az ententenak csupán 351 zászlóaljával a Monarchiának teljes 54 zászlóalja állott, nem is Albániába félreszorítva, hanem teljesen felfejlődve a délszerbiai harctéren!

Utánpótlások — a holdban

Sőt még tovább megyünk a türelemben. Név szerint elfogadjuk tényként mindazt, amit Arz vezérkari főnök most utólag, mint a vezérkar „szándékait” mond el: hogy t. i. minő haderőket

akart még levinni a szerb hadszíntérre. Így elmondja, hogy október 6-ikán az eddigi 54 zászlóaljhoz még újabb 65 zászlóalj csatlakozott; ez együtt 119 zászlóalj. Október 15-ikéig az ukrán frontról be kellett volna még futnia 34 zászlóaljnak. Ezekre nézve ugyan maga Arz írja:

— Délkeleti hadseregünk viddini szárnyának védelmére első oszlopul az Ukrajnából vasúton gördülő 4. lovasdivízióknak előre befutott keletgalíciaia 13. ez. ulánuszredét rendeltem ki Turn-Severinbe, a Vaskapu kijáratához. Amikor azonban az ulánusokat a Duna déli partjára akarták áthajózni, azok ellenszegültek. „A lengyeleknek és a ruténeknek — mondták — nincsen ezen a harcszíntéren semmi harcolni valójuk!”

Mindent összevéve ...

Mi mégis elfogadjuk ezt a 34 zászlóaljat, a melylyel együtt tehát már 153 zászlóaljunk állott volna az entente szeptember 22-iki 351 zászlóaljával szemközt. Sőt még tovább megyünk. Arának most utólag. 1924 tavaszán adott felállítására szerint még az olasz frontról (!) is el akart vonni 99 zászlóaljat — akkor, amikor október 20-ikán már képtelen volt Ludendorffnak az általa kívánt hegyi csapatokat az olasz frontról elküldeni, s amikor, nagyon jól tudjuk, — napról-napra a legkeményebb harcban állottak az olasz fronton levő csapatjaink. Dehát mondjuk, hogy Arz tényleg csudát tudott volna művelni s tényleg nélkülözni tudott volna az olasz fronton 99 zászlóaljat. Ez összesen, minden álombeli és reménybeli csapatainkat összevéve, saját vezérkari főnökünk számítása szerint is még mindig csak 252 zászlóalj, szemben az ententemak legrosszabb esetben 351 zászlóaljával. Tehát még mindig kb. 40 százalékos differencia a mi hátrányunkra, s ez csupán a zászlóaljak névleges számára vonatkozik. Ámde tekintve a középponti hatalmak zászlóaljainak kisebb és még ezenfelül a háború vége felé meggritkult létszámát: az ententemak általunk megállapított

221 ezer fegyverével nálunk a legjobb esetben is csak 104 ezer fegyveres állott szemben, nem is számítva Arz megjegyzését, hogy nálunk az előirt „Feuergewehrstanidé”-nek átlag csak a fele volt meg; ami több, mint ötven százalékos hátrányt jelent. Azonkívül ekkor már igen nagy súlylyal esik latba a katonák hangulata is. — Nem szabad elfelejtenünk, hogy az entente balkáni haderejében a saját házuk, földjük és hazájuk visszafoglalásáért küzdő, bosszúvágytól tüzelt szerb katonákon kívül a friss, el nem használt amerikai csapatok is igen erős kontingenst tettek ki.

Kövess „intakt” csapatai

Ezzel szemben, bármennyire szeretné is most, a háború lezajlása után von Kövess, a világgal elhíthetni, hogy az ő csapatai intaktul érkeztek az ország határáig, ezt az állítását három olyan tény cáfolja meg, amelyek közül kettőt az ő saját följobb valója, Arz állapít meg, egy pedig köztudomású: E három tény a következő:

Már október 24-ikéről írja Arz, hogy „a Kövese-féle délkeleti hadseregcsoporttól újra és újra jelentések érkeznek a különböző nemzeti-ségű csapatoknál folyton szaporodó zendülési eseményekről (meuterische Vorfälle)”.

A másik, szintén Arz által közölt adat:

— Amikor a (névleg szintén Kövess alá tartozó) Pflanzler-Baltin katonái között olyanok állottak elő, akik kijelentették, hogy nekik az ő magyar hazájukat kell védeniök, Pflanzler azt mondotta nekik: „a ti hazátok most itt van”. De azért a napi jelentésébe ezt írja Pflanzler: „Valahogy az az érzésem, hogy most minden összeomlik”.

A harmadik tény pedig, amely Kövessnek a csapatai intakt voltáról szóló regéjét megcáfolja, az, hogy az ő saját etapterületének, a temesvári kerületnek vezérkari főnöke, Bartha ezredes, volt az első, aki már jóval a köztársaság budapesti kikiáltása előtt, Temesváron már október 30-ikán kikiáltotta az önálló délvidéki

köztársaságot. Ha Kövess hadserege tényleg annyira érintetlen lett volna, mint ahogy ő ezt most utólag állítja, aligha képzelhető, hogy a saját vezérkari főnöke vállalkozzék ilyen, a szubordináció igényeivel nem egészen összeférő cselekményre.

Hogy festett volna Magyarország függetlensége?

Ilyen körülmények között meglehetősen a túltengő fantázia birodalmába utalandó von Kövess nagytőzsdés urnák az az 1920-ban leírott reflexiója, hogy

— ha a határvédelem terve végre lett volna hajtva, ami egészen bizonyosan lehetséges volt, akkor Magyarország békéje és függetlensége másképen festett volna, sem mintahogy tényleg történt.

Hogy ezzel széniben a katonai körök mit terveztek arra az esetre, ha a megfelelő haderő a rendelkezésükre, állott volna, arra nézve pompás képet nyújt Arz vezérkari főnöknek 1918 szeptember 25-iki felségelőterjesztésének 10.-ik pontja:

— 10. A délszláv kérdés megoldása sürgős; hogy vájjon most végrehajtható-e, azt nem tudom megítélni. Magyarországot feltétlenül rá keltene kényszeríteni az 1868. augusztusi egyezmények szigora betartására. E kérdés gyökeres megoldását, a háború folyama alatt nem tartom lehetségesnek. A legkisebb megrázkódtatás is talán arra vezetne, hogy Nagyhorvátország a dualizmuson belül egyesülne Magyarországgal. Államcsíny számára hiányzanak, az; annak végrehajtására szükséges, erőhatalmi eszközök, Miután a hadsereg le van kötve.

Tehát von Kövess barátja és protektora, Arz — aki önmaga helyébe elébb a tiroli front főparancsnokságára, november 3-ikán pedig az AOK. vezetésére Kövesst nevezte ki az uralkodó által — Arz egész nyíltan bevallotta, államcsínyre készült Magyarországgal szemben; vagyis — ha meg lett volna ezeknek az urak-

nak a katonai erejük — Magyarország békéje és függetlensége tényleg egészem másképen festett volna. Bizony von Kövessre is más hivatás várt volna Magyarországom, mint a trafikosság, melyet nyilván mint hadirokkant kapott a hálás magyar kormánytól az a von Kövess, a kiről már a háború alatt olyan hírek érkeztek naza, hogy parancsnoksága alatt nem tűri meg a magyar szót.

Arz misztikus argumentumai

Miután azonban vom Kövess úr a magyar „hátvédelem tervéről” olyanformán beszél, mint ha az meg lett volna és csupán végre kellett volna hajtani, lássuk, mit mond erről az e kérdésiben legkompetensebb vezérkari főnök, Arz.

— Báró Szurmay, honvédelminiszter — így ír Ars — könyörgött nékem, hogy küldjek magyar csapatokat a délkeleti frontra. Előtte, a kipróbált vezér előtt, nem kellett az e kívánságnak elébe tornyosuló nehézségeket olyan behatóan megmagyaráznom, mint Wekerlének.

De a következő „haditerivel” nyugtatta meg, ha szabad itt a „haditeriv” szót használunk:

— ... a Magyarországot fenyegető veszély elhárítható lesz, mert 1. az ellenség szorongatásának elvégre is véget kell érnie, 2. a Duna—Száva-vonal bizonyára megállást fog neki parancsolni, 3. e két folyót nem lehet nagyobb előkészületek nélkül átlépni, 4. a mi csapataink védelemre készem állanak majd a folyók északi partján, 5. lehetséges, hogy az ellenség meg fog azzal elégedni, hogy mindenekelőtt Szerbiát hódítsa vissza.

Vagyis az entente 351 zászlóaljával szemben az AOK vezetője ilyen dajkameséket tudott csupán állítani, csupa bizonyára-t, csupa elvégré-t, csupa lehetséges-t, s mindezek tetejébe a folyamvonalaknak kissé misztikus erejű parancsszavait, amelyekről mi tudtunk, csak éppen Franchet d'Esperay, meg a folyók nem tudtak róluk. Hihetetlennek tartjuk, hogy Szurmay báró, a kipróbált vezér nagyon megnyug-

tatónak tartotta volna Arz vezérezredes „haditervét”!

Mindent elfogadjuk ...

Ámde még mindig elfogadjuk Kövess úr érvelését, elfogadjuk, hogy 351 zászlóaljjal is zeniben elég lett volna 252 zászlóalj; elfogadjuk, hogy a legalább 221,000 fegyveressel szemben elég lett volna ennek nem, egészein a fele: 104,000 fegyveres; elfogadjuk, hogy a mieink fáradtsága és nyomorúsága sikeresen meg tudott volna küzdeni a friss vagy pihent erejű entente-erőkkel; elfogadjuk, hogy a Duna és a Száva „parancsát” tényleg haditervnek tekintjük, a mely Franchet d’Esperay előnyomulását ideig-óráig megakaszthatta volna. Sőt még tovább megyünk. Elfogadjuk, bár ezt a mi hadvezéreink még csak megemlíteni sem merik, hogy nekünk ugyancsak 1824 ágyunk állott az entente-nak legalább ugyanennyi lövegével szemközt (hol volt nekünk a magyar déli fronton ennyi ágyunk?!); elfogadjuk, hogy nekünk ugyanannyi tank-unk állott a rendelkezésünkre, mint az entente balkáni haderejének (egyetlen egy tankunk sem volt, hála a hadvezetőségeink nagyszerű előrelátásának!) és elfogadjuk végül, hogy a déli frontra szánt összes nemzeti-ségű csapatok tényleg küzdeni akartak a magyar területi integritásért: csehek, lengyelek, rutének, németek, románok, szlovákok, — mind ezt elfogadjuk. De mindezzel szemben csupán egy, a katonai alreáliskolákban sem szokatlan kérdést teszünk fel Kövess vezérezredes és nagytrafikos úr elébe:

tudja-e, hogy a 252 zászlóaljnak a magyar déli frontra való szállításához hány vonat kellett volna?!

Amit egy Zöglingnek is tudnia kell!

Miután von Kövess úr a kérdéssel nyilván nem foglalkozott, kénytelenek vagyunk alreáliskolai emlékeit felfrissíteni és megmondani,

hogy egy gyalogsági hadosztály vasúti szállításhoz 70 száztengelyes vonat szükséges. Tehát a 252 zászlóaljnak a Duna-vonalra való szállításhoz éppen 1350 száztengelyes vonat kellett volna.

Aki már most tudja hogy az 1918 október hó 30-ikán lelépett kormány Budapestet olyan állapotban hagyta hátra, hogy itt nyolc napra való szén sem maradt a legszükségesebb közüzemeik fentartására sem, az képzelje már most, vájjon miből fűtötte volna von Kövess vezér ezredes úr ezt az 1350 száztengelyes vonatot!!

Elképzелhetetlen, hogy miképen kerülhetett olyan magas katonai rangba olyan ember aki elfelejt egy ilyen egészen kezdetleges kérdésről gondolkozni, amely miatt, ha nem tudja, még a katonai alreáliskolás Zöglinget is megbuktatják.

Tájékozatlanság és rosszhiszeműség

De kitűnik ebből, mennyi tájékozatlanság és rosszhiszeműség kellett ilyen körülmények között annak a vádnak az elhíttetéséhez, hogy Károlyiék megvédehették volna a magyar déli határt Franchet d'Esperay ellen, csak épen nem akarták!

S ezt gondolják meg azok a derék és jóhiszemű századosok vagy ezredesek is, akiknek tényleg sikerült véletlenül a maguk egy-két száz emberéit fegyveresen áthozniok a magyar határom: vájjon az eszközöknek ilyen hiánya mellett idejében fel lehetett volna-e őket a Duna-vonalom vonultatni? S nem egyszerűen mészárszékre kerültek volna-e a kellő tüzérség, a tankok és a kellő utánpótlás hiányában? Hiszen a Károlyi-kormány ellen éppen akkor lehetett volna főbenjáró és jogos vádat emelni, ha az emberéletek ezreit ilyen hiábavaló módon pocskolta volna el!

Ámde még mindig elfogadjuk von Kövess úrnak és társainak az égése érvelését, amelyet nem akarunk most még egyszer végigméltelni,

és csupán leszögezzük, hogy 1918 október 30-ikán tényleg intakt hadseregekkel tudtunk volna a — saját, utólag többízben is ismételt kijelentése szerint — Budapesten és Bécsen át a német front hátába törekvő Franchet d'Esperay ellen fölvonulni. Nos, akkor pedig a legsúlyosabb vádat emeljük Hermann von Kövess vezérezre-des ellen.

Arz önmagát cáfolja

Franchet d'Esperaynek ez a hadicélja annyira nyilvánvaló volt, hogy Ara — önmagát is megcáfolva, amikor a Szurmay báró elé tárt 2. és 5. pontot meghazudtolja — ezt írja:

— Az ellenség előtt nyitva állott az út Szerbia felé. Nem lehetett abban kétség, hogy a szövetségeseik által megerősített szerbek vad rohamban fogják hazájukat visszafoglalni. Ezzel a Monarchiát, különösen Magyarországot, veszedelem fenyegette.

Annyira nyilvánvaló volt ez a veszedelem, hogy még a távoli francia fronton küzdő, bánáti, kitűnő 61. sz. gyalogezred legénysége is kijelentette, hogy a szerb betöréstől féltik az övéiket, a házukat és házuk táját, s ezért az a kívánságuk, hogy vigyék őket haza, a közelebbi hazájuk védelmére.

Amit a legfőbb hadvezetőség is, de az eseményektől földrajzilag messzi álló szimpla baka is ilyen élesen és egybehangzóan meglátott, az nem kerülhette el nyilván von Kövess hadvezér figyelmét sem.

A legsúlyosabb vád Kövess ellen

Tehát az állítólagos intakt hadseregével nem lehetett sürgősebb feladata, minthogy elébe vesse magát az előnyomuló ellenségnek. Már most minden legkisebb hadnagy is tudja Napóleon óta, hogy az ellenséget lehetőleg az ellenség földjén kell megverni s egy félig vesztett csatával ér fel, ha az ellenséget a saját földünkre engedjük be s ezzel harctérré változtatjuk a magunk országát.

Ha tényleg olyan kedvező volt a mi déli frontunk helyzete, ahogy azt Hermann von Kövess beállítja, akkor, amikor vádat emel Károlyiék ellen, akkor ez a vád irtózatosan visszahullik a fejére és külön eljárást kíván ellene azért, — hogy nem iparkodott Franchet d'Esperay előretörését még a Duna vonalától délre feltartóztatni; és azért, hogy ahelyett, hogy keletre menetelt volna, északra menetelt. Hiszen Franchet d'Esperay hadserege — minél tovább késett az összetűzés — csak annál erősebbé válhatott a folytan utána érkező utánpótlások révén s így annál kisebb esélye lehetett a mi haderőinknek a diadalmas összeütközésre. Ezért a mulasztásért a balkáni haderők parancsnoka, Hermann von Kövess vezérezredes a felelős s így fordul a saját vádjá önmaga ellen.

Valami, amit még nem lehet megírni

Ez a vád pedig annál súlyosabb, mert mi véletlenül tudjuk is, hogy a stratégiailag egyetlen helyes és indokolt út — a kelet felé menetelés — helyett Kövess úr miért sietett erőltetett menetekben észak felé, Magyarország felé. Erről azonban ma még korai dolog beszélni. — Majd ha Waldstaetten báró is megírja a maga emlékiratait, bizonyára az igazsághoz híven, akkor körül majd a sor annak a megvilágítására, hogy Kövess úr miért mulasztotta el a balkáni Entente-hadsereg elé való vonulást s hogy miért döntötte ezáltal végpusztulásba a magyar déli frontot.

Miután vannak jóhiszemű emberek, akik tisztán látnak annyit, hogy az osztrák-magyar haderők önmagukban nem tarthatták volna a déli frontot; de a vádat azzal komplikálják, hogy a Romániában fekvő Mackensen-sereggel megvédhették volna a Duma-vonalat, szembe kell ezzel a váddal is néznünk és magának Ludendorffnak az idevonatkozó följegyzései segítségével megcáfolnunk.

Maekensen védelme: mese

Mindenekelőtt hivatkozunk a Berlinben, már 1918 október 9-ikién tartott koronatanács 38. sz. jegyzőkönyvére, amely szerint Ludendorff már ezen a napon kijelentette hogy

— Nincs módunkban a Dunát és Romániát biztosítanunk. Románia nem tartható meg azokkal a haderőkkel, amelyeket szerződésünk szerint ott tartunk. Katonailag Románia egy dél felől jövő támadás ellen a mi mostani erőinkkel nem védhető meg. Ott csupa öreg ember van. Az Ukrainából néhány divíziót behozhatnánk Romániába, de akkor katonailag nem védekezhetnénk többé a bolsevizmus ellen.

Tehát már október 9-ikén, amikor még az. entente-támadás nem fejlődött föl a Balkánon és a román hadsereg is még passzivitásban állott, a Mackensen-hadseregről az a véleménye a német fővezérnek, hogy nem tarthatja meg a mostani pozícióját sem. Vájjon egy hónap múlva, amikor a két támadás már teljesen kifejlődött, katonailag többet ért volna a Mackensen-hadsereg”?

Ami magától értetődik

Október közepéről már azt írja Ludendorff, hogy

— magától értetődő volt, hogy az Entente meg fogja kísérelni, hogy Szerbiát fölszabadítsa s hogy aztán Magyarországot s ezzel a kettős Monarchiát onnan támadja meg, hogy így adja meg neki a halálos döfést.

Ugyanekkor azonban

— Romániában a viszonyok fölöttébb zavarosak és izgatóak voltak.

Az október 17-iki hadihelyzetről ott lenn, Ludendorff ezt a képet adja:

Alakulatainkat a francia divíziók nyomon követték és 17-ikén elérték a Dunát. Romániában a nyugtalanság fokozódott.

Szerbiában és a Duna mentán a helyzet ilyenformán nem volt biztosítva, de még nem is omlott egészen össze.

— Drinápolynál és a Marrica mentén máris ott állottak az angol haderők.

A fejtegetéséhez fűzött térképen (Ludendorff, Meine Kriegserinnerungen, 46. sz. skizz.) a szerbek és a franciák szeptemberi 29-én Üsskübönél állanak, október 16-ikán már a Kraljevo-Krusievá-Alexiinae-Zajecsán-vonalon, míg október 31-ikén már teljesen fölfejlődve állanak: a Drina és a Timok folyók között a Duna egész délmagyar partján végig.

Kövess tábornok pedig — Ludendorff följegyzése szerint — október 25-én „kényszerítve látta magát”, hogy kiadja a parancsot a Duna mögé való visszavonulásra.

Az októbertvégi hadihelyzet összefoglalása

Az egész hadihelyzet 1918 október végén még-egyszer összefoglalva:

a Monarchiának a déli front védelmére de facto volt 54 zászlóalja szemben az entente jóval több, mint 351 zászlóaljával; ami katonát netalán többi frontjainak gyöngítésével nélkülözhetett volna, azt egyszerűen vonathiány miatt nem tudta volna idejében odaszállítani.

A németek nyugati frontjáról nem számíthatunk segítségre, hiszen még október 20-ikán Ludendorff mitőlünk kér az olasz frontról csapatokat a német-francia front erősítésére; a német keleti frontról nem várhattunk erősítéseket egyáltalában, — hiszen még a saját romániai megszálló haderejét sem tudta ki-segíteni; a romániai Mackensen sereg akcióképtelen volt és maga is erősítésre szorult. Október 31-ikén pedig, amikor a tényleges hatalom a Károlyi-kormány kezébe került s végre módja lett volna intézkedni, Ludendorff saját térkepe szerint is, Franchet d'Esperey egész serege már teljesen fölfejlődött Magyarország déli határain. Budapestről pedig — még ami kevés hadianyag itt volt is — azt is már napok óta vonat-és hajórakomány számra vitette el az AOK Ausztria felé...

Így omlik össze a vád!

Aki ilyen körülmények között még azt meri állítani, hogy a Károlyi-kormány katonailag megvédhette volna az ország déli frontját, az egyszerűen vagy őrült, vagy tudatosan rosszhiszemű rágalmat mond.

S ezzel tisztáztuk Kövess tábornok vádjának első részét: vajjon egyáltalán lehetett-e a Károlyi-kormány abban a helyzetben, hogy föltartóztassa a déli front végétét. Vizsgálat tárgyává tesszük most a Kövess-féle vád második részét: hogy t. i. Károlyi proklamációja robbantotta szét a magyar csapatokat s hogy ezért nem tudtuk a magyar déli frontot megvédeni.

A HADSEREG FELBOMLASZTÁSÁNAK VÁDJA

Az egyik legsúlyosabb vád, amellyel az októberi Károly kormányzatot illetni szokták: a hadsereg fölbomlasztásának vádja, ami miatt — így mondják — nem tudtuk Magyarországdéli határait Franchet d'Esperay hadseregével szemben megvédeni.

Előző vizsgálódásainkban már kimutattuk — arra való tekintet nélkül, vajjon; tényleg történt-e „frontfölbomlasztás” vagy nem —, hogy Magyarország határainak katonai megvédése az 1918 oklőbervégi hadihelyzetben teljesen kizárt dolog volt: nem volt ahhoz sem elegendő emberünk, sem elegendő fegyverünk, sem elegendő vonatunk és szemünk.

Ez a katonai „lehetetlenülés”, amelynek bűne azokra hárul vissza, akik idáig engedték jutni a dolgokat — tehát a háború végének katonai és politikai vezetőire — azonban még nem mentesíthetné a Károlyi-rezsimet maga a szorosan vett vád alól, amelynek erkölcsi felelősségét mégis viselniök kelleme. Ezért tehát a tárgyilagos kutatásnak, amely nem a mindenkori párt-hatalmi célok intenciói szerint keresi a tényeket, szemébe kell néznie ennek a vádnak, meg kell vizsgálni: történhetett-e, történt-e frontfölbomlasztás és ha igen: ki követte el, ki a bűnös benne, akár tudatosan, akár szándék nélkül cselekedett így?

A vád konkretizálása

A vádnak — eltekintve az 1919 őszével újra föltámadt munkapárti sajtó komolytalan vádaskodásától, amely minden megalázottság nélkül a maga újra föltámasztása érdekében, hetet-ha-

vat összehordott az októberi rezsim ellen — három komolyabban veendő forrása van:

a) az egyik a budapest VI. kerületi dohány-nagyáruda társtulajdonosának, az osztrák-magyar hadsereg két napon át volt végleges utolsó főparancsnokának, Hermann von Kövess bárónak 1920-ban kelt kijelentése:

— Így robbantotta szét a Károlyi-féle proklamáció a csapatokat. A hatása villámszerűen ütött be.

b) Andrássy Gyula grófnak a kijelentése a háború lezajlása után:

— A magyar kormány elkövette azt az örületet, hogy a magyar csapatokkal lerakatta a fegyvert. A leghevesebb támadások és a legvéresebb vérontás közepette kapta a hadsereg a hátába a kegyelemdőfést.

c) a József főherceg csoportjába tartozó 11. hadsereg vezérkari főnökének jelentése, ugyancsak jóval a háború befejezése után:

— A (császári) manifesztum kihirdetése adta az alkalmat, hogy most már a nemzetiségek az önrendelkezési jogukra való hivatkozással, ezredeik hazaküldését követelték. Döntőek voltak főként Károlyi Mihály gróf beszédei, amelyeik október; második felében jutottak a csapatok tudomására.

Az utólagos próféták

Mind a három kijelentésben az a közös vonás, hogy jóval a háború lezajlása, sőt a Károlyi-rezsim bukása után keletkeztek s így meglehetősen magukon viselik a profétia ex post gyanús bélyegét. A két elsőre nézve az a jellemző, hogy olyan egyének szájaiból származik, akik személyileg fölöttébb érdekelve voltak abban, hogy a saját felelősségüket másra hárítsák át; a harmadik pedig, akire kisebbfokú felelősség esnék a háború elvesztéséből, kénytelen-kelletlen de bizonyára az igazsághoz híven, a császári manifesztumot okolja elsősorban a front fölbomlasztásáért s csak azután, Károlyi Mihály „beszédeit”. Jellemző végül, hogy mindenik kijelentés

más és más tényre vonatkozik: a Kövess a Károlyi-féle proklamációra, amelyről sem tudjuk, mit alkar vele mondani; az. Andrássyé „a magyar kormány örületére”, amelyről nem tudjuk, minő magyar kormányt ért rajta — holott meg fogjuk látni, hogy ez a nagyon is kétértelmű gyanúsítás sokkal inkább vonatkozik a Wekerle-Tisza-, semmint a Károlyi-kormányra; s végül a vezérkari főnöké „a Károlyi gróf beszédébe”.

Windisch-Graetz és

Károlyi Imre gróf külön vádjai

Mindezeken kívül van még egy negyedik, csupán itt-ott, magánbeszélgetésekben fölbukkanó vád is, amely éppenséggel arról akar tudni, hogy Károlyi Mihály gróf közvetten „levél”-propaganda útján lázította, föl a frontokat; ez a vád azonban inkább csupán a személyükben érdekelt és vádjaik dolgában többízben megbízhatatlannak bizonyult Károlyi Imre gróf és Windisch-Graetz Lajos herceg „dossier”-jéből került ki. Ennek a „vádnek” rövid megcáfolására elegendő, ha megemlítjük, hogy vele csupán Ernst Horsetzky gyalogsági tábornok foglalkozik a négy utolsó háborús hétről szóló munkájában, ahol ezt mondja róla:

— Az olvasó csodálkozni fog rajta, hogy miért nem említem meg külön is azt, hogy gróf Károlyi Mihály október 28-ikán vagy 29-ikén a frontról hazahívta a magyar csapatokat. Ez a testvérgyilkos fölhívás azonban soha sem jutott el a 26. hadtestparancsnoksághoz, a katonák beszéltek ugyan egy „levélről”, amelyet gróf Károlyi hozzájuk intézett, de a hadtestparancsnokság nem tudott ennek az iratnak a birtokába jutni.

Amiből látnivaló, hogy katonai részről nyomban vizsgálatot indították, de ez a vizsgálat — nagyon természetesen — negatív eredményű volt. Károlyi Imre- vagy Windisch-Graetz-féle naivitás kell annak a föltevésére, hogy az akkori helyzetben Károlyi Mihály — ha egyáltalán

akarta volna a katonákat lázítani — ilyem misztikus levélre szorult volna. Hiszen az akkori dinamikai helyzetben egy szó a parlamentben (láttni fogjuk, ez a szó el is hangzott, de nem a Károlyi Mihály szájából) sokkal hatékonyabb volt, mint ezer ilyen „levél”. Azt hisszük, ezzel a vádnak ezt a meglehetősen naiv és komoly emberek által soha komolyan nem vett formáját el is intézhetjük s odatehetjük a Consten-ügyek, a Tiszagyilkosságban nyomozó detektíviroda és a Clemenceau-féle, Windisch-Graetzet kereken meghazudtoló sürgöny mellé.

A ténykérdés

Miután tehát azt látjuk, hogy itt meglehetősen zűrzavaros és pedig — konkrétumok hijján — szántszándékkal zűrzavaros vádaskodásról van szó, amelyet a „feszítsd meg őt!”-re mindig kapható tömeg és a sajtónak egyike felelőtlen rágalmazásra mindenkor készséges része vakon utána szajkólt ezeknek az első vádlóknak, anélkül, hogy csak egyszer is fölítették volna a kérdést: hát tulajdonképen melyük is már most az igazi vád? — vagy anélkül, hogy az egykori eseményeknek tényleg utánanézték volna, — első föladatunk az, hogy e vádakat konkretizáljuk: minő különböző tényekre, beszédekre vagy kiáltványokra is vonatkozhatnak azok.

Időrendben nyilván valóan a következő tényekről van szó:

Károlyi beszéde

1. Károlyi Mihály grófnak 1918 október 22-ikén a parlamentben tartott beszéde, amelynek jellegzetesebb részei ezek:

— A cseh nemzetet, mint nemzetet el kell ismerünk; de azt már nem ismerhetjük el, hogy jogaik volnának Magyarországon...

— Senki sem vágyik a miniszteri szék után. Ki vágyakoznék ma az ügyek vitelére? Ma csak rossz vagy kevésbé rossz békét lehet kötni. Aki ma megkötí a békét, azt holnap nem fogadják

hosszánával, az a legnépszerűtlenebb ember lesz Magyarországon.

Végül előadta a Károlyi-pártnak tíz pontba foglalt követeléseit, amelynek második így hangzik:

Követeljük, hogy a háború azonnal szüntettesek be és a magyar katonaság az országba hozassék vissza.

Nyilván ez az a Károlyi-féle beszéd, amelyre — meglehetősen pártatlanul — József főherceg vezérkari főnöke hivatkozik.

A Nemzeti Tanács proklamációja

2. Az a Károlyi-féle proklamáció, amely Hermann vom Kövess vádjának a szubsztrátuma, nyilvánvalóan a Nemzeti Tanácsnak 1918 október 26-ikán, a Nemzeti Tanács megalakulásakor, közzétett kiáltványa, amelynek második pontja vonatkozik a hadseregére:

— Késedelem nélkül biztosítandó Magyarország teljes függetlensége, úgy külpolitikai, mint gazdasági és katonai vonatkozásiban. A magyarországi seregek a külföldről visszahívandók, a külföldiek hazájukba visszarendelendők.

(Ugyanennek a kiáltványnak ötödik pontja követeli „az ország területi integritása érdekében, az országban lakó egyenrangú népek testvéri szövetségét.”)

Linder hadseregpárancsa

3. 1918 november 2-ikán délután jelent meg a főparancsnok — IV. Károly király — rendeletére („im Allerhöchsten Auftrage”) a magyar kormánynak Linder Béla hadügyminiszter által ellenjegyzett 28102—eln. I. számú parancsa, amelynek szövege, idevonatkozó részében, így hangzik: s

— Magyarország belső helyzete képtelenné teszi ezt az országot, hogy a háborút tovább folytassa. A magyar kir. kormány határozata értelmében, mint felelős m. kir. hadügyminiszter, elrendelem a fegyverek letételét és utasítom a

hadsereg főparancsnokságot, a Boroevics-, a bozeni és a Kövess-fée hadseregcsoport-parancsnokságokat a wilsoni békepontok alapján (teljes leszerelés, népszövetség és döntőbíróóságok), hogy haladéktalanul lépjenek az ententehadseregek parancsnokságaival a fegyverek letétele dolgában érintkezésbe, Amennyiben az Entente föltételei birodalmunk megszállását követelnék, a közvetlenül tárgyaló hadseregparancsnokságoknak oda kell hatniuk, hogy mélyen sújtott országunkat csak angol és francia csapatok szállják meg.

„Nem akarnak rablóvezérek lenni”

Az 1918 október 31-ikém a frontokról és a Hinterlandból visszaözönlő katonák már oly veszedelmes magatartást tanúsítottak:, hogy a Nemzeti Tanács 31-ikén délben kénytelen volt a katonákhoz kiáltványt kibocsátani, amelyben elrendelte, hogy azok térjenek vissza azokba a kaszárnyákba, ahol október 29-ikéről október 30-ikára virradó éjszaka voltak és kijelentette, hogy „a Nemzeti Tanács ellensége az a katona, aki rabol, fosztogat, a közrendet zavarja és a múlhatatlanul szükséges fegyelmet megszegi.”

November elsején elrendeli a Nemzeti Tanács, hogy „sem a tiszti rendfokozati jelvényeket, sem a vitézségi kitüntetések nem szabad eltávolítani.” Ugyanezen a napon „a katonai rend és fegyelem visszaállítása érdekében” a katonai rendőrség élére újra visszahelyezi Alszeghy Béla huszárezredest és a budapesti térparancsnokság élére kinevezi az erélyéről ismert Fissel József ezredest, aki nyolc évein keresztül vezetője volt a parancsnokságnak. A kormány tudvalevőleg Lukachich altábornagyot akarta ezzel a feladattal megbízni; egy bizalmi emberével (Kernstock Károlylyal, a Nemzeti Tanács tagjával) föl is kerestette az altábornagyot, de azt nem sikerült megtalálni. November 2-ikán oly mérvet öltöttek a katonák garázdálkodásai és fosztogatásai, hogy a főkapitányságon „állandó készenléte” kellett szervezni.

Ebből a hangulatból magyarázandó meg: Linder Béla hadügyminiszternek: 1918 november 2-ikán délelőtt 11. órakor a parlament épülete előtt a katonákhoz mondott beszéde, amelynek értelmét azóta annyiszor csavarták félre. A beszéd értelmét még jobban megmagyarázzák Károlyi Mihálynak ugyanezen alkalommal mondott szavai:

— Katonák, hozzátok szólok. Kérlek titeket, gondoskodjatok a rend föntartásáról, mert a forradalom eredményeit, ennek az országnak függetlenségét csak úgy biztosíthatjuk, ha rend Van ebben az országban. Mi nem akarunk rablóvezérek lenni, nem akarunk a fölforgatókká menni, nekünk a munka a fő és a köz- és vagyonbiztonság.

„Nem akarok katonát látni”

Így nyeri meg igazi értelmét Linder Béla beszéde, amelyben többek között ezeket mondta:

— ...az új Magyarországon is szükség van fegyelemre. Fegyelmet kérek, követelek, ezt minden eszközzel fönn is fogom tartani.

— Minket le nem vertek...

— Menjenek szerte-széjjel az országban és hirdessék emelt fővel, tiszta lelkiismerettel, hogy az emberiség ügye győzött, nem az Entente, hanem az emberiség! Soha többé katonát nem akarok látni! Fegyvert többé szolgálton kívül nem viselünk, sem tisztek, sem legénység!

Majd elmondotta Linder az új katonai eskü szövegét:

— Esküszünk, hogy Magyarországhoz hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük, minden eszközzel az ország javát, szabadságát és haladását akarjuk szolgálni. Isten minket úgy segítsem!

A zenekar a Himnuszt játszotta.

Nyilvánvaló, hogy Linder beszéde — annak egész tendenciája szerint — a folyton fokozódó katonai garázdálkodások megakadályozását célozta s arra irányult, hogy az egész országban és a fővárosban is szerte lézengő, veszedelmes

fegyveres társaságokat leszerelkedésre és arra bírja, hogy mindegyik menjen haza a falujába és a lakására s ne veszélyeztesse a közrendet. A fegyelem követelésével nem igen szokás destruálni... Eltekintve mindettől pedig, 1918 november 2-ikán délben már nem igen volt mit destruálni. Elvégezték ezt már addig sokkal alaposabban más tényezők, ahogy erről mindjárt egészen autentikusan meg fogunk győződni.

Ezt a négy vádpontot: Károlyi gróf október, 22-iki beszédét, a Nemzeti Tanács október 26-iki kiáltványait, Linder november 2-iki hadparancsát és ugyanaznap tartott beszédét kell tehát vizsgálat tárgyává tennünk abból a szemszögből, vajjon ezek okozták-e, vagy okozhatták-e ai frontok fölbomlását s ha nem, miféle más, „hinterlandbeli” tényezők szerepelnek az egyidejű és nem utólagos, továbbá a nem érdekelt forrásokban...

Wekerle kezdi a sort

A helyzet megértésére röviden rekapitulálnunk kell, hogy 1918 szeptember 28-ikán este Hindenburg és Ludendorff elhatározták, hogy immár fegyverszüneti és béke ajánlatot kell Wilsonhoz intézniök. Ludendorff megjegyzése szerint, Berlin, (tehát a polgári hatóságok) ekkor, még nem tudtak a német hadvezetőségnek erről a tisztán katonai indokokból szükségessé vált elhatározásáról.

Október 1-én már annyira sürgetővé vált a helyzet, hogy Ludendorff elküldte von dem Busche őrnagyot Berlinbe, kimondottan azzal az utasítással, hogy „Payer vicekancellárra nyomást gyakoroljon, hogy még aznap éjjelre elmehessen a békeajánlat”. Ugyanekkor Bécsbe is telefonáltat az ottani német követségre, hogy a Monarchia hozzájárulását még este előtt szerezzék meg a békeajánlathoz.

Október 2-án tényleg elment — a szövetségeseinek tudta nélkül — a német kormány különbékeajánlata, amely kimondottan elfogadja Wilson 1918 január 8-iki 14, február 11-iki 4

pontját, valamint a szeptember 27-iki beszédjének egész programját. Ezzel a német kormány a vele ötödféléven keresztül hűséggel kitartó Magyarország területi épségéről egyoldalúan lemondott. A Monarchia erre október 4-ikén nem tehetett mást, minthogy szintén elküldte; a majdnem azonos szövegű kérését „azonnali fegyverszünet” megkötésére.

Október 10-ikén Tisza a munkapártban, 11-ikén Wekerle a 48-as alkotmánypártban bejelentik a Pragmatica Sanctio megszűntét. Miután a lapok ekkor még cenzúra alatt állottak, kénytelen vagyok Arz könyve után idézni, amit Wekerle ezem alkalommal a hadsereg dolgában mondoott.

— Magyarország törekvése az lesz, hogy politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeit határozatosan érvényesítse.

Ez magyarul annyit tesz, hogy Wekerle bejelenteli az önálló magyar hadsereget.

Október 17-ikén jelent meg a császár manifestuma, amely a Monarchiát — állítólag Magyarország épségeinek fentartásával — nemzetségek szerint feloszlatta. Hogy ennek a manifestumnak minő hatása volt a frontokra, azt már feljebb, a 11. hadsereg vezérkari főnökének jelentéséből láttuk. További hatásairól mindjárt bővebben szólnunk még.

Tisza végzetes beszéde

Ugyancsak október 17-ikán tartotta Tisza István örökké emlékezetes parlamenti beszédjét.

— Nem akarok — mondja, Tisza — szemfényvesztő játékot. Elismerem, amit Károlyi Mihály gróf tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük.

— A háború megnyerésére nem lehet reményünk és ennek folytán keresnünk kell a békét olyan föltételekkel, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak. Ennélfogva helyeselhetem azt, hogy a Wilson-féle 14 pont és a pótpontok alapján följánlottuk a békét. Ez-

zel adva van, hogy egész külpolitikai orientációnknak meg kell változnia, ahogy azt Károlyi tegnap kifejtette. Természetes, nekünk is tartózkodnunk kell a Németországgal és Ausztriával való külön szövetségtől . . .

— Föladatniuk, az, hogy biztosítsuk a magyar állam területi integritását, amelyet Wilson 14 pontja nem támadott meg . . .

E tanulmányunk során már rámutattunk, minő irtózatossá válással kísérte Tisza az utolsó hónapokban az eseményeket. Valósággal aszfikció támadta meg, amelylyel tehetetlenül nézte csupán, hogy minő katasztrófát idézett az országra, s ezenközben egyik politikai ballépést a másik után követte el. Teljesem elveszítette az ítélőképességét.

A császári manifesztum hatása

Minő irtózatossan romboló hatással lehetett ez az október 17-ike a fronton küzdő katonákra! Boroevics jelenti október 24-ikén:

— Kötelességem jeleníteni, hogy Őfelsége manifesztuma és a népvezérek beszédei a parlamentekben és a nemzeti tanácsokban különböző csapatoknál a legfelforgatóbb módon hatottak. Tisza kijelentése, hogy a háborút elveszítettük, valósággal szerencsétlenséggé lett. A következői beláthatatlanok.

A bellunói csoportparancsnokság ugyanezen a napon jelenti, hogy csapatjai között zendülés tört ki:

— A zendülés oka az, hogy őfelsége békeajánlata s manifesztuma után már úgyszincs háború.

Október 17-ikém Boroevics újra jelenti, hogy a védelmi csatát aligha fogják a csapatai állani.

— Az oka, úgylátszik, a manifesztum, megjelenése következtében előállott kavarodás.

Október 17-ikén.ek legklasszikusabb bírálatát azonban magának IV. Károlynak vezérkari főnöke, Arz adja:

— A birodalom felbomlását valószínűleg akkor sem lehetett volna megakadályozni, ha az

október 17-iki manifesztum nem jelenik meg; de, hitem szerint, még sem ment volna végbe ilyen, rohamosam és főként a küzdőfront nem törött volna izzé-porrá már a fegyverszünet megkötése előtt.

Tehát, az események közvetlen szemtanúi egyrészt Tisza beszédét, másrészt és főleg a császár manifesztumát okolják a front felbomlásáért, maguknak az eseményeknek közvetlen hatása alatt. De Kövess, aki távol az eseményektől, — Albániában, a saját bajával volt elfoglalva, két évvel utóbb, egy diadalmas ellenforradalom légkörében jobban akarja tudni! És nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a Boroevic-féle és a bellunói kasszandra-kiáltások még a Nemzeti Tanácsnak októberi 26-ikán megjelent proklamációja előtt keltek s így nyilvánvalóan és kézzelfoghatóan meghazudtolják Kövessnek a „Károlyi-féle proklamáció” ellen emelt vádját.

Miután ...

miután a kormány bejelentette a Pragmatica Sanctionak, vagyis az adott gyakorlati helyzetben a közös védelem kötelezettségének megszüntét,

miután a császár manifesztuma egyoldalúan megteremtette azokat a nemzetiségi államokat, amelyekről mindenki tudta, hogy létük csakis Magyarország területi épsége árián lehetséges,

miután a háborúinak eddig legexponáltabb polgári politikusa, Tisza, maga is bejelentette, hogy a háborút úgylis elvesztettük,

miután továbbá épen 17-ikén — Jancsó Benedek útján — a parlament folyosóin köztudomásra jutott a román-entente és szerb-entente szerződés szövege, amely nyíltan és kimondottan Erdélyt és Délmagyarországot odaígérte ezeknek az államoknak

s miután végül ugyanezen a végzetes 17-ikén az entente balkáni haderői Viddinnél elérték a Dunát, mi sem volt természetesebb, hogy most már

az egész magyar közvélemény, pártállásra való tekintet nélkül, egy volt abban a követelésben, hogy a magyar csapatokat hozzák haza a magyar határok védelmére. Hogy vájjon ezt a követelést utólag a katonaság és kapcsolts nezei front elbomlasztásának fogják-e nevezni, vagy sem, azzal természetesen senki sem törődött azokban a napokban.

Akik Károlyi előtt követelték

Okt. 18-án Ábrahám Dezső a pénzügyi bizottságban sürgeti már a hadsereg nyomban való ketté választását. Ugyanezen a napom Az Est a magyar katonák nyomban való hazaküldését követeli. „Olyan időkben, amikor az ellenség már bevonult Szerbiába, — mondja ez a lap — nem lehet egyetlenegy fölösleges, másutt felhasználandó katonánk. Nem lehet módunkban az Ukrajnát védeni, mert magunkat kell védenünk. Sőt még Palesztinában és sőt Csehországban. sincs a katonáinknak semmi keresni valójuk.

19-ikén nagyatádi Szabó István mond a parlamentben beszédet, amelyben a magyar katonák rögtöni hazaszállítását akarja határozatban kimondatni.

20-ikán jelenik meg Wilsonnak a Monarchiához intézett válasza, amely most már azt is kijelenti, hogy a csehszlovák és a jugoszláv állam magukat a Monarchiával szemben hadihelyzetben lévőeknek tekintik és a csehszlovák nemzeti tanács de facto-kormány. Ezek után Wilson már nem elégedhetik meg e népek autonómiájával, hanem „kénytelen ragaszkodni ahhoz. — hogy ők és nem Wilson bíraskodjanak afelett, vájjon az osztrák-magyar, kormány részéről minő akció fogja kielégíteni e népek aspirációit és felfogását jogaikról.

Az osztrák-német érzelmű hadvezetőség

Ez végre nyílt beszéd volt s épen ilyen nyílt beszéd volt a magyar parlamentben a nemzeti-

ségi képviselőik részéről elhangzott függetlenségi deklarációk is. Ha a magyar államnak meg volt az ereje ahhoz, hogy területe épségét megvédje, amikor ezt most kellett megvédenie, amikor az entente haderői még nem érték el Belgrádot. Most, ebben a percben, ha sikerül még idejében a magyar katonaságot szervezeten az ország földjére hozni, most talán még sikerült volna egy néhány hétig tartó kétségbeesett küzdelemmel a végzetet feltartóztatni, — mert hiszen az entente irtózatos túlereje és az ország lakosságának 50 százalékáig centrifugális törekvései mellett a tartós ellenállásra kilátás úgysem volt; de legalább szép gesztussal teljesedett volna be a Sors. Az osztrák hadvezetőség jóvoltából azonban erre nem kerülhetett a sor. Egyszerűen nem adta ki a magyar katonákat. S erre meg volt mindem oka. Az olasz frontot nagyrésztben magyar katonaság védte. Abban a percben, mihelyt az onnan elvonul, kitűnt volna Németausztria gyöngesége s az olaszok ellen állás nélkül foglalták volna el Német-Austriát. Ezt pedig a tisztán osztrák-német érzésű Arz nem tűnhette. Meg is mondja nyíltan.

Durchaus deutsch ...

— Bei meinem durchaus deutschem Fühlen — írja — folyton Németausztria sorsa lebegett a szeme előtt.

— Németausztria kelet felől is fenyegetve lett volna, mert az entente-csapatoknak a délszláv, a magyar, a cseh és a szlovén területen való keresztülvonulása ellen semminő ellenállást nem fejthettünk ki.

Ennélfogva, mikor már a visszavonulás meg is kezdődött, a magyar csapatokat hagyjak ott hátvédnek az olaszokkal szemben; első sorban a német-osztrák serlegeiket hozzák biztonságba.

— Az alpesi csapatokat akartuk a transzportok élén elsőikül visszahozni az országba, hogy azok vegyék át a főmarsvonalak biztosítását, — Az a veszedelem, hogy csupán kevés zászlóalj-

jal kelljen a határt védenünk, mindenesetre kisebb volt, mint az, hogy a Monarchia alpesi vidékeit a rablásnak és az éhségnek tegyük ki. A tiroli csoportparancsnokság ezt telefonálja: — Még a fogságba kerülés is enyhébb sors, mint egész északi Tirol éhhalála és elpusztítása.

Ennélfogva az AOK Október 31-ikén parancsban adja ki, hogy „első sorban az alpesvidéki (karinthiai) csapatokat kell a visszavonulás élén a hazájukba szállítani”.

A magyarokat áldozatul dobni a németiség megmentésére

Így került aranyi százezer magyar katona, olasz, hadifogságba: az osztrák hadvezetőség egyszerűen áldozatul dobta őket oda a háborús molochnak, hogy a német-osztrák seregeket megvédhesse. Arz már akkoriban is nagyszerű stratégia műszavakkal magyarázgatta, hogy a magyarok házasszállítását közös érdekből nem engedheti meg; a valódi érdek, most, a háború után derült ki. De a magyar politikai élet már akkor is helyes ösztönnel nézte a hadvezetőségtiek ezt a perfid játékát, amely tehetetlenül szolgáltatva ki Magyarországot területi épségét az ententének.

Oly erős volt már a presszió, hogy — miként most utólag kiderült — október 21-ikén Wekerle koronatanácsban hányta a hadvezetőség szemére, hogy az elmulasztja a magyar csapatok házasszállítását. Arz aztán, amint maga elmondja, hosszas expektorációk kíséretében végre ki-beszélte Wekerle fejéből ezt a követelést.

Bethlen István gróf is!

A hangulat azonban itthon és főiként az erdélyi képviselők körében már oly izgatott volt, hogy október 21-ikén Bethlen. István gróf is beszédet mondott a 48-as alkotmánypárt ülésén, amelyről — az egykorú lapjelentés szerint — sokat beszéltek. A gróf nemcsak a honvédelmi

bizottmány megalakítása mellett szállott síkra, hanem különösem azt hangoztatta, hogy a katonákat haza kell nyomban hozni és a magyar határok védelmét ki kell venni az osztrák generálisok kezéből és Szurmay Sándor báróra kell bízni.

Az erdélyi politikus most már Tisza Istvánból is kiütközött. Másnap, október 22-ikén, parlamenti beszédet mond.

— Meg kell és meg fogjuk védeni határainkat és ezt követeljük is a hadvezetőségtől. Ez életkérdés a dinasztíára nézve is és nem lehetne végzetesebb esemény a dinasztíára, mintha betörne a» ellenség és túrnunk kellene a, betörés katonai és politikai következményeit.

Végre Károlyi is

Most végre, ugyanezen az. október 22-iki ülésen, amikor előtte már Wekerle Sándor, Bethlen István és nagyatádi Szabó. „bomlasztották fel” a frontot, most került csak a sor Károlyi Mihály „frontfelbomlasztására”, amikor rövid beszéd kíséretében bemutatja a Károlyi-párt követelését és közöttük a másodikat, azt, hogy a magyar katonaságot hozzák vissza az országba. Aki Károlyival szemben a front-felbomlasztás vádját emeli, az gondolja meg, hogy akkor első sorban az elhunytak közül Wekerlét és Tiszát, az élők közül pedig Bethlent és nagyatádi Szabót kell vád alá vonnia.

Az egykorú okmányok nem is tudnak semmit Károlyi „destrukciójáról”, ellenben annál több szó esik a kormány és a kormányférfiak ebbeli bűnéről,

Az AOK október 25-ikén sürgönyöz Szurmay honvédelmi miniszterhez és Wekerléhez:

— A délnyugati fronton egész sor magyar csapat megtagadta a további harcot és azt kívánják, hogy Magyarországba szállítsuk őket. Világos, hogy ezen események által, amelyek a többi csapatoknál is egykönnyen találnak utána, az egész frontnak össze kell omlania. A

visszaözönlő katonatömegek nem csupán Krajnában, Karintiában és Tirolban fognak fosztogatva, gyilkolva, rabolva végigvonulni, hanem Magyar- és Horvátországba is elviszik a bolsevizmust és fölborítják majd a társadalmi rendet. A magyar államra és annak, minden egyes polgáira nézve a legnagyobb veszedelmet látom előre, ha a magyar ezredek nyomban visszahívását célzó kívánságát a kormány és a sajtó a legirövidebb időn belül nem szünteti be.

— Mindama irtózatos, katasztrofális következményekért, amelyek okszerűen következnek, ha a katonákat őrhelyük elhagyására bátorítják, a felelősséget a haza és a történelem színe előtt azoknak a tényezőknek kell majd viselniök, melyek vakon vagy tudatosan a társadalmi rend széthúzása felé kormányoznak.

Íme, tehát még szó sincs Károlyi Mihályról, hanem csakis a kormányról. Mert a sajtó, szegény, a háromféle cenzúra nyomása alatt igazán csak azt írhatta meg, amit neki kegyesen megengedtek.

Wekerléék „megfertőzik a csapatok szellemét”

Ugyancsak 25-ikén jelenti a 6. hadsereg parancsnoksága:

— Az államférfiaknak nem lenne szabad hirtetniök, hogy a háborút elvesztettük . . .

— Tagadhatatlan, hogy a magyar csapatoknál (tiszteknél és legénységénél) felébredt az a gondolat, hogy a hazát az ellenség betörése fenyegeti . . .

— Sürgősen szükséges lenne és Magyarországon talán nem lenne kilátástalan, ha az AOK és a magyar kormány megnyugtató kijelentéseket tenne, hogy Magyar országnak nem kell betöréstől félnie és ha a képviselőket és a sajtót — legsajátabb érdekükben — iparkodnának abban az irányban befolyásolni, hogy a mostani nehéz időkben ne mérgezzék meg (verpesten) a magyar csapatok szellemét.

Boroevic október 26-ik-án sürgönyzi:

— Kötelességszerűen jelentenem kell, hogy a legénység soraiban eddig még sóba nem tapasztalt méretű. nyugtalanság uralkodik. Okaiul ezt hoazák fel:

1. a szabadságoltak levelei és híradásai arcról, hogy a katonák hozzátartozói a délmagyar vidékekről és Erdélyiből menekülnek;

1. fiumei hírek az ottani puccskísérletről;

2. az északi magyar megyék kérdése, a szerbeknek e területre való igényei;

4. a magyar királyi kormánynak a sajtóban közölt azok a követelései, amelyek a magyar; csapatok hazaszállítását célozzák.

Szó sincs Károlyiról

Október 27-ikén végül, az AOK-nak az Isonzó-hadsereghez rendelt vezérkari tisztjének jelentéséhez e sereg vezérkari főnöke ezt fűzi hozzá:

— A manifesztum, Magyarország függetlenségi nyilatkozata és Wekerlének a magyarok visszahívásáról szóló beszédjei következtében máris bekövetkezett a felbomlás, amely — a németek és horvátok kivételével — mindenféle nemzetek zendüléseiben nyilatkozik meg.

Bővebben belementünk e jelentések ismertetésébe, mert ezek igazolhatják azt, hogy a szemtanúik az események közvetlen közeliében egy szót sem említenek Károlyi Mihály frontfelbomlasztásáról (nem is igen lehetett, mert hiszen még a Károlyihoz közelálló sajtószerveket is kitiltották a frontokról!), ellenben teli vannak a kormány és a kormányhoz közelálló pártemberek ellen szóló vádakkal.

Ha valaki, akkor nem Károlyi, hanem Tisza, Wekerle, Bethlen és nagyatádi Szabó illehető a frontfelbomlasztás vádjával. Nemsokára még mások is társultak hozzájuk.

Szilágyi Lajos beszéde

A Ház október 23-iki ülésén Szilágyi Lajos szónokolt.

— A fegyverszüneti tárgyalások késlekedésének az az oka, — mondotta, — hogy frontunk sem délen, sem a nyugati hadszíntéren az ellenség előnyomulását megállítani nem tudja. Amíg ez meg nem áll, fegyverszünet sem lesz és ebben rejlik Wilson minden eddigi válaszá-
nak a magyarázata. A magyar határ védelmére magyar csapatokat használjanak. A hadvezetőség a legveszélyesebb helyeken mindig a magyar csapatokat használta. Most legyen következetes önmagához és a legveszélyesebb helyre, vagyis a magyar határ védelmére kizárólag magyar csapatokat alkalmazzon. Három határozati javaslatot nyújt he: 1. Utasítsa a Ház a kormányt, hogy az osztrák csapattestekben szolgáló magyar és a magyar csapattestekben szolgáló osztrák tisztet kölcsönösen és azonnal helyeztesse át, 2. Utasítsa a Ház a kormányt, hogy a Magyarország területén kívül elhelyezett összes pöttesteket az ország területére azonnal helyeztesse vissza. A harmadik javaslat a katonád szolgálatot tevő magyar közigazgatási tisztviselők azonnali távirati felmentését a katonai szolgálat alól követeli.

Tudni kell, hogy Szilágyi Lajos a kormányhoz közelálló képviselő, továbbá vezérkari tiszt s (azonkívül a háború alatt igen elterjedt katonai szaklap szerkesztője volt; elgondolható, hogy fejtegetései minő hatással lehettek a parlamentben és azon kívül. Nyomban fel is állott a parlament legnagyobb súlyú embere, Apponyi Albert s beszédjében, amelynek alapvető, tónusa ez a mondat volt:

— Bevallom nyíltan, hogy ezután nekem is más kurzust kell követnem, mint eddig —

a magyar katonák hazaszállítását követeli ő is és erre még külön biztosítékokat is kíván.

A debreceni Gotterhalte és Wekerle görögtüzes elvonulása

Ekkor ütött be a két bomba: a debreceni Gotterhaltéról és a Fiume elfoglalásáról szóló hír.

Wekerle nyomban felállott, bejelentette lemondását s ehhez e szavakat fűzte hozzá:

— Még egy el nem odázható legsürgősebb kötelességünk az, hogy az ország határait minden tekintetben biztosítsuk és a magyar hadseregnek az ország határain kívül levő részét ide okvetlenül visszahozzuk.

— Ezirányban nemcsak ígéreteket, hanem pozitív biztosítékokat is kívánok szerezni, mert ez kötelességeim. Enélkül egy percig sem maradhatunk.

Wekerle ezzel nemcsak a görögtüzes elvonulást akart magának biztosítani; meg volt minden komoly oka, hogy a déli magyar határ védtelen volta miatt aggódjék. Látnia kellett, hogy a hadvezetőség a leglelkiismeretlenebbül tisztán Németausztria védelmén gondolkozik; és Magyarországot egy szál katona nélkül akarja az ellenség betörésének kiszolgáltatni.

A bizonyítékok erre a következők:

Az AOK lelkiismeretlen tervei

1. Wekerle október 23-ikain délután tartott beszédje után már másnap reggel Stöger-Steiner báró közös hadügyminiszter, az e napon külügyminiszterre kinevezett Andrássy Gyula grófnak közvetlen kollegája, a delegáció ülésén kijelentette, hogy

— az ellenségeink által felidézett és minden erővel mozgatott destruktív (sic!) erők úgylát-szik nálunk is munkában vannak . . .

— Veszedelmesnek látom, hogy a politikusok soraiból kiáltások hangzanak fel, amelyek a magyar csapatok mielőbbi visszatértét követelik.

A célzás nyilvánvaló volt: a magyar kormány — Wekerléé és nem Károlyié —, továbbá Tisza, Bethlen, nagyatádi Szabó, Szilágyi és Apponyi — tehát nem Károlyi — megkapták elsőkül az azóta a annyira közkedvelté lett „destruktív” jelzöt. Ha majd a katonai hatóságok a frontfelbomlasztás vádjával foglalkoznak, készen kap-

ják egykori főnökük, a közös hadügyminiszter vádjait. Nyilvánvaló volt, hogy a katonaság nem akarja a magyar csapatokat hazaengedni.

2. Még nyilvánvalóbbá lett ez a „sejtelem”, a műkor híre jött, hogy József főherceg, a nevé-ről elnevezett hadseregcsoport parancsnoka maga is erőteljesebb eszközökkel iparkodik a magyar csapatokat az olasz fronton való kitar-tásra bírni.

A német hűtlenségek betetőzése

3. A déli határ védtelenségét a német katonai politika, perfídiája tetőzte be. Ez a perfidia már a breszt-littowszki béke megkötésénél mutatko-zott, amikor a német hadvezetőség a Monarchia háta mögött pótszerződéseket kötött az oroszok-kal (ennek a lépésnek menthetetlen voltát ma-ga Helfferich is elismeri). A második perfidia a lengyel kérdés megoldásánál jelentkezett. A harmadik az ukrán és román területekről való élelmezés kérdésében. A negyedik az október 2-iki különbékeajánlatban. Az ötödik pedig most, a háború végén, amikor a németek egy-részt a Belgrádnál, a, Dunától és Szávától délre álló Alpenkorps-t el akarták szállíttatni, más-részt azonban a franciái harctéren levő magyar katonákat nem akarták visszaengedni.

4. Maga Ara is elismeri most az emlékirataiban, hogy a magyar határ védelmiére egyálta-lában nem voltak magyar csapatok.

— Azt a körülményt, — mondja Arz, — hogy a délkeleti fronton nem voltak magyar csapa-tok, kihasználták arra, hogy a legfőbb hadveze-tőség ellen a bizalmatlanságot szítsák. Azt mon-dották, hogy az olasz front védelmére úgyis van elég csapat; meg hogy magyar transzporto-kat elszállították a német nyugati frontra és hogy magyar zászlóaljokat rendőri szolgálatra Csehországba vittek. . .

Szurmay báró is

A helyzet tényleg annyira kiélezett s amel-lett annyira, kézenfekvő volt, hogy végül már az ízig-vérig katona Surmay báró honvédelmi

miniszter is „könyörögve kérte” Arzot, hogy küldjön magyar csapatokat a délkeleti frontra. „Néki, a kipróbált hadvezérnek”, — folytatja Arz — „nem kellett olyan behatóan, mint Wekerlének megmagyarázgatnom azokat a nehézségeket, amelyek e kívánságuk elé tornyosulnak”. Szóval kis híján Szurmay is belekerült volna a „destruktív” „frontfelbomlasztók” sorába, de ő szerencsére belátta, hogy a magyar déli határ védelmére lehetetlen a magyar katonákat haza szállítani.

Már most csak az a kérdés merül fel szüntelen, hogyha a hadvezetőség a legutolsó percig ennyire csöknyösen elzárkózott a magyar katonaságnak a magyar határok védelmére való visszaszállítása elől. akkor 1918 november 1-én, amikor Framchet d'Esperay már benn volt Belgrádban amikor Prágában már olasz vezérkari tisztek dolgozták ki a cseheknek Felsőmagyarországra való bevonulása terveit, s amikor a Mackensen-hadseregnek — a román és a balkáni entente-sereg nyomása elől menekülve kellett futnia, — hogy akkor a Károlyi-kormány vajjon mivel és kivel védhette volna meg a magyar határokat?

Adatok a frontokról

Mert a „mivel” kérdése is súlyosam számításba esett ezekben a napokban.

Egy-két alacsonyabb rangú tisztnek ugyanis sikerült a szakaszával az olasz frontról fegyveresen áttörnie; ezeknek az elbeszéléseiből aztán az a legenda keletkezett, hogy a magyar hadseregek fegyveresen kerültek vissza a háborúból s csupán itt, Magyarországon verték ki a kezükből a fegyvert, — így került az ország fegyvertelenül az utódállamok kezébe.

Nos, a dolog nem egészen így áll. Először is már az olasz, és a szerb fronton hihetetlen nyomorúság uralkodott felszerelés dolgában.

A Boroevic-féle 6. hadsereghez beosztott öszszekötő tiszt már szeptember 29-ikém jelenti, hogy

— azt a húsadagot, amelyet a közlegény kap, igazam nem lehet egy felnőtt ember számára kielégítőnek mondanunk.

Már 1917-ben, az Isonzó-hadseregénél olyan takarmány-hiány uralkodott, hogy a lovakat sorra le kellett ölni, úgy, hogy már ekkor csak az ágyúk állottak ott, de munícióskoosik nélkül s minden üteghez csak 2—3 „landesübliche” jutott. „Így a tüzérség már ekkor teljesen mozgáshatárolt volt, az összes muníciós és szerelék-kocsik, az összes oszlopok, trainek és hidász-trének — a legszorosabb csapatrain kivételével — teljesen elveszítették ló állományukat, úgy, hogy egy napi menetelésen túlmenő hadműveletek operatív tulajdonképpen teljesen lehetetlenek voltak”.

— A legénység átlagos testi súlya 50 kg.

— A székely 82. sz. gyalogezred legénysége szeptember 30-án kijelenti, hogy az éhségtől már olyan gyöngé, hogy képtelen úgy harcolni, mint eddig.

— Az Isonzói Hadsereg 15 egysége közül 7 az előírt fegyverállománynak egy harmadánál kevesebb fegyver felett rendelkezik, 2 közülök az állomány fele, s csupán 5 divízió rendelkezik az állomány kétharmada fölött.

Még ingük se volt

Ugyanennél a hadseregénél sok esetben ingje vagy gatyája nincs a közlegénységnek; ha van, hiányzik az inge ujja, vagy háta, a másíknál hiányzik a gatyá fele vagy pedig csupán rongyai vannak kapca helyett.

— Az egyik frontezrednél minden harmadik embernek hiányzik a felsőkabátja; voltak olyan szakaszok, ahol monturdarabok hiánya miatt az egész szakasz nem tudott kirukkolni.

— Az élelmezés csupán egyik napról a másíkra megy. A vezetők sohasem biztosak abban, hogyha az egyik napi küldemény kimarad, másnapra nem kell-e a katonáknak éhezniök.

— Előfordul, hogy a tábori őrs úgy áll künn

őrségen, hogy rajta van a sisak s egy köpeny, de — nadrágja nincs.

És ez volt a helyzet a fronton; milyen lehetett még az etappon, amikor pl. az egyik honvédcsapat minden cókómókjával erőszakkal és önhatalmúlag kiment a frontra, azzal, hogy ott jobb élelmezést kap.

Október 27-ikén Boroëvic, parancsnoksága lázadásokat jelent, amelyeknek — a császári manifesztumokon kívül — főleg a „legénység becsutelen (dekorumswidrig) öltözéke, fehérneműhiánya az oka”.

József főherceg vezérkari főnöke, utólagos jelentésében közli, hogy a Brenner-től délre képtelenek lettek volna magúikat tartami, mert nem volt sem tüzérségük, se muníciójuk. Sőt már 1916-ban teljesen immobil volt a tüzérsége ennek a frontnak a lóhiány miatt, úgy, hogy ettől az időtől kezdve „messzebbre terjedő mozdatatokra, tehát operációkra, képtelen volt”.

Tehát tüzérséget ez a hadsereg már nem hozhatott volna haza. A gyalogsági fegyverzet dolgában pedig az volt a helyzet, hogy a József főherceg alá tartozó XIII. hadtest maga jelenti, hogy a hazainduló magyar ezredektől, „az indulás előtt elveszik a muníciót s a közelharc többi eszközeit”. Ugyancsak a József főherceg: alá tartozó hadseregcsoporthadparancsnokság jelenti, hogy a hazarendelt ezredektől elszedik a „muníciót, az acélsisakot és a gázálcot”. Boroëvic Isonzó-hadserege: is jelenti, hogy „a szállítás megkezdése előtt a lefegyverzést” végre fogják hajtani.

A „lefegyverzés”

S amit aztán a saját parancsnokaik nem vettek el a katonáinktól, azt a különböző nemzeti tanácsok intézték el. November 2-ikán a jugoszláv állaim semlegességét deklarálja. Ennél fogva minden, nem az új államhoz tartozó katonaságnak csak fegyvertelenül szabad a határon átlépnie. A jugoszláv határokra fegyvere-

sen érkező csapatokát le fegyverzik. A grazi katonai parancsnokság jelenti november 2-ikán:

— Laibachban legpontosabb átkutatása a magántulajdonnak, az összes montúrdarabok, fegyverek, dohány és élelmi cikk konfiskálása. Az összes katonai személyeket lefegyverzik. A fegyvereiket a laibachi nemzeti tanácsnak szolgáltatják át.

Hogy tényleg így történt-e, azt a Laibachban letartóztatott magyar munkapárti képviselők igazolhatják — a saját bőrükön szerzett tapasztalatok árán. De maga Arz is elmondja, hogy

— az idegen nemzetiségű csapatokat az új nemzeti állam okban sorra mindenütt lefegyverezték

Károlyiék szándékát meghiúsítja az AOK

De hiszen maga az AOK is ellene volt annak, hogy a csapatok fegyveresen kerüljenek vissza a frontokról. November 2-ikán délelőtt 11.30-kor; a magyar külügyminiszter telefonon azt a kívánságát közli az AOK-val, hogy amennyiben az entente-nak nincs ellene kifogása, a magyar csapatok fegyveresein forduljanak vissza a frontról. Amire 1 órakor az AOK ezt a választ küldi:

— A magyar csapatokat ugyan lehetséges lenne az osztrák határig és a tiroli nyelvhatárig fegyveresen visszavonni, de akkor az ellenségeskedésekre is számítani kell.

E sorok írója 1918 november 3-ikán a saját szemével látta, hogy a Csehország és az olasz front felől visszaözönlő magyar katonáktól Bécsben, a pályandvarokon milyen könnyörtelenül szedtek el minden „kincstári tulajdont”.

Még a Dunán levő két uszálynyi kórházanyagot is visszarendelte október 30-ikán az AOK Bécsbe s e két vöröskeresztes hajót csak Pozsonynál sikerült feltartóztatni.

A flottaparancsnokság ballépése

De még a dunai monitorokkal is majdnem pórlújtunk a saját flottaparancsnokságunk jó-

voltából. Ez a flottaparancsaokság ugyanis már október 30-ikán — tehát a forradalom és a Diaz-féle fegyverszünet előtt — átadta a cs. és kir. flottát a jugoszlávoknak, s a flottával együtt a dunai flottilát is. Csupán a Kövess-féle parancsnokság tiltakozására, amely így képtelen lett volna vissza átkelni a Dunán, vonták vissza néhány óra múlva ezt az intézkedést és adták át a monitorokat a magyar államnak, amint az Hugo Kerchnawe könyvéből kiderül.

Amikor a háború vége felé már ilyen gyalázatosan állott a csapatok felszerelése, amikor még ezt a keveset is szervezeten lerakatták a csapatjaink főparancsnokai — és pedig az ország határán kívül — s amikor az utódállamok még azt is elszedték, amit a katonák netalán mindezek dacára magukkal hoztak volna, — akkor igazán jogosult a kérdés: hát már most mivel védhette volna meg a Károlyi-kormány az ország határát a délről feltörő, Legalább 850 zászlóalj felett rendelkező és tank-okkel felszerelt ellenséggel s zeniben?

Az AOK Magyarországról mindent elvitet

Ez a kérdés pedig annál is indokoltabb, mert már október 26-ikán, tehát még a Wekerle-kormány működése idején jelentik a lapok:

— A legutóbbi napokban a közös hadügyminisztérium rendeletére a budapesti közös hadseregbeli ruhatárakból, valamint a fegyvertárakból, tüzérségi és vonatanyagraktárakból nagymennyiségű anyagot szállítottak Bécsbe és Ausztriába. Illetékes helyen nyert információink szerint a hadsereg felszerelésének Ausztriába való szállítása csak úgy volna megakadályozható, ha a hadügyminisztériumot sürgősen széljeltválasztanak . . . Nyomban szét kellene választani továbbá a hadsereg főparancsnokságot, hogy keresztülvihető legyen a magyar katonák hazahozatala. Ez annál fontosabb lenne, mert a fronton levő tizenkét magyar hadosztály tel-

jesen elegendő volna arra, hogy déli határainkat megvédjük ellenséges betörés elől.

Arz sötét szándékai

Különböző adatoknak és Arz egyes elejtett megjegyzéseinek az összevetéséből (v. ö. „Németausztia kelet felől is fenyegetve lett volna . . .”) ma már majdnem teljes bizonyossággal az a tudat alakul ki, hogy úgy, amint a háború első és hosszabbik felében a tescheni főkvártély morva és cseh urai — a magyarság irtoztatos megterheltségével — főként a cseh vidékeket és népelemeket kímélték, úgy most a háború második és végső szakában a főként német emberekkel kicserélt AOK ismét csak a magyarság odadobásával iparkodott Németausztia védelmét előkészíteni. Arz — „bei meinem durchaus deutschen Fühlen” — nem engedte haza idejében a magyar katonaságot, az lévén az intenciója, hogy ezekkel fogja — a katonai fegyelem és a magyar vezető tisztek jóhiszemű engedelmessége révén — az olasz frontot tartani; a Balkán felől való entente-előretörés ellenében pedig egyrészt katonailag kiüríti Magyarországot s majd az osztrák-német csapatokkal védi meg Ausztia keleti határait. Magyarországnak a katonai anyagoktól való teljes megfosztása egyébként minden eshetőségre szolgált volna. Hiszen jól tudjuk, hogy Ludendorff is, Arz is folyvást azzal a gyanúperrel éltek, hogy Magyarország egy szép napon kiugrik a szövetségből: erre az eshetőségre kellett, katonailag tehetetlenné tenni. S amellett tudjuk, hogy Arz még a szeptember 25-iki felségelőterjesztésében is — a Monarchia nemzetiségi kérdéseinek megoldására — egy Magyarországon végrehajtandó katonai államcsíny eshetőségeit mérlegelte; sőt most megjelent emlékirataiban egyenesen ki is mondja:

— Véleményeim szerint . . . Magyarországon katonai diktatúrát kellett volna felállítanunk.

Így, a tények világainál értjük meg immár, miért tartotta az AOK céltudatosan és követ-

kezetesen vissza a magyar katonaságot és mi-
ért szállított el innen minden, még meglévő
hadianyagot is.

A rágalomhadjárat

Ámde ugyanez a „durchaus deutsches Fühlen”
uralkodik azokon a hadtörténetig munkálatokon
is, amelyek most utólag a vereség egész terhét
a magyarság nyakába szeretnék varrni, s ame-
lyeket a magyar pártpolitikai élet, a maga ön-
ző, kicsiny és rágalomhadjáratával, igen rövid-
látóan még csak jobban táplál és alátámo-
gat. Az a propaganda, amely — belső magyar párt-
politikai érdekekből — 1919 nyara óta a háború
elvesztésének terhét, bárminő bizonyítatlan rá-
galmak árán is, egyszerűen Károlyi Mihályra
és kormányzatára akarná hárítani, öntudatlan-
ul is a legkitűnőbb szolgálatot teszi a háború
elvesztéséért felelős osztrák szoldateszkának, a
mely kész örömmel és skrupulusok nélkül veszi
át a maga mentesítésére ezeket a rágalmakat;
miért ne, ha maguk a magyarok is így mond-
ják, hiszen ők csak tudhatják. Egyik legjellem-
zőbb példája ennek, hogy pl. Hugo Kerchnawe,
Deir Zusammenbruch der Oesterir.-Ungar. Wehr-
macht im Herbst 1918 c. összefoglaló művének
előszavában, lelkendezve mondja el, hogy

— a könyv megjelenése közben (1921) a ma-
gyar parlamentben közlések történtek, hogy Ká-
rolyi és hívei 1917-ben és 18-ban tetemes össze-
geket kaptak Franciaországtól.

Mi itthon tudjuk, hogy Windisch-Graetz her-
cegnek erre a hazugságaira, minő erélyes demen-
ti érkezett Franciaországból, úgy, hogy ennek
súlya alatt a herceg úr azóta elnémult a ma-
gyar közéletben; ezt azonban a német-osztrák
hadtörténész már nem veszi tudomásul, hanem
az egész könyvet beállítja erre a vádra s a ma-
gyarságot teszi a háború elvesztéséért felelőssé.

Nemcsak a magyarok, az összes „néptörzsek”

Pedig akkor, az események közvetlen szemlé-
lete idején, amikor a magyarországi kurzus-

propaganda még nem kezdhette meg históriakonrigáló és ebben a kérdésben egyenesen végzetes munkáját, a hadvezetőség még nem így látta az eseményeket.

Az AOK, Arz közlése szerint, a következő tájékoztatást adta (nyilván október 26-ikán) a katonai miniszterek és a béketárgyalásokra kiküldött Weber tábornok számára (Kerchnawe például ezt az Orientierangot nem közli a munkájában, nehogy annak tárgyilagos megállapításai lerontsák a könyv tendenciáját):

— A legutóbbi napokban a táborban álló hadseregeknél hirtelen számos csapat felzendült, úgy, hogy tényleg a hadsereg felbomlása előtt állunk.

A mozgalom az összes néptörzsekre kiterjed

— Az első jelek a délnyugati frontom október 24-ikén, a déli fronton már néhány nappal korábban ütköztek fel. A mozgalom az összes néptörzsekre kiterjed. A magyar csapatok feltűnően egybehangzóan azt mondják, hogy ők már csak a saját hazájukért fognak harcolni, s eközben a kormány- és népképviselőknek újságolvasás útján tudomásukra jutott beszédeire hivatkoznak. A szlávok a legtöbb esetben a maguk önálló államaira hivatkoznak, illetőleg a déli fronton arra, hogy semmi érdekük az, hogy

Tehát itt még „az összes néptörzseikről” van szó, de a tendencia a „durchwegs” németül érző AOKnál máris kiri: lehetőleg a nemieteket mentesíteni a vád alól és mindent a magyarok és szlávok nyakába varrni. Így pl. nyomát se igen találni annak a ténynek, hogy a bécsi háziezred, a Deutschmeisterek már október hó 25-ikén hajnalban azzal ébredtek, hogy „gyerünk haza”, — pedig csak sem magyar lapokat nem olvastak, sem nem fenyegette a családjukat közvetlenül a balkáni haderők betörése!

Irtózás a felelősségtől

Általában — s ezt mint legjellegzetesebb tüneteményt kell szüntelen szem előtt tartanunk,

hogy a végső napok eseményeit megérthessük — e sorsterhes napokban egészen, a hihetetlen-ségig fokozódik a IV. Károly által személyesen vezetett AOK-nak a felelősségtől való irtó-zása. Ez a fiatal uralkodó érezte azt, hogy egy négyszázéves családi hagyomány terhe súlyo-zódik most az ő vállaira; érezte, hogy minden, inog alatta s ezért a habsburgi családi történe-lem előtt való felelősséget iparkodott másokra áthárítani, vagy legalább azt másokkal megosz-tani. S a vezérkari főnöke, Arz, ahelyett, hogy erőt jelentett volna az uralkodóra nézve a maga elhatározásaiban, ellenkezőleg, ha lehet, még jobban került a felelősségek vállalását. Lehe-tőség szerint mindenhez bűnbakot keresni: ez festi alá a legfőbb katonai parancsnokiság utol-só napjainak minden ténykedését.

Arznak ez a timid, a felelősségek elől megret-tenő természete már korábbi előterjesztésiében is kiütözik, amelyekben a legkockázatosabb terveket csillogtatja meg a császár szeme előtt, de amikor a végrehajtás eszközeinek felsorolá-sára kerülne a sor, nyomban előáll a banális frázissal:

— Das enzicht sich meiner Kentniss.

Amikor október utolsó napjaiban Bécsben mind erősebbé válik, a köztársasági mozgalom, akkor IV. Károly a hadsereget szavazatát ja le, nyilván, azzal a szándékkal, hogy a hadsereg — a tisztek vezetése alatt — nagy momarchista tüntetést fog rendezni, s akkor a polgári ele-mek követelésével szemben az uralkodó a had-seregre háríthatja át a felelősséget azért, ha mégis a trónon marad.

Aki megfőzte a levest, egye is meg!

Mielőtt kiadná IV. Károly az előzetes fegyver-szüneti feltételek aláírására parancsát, elébb az osztrák államtanácshoz fordul, amely október 25-ike óta munkában van s már önhatalmúlag ki is bocsátott egy felhívást a frontkatonákhoz azzal a szöveggel, hogy „nyomban békét fogunk

kötni” (amely felhívásról az osztrák-német katonai történészek sajtóságosképen teljesen megfélemedeznek). Igaz, hogy ez alkalommal az osztrák államtanács igen érthetően tudomására hozta az uralkodónak, hogy katonai jellegű intézkedéseikért egyáltalában nem hajlandó vele a felelősséget megosztani. Sőt dr. Victor Adler kerekén azt is kijelentette, hogy a háborút nem a polgári elemek kezdték és nem azok folytatták; tessék tehát azoknak befejezni is, akik eddig vitték a dolgokat. Aki megfőzte a levest, az egye is meg!

„Az AOK kétértelmű magatartása...”

Az AOK ingadozó, megrettent magatartása annyira kihozta a sodrából Boroevic-t, hogy végül sürgönyben fordul oda:

— Kénytelen vagyok jelenteni, hogy az AOK kétértelmű magatartása és határozott akarásban való hiánya a hadseregtestek korrekt vezetését a legnagyobb fokiban veszélyezteti.

Sőt egy másik sürgöny egyenesen megkérdi:

— miután a különböző egymásnak ellentmondó intézkedések érzében jogos kétségeiket támsztanak, tisztelettel fel kell tennem a kérdést, vajjon egyáltalán Őfelsége kezében van-e még a katonai főparancsnokság, vagy egyáltalában kicsoda most a hadsereg főparancsnok?

Amire nem kevésbé jellemző a Hughes-válasz:

— Őfelsége vezeti a főparancsnokágot . . . Többet e percben nem mondhatok, mert a következő pillanatban talán minden megint más-képen áll.

IV. Károly nem mer aláírni

Amikor a fegyverszünet végleges parafálására kerülne a sor, amelyet a koronatanács a késő esti órákig tárgyalt meg s azután leültek azt megszövegezni: mi»e a szövegezési elkészült, akkorra az osztrák államtanács tagjai már hazamentek aludni. Erre IV. Károly, aki ezt a sorsterhes írást nem merte az államtanács fele-

lőssége nélkül aláírni, elrendelte, hogy a AOK vonja vissza, az esti megállapodás értelmében már szétküldött összes idevonatkozó parancsokat. Egy tapodtat sem mert tenni anélkül, hogy a felelősséget át ne háríthassa másra. Peimze az időközben telefonon leadott parancsokat már; nem lehetett megmásítani.

Közben aztán ismertekké váltak az olaszok megalázó fegyverletételi föltételei, amelyekhez maga az azokat hazatáviratozó ezredes jegyezte meg hogy megbecstelenítők.

Hogy lett Kövess hadseregfőparancsnok?

IV. Károly természetesen ezeknek az aláírásáért sem akarja a felelősséget vállalni, főként amiatt a pont miatt, amelyet utóbb katonai részről szintén Károlyi terhére akartak róni, t. i. hogy a 15 nap múltán még a Monarchia területén található, el nem vonult németeket tartozunk lefegyverezni és internálni. (Mackensen-ügy.) IV. Károly ezt nem akarta aláírni, erre bejelentette Arznak, hogy lemond a főparancsnokságról s addig kérlelte Arzot, hogy vállalja el helyette, amíg az végül elvállalta. — Igen, de néhány óra múlva Arz is megrettent a felelősségtől, visszaadta megbízatását az uralkodónak, s erre ketten együtt elhatározták, — hogy a távollevő, tehát tiltakozni nem tudó Kövesst fogják hadseregfőparancsnokká kinevezni, s Arz csupán Kövess helyettesítésében írja alá a megalázó fegyverszüneti feltételeket. Kövess még csak nem is tiltakozhatott a néki juttatott furcsa szerep ellen.

Jellemző az a hivatalos jelentés is, amelyet november 5-ikén volt kénytelen a magyar kormány kiadni, amely szerint

— az Armeeoberkommando csak úgy egyezett bele a fegyverszünetbe, ha a felelősséget a magyar kormány vállalja.

A Linder-féle hadparancs ügye

Csak ebből a minden felelősség elől való menekülésből érthető meg az u. n. Linder-féle november 2-iki hadparancsnak a dolga.

Október 25-ikén éjjel a Wekerle-féle minisztertanács határozatban mondja ki, hogy az AOK által tőle követelt, a hadsereghez intézendő proklamációt már fölöslegesnek, mert hatástalannak tartja.

A csapatok ekkor már a fairs de se-állásponyjára helyezkedtek s alig lett volna ember, aki elhiggyje Wekerlééknek azt, amit a katonáék követeltek tőlük, hogy jelentsék ki:

1. a magyar kormány teljes bizalommal viseltetik a hadseregvezetés iránt.

2. a magyar határok nincsenek veszélyeztetve és illetőleg megfelelő határvédelelről gondoskodás történt.

Ehelyett Wekerle a 48-as alkotmánypárt október 17-iki ülésén ezt mondotta:

— Akikor azt a csatát, amelyet a harcmezőn elveszítettünk, a belső konszolidáció terén is elveszítünk.

Ez a második Tisza-féle október 17-iki kijelentés egy szóval sem emlékezik meg a Károlyi-féle frontfelbomlasztásról, sőt a leghatározottabban külön választja a katonai vereséget a belső politikai viszonyoktól.

A hadvezetőség pedig időközben — és a mondott okoknál fogva — még minidig csökönösen elzárkózott a magyar csapatok hazaküldése előtt, úgy, hogy a király által kinevezett egynapos Hadik-kormány is kénytelen volt még október 29-ikén is programjába venni:

1. a magyar honvédelmi miniszter nyomban magyar hadügyminiszterré neveztetik ki;

2.

3. az összes Magyarországról származó csapatok a magyar frontra osztandók be.

Andrássy katasztrofális jegyzéke

Közben pedig, október 26-ikán elment Andrássy Gyulának, az új külügyminiszterinek a jegyzéke is Wilsonhoz, amely — a németek és osztrák-németek sűrű szemrehányásai közepet-

te — tényleg felborította azt a német szövetséget, amelyet Andrassy atyja teremtett volt meg. (Utólag a németekkel való szakítást is Károlyi Mihály nyakába akarta a kurauspropaganda háritani). A jegyzék fontosabb kitételei ezek:

— Az Elnök Úrnak odairányuló elhatározása értelmében, hogy a fegyverszünet és a béke kérdéséről (a németektől) külön Ausztria-Magyarországgal akar tárgyalni . . .

— (az osztrák-magyar kormány) hozzájárul (az Elnöknek) legutóbbi jegyzékében, Ausztria-Magyarország népei és különösen a cseh-szlovákok és jugoszlávok jogairól szóló felfogásához.

— Az osztrák-magyar kormány tehát, anélkül is, hogy egyéb tárgyalások eredményét bevérná, késznek nyilatkozik arra, hogy az Osztrák-magyar Monarchia és az ellenséges államok között kötendő béke és a Monarchia összes frontjain nyomban kötendő fegyverszünet dolgában tárgyalásokat kezdjen.

Tehát Andrassy Gyula egyoldalúan szakított a német szövetséggel és elismerte (a Wilson utolsó jegyzéke értelmében immár ellenséges és a saját sorsáról önálló döntésre jogosult) cseh-szlovák és jugoszláv államot, mielőtt Károlyi Mihály és a Nemzeti Tanács hozzászólhatott vagy az utóbbi egyáltalában megalakult volna.

A Károlyi-kormány — a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja dacára is — független, nemzetközi ellenőrzés alatt álló népszavazás nélkül egy tapodtat sem volt hajlandó Magyarországot földjéből átengedni s inkább odaadta a hatalmat, semhogy ebben még csak ki is egyezték; a király külügyminisztere (s azóta a keresztény párt vezérei) azonban minden kikötés nélkül, a Kövess szerint állítólag; még intakt hadseregek birtokában, önként (tehát Deák Ferenc mondása szerint egyedül érvényesen) lemondott az ország területi épségéről.

Az 1918 november 1-iki helyzet

A helyzet tehát november 1-én, amikor ugyanis a Károlyi-kormány akarata ellenére és Tisza Istvánnak hozzáintézett hazafias felszólítása értelmében (Arz is megemlékezik arról, hogy Tisza Károlyit ajánlotta a királynak kinevezésre) átvette a kormányt, a következő volt:

külpolitikailag: fait accompli a csehszlovák és jugoszláv ellenséges állam jogainak elismerése által;

belpolitikáikig: a nemzetiségi nemzeti tanácsok nyilatkozatainak megtorlatlan elhangzása a Wekerle-kormány idején; ezáltal az ország diszmenbrációjának befejezett ténye;

katonailag: a magyar katonák külföldön, az ország a legszükségesebb hadianyagok nélkül s ami fő, teljes szénhiány; a háború elvesztésének felelős részről való kétszeri nyílt beismerése;

ellenben Franchet d'Esperey balkáni haderői végig állanak a Duna mentén s készülnek a Budapesten és Bécsen át Németország hátába való előretörésre.

Ebben a kétségbeesett helyzetben, amelyet az eddigi magyar kormányok csökönys és az AOK kétértelmű magatartása idézett fel, nem maradt egyéb hátra, mint a magyar csapatok rögtöni fegyverletételével kimutatni az ország és kormány békekészségét s megpróbálkozni az új orientációval, amelyet Tisza István szuggerrált volt a magyar közvéleménybe:

— Károlyi Mihály grófnak kötelessége most, hogy az entente-nal szerzett nagyobb népszerűségét vesse latba a haza érdekében ...

Igen ám, de az AOK — a már mondott nyilvánvaló okokból — mintegy Magyarország hűségének kézizálogául, még mindig nem bocsátja haza a magyar katonaságot.

Hosszas telefoni és Hughes-tárgyalások az AOK-val, amely csak az időt akarja nyújtani addig, amíg Kövess, a maga állítólag megbízható haderői élén visszaérkezik a Balkánról. —

Akkor végre itt lesznek azok a csapatok, amelyek — Arz szeptember 25-iki felségelőterjesztése szerint — hiányzottak a Magyarországon végrehajtandó államcsíny és felállítandó katonai diktatúra végrehajtásához.

Egy szál katona nélkül hagyták itt az országot

Az entente balkáni haderőinek egyes kötelékei már át is keltek — ellenállás nélkül — a Dunán, s a magyar kormánynak annyi katonája sincs, amennyi a budapesti múzeumok (főként a Városligetben, lévő Néprajzi Múzeum) veszélyeztetett kincseinek védelmére szükséges lett volna. Amikor e sorok írója (a Nemzeti Múzeum igazgatójának felszólítására) november 2-ikán ezzel a kéréssel fordult Linderhez, a hadügyminiszter (és nem honvédelmi miniszter, mert az ország utolsó törvényes uralkodója által elfogadott Hadik-féle program szerint a magyar honvédelmi miniszter ezentúl a hadügyminiszteri címet viseli; ezt a királyi rendelkezést csak a kurzus borította fel újra) e szavakkal válaszolt:

— Szívesen adnék én katonát, de kérlek, az egész minisztériumban, de az ország összes kaszárnyaiban sincs már egy pucser se; ha ez a derék fiatal tiszt — s ezzel a mellette levő főhadnagyra mutatott — nem lenne mellettem, akkor még a rendeleteimet is magam gépelhetném.

Az AOK csúnya játéka

Nem maradt más hátra, mint magunknak rendelkezni — ha kell, esetleg az AOK ellenére is. S itt kezdődik az a csúnya játék, amelylyel a felelőségektől irtózó hadseregfőparancsnokság kapva kapott a Linder-féle parancson: most végre meg van a bűnbak, amelynek nyakába lehet varrni az összeomlást.

November 2-ikán déli egy órakor Waldstätten tábornok telefonálja Arznak, hogy „a magyar

hadügyminiszter a magyar csapatokhoz parancsot adott ki, hogy rakják le a fegyvert". Arra válasza nyomban ez:

— A magyar hadügyminiszter felhívását nem szabad tovább adni.

A késő délutáni órákban a hadseregfőparancsnokságon koronatanács kezdődik, amelyen Andrassy Gyula gróf is részt vett.

A tisztek átléphetnek

Arz vezérkari főnök — aki különben még november 1-én az uralkodóval rendeletet íratott alá, amely szerint: az uralkodó a tiszteknek és katonai tisztviselőiknek megengedj, hogy a különböző nemzeti hadseregekbe lépjenek át s ha tőlük ez alkalommal új fogadalmat kívannak a nemzeti tanácsok, amikor eskü helyett azt is letehessék; ez a rendszabály végkép megpecsételte a köztársaságra való leszavaztatás után a hadsereg sorsát" — a vezérkari főnök most előterjesztette a teljesen elvesztett hadihelyzetre vonatkozó jelentését és a fegyverszüneti feltételeket, amelyek az olasz frontról beérkeztek. — Az uralkodó az osztrák államtanács jelenlévő tagjait akarta rábíni, hogy a fegyverszüneti feltételeket fogadják ők el.

Nevükben dr. Victor Adler, a külügyi államtitkár Visszautasította, hogy a balul sikerült háborúért most ők vállalják a felelősséget, s szavait ebben a mondatban foglalta össze:

— A háborút a császár kezdette meg; a császár dolga, hogy azt be is fejezze.

Miután a felelősséget így nem sikerült az osztrák államtanácsra áthárítani, Arz egy pokoli ötlettel a már elutasított Linder-féle hadparancsot vette elő és mutatta be a koronatanácsnak. IV. Károly kapva kapott rajta: íme meg volt a bűnbak. Most már elhatározza a koronatanács, este 9 órakor (fontosak itt az időpontok, hogy az AOK-nak egész infidiája megviláguljon, hogy Linder parancsát közreadják.

Este 9.15-kor a vezérkar főnöke Schönbrunn-

ból (a koronatanács helyéről) ezt telefonálja a hadműveleti osztályhoz:

— Linder Béla m. kir. hadügyminiszternek 28102—ein. I. sz. 1918 november 1-éről kelt, eddig visszatartott parancsa végrehajtandó. A magyar kormány és a magyar nép elvállalják és viselik ezért a teljes felelősséget.

Most aztán nincs egy percnyi haladék sem!

Most tehát végre meg volt az a pont, ahová a felelősséget ráháríthatták.

— Erre — folytatja Arz — a koronatanácsban tovább folyt a megbeszélés ... A császár sajátkezűleg írta le annak a parancsnak a szövegét, amely megadandó volt Weber tábornoknak a fegyverszünet megkötésére szolgáló felhatalmazást. Én a tárgyalásoknál határozottan kijelentettem, hogy a további küzdelemért nem lehet a felelősséget vállalni s a harcot, mintán kilátástalan, nyomban be kell szüntetnünk, a halasztásnak minden perce ezreknek, sőt talán százazreknek az életébe kerülhet, olyan vád, amelyet senki sem vállalhatna magára.

Íme, tehát elébb az osztrák államtanácsra iparkodnak a felelősséget hárítani, s amikor az nem vállalja, akkor a (megint csak távollevő, úgy, mint Kövess esetében!) magyar kormányra hárítják a felelősséget. De amikor ez megtörtént, akkor nyomban kijelentik, hogy a fegyverszünet egy percnyi halasztást sem tűrt volna el. Így szólja el magát Arz tábornok! De jön ez még különbül is.

A kétszínűség tovább megy

— Éjféltájban elkészült a (Webesnek szánt) parancs.

— A szövegbe Waldstätten tábornok bele akarta venni ezt a mondatot:

— „Az osztrák-magyar csapatok ennek megfelelően máris parancsot kaptak arra, hogy az ellenségeskedéseket nyomban szüntessék be.”

— Miután én — folytatja Arz az önleplezést — már a magyar hadügyminiszter parancsának felszabadítása, idején, este 9 órakor, amellet döntöttem, hogy az ellenségeskedések beszüntetését nyomban a Weber tábornokhoz menesz-tendő parancs elindítása után el fogom rendelni, hozzájárultam Waldstätten ajánlatához. Waldstätten tábornoknak az volt tőlem az utasítása, hogy az ajánlott szövegváltoztatáshoz a császár beleegyezésének megnyerése után, a Webernek szóló parancsot körülbelül éjjeli egy óra tájt adja ki kihirdetésre és ő nemsok idővel erre ezt telefonálta a Boroevic-féle és a tiroli hadseregparancsnokságoknak: „Az en-tente fegyverszüneti feltételeit elfogadtuk. Az összes ellenségeskedések a szárazföldön és a levegőben nyomban beszüntetendők”.

Mire volt jó

a Linder hadparancsa?

Tehát a Linder hadparancsa, amelyet még délben — könnyelműen — elutasítottak, éjjelre a következő két célra volt már jó:

1. kétértelműen: az ellenség felé azt a látsza-tot kelteni vele, mintha az AOK rendelte volna el máris a fegyverek letételét, — de befelé fen-tartani annak a látszatát, mintha csak a Lin-der-féle parancs kényszeri tette volna az AOK-t arra, hogy a fegyverszüneti lealázó feltételeket elfogadja; ezért kellett a dolgot úgy inszce-nálni, hogy a Linder-féle parancs 3 és fél órával hamarabb jussion a hadsereghez, mint a fegy-verszüneti feltételek elfogadásának a híre; a szöveg pedig, amelylyel kísérték Linderpa-rancsát, egészen nyíltan Magyarország ellen uszította a hadsereget — Arz további diktatóri-kus reményei értelmében;

2. elfeledni általa azt a tényt, amelyet Arz ön-tudatlanul leleplez, hogy — ha nincs is a Linder parancsa kéznél — a hadihelyzet egy pillanatnyi késedelmet se tűrt volna: a fegyverszüneti feltételeket már mindenképen el kellett fogad-

nia. A Linder-féle parancs már csak ürügy volt, amely mögé az AOK a maga presztízst és a „glorreiche Armee” tábornokainak „veretlen” hírét elbujtathassa. Nem az AOK, hanem a magyar (kormány és a magyar nemzet a felelősök a háború elvesztéséért, — ez volt ennek a nagyon csúnya kis katonai diplomáciai játéknak a tendenciája (ha már Ausztriát nem sikerült beugratni!).

Andrássy Gyula szerepe

És Andrássy jelen volt ennél a játéknál, végig nézte azt és nem tudott az asztalra csapni. Ellenben utóbb, 1920-ban még ő állott oda vádlónak, hogy

— a magyar kormány elkövette azt az örületet, hogy a magyar csapatokkal lerakatta a fegyvert.

Ha Andrássy erősebben magyarérzésű ember, semmint pártpolitikus lett volna, nyomban, a mint észrevette ezt a játékot, amely a magyar kormány távollétében folyt le, s nyomban, mihelyt Arz az amúgy is elvesztett hadi helyzet-ről nyújtott képet s a sikertelen osztrák-áthárítási kísérlet után elővette ürügynek a Linder-parancsot, Andrássy az lett volna a kötelessége, hogy a tárgyalást félbeszakíttassa addig, amíg ő Károlyi Mihályt vagy Linder Bélát telefonon nem értesíti arról, hogy minő kétszínű játék készül itt az ő jóhiszemű szándékukkal és meg nem kérdezi tőlük, vajjon ilyen körülmények között fenntartják-e még a parancsot. De Andrássy nem tette ezt meg, s nehogy utólag őt vádolhassak, inkább ő is beállott a tüzet-kiáltozók sorába, vádlónak csapott fel ő is, aki legalább is annyira felelős volt ezért a parancsért, amelyet az ő jelenlétében adott szabadon a koronatanács mint a magyar kormány.

Linder parancsát azonban nem hajtották végre ...

Szerencse, hogy a hadsereg fegyelme — a legfőbb parancsnokságoknál is — ezekben a na-

pokban annyira meglazult, hogy Linder parancsát egyszerűen nem hajtották végire, — így az AOK-nak semmi joga arra hivatkoznia, hogy Linder parancsa következtében züllött szét a front.

Még az éj folyamán t. i. a császárinak néni sikerült már az osztrák államtanács beleegyezését a Webesnek adandó parancshoz megszereznie, s erre kiadta utasításiba, hogy az összes — a fegyverszünetre vonatkozó — kiadott parancsokat, tehát a Linder-féle rendelet továbbítására vonatkozót is, vonják vissza. Ez aztán röviddel éjféltől egy óra után meg is történt. De még, ahová el is jutott addig a parancs, ott se hirdették ki.

Maga Arz kénytelen megállapítani (s ezzel önmagával keveredik megoldhatatlan, de igen jellemző ellenkezésbe):

— A délnyugati fronton a magasabb parancsnokságok Linder parancsa ellen, amennyire az az AOK által való felszabadítása előtt mégis utat talált a frontokhoz, a legélesebben állást foglaltak és kihirdetését megtagadták.

De a nagyon Károlyi-ellenes Kerchnawe is több helyütt kénytelen elmondani:

— Ezt a szép, a rendetlenséget tovább fejlesztő rendeletet a legtöbb említett parancsnokság (a délnyugati fronton) nem adta ki.

József főherceg parancsnoksága pedig ezt sürgönyözte vissza:

— A csapatok a 28108. eln. I. számú parancsot egyelőre nem fogják végrehajtani, miután az általános fegyverszünetre vonatkozó tárgyalások folyamatban vannak.

Ugyanígy a balkáni hadseregeinknél sem hirdették ki a parancsot.

... és így megdőlt a vád

Ilyenformán teljesen megdőlt az a vád, mint ha akár Károlyi parlamenti beszédje, akár a Nemzeti Tanács proklamációja, akár Linder hadparancsa, bomlasztotta volna fel a frontot.

Mindezeket a vádakat csupán a tehetetlen osztrák AOK dobta világgá azért, hogy a maga bűneit leplezze és maga helyett bűnbakul a magyar nemzeteit állítsa oda.

És bűnösök az AOK tudatlan, a tényeket nem vizsgáló magyar csatlósai, akik kritika nélkül átveszik és tovább szajkolják ezeket a hazug és a magyarság becsülete ellen irányuló vádakat.

Az igazi vádlott

A front felbomlott, mert az emberek fáradtak és éhesek voltak és mert a háborúnak nem volt tovább értelme, hiszen maga Arz vallja be most utólag:

— Az én nézeteim szerint az utolsó időpont, a melyben talán egy megértéses békét még elérhettünk volna, 1917 tavaszeleje volt, tehát az az idő, mielőtt még Amerika kijelentette, hogy szintén beleavatkozik a háborúba. Amerika belépése után a fegyverek döntése már csak az entente számára nyújthatta azokat a lehetőségeket, hogy megvalósítsa azokat az ígéreteket, a melyeket különböző szerződéseik formájában az oldalára áll ott államoknak tett.

Aki ebben a tudatban mégis tovább vitte a háborút, az főbenjáró bünt követett el százezer emberéletek ellen!

A „frontfelbomlasztás” vádja így fordul vissza a vádlók ellen!

A DESTRUKCIÓ KEZDETE

1916 augusztusának 26-ikán üzenté meg Itália Németországnak a háborút és 27-ikén Románia a Monarchiának. Az utóbbi hadüzenet következménye az volt, hogy már 31-ikén Nagyszebeni ki kellett ürítenünk s a román csapatok ellenállás nélkül pusztították végig Erdély nagy részét. A nyugati fronton a súlyos Somme-csaták falták az emberáldozatokat, az olasz fronton pedig most készülődött az ellenség a hetedik Isonzó-csatára, amely szeptember 14-ikén aztán tényleg fel is lobbant,

A vörös herceg

A magyar parlamentben főként Erdély védtelensége miatt a legnyomasztóbb hangulat ülte meg a lelkeket. Maga Tisza István is annyira lele volt verve, hogy még a saját pártjába se bírt lelket önteni; az uralkodó munkapárton is a „már késő” kétségbeesése vett erőt, amely még az ellenzéki oldalról, Apponyi gróf részéről jött bátorításokkal szemben is csak a legsötétebb pesszimizmussal nézte az események folyását. Ebben a hangulatban felállott Windisch-Grätz Lajos, aki önmagát ekkoriban szívesen nevezte „vörös hercegnek” és vigasztalás címén oly lesújtó kritikát adott egész harctéri helyzetünkről, annyira nekitámadt a háborúért felelős egész vezetésnek, hogy ez a gyógyszer valóban rosszabb volt a betegségnél. Ha addig a köztudat úgy érezte, hogy csupán katasztrofális szerencsétlenség kíséri hadműveleteinket, most egy, a társadalom élén álló ember, olyan, aki helyzeténél fogva autentikusan ismerhette a dörgést, fényes reflektorral világított bele a vezetés bűneibe, sőt itt-ott valósággal demagóg-eszközökkel, emberveszteségek túlzásával, maj-

dani felelősségre vonások fenyegetésével, olyan forradalmi hangnemet ütött meg, amely addig páratlanul állott a háború történetében.

A tekintély lerombolása

A „vörös hercegnek” ez az 1916 szeptember hó 15-ikén tartott beszédje, amelynek tendenciája nyilvánvaló volt, s a közeli napokban (október 21-ikén) bekövetkezett trón változással függött össze a tekintélyek lerombolása, tehát a destrukció terén az első, leghatalmasabb lépés volt. Hiszen nyilvánvaló, ha egy kis, agyonkínzott baka szidja a feljebbvalóit, annak távolról sem lehet az a visszhangja, mintha egy herceg, a parlamentben, felelőssége tudatában beszél a legfőbb hadvezetésiben a becsületesség hiányáról, beszél annak elhallgattatási manővereiről és fentről kielezi az osztályellentéteket.

Igaz, hogy ez a beszéd zárt ülésen hangzott el; de eltekintve attól, hogy háromszáz ember között senki sem várhat titoktartást, maga a herceg gondoskodott róla, hogy beszédje — jól megfésülve — nyomtatott kefelevonatban is elkerüljön a nyilvánosság közé s így annak romboló hatása még a titokzatosság látszatával is fokozódott.

Ha Magyarországon lehet destrukcióról, tehát tekintélyrombolásról beszélni, akkor az egészen biztosan és kimutathatóan 1916 szeptember hó 15-ikével, Windisch-Grätz Lajos herceg beszédjével vette kezdetét.

A beszéd maga így hangzott:

Tisztelt képviselőtársaim!

Zárt ülés elrendelését kértem, mert a jelenlegi külpolitikai és katonai szituációban elengedhetetlennek tartom a katonai helyzet alapos és őszinte megvitatását. A megbeszélésre szükségünk van, mert a katonai helyzet megvilágításával a hibák nyombani helyrehozásának multhatatlanságát akarom bizonyítani. Erre a helyrehozásra elsősorban az a körülmény kény-

szerít minket, hogy a világháború döntő pillanataiban nem szabad védtelenül itt állnunk.

Már késő . . .

Gróf Apponyi Albert tisztelt barátom, a múlt heti zárt ülésen elmondott beszéde folyamán — gondolom általános helyeslés közepette — rámutatott külpolitikai és katonai vezetőségünk hibáira. Akkoriban egy tisztelt munkapárti képviselőtársam azt jegyezte meg Apponyi Albert gróf beszédére, hogy a hibák kiigazítása, amit Apponyi sürgősen szükségesnek tart, sajnos, már késői.

Mai szerény beszédemnek egyetlen célja, hogy a száraz tények felsorolásával, valamint a katonai helyzet és annak előzményei megvilágításával megállapítsam, hogy még semmi esetre sem késtünk el és ha félretéve minden pártpolitikai előlítéletet, közös munkára fogunk össze, reményünk van az összes hibák eliminálására, a melyek ma a teljes sikernek útját állják.

Senki sem tagadhatja, hogy a mai katonai és külpolitikai helyzet a jövő szempontjából világtörténelmi fontosságú. Hallottunk róla, de tudjuk is, hogy súlyos hibák történtek. Hibákat csak úgy lehet jóvátenni, ha önmagunknak nyíltan és őszintén bevalljuk azokat és ha az után a jóvátétel módját keressük s megtaláljuk.

Andrássy Gyula gróf és Apponyi Albert gróf indítványai kizárólag azt célozzák, hogy ennek a jóvátételnek az útját megtaláljuk. Serényi Béla gróf igen tisztelt barátom komoly szavai világosan rámutattak arra a szükségességre, — hogy a helyzetet, minden pártpolitikát félretéve, tisztán mint hazafiak ítéljük meg és megtaláljuk azokat az intézkedéseket, amelyek a jövőben az új hibák születését kizárják.

Emberanyagunk aggasztóan fogy

Igen tiszteit képviselőtársaim! Tagadhatatlan, hogy emberanyagunk az utolsó harcok óriási veszteségei után aggasztóan fogy. Ebben a pil-

lanatban ugyan még képesek vagyunk arra, — hogy a harcoló csapatok állományát kiegészítsük, az is bizonyos, hogy a felmentettek egy részének bevonásával, valamint az önként jelentkezők felhasználásával, képesek leszünk új tartalékokat gyűjteni, mégis, nem szabad felednünk, hogy a mi védőrendszerünk, tartós hibákat vagy folyton ismétlődő katasztrófákat nem bír el.

Ha megvizsgáljuk mindazokat a hibákat, melyek a háború eleje óta a védőrendszer felemlített gyöngítésére vezettek, kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a bajok kútforrása, kevés kivétellel, a vezetésben keresendő. Csapataink minden harctéren fényes eredményeket értek el, a bekövetkezett katasztrófák kizárólag a főparancsnokság terhére írandók. Szükségesnek tartom, hogy közelebbről rávilágítsak arra a szervezetre, amely csaknem a háború kezdetétől gyakorolja a katonai hatalmat. Gondolom, köztudomású, hogy a háború kezdetekor öfelsége az 1867-iki törvény 12. cikkelyében letett, a fegyveres erőre vonatkozó felségjogoknak egy részét a hadsereg-főparancsnokságra ruházta át. — Ennek következtében a hadseregfőparancsnokság katonai hatalom dolgában rendkívül nagy jogkörrel rendelkezik. Már most: vizsgáljuk meg: ki ez a hadseregfőparancsnokság és kinek a kezében összpontosul az óriási hatalom.

A karakter iskoláját elhanyagolták

A modern háború megköveteli, hogy az összes ügyeknek a vezetése, amelyeknek bármilyen közük van az aktív operációkhoz és a felelősség ezekért az ügyekért, egy szervezetben, egy hatóság kezében egyesüljön. Ez a hatóság a vezérkar. Ez készíti elő békében a háború feltételeit, ugyancsak a vezérkar hivatott, hogy háború esetén az összes rendszabályokat foganatosítsa. A stratégia függetlenül és autokratikusan kell, hogy dolgozzék, mert sikerre csak akkor lehet számítani, ha az állam összes szervei fel-

tétlenül alávetik magukat az egyetlen szükségességnek, a siker szükségességének. Természetes, hogy bármilyen stratégia akció sohasem lehet más, mint politikai ideák eredménye, melyeknek keresztülvitelére a stratégia hivatott. Az olyan stratégia, amelynek nincsen politikai alapja, a mai harcászati viszonyok között nem más, mint tömeg-gyilkosság. Csak a diplomáciai és katonai tényezők tökéletesen egységes együttműködése érlelhet hasznos eredményt. — Hogy a mi akciónknál ez elmaradt, feltétlenül az egységes kombinációik és az egységes munka hiányára vezethető vissza. Vezérkarunk egész szervezete elhibázott. A világ összes hadseregeinek vezérkarában a tisztikar szelekcióját látjuk, olyan szelekciót, amely a hadsereg legjavának javát egyesíti, hogy az egésznek a vezetését gyakorolja. Nálunk a vezérkar összeállítására egységesül vizsgák alapján történik és ezeken a vizsgákon az boldogul elsősorban, kinek nagy tömeg statisztikai anyagot sikerült elsajátítania. A további boldogulás a vezérkarban kizárólag azon múlik, hogy az uralkodó tényezők klikkjével jóviszony tartassék fenn. Ha ez sikerül, biztos a hadvezér jövője. Statisztikai tudás és alkalmazkodási képesség: ezek a feltételek, amelyek a hadseregben még a legmagasabb állásokra is képesítenek! A karakter iskoláját, amely minden tisztnek, de különösen a fontosabb feladatra hivatottnak conditio sine qua non-ja nálunk tökéletesen elhanyagolják. Azt látjuk, hogy ezidőszerint az egész hatalom néhány embernek a kezében összpontosul, akik nem tartoznak felelősséggel senkinek.

Conrad helyett öt vezérkari tiszt

A vezérkar zseniális főnöke, Conrad báró, az utóbbi időkben mintha elfáradt volna, ami nem csoda, ha tekintetbe vesszük azt az emberfeletti munkát, amelyet a háború első szakaszában végzett. Tény, hogy rászorult a magakímélésre és az utóbbi időkben az ügyek elintézésének legnagyobb, részét másoknak engedte át.

Igen tisztelt képviselőtársaim! A tescheni főhadiszálláson mostan öt ismert nevű és magasrangú vezérkari tiszt gyakorolja a katonai hatalmat, anélkül, hogy az ügyek vezetésébe bármilyen felelős tényező betekinthesse.

Belenyugodhatnánk a katonai hatalomnak ily módon való gyakorlásába, ha ennek a szervezetnek a munkáját tartós siker koronázná. Sajnos, nem egészen így áll a dolog. Nagyon sok sajnálatos dolog történt és nagyon sok hiba esett, a mit el lehet itt volna kerülni. E pillanatban nincsen időnk azon töprengeni, hogy a múlt bűneiért kít terhel a felelősség. Most csak arra gondolhatunk, hogy a jövő sikereit lehetővé tegyük. Tisztelt képviselőtársaim! A tescheni főhadiszállás hibáit, amelyeket a háború kitörése ota elkövetett, nagyjából három főcsoportba lehet osztály ózni: a) szervezési hibáik, b) stratégia hibáik és c) az együttműködési hibák főcsoportjába. Az együttműködési hibák alatt értem azokat a hibákat, amelyek a hadvezetőség és a más állami szervek hiányos összedolgozásából származtak.

A szervezés hibái

Ami a szervezési hibákat illeti, kétségtelen, hogy a monarchia a háború elején az elmúlt évek mulasztásait szenvedte. Teljesen érthetetlen azonban, hogy ezeknek a kézzelfogható hibáknak az ellensúlyozására mindjárt a háború elején semmiféle intézkedéseket nem fogamatosítottak. Hogy ezt az állításomat érthetővé tegyem, szükséges, hogy a háborús szervezet néhány általános kérdését érint sem. Minden hadsereg a hadrakelt seregből és annak egyes szervezett csapattesteiből áll, valamint abból a mögöttes országban működő katonai organizációból, amely a hadrakelt sereg kiegészítését végzi. Tekintetbe véve a monarchia népességét és összemérve más államok, organizált csapatteivel, kitűnik, hogy nálunk az ellenséggel harcoló csapattek száma elenyészően kicsiny. — Ismeretes, hogy a mi hadseregszervezetünkben

az utánpótlás menetzászlóaljok útján történik, ami által minden egyes ezred havonként megkapja a maga meghatározott kiegészítését az emberanyagban. A háború elején, a rendkívül gazdagon rendelkezésünkre álló emberanyagot ezzel a rendszerrel hihetetlen módon elpazaroltuk, anélkül, hogy a rettenetes véráldozatok valamelyes praktikus eredményt hoztak volna.

Nálunk az emberanyag pusztításáért senki sem felelős

A menetzászlóaljok és a havonkénti kiegészítés rendszere már a háború legelső szakában inpraktikusnak bizonyult. Franciaország az 1914-ik esztendő első nagy csatái után letett a havi utánpótlás módszeréről és a legrövidebb idő alatt számtalan új alakulatot állított fel. Mi megmaradtunk a régi rendszernél és bátran ennek tulajdoníthatjuk súlyos veszteségeinket.

Megengedem, hogy a háború elején követett kiegészítési eljárás talán nem teljesen a hadvezetőség hibája, mert végre is: a háború elején minden állam hadvezetőségének tanulnia és új tapasztalatokat szereznie kellett. De hogy az első, súlyos hibák után nyomban még csak halványan sem kísérelték meg a reparálást, ezért súlyos felelősség terheli hadvezetőségünket.

Nyomban a háború elején kitűnt, hogy a megvédendő határok kiterjedése a csapattestek számának legalább is megkettőzését tette volna szükségessé. Hogy állításaim nem teljesen légből kapottak, azt a tisztelt kormány egyik jelenlevő érdemes tagja bizonyíthatja, aki a helyzet tökéletesen helyes és előrelátó megítélése alapján nem egyszer szorgalmazta az ilyen új alakulatok felállítását. Ha a hadvezetőség nyomban a háború első szakaszaiban öntudatos energiával szervezte volna a monarchia, védelmiét, akkor, ahelyett, hogy, mint most, számtalan menetzászlóaljunk orosz fogságban sínylődik, elegendő új alakulattal rendelkezhattünk volna,

amelyek szükség esetén kiegészíthették volna a harcban szétszakadozott csapattesteket. Ezek a mulasztások voltak talán első csirái a legkritikusabb hibáknak, amelyek rendre következtek.

A havonkénti kiegészítés egész természete a csapatparancsnokokat az emberanyag esztelen tékozlására csábítja. Amíg a német hadseregben a csapatparancsnokokat a legszigorúbban felelőssé teszik minden egyes ember életéért, amíg ezek minden harci tevékenységnél a legcsekélyebb veszteségnek a lehetőségét a legszigorúbban mérlegelik, addig nálunk az emberanyag pusztításáért senki sem felelős. Ugyanitt egy más kérdést, is kell érintenem: az egyes osztrák nemzetiségek megbízhatatlanságának kérdését.

„A cseh ezredek nagyszerűen harcoltak”

Tisztelt képviselőtársaim! Sok szó esett a cseh és rutén ezredek hűtlenségéről és ezeknek a szláv ezredeknek általános megbízhatatlanságáról. Én magam igen gyakran megfigyeltem ezeknek a csapatoknak kitűnő magatartását; legkivált a háború elején. Egész ezredek hűtlenségét, véleményem szerint, helyes intézkedésekkel el lehetett volna kerülni. Ebben a háborúban világosan kitűnt, hogy minden helyesen megszervezett csapat, ügyes és bátor vezetés mellett, — átlag jól verekszik. Cseh ezredek, ugyancsak rutén és szerb ezredek is nagyszerűen harcoltak, amíg a vezetés megbízható volt, amíg az anyag kellő katona kiképzésben részesült és ameddig elegendő számú, megbízható altisztrel volt telítve. A hadvezetőség nyomban a háború elején elmulasztotta a helyes intézkedéseket, — hogy ezeket az osztrák nemzetiségeket, amelyek politikai felfogásuk következtében lelkesedés nélkül indultak a harcba, a Monarchia érdekében hasznothajtóan szervezze. Ebben az esetben nagy szerepet játszott a polgári és katonai hatóságok együttműködésének tökéletes hiánya. Amennyire hiányzik a hírszolgalat

megszervezéséből az egységes alap, olyan mértékben kitűnt a monarchia belsejében előfordult ellenséges agitacionális kísérleteiket illetőleg is, milyen kevés előrelátással kezelte a hadvezetőség azokat a kérdéseket, amelyeknek természetesen fontos szerepet kellett játszaniuk az események kifejlődésében.

Abban a helyzetben vagyok, hogy ezekről az eseményekről hiteles és okmányokkal támogatott részletekkel szolgálhatok igen tisztelt képviselőtársaimnak.

Az Auffenberg-ügy aktái

Az Auffenberg-eset aktái e pillanatban — nyíltan és őszintén bevallom ezt — az én birtokomban vannak. Érdekes eset fűződik a komarowi győző nevéhez, olyan eset, amely csodálatos fényt vet a hadseregfőparancsnokság viszonyaira.

Úgy hiszem, hogy visszaemlékeznek Vázsonyi tisztelt barátom tavalyi interpellációjára, mely az Auffenberg-esetre vonatkozott. Akkoriban ugyanis a hadseregfőparancsnokság minden különösebb megokolás nélkül elfogatta és elzáratta báró Auffenberget, Ikevéssel azután, hogy a Komarow melletti győzedelmes csata után hadseregének parancsnoklásáról le kellett mondania és hogy a hadseregfőparancsnokság minden megokolás nélkül rendelkezési állományba helyezte. Auffenberg abban az időben okmányszerű bizonyítékait gyűjtötte, hogy majdan a haditörvényszék előtt rehabilitálását kérhesse.

Időközben a király a harctéri siker elismeréseként a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki Auffenberget és három nappal letartóztatása előtt meglehangú kézirat kíséretében a báróságot adományozta neki.

A hadseregfőparancsnokság csodálatos eljárása

Auffenberget megvádolták, hogy minisztersége alatt államtitkokat árult el. A letartóztatással egyidejűleg a hadseregfőparancsnokság egy

bizottsága a győzelmes vezér lakására ment és ott lefoglalta az összes inatokat, köztük a király kéziratát is. Nem tudom, igen tisztelt képviselő társaim, milyen jogi alapon történt a házkutatás a győzelmes hadvezér lakásában. De felteszem, hogy az erre kirendelt állami szerv feltétlenül megtalálja a kiutat, hogy ezt a minden esetre csodálatos eljárást igazolja.

Már azért is csodálatosnak tartom ezt, mert az igen tisztelt miniszterelnök úr annakidején Vázsonyi igen tisztelt képviselőtársamnak nem fellelt, mert hiszen az, amivel Auffenberget vádolták, egyáltalában nem való katonai törvényszék elé, hanem tekintettel a vádlottnak, mint felelős miniszternek a kvalifikációjára, a delegáció fóruma elé. Ami aztán történt, Auffenberg tökéletes rehabilitálása a haditörvényszék előtt, mindenki előtt ismeretes; de talán nem ismeretes egészen az a körülmény, hogy Auffenberget letartóztatása idején minden eszközzel arra szorították, hogy öngyilkosságot kövessen el, vagy legalább kötelező nyilatkozatot írjon alá, hogy a birtokában levő adatokat, amelyek a hadseregfőparancsnokságot a ravaruskai és grodeki csaták vezetését illetően súlyosan kompromittálták, nem fogja felhasználni.

Auffenberg semmit sem irt alá. Mindennek ellenére fényesen rehabilitálva tért vissza családjá körébe. Aktáinak legfontosabb részét akkoriban nem tudták megtalálni, a királyi kéziratot azonban, amely báróságra emelte őt, a mai napig sem tudta visszakapni. Az Auffenberg-ügyet illetően még csak rövid megjegyzést óhajtok kockáztatni, hogy igazoljam, miért vagyok most az őrzője a komarowi aktáknak.

Elhallgattatási kísérlet

Az elmúlt tavaszon felkerestem Bécsben Auffenberg barátomat, aki a következő igen érdekes esetet közölte velem. Ő ugyanis nemrégiben a haditörvény széktől a királyi kézirat visszaadását kérte és azt a választ kapta, hogy

forduljon a hadseregfőparancsnoksághoz, mely ebben az ügyben intézkedni fog.

Auffenberg kérdezősködésére a hadseregfőparancsnokság azt válaszolta, hogy a bárói diplomát csak abban az esetben adhatják vissza, ha Auffenberg a lemergi, komarowi és ravaruskai csatákról örök időkre feltétlenül hallgatni hajlandó.

Nos, igen tisztelt képviselő társaim, Auffenberg semmit sem ígért meg és a bárói diploma még mindig a hadseregfőparancsnokságnál van, én pedig Auffenberg kérésére vállaltam az akták megőrzését, hogy Teschen részéről várható újabb kísérlet ne foszthassa meg a komarowi győzött igazolási bizonyítékaitól.

Mikor jön el az ideje?

Nem tartom időszerűnek, hogy a komarowi aktákat letegyem a Ház asztalára. Annak is eljön még az ideje és azt hiszem, hogy akkor kitűnik, kinek a lelkiismeretét terheli csaknem százezer magyar katonának az élete. Ezt kívántam a hadsereg-főparancsnokság 1914 nyarán és őszén kifejtett tevékenységének megvilágítására megjegyezni.

Következtek az óriási harcok, amelyek 1914. és 1915. telén tomboltak és amelyeknek nagyban és egészben két főcéljuk volt: egyrészt az oroszok által körülvárt Przemysl felszabadítása, — másrészt — a tulajdonképeni főcél — a Kárpátok megvédése.

Przemysl mellékes epizód

Nem fogadhatom el Tisza István gróf miniszterelnök úr álláspontját, hogy ebben a harcban Przemysl eleste mellékes epizód csupán. Przemysl hatalmas pillére volt harcvonalunknak, az oroszoknak nagy és súlyos veszteségeket okozott, s amíg a birtokunkban volt, nem kevesebb, mint nyolc orosz divíziót kötött le. Przemysl eleste, ha jól emlékszem, 1915 március 25-ikén, eltekintve politikai hatásától, nagyon könnyen a kárpáti harcvonal áttörését vonhatta volna

maga után. Hogy ez nem történt meg, elmúlhatatlan érdeme dicső csapatainknak, amelyek a Kárpátokat védték, de nem érdeme annak a hadvezetőségnek, amely a vár védelmezése és felszerelése körül bűnös mulasztásokat követett el.

1915 február végén hadvezetőségünk, a Szinna—Szizma—Baligród-vonalon nagyobb szabású tehermentesítési akciót készített elő, amelyben kilenc tökéletesen, újonnan felállított és hadilétszámra emelt gyaloghadosztály vett részt.

Az óriási kárpáti áldozatok

Hadvezetőségünk akkor a német főhadiszállástól segítséget kért ennek az akciónak a támogatására, de azt a választ kapta, hogy a németek nem hajlandók ezt az akciót csapatokkal támogatni, mert a terepviszonyok következtében nem várnak eredményt a tervezett lépéstől. A hadmozdulat február utolsó napjaiban kezdődött a Szinna—Baligród-vonalon. Már a március legelső napjaiban lezajlott harcok világosan megmutatták, hogy a meglévő terep- és időviszonyok közepette, lehetetlen eredményt elérni. Mindennek ellenére a hadsereg főparancsnokság teljes négy héten át folytatta ezt az operációt, noha az összes, a helyszínen levő és harcoló tábornokok előre jelezték ezeknek a veszteségteljes harcoknak az eredménytelenségét. Ismeretesek az óriási áldozatok, amelyek a kárpáti téli csatából származnak.

Sokszáz kilométernyire a fronttól

Igen tisztelt képviselő társaim! Ebben az esetben újra a hadsereg főparancsnokság teljesen önálló rendelkezését tapasztalhatjuk. A hátmögötti országból, sok száz kilométernyire a fronttól, intézkedtek ezek az urak, anélkül, hogy a viszonyoktól a helyszínen megfelelő tájékozást szereztek volna.

Május első napjaiban megtörtént a gorlicei áttörés, ami csak oly módon vált lehetségessé, —

hogy az áttöréshez szükséges csapatok legnagyobb részét a szövetséges Németország bocsátotta rendelkezésünkre. Nem kutatom, kinek a terve volt ez a hatalmas és eredményes akció, de méltóztassanak ..megengedni, hogy két körülményt kiemeljek.

Az egyik az, hogy szövetségeseink — a múltak tapasztalatain okulva — csak olyan feltétellel bocsájtottak rendelkezésre az áttöréshez szükséges erőt, hogy a monarchia hadseregfőparancsnoksága nem avatkozik a nagyszabású ügybe.

A második körülmény, gondolom arra a reflexióra vezethet, hogy a kárpáti téli csata súlyos tévedései nélkül talán abban a helyzetben lettünk volna, hogy német segítség nélkül is megszabadítsuk a Monarchiát az orosz inváziótól.

A lucki katasztrófa oka

Igen tisztelt képviselő társaim! Nem akarok azokra, a ballépésekre reflektálni, amelyek egyik hadseregünk téves mozdulataiból származtak, de tisztelettel megjegyezni bátorodom, hogy az az egész operáció, melynek célja a kovnoi vasútvonal éledése volt és amely a Rowno—Dubmo—Luck-várháromszög elfoglalásával aratott volna sikert, szintén súlyos operatív hibákra és a tescheni hadsereg-főparancsnokság elhibázott rendelkezéseire vezetendő vissza. A haditörténelem egykor napvilágra fogja hozni ezeket a tényeket. Ezek mellett a kudarcok mellett könnyű volt egyes bűnbakokat találni, de hogy hol kell és hogy hol lehet keresni a hibákat, arra csak a jövő fog megtanítani, sajnos, oly időben, amikor a hibák helyrehozása már lehetetlen lesz. Egy bizonyos: a nyáreleji lucki katasztrófa oka abban a körülményben gyökerezik, hogy 1915 nyarán nem tudtuk elfoglalni az említett vasútvonalat. Egyesegyedül ennek a vasútvonalnak a birtoka tette lehetővé az orosz hadvezetőségnek, hogy közvetlenül a front mögött kon-

centrálja tömegeit és hirtelen vesse egyik vagy másik pontra. Az 1915-iki elhibázott operációk kétszáz ezer emberünkbe kerültek, anélkül, hogy csak a legcsekélyebb eredményt értük volna el. Megdönthetetlen tény, hogy az 1915-iki érnnyarán, német vezetés alatt keresztülvitt nagy-szerű hadmozdulatok az orosz hadsereg tökéle-tes vereségével végződtek.

Nem volt tekintélyünk!

Politikai okokból sarjadt akkoriban a szerb hadsereg megtámadásának szükségessége. Ám-bátor nem vagyok bámulója Burián báró kül-ügyi politikájának, el kell ismernem, hogy azon a tanácskozáson, amely a szerb offenzívát meg-előzte, Burián báró igen helyes álláspontot kép-viselt, amikor politikai okokból szükségesnek mondta, hogy a Balkán-hadjáratot osztrák-magyar tábornok vezesse.

Ez az álláspont, amely különben kivételesen teljesen egyezett a legfelsőbb hadvezetőség ál-láspontjával, kétségkívül helyes volt. Hogy a két tényezőnek nem sikerült a Monarchia érde-keinek megfelelő megoldást kikényszeríteni, — csakis arra vezethető vissza, hogy a németekkel szemben, éppen az elkövetett súlyos hibák és tévedések következtében, nem volt meg a szük-séges tekintélyük, hogy keresztülvigyük, ami a Monarchia érdekében kívánatos lett volna. — Szövetségeseink a háború folyamán mihama-rabb ráeszméltek, hogy nálunk minden hatóság más és más rendszer alapján dolgozik. Sajnálatos módon tehát sem a külügyminiszternek, sem a tescheni hadvezetőségnek nem volt any-nyi tekintélye a németek előtt, hogy ezt a kér-dést a monarchia érdekeinek megfelelően intéz-tették volna el.

Bátor vagyok a tisztelt Ház figyelmét arra felhívni, hogy milyen mérhetetlen presztíz-svesztiséget jelent a számunkra a Balkánom ez a német főparancsnokság alatt véghez vitt had-járat.

A német vezetés háta mögött

A sajnálatos viszony káros hatását megkoronázta az, hogy a hadvezetőség, ámbár, a Kövess-hadsereg is Mackensen alá tartozott, a német vezetés háta mögött állandóan megkísérelte, — hogy a közösen megállapított hadműveleteket a maga véleménye szerint befolyásolja.

Nem óhajtok foglalkozni azokkal a tapasztalatokkal, melyeket a múlt tél folyamán a Balkánon szereztem. El kell mondani, hogy ott a Monarchia tekintélyét és érdekeit mesterségesen tönkretették. Távolság áll tőlem, hogy a győzedelmes Kövess-hadsereg óriási nehézségeik között kiküzdött eredményét kisebbitsem. Sőt, emelt fővel követelhetjük magunknak, hogy a Balkán-hadjárat nehezebb része a mi csapatainknak jutott. A számtalan bűnös mulasztást és hibát, amelyért kizárólag a hadseregfőparancsnokság felelős, igazán nem lehet azoknak a parancsnokoknak a terhére írni, akik ezeket a csapatokat és csapattesteket vezették.

Az intriga és klikkrendszer

Gondolom, tudott tény és ezt bizonyítani fogjak képviselő társaim is, akik a háborúban részt vettek, hogy a hadsereg összes parancsnokságai egészen a hadtestparancsnokságig kitűnően működnek. A dandároknál és hadosztályoknál beosztott vezérkari tisztek is pompásan beváltak. Ezt illetőleg elegendő meghallgatni a német vezérek ítéletét, akik fel a hadosztályig, kivétel nélkül, a legnagyobb mértékben meg voltak elégedve a csapatok vezetésével. A rendszer betegsége azokon a parancsnokságokon ütökzik ki, a melyeken a legfelsőbb hadvezetőség befolyása érezhetővé válik. Ezek: a hadtest- és a hadseregparancsnokság. Ezeknél már hiányzik az a szellem, amely a csapatokkal szoros kontaktusban, álló, alantasabb parancsnokságokat eltölti. A hadtest- és hadseregparancsnokságokon már kivétel nélkül megtaláljuk és pedig a legna-

gyobb mértékben az intriga és a klikkrendszer, romboló befolyását. Áttérek most az 1916-iki esztendő eseményeire.

1916 elején

1915. év végén a Balkán-félszigeten befejeződtek a harcok. A két legmakacsabb ellenség letörése lehetővé tette, hogy a monarchia seregét újra szervezzék, kihasználván a kiterjedt lövészárokharcban időnként beálló nyugalmai.

1916. elején a hadsereg védelmi állapota minden tekintetben kielégítőnek volt nevezhető. A csaknem hat hónapig tartó szünet lehetővé tette új csapatok szervezését, főként a tüzérség kiegészítését és szaporítását. Szükségesnek tartom, hogy elismerjem az ezen a téren kifejtett sikeres működést. A délen felszabadult csapattestek, valamint a közben felszaporodott pótlások lehetővé tették aránylag- erős tartalékhadsereg felállítását, amely szükség esetén valamelyik fronton akcióba léphetett volna. Az év elején a német, osztrák-magyar hadvezetőség között megbeszélések folytak, amelyeknek célja a közös ellenség ellen kezdendő új offenzíva lett volna. — Nem kívánok egész terjedelmükben foglalkozni ezekkel a tárgyalásokkal, a legfelsőbb hadvezetőségünk által elhatározott akció felé fordulok, amelynek céljául Észak Olaszország meghódítását az Etsch-völgyéig tüzték ki.

Megengedem, hogy a hadvezetőség tervét siker koronázhatta volna, hogyha a terv és a keresztülvitel egyes részleteit a német hadvezetőséggel egyetértően megbeszélték és végrehajtották volna.

Hadvezetőségünk a németek megtévesztésére törekedett

Ha a mi hadvezetőségünk, ahelyett, hogy terveinket illetőleg a németek megtévesztésére törekedett, minden téren oda dolgozott volna, hogy idejében megállapodjék a német hadvezetőséggel az olasz operációk keresztülvitelében, északon kétségtelenül megtörtént volna minden

intézkedés, hogy a tavaszi katasztrófa elkerültessek. Egy hadvezetőség sohasem játszhatik va banque-ot. Teljesen felesleges az is, hogy operációinál, a zöld asztal mellett különösebb bátorságot tanúsítson. Katonai hadművelet keresztülvitelénél nem lehet kizárólag irányadó az úgynevezett „ceruza-forma”. Így van ez a német hadvezetőségnél, ahol megérlelte azokat a nagy sikereikéit, amelyeket a csapatok bátorsága csak még fokozott. A bátorság sohasem volt előfeltétele a magasabb vezetésnek. Ismétlem, az Olaszország elleni hadműveleteiket talán eredményesen lehetett volna végrehajtani, ha csak részei lettek volna a központi hatalmak zárt egészét alkotó operációinak. Sajnos, a tények az ellenkezőt bizonyítják, A mi hadvezetőségünk április elejéig homályban tartotta terveit a német hadvezetőség előtt. Hogy az északolasz-offenzívát lehetőleg gyorsan és megfelelő erővel keresztülvihessék, hadvezetőségünk az északi harctérről elvonta a védelmi állásban levő nehéz tüzérség legnagyobb részét.

Csaknem hihetetlen, hogy a Volhyniában és Besszarábiában végbemenő gigászi előkészületei és csapatösszevonásai az oroszoknak a hadvezetőség figyelmét teljesen elkerülték.

Bűnös mulasztás és könnyelműség

Igen tisztelt képviselő társaim! Azt hiszem, hogy az egész világom nem akad művelt katoná, aki a tescheni hadvezetőség intézkedéseit, amelyek a védelmi eszközök csökkenését célozták az északi fronton, ne bélyegezné bűnös mulasztásnak és könnyelműségnek. A főhadiszállást kettős felelősség terheli, mert a németek többször figyelmeztettek bennünket, hogy az esetleg bekövetkező támadás ellen tegyük meg óvintézkedéseinket.

Még érthetlenebb mulasztása a tescheni főhadiszállásnak, hogy az északkeleti front mögött fekvő vonalakon nem rendelte el a megerősítési munkálatait.

A világháború első évében néhány száz millió árán kiépített Duna-védelmi vonal, amely Belgrádtól Kremsig terjedt, valósággal tréfának tűnik, ha meggondoljuk, hogy ugyanakkor a Kárpátok megvédésére semmi sem történt.

Állásaink nagyon gyengék

Ez év elején a német hadsereg magas állású mérnök-tisztjei meglátogatták, az Ikvától a román határig terjedő, az oroszokkal szembeni frontunkat. Látogatásuk eredménye az volt, — hogy állásainkat nagyon gyengének jelentették ki s olyanoknak, melyek komoly orosz támadásokkal szemben nem tudnak megfelelő védelmet nyújtani.

Ennek ellenére hadvezetőségünk május második felében megkezdte az olasz fronton a már egy hónappal elkésett akciót, anélkül, hogy az orosz részről előkészített gigantikus offenzívával szemben csak valamelyes védelmi intézkedést is foganatosították volna.

Hogy a lucki áttörés után bizonyos idő telt el, míg a németek a wolhyniai és galíciai frontokon segítségünkre jöhettek, ennek a magyarázata az, hogy hadvezetőségünk harci frontunk tűzérségi és légénységi állománya felől nem tájékoztatta a német főhadiszállást.

Félmillió emberveszteség

A lucki és a bukovinai harcokban elvesztett emberanyag megközelítőleg félmillió emberre tehető. S itt elsősorban nem a drágán megvásárolt s aztán ismét elvesztett terület jön tekintetbe, hanem inkább a most már csak nehezen pótolható emberanyag, mely itt veszendőbe ment. Az északi harctéren beállott szerencsétlenségnek természetzerű következménye volt csapatainknak Olaszországból való visszavonása. Nehéz tűzérsgünk, mely a tiroli és északolaszországi hegyekben olyan hihetetlen eredményeket ért el, a legnagyobb veszedelem idején nem léphetett akcióba, mert éppen útban volt.

A lucki katasztrófa következtében hadvezetőségünknel beállott teljes fejvesztettség újabb hibákra vezetett. Az Isonzó-frontról az olasz offenzíva céljából Tirolba szállított nehéz tüzérséget a déli hadsereg parancsnokságának tiltakozása ellenére szintén az északi harctérre vítették. Ez is egyike volt azoknak az okoknak, melyeknek következtében a görzi hídfőt s doberdói állásainkat, melyeket egy éven át oly diadalmasan védelmeztünk, elvesztettük.

Feszült viszonyok

Erre az időre esik a tescheni főhadiszállás második kirohanása a háború egyik dicsőséges hadvezére, Jenő főherceg ellen. Mint ismeretes, Jenő főherceg volt a vezére annak a hadseregcsoportnak, amely Olaszországban sikeresen előnyomult. A Jenő főherceg parancsnoksága és a tescheni főhadiszállás közötti feszült viszony már régebbi időre nyúlik vissza. Nem egyszer kísérelte meg legfőbb hadvezetőségünk, hogy ezt a, győzelme s vezérünket a legkülönbözőbb intrikák útján eltávolítsa állásából. Most újabb tusa indult meg, amelyre alkalom Dankl vezérezredes, az első galíciai harcok második győzelmes vezére volt. Dankl, Jenő főherceg főparancsnoksága alatt, Dél-Tirolban egy hadsereget vezetett s nagyrésze volt az ottani fényes sikerekben. Egyik napról a másikra men is kellett, főparancsnokságának tudta, akarata és beleegyezése nélkül.

A főhadiszállás folytatja végzetes tevékenységét

A világháború új fejezete kezdődik a Monarchiára Hindenburg tábornagynak az egész északi front főparancsnokává történt kinevezésével. Nincs osztrák vagy magyar állampolgár, az Ikvától Orsováig, nincs katona a lövészárokbán, aki nem a legnagyobb lelkesedéssel hallotta volna ezt a kinevezést, s teljes nyugalommal nézhetnének a harctereikén most kifejlődő ese-

menyek elé, ha nem állna fenn továbbra is az a szerencsétlen tény, hogy a tescheni főhadiszállás, amely minden alkalommal kudarcot vallott, végzetes tevékenységét ezután is folytatni fogja,

A német hadvezetőség alárendelt csapataink, noha a hadműveleteiket illetően csakis a német hadvezetőségtől fogadhatnak el parancsokat, — személyi és közigazgatás-technikai kérdésekben továbbira is Teschennek vannak alárendelve, a mely most a német hadvezetőség megkerülésével ismét összeköttetésben áll az összes osztrák-magyar csapatokkal. Méltóztassanak elképzelni, hogy személyi kérdésekben Teschennek alárendelt cs. és kir. tábornokaink természetesen milyen kínos kényszerhelyzetben vannak minden, a német hadvezetőség által előírt, de a teschemi hadvezetőség által esetleg el nem fogadott rendelet tekintetében.

A trónörökös mint puffer

Nem szabad elfelejtenünk, hogy végre ők is csak emberek s minthogy teschemi hadvezetőségünk egy tábornok elmozdítását s nyugdíjazását mindig elrendelheti, a német parancsok végrehajtása igen gyakran nehézségekbe ütközik. A leglehetőlenebb helyzetbe azonban legfőbb hadvezetőségünk ifjú trónörökösünket hozta, aki jelenleg olyan hadsereg főparancsnoka, mely egy tisztán német vezérkari szervezet alatt dolgozik. Ez a hadsereg névleg közvetlenül a tescheni főhadiszállás alárendeltje, hadműveleti irányelveket azonban természetesen a német hadvezetőségtől kap. Trónörökösünket tehát, — aki mint vezénylő tábornok a déli hadszíntéren nagyon szép eredményeket ért el, ütközőpontul szemelték ki a tescheni hadvezetőség s a német főparancsnokság között.

Bécs tönkreteszi a Monarchia jövőjét

Nem kérdés tárgya, hogy a trónörökös finom érzéke ebben a súlyos helyzetben is megtalálja

az utat, hogy elkerülje a német hadvezetőséggel való nehézségeket. De mindenesetre nagy hiba, hogy olyan egyéniség, aki a monarchia jövőjét képviseli, olyan helyzetekbe hoznak, melyekben a saját hibáján kívül súlyos konfliktusokba keveredhetik. Ez nyilvánvalóan úgy a tescheni klikknek, mint talán a bécsi hatalmasoknak az akciója volt, akiknek nem lehetett kelles, hogy a jövőbeli uralkodót Bécsiben, tehát oly helyeken tudják, ahol természetesen betekintést nyerhet a jelen minden történést, s a jövő fejlődési csiráiba. Holott éppen erre van ma szükség. Az, amit ma Bécsben, a nagy politikában elmulasztásaik és rosszul csinálnak, tönkre teheti a Monarchia jövőjét, s gyöngye vizsgálás lesz számunkra, hogy ezeket az urakat, akik mindezt okozták, később felelősségre vonhatjuk.

A német „rendszer”

Hogy parancsainak végrehajtását megfelelően biztosítsa, a német hadvezetőség saját szerű rendszerhez folyamodott. Egész keleti és északkeleti frontunkon, a tisztán osztrák-magyar csapattesteken belül is, a közvetítő parancsnokságokat német parancsnokokkal töltötték be, úgy, hogy nagyon ritkán fordult elő az az eset, hogy egy osztrák-magyar tábormos osztrák-magyar csapatoknak közvetlenül rendelkezéseket adhasson.

A német hadvezetőség szempontjából megértem e rendszer praktikus értékét. Kétségtelen, hogy a német hadvezetőség ezzel az alája rendelt hadseregek összes parancsnokságaira való befolyását biztosítja.

A német befolyás dicsérete

Én vagyok az utolsó, ki károsnak találja e német befolyást, mégsem zárkozhatunk el a meggyőződés elöl, hogy súlyos megsértése katonai és állami tekintélyünknek, hogy ennek a rendszernek a bevezetése szükségessé vált.

A kérdéseiknek illetően megoldására aligha le-

hetünk büszkék. És kérdezem Önöktől, tisztelt képviselő társaim: szövetségeseink számos győzelmét látva, egyszer sem latolgatták magukban, hogy csapataink ténykedése nyomán nem arathattunk volna-e több és nagyobb sikert, — mint amennyit tényleg arattunk?

Megérdemelte ezt a sorsot sok százezer derék harcosunk, aki a galíciai, orosz és szerb harcteriken elpusztult? Nem kívánok érzelmi húrokat pengetni, céloom a tények felsorolása.

A rokoniklikk

Súlyos igazságtalanság, amikor derék és nagytehetségű tisztikarunkat olyannak festik, mint amelyik képtelen, hogy gyakorlati sikereket érjen el. Igenis, a mi sorainkban is vannak nagy tehetségek, a mi sorainkban is vannak talentumos vezérek, akiket szerencsés siker kíséri, de a gyenge és alapjában elhibázott vezérkari rendszeri, továbbá a néhány emberből, ezek rokonságából és baráti köréből összeácsolt klikk lehetlenné teszi a tehetségek hasznos és becsületes érvényesülését.

Neveket említek: Metzger altábornagy a háború kezdete óta a hadműveleti osztály főnöke. Rokonai és barátai nagy és fontos állásokban nem egyszer közismert bajokat okoztak, anélkül, hogy bárki is elég erős lett volna, hogy őket eltávolítsa. Ugyanebben az osztályban működnek a háború eleje óta Szlametska és Christofori vezérkari ezredek. Eredménytelen hadműveletek miatt, ha nem is mindig kellő időbeni, hadseregszereplőknek kellett távozniuk. Akárhány eredménnyel harcoló és az öszszesség becsülését élvező vezért szorított ki helyéből ezeknek az uraknak az ármánykodása, de a tescheni hadműveleti osztály változatlan összeállításában a helyén maradt.

Szlametska úr hatásköre

Mélyen tisztelt képviselő társaim! A vezérkar hadműveleti osztályának rákfenéje abban rej-

lik, hogy ott négy-öt úr nemcsak, hogy maga dönt a legnagyobb stílú hadműveletek dolgában, hanem ugyanez a négy-öt úr a legmeszszebbmenően beleavatkozik a kül- és belpolitikába. Gondolom, a miniszterelnök úr igen jól tudja, hogy mekkora Szlametska úr hatásköre.

Ennek a rendszernek a veszedelmessége főként két körülményben rejlik. Az egyik tisztán katonai, a másik általánosan kormánytechnikai és külpolitikai természetű.

Katonai vonatkozásban a kérdés odacsúcsosodik, hogy a modern háborúban merő képtelenség, hogy egy és ugyanaz az ember a hadműveletet irányítsa és ugyanakkor a keresztülvitelnek legkisebb részletéhez is hozzányúljon.

Úgy gondolom, hogy az igen tisztelt honvédelmi miniszter úr ennek a feltevésnek az igazságát élénken érezte: szervezési munkálatai alatt, amelyeket a háború kezdeti óta a rossz viszonyok ellenére is, nem lankadó erővel és a lehető legnagyobb eredménnyel folytatott.

A becsületesség hiánya

Kétségtelen tény, hogy az a módszer, amellyel a hadseregfőparancsnokság dolgozik, hihetetlen mértékben befolyásolja a mögöttes országokban működő katonai hatóságok munkáját. Kétségen kívül: a hadműveletek titokbantartása egyik fontos kelléke a hadvezetésnek és egészem bizonyos, hogy az érdekelt tényezőkön kívül senkinek sem szabad tudni a taktikai és stratégiai intézkedések rugóiról és részleteiről. Éppen olyan bizonyos, hogy ezeknek a tényezőknek a sorába első sorban oda tartoznak: a közös hadügyminisztérium, a két honvédelmi minisztérium, a külügyminisztérium, és a két ország kormánya. Ebből az alkalomból óhajtanám megemlíteni, hogy különösen a hadügyminisztérium emberfeletti munkát teljesített a háború eleje óta. A történelem fogja majd megállapítani, mekkora szervező munkát végeztek úgy a közös hadügyminiszter, mint a két hon-

védelmi miniszter. Ezt a munkát azonban min-dem fázisban érzékenyen megkárosította a biza-lonmaik és a becsületességnek az a hiánya, a-melylyel a legfelsőbb hadvezetőség ezeket a ha-tóságokat kezelte. A tescheni uraknak az a tö-rekvése, hogy az összhatalmat egyes egyedül monopolizálják, oda korcsosult, hogy a helyzet és a szándék körüli szükséges tájékoztatások megadása helyett feltétlen hallgatásba burko-lóztak, amely hallgatás, úgy a szövetségessel, — mint saját hivatali szervekkel szemben a fontos-kodó titkolódzás jellegét ölti magára.

Irodai munkáért hadipótlék

Igen tisztelt képviselő társaim! Apponyi Al-bert gróf egyik beszédében hangsúlyozta, hogy a mostani, emberanyagban szűkölködő időkben a tisztiek mondjanak le a tisztiszolgákról. Én is ezen az állásponton vagyok, uraim, csak arra kérném igen tisztelt képviselő társaimat, méltóztassanak figyelmüket arra a körülményeie irányítani, hogy a tescheni főhadiszálláson ezidő szerint ezer tisztnél több végez irodai munkát, akik ezért a munkáért teljes hadipótléket kap-nak. Ezzel szemben a német főhadiszállás tisztii állománya nem lépi át a százat és én nem igen hiszem, hogy ott kevesebbet dolgoznának.

Végül visszatérek a beszédem elején említett hibára: a hadvezetőségnek úgynevezett együtt-működésére. A modern háború egyik legfonto-sabb szerve — úgy a támadás, minit a védelem szempontjából — a hírszolgálat. Ez a hírszolgá-lat a békében előkészíti az alapokat, amelyek a háború megkezdéséhez szükségesek. A hírszolgá-lat a háború folyamán átveszi az érintkezést az összes ellenséges és semleges államokkal. — Vállalja a mögöttes országokban a cenzúrát és a rendőrség ellenőrzését.

A Nachrichtenstelle használhatlansága

A ballépések, amelyeket ebben a háborúban a kitorés pillanatától a mai napig elkövettünk, jó-

részben a hírszolgálat teljes használhatatlanságának a terhére irandók. Tovább megyek: állítom, hogy a hírszolgálat hiányos kezelése a háború folyamán hozzájárult ahhoz, hogy viszonyunkat a szomszédos államokkal megzavarja.

Igen tisztelt képviselő társaim! A diplomáciánk és hadvezetőségünk közötti, mondhatnám tradicionális viszály, eléggé ismeretes. A külpolitikai irányelveknek tökéletes hiánya a háború előtti években lehetővé tette, hogy Európa legtöbb államában és ezekkel az államokkal szemben hadvezetőségünk és külügy miniszterünk tökéletesen ellentétes politikát követtek.

Igen érdekes tény, hogy a külföldi missziókon működő katonai attasék szolgálati utasításaiban egészen világos utalás van arra, hogy az attasék nem a külügyminisztérium kiküldött szervei, hanem a vezérkar megbízottai, ami által módjukban van, hogy az illetékes követ tudta és beleegyezése nélkül, tökéletesen elütő politikát üzhessenek, így volt ez Olaszországban, Oroszországban és sok más államban.

Igen kellemetlen meglepetések

Igen tisztelt képviselő társaim! Abban a helyzetben volnék, hogy ezt illetőleg sok és érdekes példával szolgáljak, úgy látom azonban, hogy ettől el kell tekintenem, mert képviselőtársaim figyelmét már úgyis túlon túl igénybe vettem.

Összegezni szeretném tékát, hogy a hírszolgálat hiányos kezelése a békében természetszerűen bajokat okozott, a mostani háborúban pedig, a háború különféle szakáiban, ama számos és igein kellemet] en meglepetéseket okozta, amelyeknek számlájára a balsikerekéit írjuk. Monarchiánkban ezidő szerint a hírszolgálatnak nem kevesebb, mint négy formáját alkalmazák: 1. A katonai hírszolgálat, amelyet a tescheni hadműveleti osztály vezet; 2. a külügyminisztérium hírszolgálat és végül 3—4, a monarchia két államának két külön hírszolgálati szervezete.

Milyen eredményeket produkált a különféle rendszerű hírszolgálat összessége, azt bizonyították az események. A dolog természetében rejlik, hogy egy többretű hírszolgálat, amely ugyanazon területen és ugyanazon véderő-szervezet szolgálatában működik, nem tehet egyebet, mint hogy kölcsönösen zavarja a munkát, sőt főiként egymás ellen dolgozik.

Úgy vélem, hogy az igen tisztelt kormány bőségesen érezhette a inálunk alkalmazott rendszernek végzetes következményeit. Hogy a legutóbbi eseményekre mutassak rá: a katonai hírszolgálat nem tudta észrevenni a keleti fronton végbemenő nagyszabású orosz összpontosítást, mení tudott részleteiket jelent mi, ellenben arra volt ideje és van ideje még ma is, hogy a magyar és osztrák állam legsajátabb politikájába beleszóljon, sőt van ideje, hogy tökéletesen függetlenül, azt mondhatnám, hogy párhuzamosan a velünk szövetséges országok hivatalos orgánumaival, fiókpolitikát üzzön. Igen tisztelt képviselő társaim, ilyen elsőrangú fontosságú intézménynek ehhez hasonló működése a legnagyobb veszélyben, nem vezethet másra, mint végkatasztrófára. úgy vélem, hogy nincs szükségünk új tapasztalatokra és szabad remélnünk, hogy a sors a jövőben megkímél újabb efajta tapasztalatoktól. Egy általam igen fontosnak tartott álláspontot szeretnék miéig felemlíteni.

A háború után várható szociális változások

Serényi igen tisztelt barátom által tárgyait szociális változásokra vonatkozik ez, amelyeket a háború utánra várunk. Azt hiszem, becsületesen bevallhatjuk, hogy a legsúlyosabb áldozatot, értem ezalatt a vér- és pénzáldozatokat, ebben a háborúban kétségtelenül a népesség szegényebb osztálya hozta. Végezetül is: a rajvonalakban és a lövészárkokban főként a dolgozó osztály tagjai küzdöttek. Azok az osztályok: a kik a békében kezük munkájával keresték meg

mindennapi kenyerüket. Ha őszinték akarunk lenni, akkor nekünk, akik legnagyobbbrészt a társadalom ahhoz az osztályához tartozunk, a kik mindennapi kenyerünket szellemi munféával keresik, be kell vallanunk, hogy az előbb említett szegényebb néposztályok ebben a háborúban több sikerrel küzdöttek, mint amennyit a mi társadalmi osztályainkról fel lehet jegyezni. Ne felejtjük el, hogy ebben a háborúban az összes szuronyrohamok sikerültek! Hibákat csak a vezetésében követtek el, hibák csak azokban a körökben fordultak elő, amelyek a Monarchia vezetését és a dolgok sorsát tartották a kezük be n.

A parasztok és munkások felelőssé fognak minket tenni

Igen tisztelt képviselő társaim! Egyről nem szabad megfeledkeznünk: hiszik-e Önök, hogy azok az emberek, akik a legsúlyosabb áldozatokkal adóztak és bizonyosam tudják, hogy a bekövetkezett katasztrófákban semmiféle részük rinos, hiszik-e Önök, hogy ezek az osztályok a háború után továbbra is megbíznak a mi vezetésünkben? Arról biztosíthatom önöket, uraim, hogy ezt illetőleg nem fognak többé pártkülönbségekről beszélni a parasztok és a munkások, akik elhibázott intézkedések alapján elvesztették vagyonukat, akiknek hozzátartozói a csatamezőn maradtak, vagy mint nyomorékok tértek haza, ők mind felelőssé fognak minket tenni a rendszerért, amelyet túrtünk és amelyet hallgatásiunkkal támogattunk. Uraim:, a kormány abban a kérdésben., hogy a választói jog a háborúból hazatérő katonákra kiterjesztésék, igen rideg álláspontot foglal el. Ezt annál kevésbbé tudom megérteni, mert hiszen annak idején a kormány legsajátabb programja volt, hogy a választói jogot sokkal szélesebb körben kell kiterjeszteni. Egy egészen bizonyos a háborúból hazatérő tömegek, amelyek, miként ezt valamennyien tudjuk, a legderekkabul viselkedtek, nem fogják magukat hallgatólag aláren-

delni egy rövidlátó politikának és egy, alapjában romlott rendszernek. S ezek a tömegek, — tisztelt urálim, nem fognak különbséget tenni a többséghez tartozó tisztelt képviselőtársaink közt és köztünk s mindvalamennyiünket elsőpörnek. S én vagyok az első, aki becsületesen bevallom, hogyha minket elsőpörnek, nem tesz ez jogtalanul.

*

Tehát 1916 szeptember 16-ikán a „vörös herceg” becsületesen bevallotta, hogy a tömegek joggal söprik majd el a régi rendszert. 1919 után azonban ez a becsületes vallomása kissé módosult.

El ne felejtsük, hogy 1916 szeptemberében beszélt itt egy herceg arról, hogy a parasztok és munkások majdan felelősségre vonják a vezető osztályokat. El ne felejtsük, hogy az első orosz forradalom majd csak egy félév múlva, 1917 március 12-ikén üt ki s hogy a bolsevista forradalom pedig több, mint egy esztendő múltán 1917 november 7-ikén került hatalomra

Az a kétes dicsőség háramlik itt Windisch-Graetz hercegre, hogy nagyszerű államférfiúi éleslátással már egy évvel az orosz forradalom előtt beigéerte nálunk a parasztok, munkások és katonák forradalmát egy „alapjában romlott rendszer” ellen.

Magyarországon Windisch-Graetz Lajos herceg a destrukció megteremtője!

VÁDAK PERGŐTÜZÉBEN

Windisch-Graetz herceg nem volt az egyetlen, aki kemény kézzel rázta, döngette a háború törzsökös fáját: minden pártról, minden oldalról fűrészelgettek rajta egyet-egyet, amíg végül feldúlt s maga alá borította Magyarországot.

Egy vöröskeresztes főmegbízott-helyettes vádjai

Szmrecsányi György néppárti képviselő, vöröskeresztes főmegbízott-helyettes már 1915 december 9-ikén nagy beszédet mondott a parlamentben a katonai egészségügyről, amelyben többek között megemlíti, hogy a bécsi orvosok leghíresebb professzorai kimentek a harctérre, ki a tűzvonalig.

— Ezzel szemben legnagyobb sajnálattal látjuk, hogy a mi hírneves orvostanáraink idahaza ülnek. Egyedül báró Korányi volt Galíciában. Önként egyetlenegy tanár sem jelentkezett ... Ha valaki elfogadja a magas katonai rangot, — akkor kötelességének kell tartania, hogy a harctéren is teljesítsen szolgálatot és ne csak otthon húzza fel ünnepélyek alkalmával a csillogó uniformist,

(A kellő hangsúlyt akkor kapja meg a néppárti képviselőnek ez a vádja, hogyha nem felejtjük el, hogy a háború után pedig éppen ezek az orvosprofesszorok voltak azok, akik a leghangosabban mennydörögtek a destrukció ellen és kemény igazoló eljárásokat folytattak le azok ellen, akik künn voltak a harctéren.)

És különös jelentőséget ad Szmrecsányi beszédének ez a tétele:

— Táborig kórházakba beosztottak pszichiátereket, belgyógyászokat, nőorvosokat, sőt fogorvo-

sokat, akik soha életükben nem operáltak. Hány jóra való katonának került életébe ez a hiba. — (Zajos „úgy van, úgy van” kiáltások a baloldalon és jobbfelől.)

Tessék már most elgondolni, minő lélekkel mentek e naptól, 1915 december 9-ikétől kezdve a katonák a háborúba!

Vass József a háború ellen

Vagy egy másik néppárti korifeus, Vass József, a háború után miniszter és pedig olyan miniszter, aki „destrukció” címén számtalan existenciát tört ketté. Vass József, 1916-ban vas-tag, 400 oldalas könyvet adott ki, amelyben a háborúról a következő épületes dolgokat hirdeti:

— Háború az az állapot, amelyben egymásnak fegyverrel rontó államok és népek vannak. Ez az állapot nem törvénye a világnak.

— Háború nincs vérontás nélkül, már pedig Isten törvényei igen tiltakoznak a vérnek kiontása és az ember életének elpazarlása ellen.

— Ha tehát Isten még az oktan világnak is a béke állapotát adta törvénybe, mennyivel inkább az értelmes embernek!

— Szívesen elhisszük, hogy katonáemberek békeidőkben türelmetlenül csörtetik kardjukat s panaszkodnak, hogy elpenészesednek az örökös békében, ők azonban semmi joggal ehhez a kérdéshez hozzá nem szólhatnak.

— A háború alapjait mégsem lehet, mint pl. az esőét vagy villámcsapását a természet törvényei között megtalálni; annak alapja egyedül csak az emberi berendezkedések tökéletlen mivoltában rejlik.

— Örült kacagással rohan végig a háború szelleme a beláthatatlan csatamezőkön és pazar kézzel, potyázza, dobálja, töri, lövi, zúzza az emberiség kincseit . . .

— Akarja-e Isten a háborút? Akarja-e, hogy felvilágosodott, keresztény embereik milliósámszámra gyilkolják egymást? Akarhatja-e árvák si-

ralmát, özvegyek nyomorát, templomok pusztulását, népeik sorvadását¹?

— Hol van Isten? Ő mindig azt tanította, hogy dir ága az ember élete, parancsba adta, hogy ne ölünk, de az emberinek nem drága az emberi élet!

A protestánsok ellen

Tessék ezeket a sorokat úgy mérlegelni, hogy akkor íródtak, még mielőtt IV. Károly békepolitikája utat vágott volna a pacifizmus elébe; tessék úgy mérlegelni, hogy a katolikus egyház egyik kiütő egyénisége írta le e sorokat és így a visszhangja megszázsorozódott a katolikus hívők tömegében. Azt hisszük, hogyha elkövetkezik az igazi, a komoly Leszámolás órája, amelyet Vass József könyve is beígér a háború utáni időkre — már pedig ennek el kell még következnie, mert minden erkölcsi törvénnyel ellenkezik, hogy a vádlóik és az igazi bűnösök ítélkezzenek —, akkor első sorban Vass József lesz az, akire menthetetlenül visszahull a destrukció vádja. Mert hiszen nemcsak a háború ellen lázítja az embereket; egymás ellen is bőszíti a felekezeteket.

— A vallásfelekezetek — mondja Vass — nem nézték jó szemmel egymást s valamennyien nyilvánvaló rosszakarattal kezelték minket, — katolikusokat.

— A felekezetek sem azért hallgatnak s minket sem azért hagynak maratlanul, mintha megértették volna, hogy közös, szent, magyar hagyományainkat egyetértő nemes munkával lehet csak megmentettük. Azért hallgatnak, inert a háború roppant erőfeszítése most minden figyelmüket leköti s csak néha marnak, rúgnak rajtunk egyet-egyet, hogy a régi gyakorlatot el ne felejtsek.

— A mohácsi vészig — írja megint — nem káromkodott a magyar, ez a rút szokás csak később kezdett terjedni, mikor a török tönkre tette az országot s nagy nemzeti szerencsétlenségünk tetejébe a protestáns hitújítás vallási

egységünket is megbontván a legszentebb dolgok körül sok ízetlen és durva torzsalkodásnak lett okozója.

Vagyis Vass József amikor, amikor a legnagyobb szükség lett volna a *treuga dei-re*, nem átváltoztatja a protestánsokat marással, rúgással, a káromkodás megteremtésével gyanúsítani s ezzel a katolikusokat a protestánsok ellen hangolni.

A nemzetiségeket is kitéssékeli

De nem csak a protestánsok ellen foglal állást. Azokban a végzetes órákban, s mikor Londonban egyre-másra kötik a paktumot a magyarországi nemzetiségekkel, Vass József még kiáll a fórumra s egyszerűen kitéssékeli innen a nemzetiségeket:

— Egészen világos, hogy nem mindenki tartozik a magyar fajhoz, aki magyar kenyeret keres és eszik ebben az országban. Nem tartoznak hozzá az idegen nyelveket beszélő nemzetiségek, akármennyi ideje vannak is együtt velünk . . .

Vass József, a földosztó

És nemcsak a faj és felekezet, hanem a földbirtok-tulajdon ellen is hangulatot csinált Vass József, jó idővel elébb, semmint a német hadvezetőség az orosz front forradalmasítására ugyanehhez az eszközhöz nyúlt.

— Megmondom, testvér, minek kell elkövetkeznie. Az első az, hogy földet kell adni a fajmagyar népnek. Acélos és kegyetlen kézzel kell belenyúlni a most dívó erkölcstelen, hazug rendbe.

Ez a mondat — ha jól értjük — a társadalmi és állami rend fokozottabb védelméről szóló törvény egyik megalkotójának hatalmas, prófétaí ihletű megnyilatkozása, amelyet egy utóbbi helyen aztán még bővebben is megmagyaráz:

— A Dózsa-féle szerencsétlen parasztlázadás idején a nép nekidühödött lelke egyszer már lángtengerrel borította el az országot; ennek a

láng tengernek megint meg kell indulnia, nem pusztítás okából, hanem azért, hogy keresztény magyarságunk szunnyadozó parazsait lángra erősítse s a nép lelkének erejében újraszülessünk.

Egy kissé talán túlsoká is időztünk ennek az urnák a könyvénel; de rá kellett mutatnunk, — hogy a harcos klerikalizmus egyik képviselője már a háború első felében hogyan aknázza alá az összetartás érzését, minő romboló, destruktív munkát végzett az emberek lelkében.

A klerikális reakció erősödése

Vass József csak egyik exponense volt ennek a mind jobban erősödő klerikális reakciónak, a mely a háború napjaiban elérkezettnek látra, az időt arra, hogy végre döntő irammal vegye a kezébe a hatalmat.

Hiszen már IV. Károly nevelését is ezek a kezek irányították. Alfréd Krausz tábornok beszéli el:

— Károly főherceg első nevelése furcsa kezekben nyugodott. Nevelője, aki arra volt hivatva, hogy az elemi osztályok és az alsó középiskola tudását közvetítse hozzá, egészen komolyan hitt abban, hogy a szabadkőművesek az ördöggel állanak szövetségben és egészen komolyan hitt a fekete misék legendájában. A meggyőződés minden jelével beszélt el, hogy egy vele baráti viszonyban levő papnak sikerült titokban egy ily fekete misén résztvennie és az ördögűző formula segítségével a sátánt mennydörgés és kénkőves szag közepette kiűznie. Mindenesetre ilyen tanár kellett egy ötvenmilliós birodalom jövődöbéli uralkodójának!

Suttogó gyóntatók ..

Ugyancsak Alfréd Krausz állapítja meg, hogy — Ausztriában mindenütt a tanítók és a katolikus papok voltak a hordozói a nemzeti uszításnak és az államellenes érületnek.

Viszont.

A német katolikus pap azonban első sorban Rómára gondol s azután talán a német népre is.

Nowak-Conrad pedig nyíltan megmondja, — hogy Károly király maga informálatlan volt az állam politikája dolgában,

— a titkos politikai eseményeikről tulajdonképpen csak a sötétszenű Zita császárné tudott, a kit a naponta körülötte suttagó gyóntatóatyák befolyásoltak . . .

1915-ből és 1916-ból hoztunk egy-egy jellegzetes példát arra, hogyan erjesztették, bontogatták jobb oldalról a háborús kitartás frontját. Hozunk egyet 1917-ből.

Mindenki érteni fogja ..

1917. évi augusztus 28-ikán az AOK Op. 43503 —1917. sz. a. szigorúan titkos parancsot intézett az összes tiszteikhez. A parancs ezzel a famozus megállapítással kezdődik:

— Mindenki érteni fogja, hogy a már három eve tartó háborúban, tisztnél és legénységénél mindinkább erősödik a békevágy.

Nehéz elgondolni, hogy ilyen bevezetés után hogy lehessen a további „Aushalten”-re tüzelni; de „a parancs megpróbálkozik vele. Ellenben ezen közben több logikai szaltomortálét követ el:

— A hadsereg nem csekély számú tagjánál az a nézet alakult ki, hogy mi háborús céljainkat régéin elértük és a háborút most már minden ok nélkül hiába folytatjuk tovább. Ez a nézet, — mely minden tetterőt megbénít . . .

(Akasszuk lejobb, hogy 1917 augusztusában a hadvezetőség még nem panaszkodik hátbdőfésről, hanem csakis „a hadsereg nem csekély számú tagjáról”, mint akik megunták a háborút!)

Ez a nézet, „amely minden tetterőt megbénít”, azonban a hadvezetőségé is, mert egyik következő mondatában önmaga jelenti ki:

— Tény, hogy mi elértük a háborús céljainkat, de nyugati és délnyugati ellenségeink annál jobban eltávolodtak az övéktől.

— Az ellenséges szerződések, amelyek . . . Ro-

mániának majdnem az egész magyar földet a Tiszáig biztosítják ... a londoni, párisi és római kabinetirodákban éppen olyan érvénnyel bírnak, mint egy évvel ezelőtt

(Tehát 1917 nyarán a hadvezetőség jól ismer-
te az entente-roman (Szerződést, de azt Tisza Ist-
vánnal nem közölte ,s viszont 1918 őszén azzal
akarta a magyar csapatokat az olasz és francia
fronton megnyugtató, hogy Magyarország ter-
ülete úgy sincs veszélyeztetve!) Ellenben most
is van megnyugtató szava a tisztekhez:

— Meg lehetünk elégedve az ellenséges or-
szágból érkező hírekkel, a franciaországi mély-
reható forrongással, mely csak az amerikai se-
gítségben való reménység által kénes magát
fentantani, valamint a minden várakozást fe-
lülmúló eredményes tengeralattjáró harcok
visszahatásával Angliáiban és Olaszországban.

Magyarul ez annyit tesz, hogy Amerika segít-
sége nevetséges ábránd, de a tengeralattjáró
harc, az minden reménységünk. Aki már most
egy kicsit logikusan, gondolkodik — s miért ne
gondolkoztak volna éppen a tisztek is így — an-
nak rá kellett és kell jönnie, hogy abban a pere-
ben, mihelyt kitűnik, hogy az AOK Op. 43503—
1917. sz. parancsa üres blöff, hogy az amerikai
segítség igenis komoly és végzetes veszedelmet
jelent s hogy a bűvárhajó-háború csütörtököt
mondott, abban a percben tótágast áll az egész
parancs, s vele együtt az egész AOK tekinté-
lyestül, pereputyostul együtt.

Ugyanebben az időben Vázsonyi Vilmos is
nyilatkozik a magyarság életcéljairól; a B. Z.
aim Mittag 1917 júliusi 26-iki számában „Das
neue Ungarn” című cikkében a magyarság
szuprieniáciájának és a németekkel való szö-
vetségnek megerősítését tűzi ki hazánk legköze-
lebbi életfeladatául.

S hogy most már 1915., 1916. és 1917. után 1918-
ból is hozzunk egy kis jobboldali destrukciót, —
ugyanez a Vázsonyi Vilmos 1918 szeptember hó
28-ikán (tehát még a bolgár összeomlás hírének

idejutása előtt) nagy beszédet mond s benne — az AOK véleményével némileg ellentétben — leszögezi, hogy

— Csodálatos, de úgy van, hogy míg a háborúban küzdő nemzetek közül még a legkisebbnek is, még a legkisebb néptörzsnek is megvan a maga hadicélja, addig a magyar nemzet az egyetlen, amely — területe védelmétől eltekintve — nem tudja s nem tudta eddig megmondani, hogy mi a hadicélja? Mert az csak nem lehet hadicél, hogy Ausztria felszabadításra vágyó népeinek legyen a porkolábja?

— . . . nekünk nem szabad a népek függetlenségének; útjába állni . . .

— . . . az egész nemzetnek a legelsőtől az utolsóig egyformán kell követelni Magyarország gazdasági önállóságát, az önálló magyar hadsereget és a teljes függetlenséget . . .

— Ez legyen a mi háborús célunk: független Magyarország.

— Nem követelek el indiskréciót, ha elmondom, hogy amikor Oroszországban a forradalmaik sorozata elkezdődött, minisztertanácson több ízben felszólaltam abban az irányban, hogy Magyarországnak és a Monarchiának meg kellene kísérelni a közeledést az ententehez.

Vázsonyi ezt pontosan egy hónappal korábban mondotta, mielőtt a Károlyi-párt két képviselőjét kiplakátozásra ítélték volna, azért, mert entente-barátoknak mondták magukat.

És — Vázsonyi szerint — a magyarság 50 hónapon keresztül cél nélkül ontotta a vérért s veszítette el millió emberéletét, csupán most, az ötvenegyedik hónapban akadt hadicélja, a perszonális unió, az önálló magyar hadsereg, akkor, amikor Ausztria nemzetiségei már rég kimondották a Monarchiától való elszakadást s így mi legfőljebb egy nélkülünk bekövetkezett fait accompli konzekvenciáját vonhattuk le. S mégis, ez a Treppenwitz-igazság, amely csak arra szolgált, hogy a begyökeresedett 67-es Vázsonyi feltűnés nélkül vehesse át Károlyiék

népszerű és kormány kép es 48-as programjait, súlyos következményekkel járt. Most már — Vázsonyi szavai után senki sem lehetett kevésbé destruktív, senki sem adhatta kevésbé olcsón, se Wekerle, se Tisza, se Apponyi, sőt még Károlyi Mihály sem, aki — mint láttuk — majdnem utolsónak állott bele a koncertbe.

Most már az egész parlament egyhangúlag követelte az önálló magyar hadsereg megalakulását s ennek első lépésül a magyar katonák rögtöni haza hozatalát; ami az összes katonai szakértők szerint előidézte az olasz fronton a bomlást. De ezenfelül előidézte az AOK rettegését is attól, hogy ha a magyar csapatok itthon lesznek, Magyarország nyomban elszakad a Monarchiától; ezért szabotálta meg a magyar kormánynak minden arra irányuló törekvését, hogy a magyar határok védelmére magyar csapatokat hozzanak haza.

József főherceg tévedése

József főherceg ugyan egy 1921 májusában a Virradatnak adott nyilatkozatában még azt állította, hogy a hadsereg-főparancsnokság tényleg iparkodott Magyarország határait megvédeni . . .

— . . . amikor bekövetkeztek az októbertégi napok s hazarendelt dandárainkat a kiküldött izgatók szétszélesztették.

Azóta azonban kiderült, hogy magának József főhercegnek a parancsnoksága fegyvertette le a magyar katonákat, mielőtt haza engedte volna őket és az is kiderült, — most már maga Arz is bevallja, — hogy tényleg egészein az utolsó percig eszük ágában sem volt magyar katonákat a magyar front védelmére hazaengedni, de azért szívesen elhisszük József főhercegnek az e nyilatkozatához fűzött jóslatát:

— Ha azok a csapatok akkor elérnek Budapestre, Magyarország története egészen más fordulatot vesz.

Deductio ad absurdum

S most, miután kimutattuk Vázsonyiról, Wekerléről, Tisza Istvánról, Bethleni Istvánról, nagyatádi Szabó Istvánról, Apponyiról, Szilágyi Lajosról és végül Károlyi Mihályról is, — hogy hogy bomlasztották fel a frontot, most végül vallomást tehetünk arról, hogy mindezt csupán a deductio ad absurdum kedvéért tettük, hadd lássák a vádaskodók, hová vezet a Károlyi Mihály ellen támasztott lelkiismeretlen vád.

Hadd lássa mindenki, hogy mit jelentett a magyarság jóhírére nézve a magyar katonai párt vezéri apjának, a Szózatnak például 1919 október 21-ikén megjelenít cikke. „A hadsereg összeomlása a volt hadsergfőparancsnokság aktáiban”. Gömbös úr lapja, hogy elfelejttesse Gömbösnek a Károlyi-kormány szolgálatában teljesített működését, ebben a cikkben felsorol egy csomó adatot arra nézve, hogy a magyar csapatok hogy hagyták oda a frontot; s az egész felsorolás csak azt a célt szolgálja, hogy Károlyi Mihály „frontbomlasztását” támogassa alá.

A „Szózat” romboló cikke

A Szózatnak ez az 1919 őszén megjelent cikk a lett azóta nyilván forrása minden támadásnak, a melyet Arztól Ludendorffig az összes tehetségtelen tábornokok a magyariság ellen szórtaik. A Szózatnak ez a tisztán pártpolitikai érdekből diktált cikke valósággal rombolást végzett a magyarság nemzetközi tekintélyén.

Ahelyett, hogy az igazságnak megfelelően megmondotta volna, hogy egyrészt a katonáink az éhhalállal küldöttek s ezért nem bírták tovább a harcot; s hogy másrészt a felfordulás onnan keletkezett, hogy az, összes magyar tényezők jogosan és sürgősen hazakövetelték a magyar csapatokat a fenyegetett északi, déli és keleti front védelmére, de viszont az AOK, — messzebbmenő tervei érdekében, szántsándék-

kalés tudatosan nem bocsátotta haza a magyar katonákat s hogy így ezek önhatalmúlag hagyták ott a frontot, lefegyverzetten, lerongyolódottan, abban a reményben, hogy itthon élelemre, uniformisra, puskára, ágyúra, munícióra vonatva találjanak s ehelyett az AOK jóvoltából üresen maradt raktárak és csúzdák tátongtak elébük, — ehelyett a Szózat egy hamis tételt szórt a világba, melynek szennye a magyarságra hullott vissza.

„Szőlőlevelet és fagyökeret ettek ...

Miért nem hivatkozik a Szózat inkább József főherceg frontbeli tapasztalatára, hogy

— magam láttam, amikor a katonák szőlőlevelet és fagyökeret ettek, hogy éhségüket csillapítsák,

vagy Lukachich Géza itthoni tapasztalatára, hogy

— az élelmezés is nehézségekbe ütközött, de azonkívül rossz is volt, mivel azzal eddig senki sem törődött, ha a legénység napokig romlott káposztát kapott, természetes, hogy ezek a dolgok elkészerítették őket, amint ezt első szemlémnél is rögtön észleltem, mert százával állottak elő panaszzsal.

Miért nem idézi a Szózat inkább Borojevic jelentését:

— A fosztogatások az élelmezési raktáraknál élelmi szerek kiosztásánál napirenden vannak. A kötelességmulasztás orgiákat ül. A tisztek, a hivatalnokok, a közkatonák önhatalmúlag hagyják el a helyüket.

A hadsereget csak október 25-ig tudjuk élelmezni

— (Tizenkilencedikén) Őfelsége parancsára egy ezredes közölte velem, hogy néhány nap múlva alig lesz muníciónk, a hadsereget pedig csak huszonötödikéig tudjuk élelmezni.

— Nem a Piave volt a balszerencse oka, hanem az AOK felületessége és könnyelműsége.

Öfelsége környezetében nincs egyetlenegy egész férfi s ezért mi nagyon szomorú balsors felé rohanunk. Hónapokon keresztül nem kaptunk utánpótlást . . . Jellemző, hogy a főparancsnokság a támadás napján négy részre szakadt. A zöme Badenben maradt, Waldstätten Bellunoba ment, Arz és a király az udvari vonaton Tirolban tartózkodtak.

— . . . Június 15-ikén este 11 órakor öfelsége telefonhoz hivatott és fölindult hangom mondotta: „Tirol meg van verve. Csapatainkat a kiinduló pontra, verték vissza.”

(Tirol volt József főherceg parancsnoksága alatt).

Egy horda fosztogató ...

Miért nem közli a Szózat inkább Hermann von Kövess hadseregfőparancsnok táviratát a császárhoz, Bádenbe:

— A fegyverszünetet meg kell kötnünk, bár-mibe kerüljön is. Mert különben mint egy horda gyújtogató és fosztogató fog a felbomlott hadsereg az országúton végigözönlenni és mindent elpusztítani.

(Értik most már, miért kellett Lindernek azt mondania, hogy nem akar fegyveres katonát látni?!)

„Magyarország képtelen lett volna ellentállani...”

Miért nem idézi inkább a Szózat a Magyar Távirati Iroda 1921 szeptember 30-iki hivatalos jelentését, amely szerint

— (Magyarországon) hadi anyag éppen az osztrákoknak a háború előtt és alatt folytatott politikája következtében annyi sem maradt, — hogy a békeszerződésben engedélyezett hadsereg szükségleteit fedezze.

(Tehát még 30,000 emberre való hadianyagunk sem volt; vájjon hogy védhettük volna meg a határainkat a 300,000 emberes Franchet d'Esperey-féle, meg a román, meg a csehszlovák haderőkkel szemben?)

És miért nem idézi a Szózat inkább Franchet d'Esperey-nek azt az — Arz által részleteiben elfogadott — nézetét, hogy

— Franchet szerint Magyarország képtelen lett volna ellenállást tanúsítani, ment csapatai egyáltalában nem voltak. Franchet szerint neki 24—30 hadosztálya volt és azok feltartóztatására legalább 15 hadosztály lett volna szükséges.

És miért nem idézi ugyancsak Franchet nézetét, hogy

— Kövess azt a hibát követte el, hogy — valószínűleg a bádeni hadsereg főparancsnokság utasításaira — túlságosan délen akart védekezni, a helyett, hogy erőit a Dunán koncentrálna volna.

Amihez Arz hozzáfűzi:

— Ha Franchet azt állítja, hogy hadserege feltartóztatására mintegy 15 hadosztály volt szükséges, ebben igazat kell neki adnom.

Hadik János gróf tanúsága

És miért nem idézi a Szózat Hadik János grófot, akinek igazán oka lehetett volna arra, hogy a helyébe került Károlyi-kormányra nehezteljen; de miután tisztán és közvetlenül látta, hogy Károlyiék mennyire *contre coeur* és tisztán kötelességérzésből vették át a hatalmat, — még a kurzus legerősebb tobzódása idején, az új Nemzedék 1920 januárius 13-iki és 15-iki számában sem talál egyetlen bántó szót sem Károlyiék ellen; ellenben ezt jelenti ki:

— Ha az illetékes tényezők idejében gondoskodtak volna arról, hogy határaink megvédésére és a belső rend biztosítására a magyar csapatoknak megfelelő része hazai földön helyeztessék el, a katonai erők felbomlása nem következett volna be. Ez a bomlás tette lehetetlenné az állami rend megvédését, ez a bomlás bátorította fel ellenségeinket az országnak minden oldaliról való megszállására.

— A magyar csapatoknak hazai földön való koncentrációjával határainkat megvédehettük

volna és határaink megvédésére képes nemzetként m ehattünk volna a békekötésre.

Miért nem idézi a Szózat inkább Sréter István volt m. kir. honvédelmi miniszter 1922-iki röpiratának a hadseregfőparancsnokságot a felbomlásért vádoló részleteit?

Gömbös Gyula a saját lapja ellen

Miért nem idézi a Szózat, Gömbös lapja, inkább magát Gömbös Gyulát, aki már 1922 július 24-ikén kijelentette a parlamentben, hogy

— a háború elvesztéséért nem egy párt felelős, hanem felelős a vezérkar, a vezetőség, továbbá azok, akik a vesztett háború vége előtt nem siettek segítségére a nemzetnek.

És miért nem idézi inkább a Szózat Erdélynek 1918 októberében kiküldött munkapárti kormánybiztosa, Bornemissza János bánó jelentését, amely ijesztőien igazolja azt a vádunkat, — amelyet a különböző tények és jelenségek összetételéből, valamint Arznak elejtett nyilatkozataiból állítottunk fel, hogy az AOK egy Magyarországra való bevonulásra készült s ezért hagyta katoná és fegyver nélkül az országot, a felvonuló ellenség szabad prédájára.

— Bornemissza báró bizalmas jelentésében kénytelen megállapítani, hogy Erdély teljesen védtelen. A jelentésben benne van az a feltevés is, hogy Erdély védtelenül hagyása tulajdonképen az AOK szándéka.

Ha a Szózat — a Károlyi ellen célzó, de Magyarország érdekeit igaztalanul hátbatámadó — vádja helyett inkább ezeket a tényeket idézte volna, akkor nem kellett volna megérnie, hogy a saját oldala felől, a katonáik részéről kapjon olyan desaveut, aminőben Rubint Dezső altábornagy könyve részesíti — öntudatlanul, amikor megállapítja, hogy a magyar front összeomlásáért a felelősség teljességének súlya az egykori hadseregfőparancsnokságot, illetőleg annak spiritus rectorát, Waldstätten báró tábornokot terheli. És pedig

1. mert az AOK az utolsó percig semmit sem tett a fegyverszüneti tárgyalások kezdeményezésére s elszalasztottá azt az időpontot, amikor a tárgyalásokon még megóvhattuk volna a védő méltóságát;

2. mert az AOK úgy Huszár Károly, mint Wekerle Sándor, mint pedig az erdélyi főispánoknak közvetlenül, a királyhoz menesztett követeléseit (s nyugodtan mondhatjuk: az egész magyar parlamentéit), hogy a magyar csapatokat küldjék a magyar határok védelmére, vagy megszabotálta (s ezt tette magának a királynak idevonatkozó parancsával is), vagy pedig megbízhatatlan, gyöngé, a magyar kérdésben nem érdekelt szláv egységeket irányított a keleti határra;

3. és mert a magyar katonákon akkor lett úrrá a kétségbeesés, amikor minden sürgetés és a király minden közvetlen parancsa ellenére az AOK a tartalékban levő honvédhadosztályt és a közös magyar egységeket nem a fenyegetett Dunavonalra, vagy az erdélyi határra szállította, hanem a francia és angol gránátosó kellős közepébe, miután ott a szláv katonák felmondották a szolgálatot.

Linder védőtanája: Rubint tábornok

És viszont a Linder-féle vádra nézve Rubint az olasz frontról egy kimutatást közöl, amelyet bátran perdöntő okmánynak tekinthetünk. — Rubint bebizonyítja, hogy „a szétatomizálódó hadseregben, Linder parancsa ellenére (amely, mint láttuk, el se juthatott a csapatokhoz) viszonylag és abszolút mennyiségben a magyar egységek vatták ki részüket legkevésbé az engedelmesség megtagadásában és az önhatalmú, visszavonulásban”.

A katonai érdekek lapjának, a Szózatnak vádját így kell ugyancsak a katonáknak megcáfolniuk — sajnos, túlkésőn, mert ez a vád időközben már bejárta a világot s a Szózat jóvoltából most

minden háború vesztes hadvezér belénk törölheti a csizmáját!

*

A felelőtlen vádaskodásra mindenkor kész sajtó egy része a frontfelbomlasztáson kívül azal a váddal is illette Károlyi Mihályt, hogy terrorral szerezte meg a hatalmat s a forradalmat azért lobbantotta ki, hogy köztársasági elnök lehessen.

A forradalom elmélete

Engedtessek meg, hogy elébb a forradalom vádjára néhány elvi jelentőségű nyilatkozatot bocsássunk előre válaszul.

Bethlen István hódmezővásárhelyi ismert és emlékezetes beszédében ezt a közkeletű definíciót szolgáltatta:

— A forradalmak annak a következményei, hogy az intézmények a nép szükségleteivel és életfeltétellel diszharmóniába jutottak.

Hát igen, a háborúban az állampolgárok létét vezető AOK intézménye — kormányaink szemellátható beleegyezése mellett — teljesen diszharmóniába jutott a magyarság legelemibb életfeltételével, a biztonságának védelmével, s miután más útja nem volt a dolgoknak, kitört a katonai forradalom. Hogy mennyire így volt, bebizonyítja Hadik János gróf 1920 januárius hó 15-iki nyilatkozata:

A Wekerle-kormány forradalmi helyzetet hagyott hátra

— A király előtt október 26-dkán kifejtettem, hogy csakis minden irányban kiterjedő gyökeres reformtevékenységgel lehet megállítani a forradalmat. Kifejtettem azt is, miért szükséges, hogy a katonai kérdések haladéktalanul tisztáztassanak, a magyar csapatok a magyar határ védelmére és a belső rend biztosítás ára vissza-rendeltessenek.

— Evolutív úton a forradalom megállításáról csak úgy lehetett volna szó, ha programomat idejében kifejthettem volna az ország előtt. A

kabinetalakítással a megbízatás után való napon végezve, ugyanakkor hivatalosan megállapíthattam, hogy az előző kormány egy forradalmikig teljesen aláaknázott helyzetet hagyott hátra. És így a már kilobbant rendőri és katonai lázadást többé elfojtani nem lehetett.

— E helyzettel szemben október 31-ikének hajnalán ha táró Zita el a király, hogy Károlyit neveszi ki miniszterelnökké és József főherceget bízta meg azzal, hogy Károlyival tárgyaljon.

Látni való, hogy Hadik, aki korona tanúja a Károlyi tárgyalásainak, s akiinek minden oka meg lehetne arra, hogy Károlyira nehezteljen, egy szó váddal nem illeti Károlyit; sőt minden szava egy mentség — ha Károlyi az önfeláldozásáért egyáltalán szorul ilyesmire —, mert hiszen, ha már október 26-ikán „egy forradalmilag teljesen aláaknázott helyzetet” hagyott hátra az előző kormány, elgondolható, hogy október 31-ikén se volt ez a helyzet különb.

Egy jóhiszemű kritikus

Így van aztán, hogy aki jóhiszeműen, a tények tárgyilagos bírálata közben vizsgálja az 1918 októbertvégi helyzetet, nem juthat más meggyőződésre, mint a kurzussajtónak, a jezsuiták Központi Sajtóvállalatának sok ideig vezérpublicistája, Szabó László dr., aki — talán azért, hogy a vezetése alatt álló lap Károlyi-ellenes csúnya hadjáratát expiálja — külön könyvet adott ki, amely az összes idevágó irodalom részletes felkutatása után kénytelen a következő tételben összefoglalni a kutatásai eredményét:

— Minden szükségszerű, ami elkerülhetetlen; a forradalom pedig az adott körülmények között elkerülhetetlen volt. Minden historikus tudja, hogy a forradalom nem emberek műve, az emberek csak eszközei vagy áldozatai a forradalmaknak.

Tisza Károlyit ajánlja kormányra

Dehát ezek inkább csak a forradalomról szóló általános elvi megállapítások, amelyek nem

egyenesen válaszolnak arra a kérdésre, vajjon Károlyi tényleg a forradalmi terrorral harácsolta-e ki a maga számára a hatalmat.

Erre a kérdésre közvetlen választ elsőbben is az a tény ad, hogy Tisza István nemcsak a parlamentben hivatkozott Károlyi hazafias érzésére, hogy most már neki a kötelessége az entantenál szerzett nagyobb (népszerűségét az ország érdekében kamatoztatni; de még inkább az, hogy József főhercegnek ő maga ajánlotta Károlyit a miniszter elnöki kinevezésre.

És ha ezzel azt vetnék szembe, amiről magunk is meg vagyunk győződve, hogy Tisza István az utolsó hetekben, a felelősség irtózatossúlya alatt elveszítette tiszta kritériumát, akkor hivatkozunk a munkapárt vezér, publicistájára, Rákosi Jenőre, aki két ízben is, már október hó 24-ikén első ízben s aztán október 30-ikán másodízben vezércikket írt „Hát jöjjön Károlyi!” címmel.

Hát jöjjön Károlyi — mondja Rákosi Jenő

— Ezt a mondatot e hasábokra leírni — mondja Rákosi az október 24-ikén megjelent, tehát nyilván már 23-ikán írott cikkében — nem kis feladat. De ránk nézve nem magunkról, nem személyekről van szó, hanem a politikai helyzet szükségéről és az országról.

— Hát jöjjön Károlyi — fejezi be a cikket — és tegye jobbját a nemzet hajójának a kormányrúdjára és tegye balját a nemzet ütőerére és mutassa meg a világnak, mit tud.

Amit pedig az első és utolsó mondat között leír, az — a legbeszédesebb bizonyossága annak, hogy mennyire nem terror mondatta volt Rákosival és a munkapárttal ezeket a szavakat,

S hogy mennyire nem gondolt — még a Rákosi-féle felszólítás után sem — Károlyi a köztársaságra, arra jellemző tény, hogy amikor a tömeg október 25-ikén a Károlyi-pártkor elé vonul s lentiről a szónokló Hock János beszédje

közben felzúg az „Éljen a köztársaság!” kiáltás, Hock magából kikelve vágja vissza:

— Aki most, amikor Károlyi Mihály a koronás királylyal az alkotmányos megoldásról tanácskozik, a köztársaságot élteti, az a nemzet ellensége!

A területi integritás feladása

Most még csak egy szót arra a vádpontra nézve, hogy Károlyi Mihály adta fel az ország területi integritását.

Azt láttuk, hogy az AOK jóvoltából nem volt Magyarországon sem haderő, sem hadianyag, amelylyel az ország területi épségét de facto meg lehetett volna védeni október 31-ikén, amikor Károlyi a hatalom birtokába jutott. Ezt a ténykedést nem is igen merik már bolygatni, főként amióta magáról a katonai részről megjelent kutatások mutatták ki az AOK bűnös magatartását.

Másként áll a kérdés de jure. Jogilag a helyzet az volt, hogy Andrassy Gyula gróf, mint a császár-király külügyminisztere már október 28-ikán

— hozzájárult azon felfogáshoz, amely Lansing jegyzékében különösen a cseheknek, a tótoknak, és a jugoszlávoknak jogaira nézve foglaltatik.

Ezzel az október 28-iki fait accomplival kész helyzetet teremtett a Károlyi-kormány számára. Annyira kész volt ez a helyzet, hogy amikor november első napjaiban, mint a Károlyi-kormány követe, a prágai Narodni Vyborral tárgyalásokba fogtam, az első kérdés, amelyet elém tettek arra vonatkozott, vajjon a Károlyi-kormány is elismeri-e az Andrassy által teremtett jogi helyzetet.

Andrassy téves védekezése

Andrassy erre a vádra, egy 1924 május 11-én kelt cikkben válaszol:

— Az októbristák azt állítják, hogy én vagyok

Magyarország felosztásának oka, mert én adtam fel először az ország integritásának gondolatát. Szerintük ezt akkor tettem, amikor különbeké- ajánlatomban elismertem a „cseh-szlovák” elnevezést és amikor az amerikai elnök azon kijelentéséhez is hozzájárultam, hogy ő (Wilson) nincsen abban a helyzetben, hogy a tótok és szerbek sorsát eldöntse, hanem erre az érdekelt népek hivatottak.

Nos, Andrassy Gyula, elismerjük jóhiszeműen, de kissé leegyszerűsíti a vádat.

Először is, az októbristák nem állították, hogy Andrassy Magyarország felosztásának az oka — ilyen örületet magyar emberről csak a kurzussajtó tudott eddig összehozni s amiellel a régi Magyarország perifériáin működő centrifugális erők sokai hatalmasabbak voltak, sem hogy azok következményeit józan észszel egy embernek a két-három napos működésére lehessen, lokalizálni. Ellemben állítottuk és állítjuk azt, hogy Andrassyinak minden legális forma betartásával adott de jure-beleegyezése befejezett tény elé állította a Károlyi-kormányt; úgy, hogy ezekután már csak alkudozásokról is alig lehetett szó.

A szuverenitás feladása

Másodszor pedig mi nem azt, vagy nemcsak azt kifogásoltuk, hogy Andrassy elismerte a „cseh-szlovák” elnevezést. Ez túlságosan leegyszerűsítése annak a ténynek, hogy Andrassy az utódállamokat, tehát Magyarország egykori nemzetiségeit is, elismerte de facto-hadviselő felekként. Ezzel az ország szuverenitásán ütött egy soha, semmiképen nem igazolható csorbát. A nemzetiségeknek, a hadijog alapján, módjukban állhatott magukat velünk szemben hadban állókul deklamálniok: magyar miniszter ezt addig, amíg nemzetközi érvényű és jogi formák között létrejött kétoldalú szerződés nem állapítja meg, soha el nem ismerhette volna, mert csak az az igazi veszteség, amelyről magunk mondunk le.

Tessék elgondolni, ha 1918 október 28-ikán Károlyi Mihály ismerte volna el Magyarországnak más nyelvű polgárait velünk szemben álló, velünk egyenrangú hadviselő félnek, nem érhetné-e és nem érte volna-e egészen bizonyosan a felségárulás vádja?!

Károlyi inkább lemondott

Károlyi, katonák és hadianyag nélkül egy már előtte megteremtett jogi helyzetben, képtelen volt arra, hogy az ország területi épségét megmentse. S amikor azt látta, hogy alkudozások árán sem tud eredményt elérni ott, ahol egy négyéves, erőszakolt háború alatt az entente az ország kétharmadát elígérte az utódállamoknak, akkor inkább lemondott a hatalom birtokáról, semhogy szentesítsen egy olyan döntést, amely csak egy tapodtat is elvesz az ország testéből az érdekelt népek önrendelkezési jogának szavazás útján való megnyilatkozása nélkül.

Egy más uralomnak kellett eljönnie, amelynek képviselői a történelem előtt ezt a felelősséget elvállalják s aztán — közülük az egyik áruba bocsássa a pecsétgyűrűt, amelylyel ezt a szerződést megpecsételte . . .

AZ UTOLSÓ FELVONÁS

Befejeztetett!

A jobb sorsra érdemes osztrák-magyar hadsereg részeire bomlott fel. Hiszen maga a császár adta meg a jelet erre, amikor a velünk szemben ellenséges viszonyban állóknak elismert utó dallamok nemzeti tanácsai rendelkezésére bocsátotta az illető nemzetiségű csapatokat és még a tiszteiket is feloldotta hűségükjök alól. Emberileg nagyszerű cselekedet, amelylyel embermilliókat szabadított fel egy súlyos lelkiismereti konfliktus minden véres következménye alól. Politikailag azonban helyre nem hozható bűn volt, — mert megkésétt. A fiatal uralkodó mentségéül szolgáljon azonban itt is az a teljesen megoldhatatlan helyzet, amelyet örökségképen vett át s amely egyrészt a német szövetség mellett utolsó lehelletig való kitartásra kötelezte őt, másrészt pedig népeinek felszabadulás után való vágyakozásának sor s terhes dilemmája elé állította őt.

Rubint Dezső vádjai

Rubint Dezső azzal a súlyos váddal illeti a uralkodó vezetése alatt álló AOK-t, hogy az az utolsó percig semmit sem tett a fegyverszüneti tárgyalások kezdeményezésére s elszalasztotta azt az időpontot, amikor e tárgyaláson még megóvhattuk volna a véderő méltóságát.

Rubint Dezső, altábornagy állítását, a felhozott gazdag bizonyító anyag támogatásával, — tényként el kell fogadnunk; főként ha még hozzávesszük az AOK és Ludendorff, valamint az olasz fronton álló egyes parancsnokainknak azt a súlyos beszámítás alá eső tévedését, amelylyel azok október 20-ika után már nem vártak olasz támadást, sőt még 12 órával a támadás

megkezdése előtt is azt jelentették, hogy egy olasz főtámadást nem kell a valószínűségek közé soroznunk. Ebben a biztonságérzésben ringatózva természetesen nem nagyon sietett az AOK a fegyverszüneti ajánlat megtételével, a mely elvégre is, bárminő rendezett hadsereg birtokában is feltétlenül súlyos belpolitikai konzekvenciákat vont volna maga után. Az e konzekvenciáktól való természetes aggodás egyrészt, másrészt a német szövetség mellett való lekötöttség okozza, ha Rubint Dezső vádját a magunk részéről bizonyos fokig enyhébben nézzük s besorozzuk a tragikusan megoldhatatlan s ötven év előzményei után 24 óra alatt meg nem javítható helyzet jelenségei közé.

Magán a tényen azonban ez a felfogás nem változtat semmit: az AOK tényleg megkésett a fegyverszünet kérésével s ezzel katonailag behozhatatlanul hátrányos helyzetet teremtett a fegyverszüneti tárgyalások számára.

Amit szüntelen elfelejtenek

Katonai részről most utólag — a belgrádi fegyverszünettel kapcsolatban a Károlyi-kormány ellen emelt vádaskodások során — szüntelen úgy állítják be a helyzetet, mintha a Monarchiának csupán az olasz haderővel kellett volna fegyverszünetre lépni s mintha nem kellett volna okszerűen a többi, velünk ellenséges állam haderejére is tekintettel lennie. Ez a súlyos logikai hiba — végzetes következménye egyébként a katonaság és a diplomácia között már a háború elejétől kezdve fenforgó viszonyoknak — arra vezetett, hogy az AOK által Páduába kiküldött fegyverszüneti bizottság — tényleg és írásban kizárólag az olasz frontra vonatkozó fegyverszünet határait állapította meg (s ezt a legkisebb patakiig menő részletességgel), míg a többi fegyverszüneti határait nézve — bármint iparkodjanak az ellenkezőjét állítani — a páduai, u. n. Diaz-szerződésben semmiféle né-

ven nevezendő írásbeli megállapodás nem történt.

A fegyverszüneti bizottság egyik súlyos mulasztása

A „durchaus deutsch fühlend” AOK-ra nézve t. i. mindem egyéb mellékes volt, a többi fronttal nem törődött s így legalább is azzal a váddal illelhető, hogy felületességével utóbb módot nyújtott rá az ententenak, hogy egyoldalúan értelmezze a kétértelmű szerződést. És ha bűnös lenne — feltéve, die meg nem engedve — a Károlyi-kormány abban, hogy Belgrádban november 13-ikán külön fegyverszüneti szerződést kötött Franchet d'Esperey-vel, amikor még sokkal bűnösebb az AOK, s illetőleg az annak teljhatalmával dolgozó fegyverszüneti bizottság, hogy a tíz nappal előbb, november 3-ikán kötött páduai egyezményben nem írta le éppoly részletességgel a többi frontot is, mint az olasz ausztrait s ezzel módot nyújtott Franchet d'Espereynek, hogy önhatalmúlag lépjen fel s készüljön fel az északnak való elő nyomulásra. Ez a letagadhatatlan hiányossága a páduai fegyverszünetnek kényszerítette a Károlyi-kormányt arra, hogy külön tárgyalásokba bocsátkozzék a támadó félben levő Franchetvel, aki az entenon belül fennálló súlyos nézeteltérések miatt a Diaz-szerződést magára nézve nem is tartotta kötelezőnek.

Az AOK feledékenysége

Szögezzük le tehát, hogy legalább is súlyos beszámítás alá eső felületesség terheli a Monarchia hadvezetését azért, hogy — a kellő diplomácia alátámasztás igénybe vétele nélkül — olyan fegyverszüneti szerződést kötött, amely a svájci határtól Albániáig szinte méteriról-méterre megszabta a fegyverszüneti határt, de ezenközben elfeledkezett róla, vagy az olaszok nem voltak rá felhatalmazva, hogy a többi frontok dolgában is írásos megállapodás történjék. A páduai fegyverszüneti egyezmény, úgy, ahogy

az érvénybe lépett, tisztán úgy fest, mintha a Monarchia csupán az olasz ármádiával állott volna szemközt s nem lett volna azonkívül még három haderő, amelyeknek — ha tényleg az egész Monarchiára, tehát Magyarországra is vonatkozott volna az egyezmény — okvetlenül fel kellett volna sorolva lenniök; ezek a haderők: 1. a szövetségesek keleti hadserege a Balkánon, 2. a román hadsereg, 3. az egyelőre csupán elméletileg létező, de általunk de jure elismert cseh-szlovák haderő, amelynek még súlyos szerep jut a Diaz-szerződés kérdésében.

Ezekről a haderőkről — mintha nem is léteztek volna — egy szó sem esik a fegyverszüneti szerződésben s így már önmagától összeomlik az AOK-nak az az álláspontja, hogy a páduai szerződés a Monarchia összes frontjaira vonatkozott. Arról igenis szó van a szerződésben, hogy az ellenséges haderők a Monarchia bármely pontját megszállhatják, de a határokról egy szó sincs.

A döntő érv

A Károlyi-kormány ellen — a Diaz-fegyverszünet dolgában — emelt vád bizonyságául azt szokták felemlíteni, hogy Diaz tábornok helyette egy — általa kimondottan magánjellegűnek jelzett — beszélgetés folyamán a fegyverszüneti bizottság magyar tagjának, Nyékhegyi ezredesnek a kérdésére, hogy vajjon Magyarország fegyverszüneti határai mik lesznek, — úgy nyilatkozott, hogy az eddigi birodalmi határi szolgál majd demarkációs vonalul. Badoglio ez a magánvéleménye azonban semminő nyomot nem hagyott az írásbeli fegyverszüneti szerződésben; ott erről szó sincs.

Ellenben tény az, hogy a csehszlovákok Magyarország ellen való felvonulását már november 3-ikától kezdve olasz vezérkari tisztek, olasz tábornokok és olasz katonaság vezette. — Ez a tény önmagában is bizonyítja, hogy a páduai egyezmény kizárólag az olasz határra és nem egyúttal Magyarország határaitra is vo-

natkozott; máskülönben elképzelhetetlen lenne — már csak a katonai szótartás szemmel tartásával is — hogy ugyanaz az olasz hadsereg, amely — állítólag — Magyarország határait garantálta november 3-ikán demarkációs vonalul, már ugyanezen a napon megszegi a saját szerződését.

Nem, a páduai szerződés csakis az olasz-osztrák határra vonatkozott, s nem egyúttal a magyar határokra is!

A fegyverszüneti bizottság másik mulasztása

Hogy Badoglio mennyire nem szerepelhet a fegyverszünet kérdésében autoritásul, annak bizonyágát maga Arz is szolgáltatja, aki elmondja az emlékirataiban, hogy Badoglio magánbeszélgetései során azt is megígérte, hogy nyomban fegyverszünet lesz, mihelyt a Monarchia beleegyezik a feltételekbe.

A fegyverszüneti bizottság itt is felületesen beugrott Badoglio felelőtlen beszélgetésének, a minek irtózatos következménye tudvalevőleg az volt, hogy az olaszok csupán a feltételek aláírásától számított 24 óra múltán ismerték el a fegyverszünet jogosultságát s a bizottság e felületes munkája következtében 300,000 emberünknel több, főként magyar katona esett olasz fogságba.

Badoglio nyilván csak puhítónak, hangulatcsinállónak volt szánva a Monarchia fegyverszüneti bizottságával szemben, hogy szép reményeket csillogtasson meg a bizottság előtt s ezalatt az olasz hadsereg tovább folytathassa a hadműveleteit s minél nagyobb olcsó diadalhoz jusson. (Hogy az olaszok minő eszközökkel dolgoztak a mi fegyverszüneti bizottságunkkal szemben, annak nagyszerű bizonyágát maga Nyékhegyi adja, aki elmondja, hogyha tárgyalások befejezte után, amikor a holmijukat a Monarchia bizottságának tagjai összecsomagolták, akkor vették észre, hogy az ő külön tárgyaló szobájuk lámpájára egy mikrofon volt

felszerelve, vagyis az olaszok szüntelen figyelemmel kísérték a mieink egymás között való, nyilván aggodalmas megbeszéléseit s ezekhez mérten állapították meg a maguk feltételeit.)

Károlyiék kényszerhelyzete

Az AOK november 3-ikán kötötte meg az olasz fronton a fegyverszüneti szerződést. A magyar kormánynak látnia kellett azonban, — hogy 1. ez a szerződés nem emlékszik meg a magyar határokról, 2. nem intézkedik sem a Franchet-haderők, sem a román hadsereg megállítása, sem az olaszok által vezetett csehszlovák előretörés dolgában. Azt kellett látnia, hogy az AOK tisztán Németausztria érdekeit védte meg s hogy ezzel szemben az entente balkáni hadserege előkészületeket tesz a Dunán való átkelésre, a román hadsereg szorongatja a Romániából menekülő németeket is a csehszlovák különítmények — olasz tábornok vezetése alatt — benyomulnak Magyarország földjére.

Ilyen körülmények között nem maradt más hátra, mint közvetlenül az entente keleti haderőinek főparancsnokához, Franchet d'Espereyhez fordulnia, aki ki is jelentette a maga részéről, hogy igenis, a Magyarország határain való fegyverszünet dolgában ő van hivatva intézkedni.

A Diaz-Franchet vetélkedés

Lehetséges — föltéve, de meg nem engedve, — hogy az entente szövetséges hadseregeinek hierarchiájában a strikt jogi helyzet szerint Franchet nem volt arra felhatalmazva, hogy Diaz tábornokon kívül is tárgyaljon a Monarchiával. A de facto-helyzetben az ententenak ezt a privát ügyét a Károlyi-kormánynak nem állott módjában tisztáznia s még kevésbé tehetette azt, hogy az entente két rivális tábornoka között ő lépjen fel döntőbíróul.

Franchet külön jogosultsága annál is plauzibilisebbnek tetszett, miután eredetileg maga az

AOK is abban a hiedelemben volt, hogy a balkáni entente-sereggel szemben külön fegyverszüneti bizottságot kell küldenie. E bizottság tagjait ki is nevezte (köztük Dormándy Géza ezredest), sőt — az egykorú lapjelentések szerint — még Hermann von Kövese főparancsnok tényleg két vezérkari ezredest ki is küldött Belgrádba a fegyverszüneti tárgyalások lefolytatására.

Ha tehát maga az AOK is abban a tudatiban élt, hogy Diazzal csak az olasz frontról tárgyalhat s a balkáni frontra külön tárgyalásokat kell kezdeményeznie; s másrészt, ha — az előbb vázolt — tényleges helyzet valóban az volt, hogy a padovai egyezményt az entente keleti haderői magukra nézve nem tartották kötelezőknek, akkor a Károlyi-kormánynak nem volt más útja, mint hogy önmaga kezdjen, négy nappal a Diaz-fegyverszünet aláírása után, amikor már tisztán látszott, hogy annak semmi hatálya nincsen Franchetval szemben, külön tárgyalásokat Belgrádban.

Franchet külön diadalra vágyott

Ismételten megmondjuk: lehetséges — bár nem valószínű, — hogy a versaillesi haditanács úgy képzelte, hogy a Diaz-szerződés egyúttal az egész Monarchia határaitra vonatkozik s hogy Franchet csak túllépte a hatáskörét. E lehetőséget két dolog támasztja alá. Az egyik az a tény, amely csak jóval a háború után derült ki, hogy Franchet Clemenceauval a legkínosabb ellenséges viszonyban állott s így — a fegyverek birtokában — nem sokat törődött a versaillesi öreg urak véleményével akkor, amikor az ő külön hadi dicsőségének a lefokozásáról van szó (az, hogy Diaz tábornokot bízták meg a fegyverszünet kötésével, ránézve egy erkölcsi hátrahelyezést jelentett). Erre mutatna az az éles táviratváltás is, amely Clemenceau és Franchet között lefolyt. A másik pedig Franchetnak erősen brammarbas-típusú egyénisége,

aki Károlynak Belgrádban egyenesen megmondotta, hogy csak az ő (Károlyi) személyiségének köszönheti Magyarország, ha most nem tiporja össze; viszont — ha hitelt lehet adni az egykorú kommunikéknak — Franchet 1920 januárius 5-iiki budapesti látogatása idején állítólag azt mondotta Huszár Károly miniszterelnöknek, hogy Magyarország a Károlyi-féle forradalom miatt kap lényegesen rosszabb békét. Ha igaz ez a két ellentmondó jelentés, akkori Franchet politikai és jogi érzéke kissé ingadozó lábbon áll, s amikor, tényleg lehetséges, hogy ő a Diaz-féle szerződést egyszerűen túllépte.

A németek még hadiállapotban voltak

Ne felejtsük el azonban, hogy bármennyire alá volt is írva a Diaz-szerződés, és bármennyire is vonatkozott volna az Magyarország hatáira is, — a németek csupán november 9-ikén kötötték meg a fegyverszüneti szerződést. Már pedig Franchet főfeladata az volt, hogy a németeket támadja hátba s így november 7-ikén katonailag teljesen indokolt volt, ha a Diaz-féle szerződés állítólagos felrúgásával, Magyarországot hadfelvonulási tereppé akarta tenni s Magyarország határain áttörve akart a németek mögé kerülni, akik tudvalevőleg már készültek rá, hogy az osztrák és cseh határ mentén csapatokat állítsanak fel az entente balkáni hadserege ellen.

Nekünk az volt a felfogásunk ...

Arz tábornok eredetileg nem is mert a belgrádi fegyverszünet dolgában határozott vádat emelni a Károlyi-kormány ellen. Érezte a maga álláspontjának gyöngéit; érezte, hogy a Diaz-szerződés körül súlyos mulasztásokat követett el; és érezte, hogy az akkori de facto-helyzetben a Károlyi-kormány nem járhatott el másként. Ebben a tudatban, amikor 1922 december 24-ikén a magyar katonai párt lapja, a Szózat Arzot

meginterjúvolta a belgrádi egyezmény dolgában, amikor még csak egyszerően ennyit mondott:

— Nekünk az volt a felfogásunk, hogy az olaszokkal kötött fegyverszüneti szerződés az összes frontok számára érvényesül bír.

Tehát egy szóval sem állítja, hogy az olaszoknak és általában az ententenak is ez volt a felfogása; tisztán csak a maga hiedelmének mondja. Az időközben magyar részen megerősödött Károlyi-ellenes támadások azonban most már megerősítették Arz tábornok pozícióját is, úgy, hogy az emlékirataiban! most már — minden bizonyíték vagy akta nélkül — egyszerően kijelenti:

— Ausztria-Magyarország összes frontjaira, tehát a balkáni és a romániai frontra is kiterjedő fegyverszünet megkötésével az ellenség részéről az olasz vezérkar főnöke, Diaz lett megbízva, akivel az AOK nevében Weber tábornoknak kellett az összes frontokra vonatkozóan a tárgyalásokat vezetnie.

Most már megerősödött Arz tábornok hangja, úgy, hogy már bizonyítékok felsorolását sem tartja szükségesnek e kissé legalább is kockázatos állításának a támogatásaira.

Mackensen internálása

S hogy a magyar sajtó egy részének esztelen, pártpolitikai gyűlölködésből fakadó Károlyi ellenes támadásai ebben a kérdésben is minő behozhatatlan erkölcsi károkot okoztak a magyarságnak, azt az ismeretes Mackensen-internálás kérdése mutatja. A magyar sajtó egy része t. i. ebből is vádat kovácsolt Károlyi kormánya ellen is ezenközben elfelejtették, hogy éppen az annyira dicsért Diaz-féle szerződés kötötte ki, hogy minden olyan német katona, aki a szerződés aláírásától számított 15 napon belül el nem hagyja az országot, internálandó és lefegyverzendő. A Franchet-féle szerződés egy-

szerűen átvette november 13-ikán a november; 3-iki páduai szerződésnek ezt a szakaszát.

Amikor aztárm Mackensen tényleg itt tartózkodott még Magyarország határai között az esedékes napon túl és Franchet tisztjei követelték a német tábornok internálását, Károlyi és a minisztertanács formálisan tiltakoztak ellene, majd, amikor ez a tiltakozás nem használt, akkor Károlyi, az internálás formáit enyhítendő, a Károlyiak főti kastélyába „vendégül” hívta Mackensent, hogy a Magyarország felszabadítása körül nagy érdemeket szerzett német vezért megmentse az entente internálásától. Sajnos, Franchet dicsszomja nem ismert határt és nemsokárai francia csapatok közben jöttével tényleg elfogatta és elvitette a német hadvezért.

Az AOK kétértelmű viselkedése

Az AOK ebben a kérdésben is teljesen kétértelműen viselkedett. A Diaz-féle fegyverszünetnek a németek internálására vonatkozó pontja volt ugyanis az a pont, amely miatt IV. Károly megtagadta a maga személyében az okmány aláírását. Ő maga megtagadta, de kinevezte Arzot főparancsnoknak, hogy az írja alá; majd amikor az néhány órai meggondolás után szintén visszaadta a kinevezést, akkor a távollevő, tehát tiltakozni sem tudó Kövesst nevezték ki főparancsnoknak, s az ő „helyettesítésében”, tehát a felelősséget másra tolvá, írta csupán alá Arz a fegyverszüneti feltételeket, a Miackensenre vonatkozó szégyenparagrafussal együtt. Már most az AOK-nak ezt a nyilvánvaló bűnét az esztelen, magyar sajtó a magyarságra akarta áthárítani — tisztán rövidlátó, pártpolitikai gyűlölködése miatt.

A belgrádi szerződés vádjá végérvényesen összeomlik

Összegezzünk.

A Diaz-szerződés, annak szószerinti szövege szerint részletesen vonatkozik az olasz-osztrák

frontra; a Monarchia többi frontjairól egy szó sincs benne.

Még ha Badoglio szóbeli kijelentését jogforrásnak; is lehetne elfogadnunk, Franchet d'Esperey a padovai szerződést nem tartotta magára nézve kötelezőnek.

A padovai szerződést maguk az olaszok sem vonatkoztatták Magyarország hatáira; hiszen ők maguk vezették a támadást Magyarország északi határai ellen.

Eredetileg maga az AOK is külön balkáni fegyverszünetre számított.

Franchet viszont — úgy a:z akkori hadi jelentések, mint az azóta tett többrendbeli nyilatkozata szerint — tényleg arra készült, hogy Magyarországot és azon keresztül Németországot megtámadja.

Különben is, a Diaz-szerződés több pontban felületes és végzetesen káros volt a magyar katonákra nézve.

Ilyen körülmények között a Károlyi-kormány úgy jogilag (legalább is a Diaz-szerződés hiányainak kiegészítésére), mint az akkori tényleges adott helyzet követelményei miatt kényszerítve volt arra, hogy Franchet d'Espereyvel Belgrádban fegyverszüneti egyezményt kössön.

Ebben és csakis ebben az egyezményben voltak az ország demarkációs határai megjelölve. Sajnos, az entente — a háború alatt kötött különböző szerződések nyomása alatt — ezt a fegyverszüneti szerződést sem tartotta be, hanem az ország határait szinte óráról-órára szűkítette s a szerződés ellenére, az általa megszállott területeken végül a polgári igazgatást is erőszakkal a kezébe vette. Legvégül pedig Vyx úr útján ennek a helyzetnek jogi elismerését is követelte a magyar kormánytól.

Károlyi kormánya ebbe a jogfeladásba nem ment bele s ezért lemondott a hatalomról, ki-mondottam azzal a céllal, hogy az akkor legerősebb magyar politikai faktornak, a szociáldemokrata pártnak vezetése mellett egy levée en

masse formájában jelentse be tüntető tiltakozásait a versaillesi urak előtt, akik eddig minden előterjesztését, panaszát és tiltakozását egyszerűen válasz nélkül hagyták.

Kitekintés

1919-ben lependült a magyar sorsdráma utolsó felvonása: felosztották, feldarabolták az országot — pontosan hetven esztendő végzetes, rövid látó politikájának: most érett meg a gyümölcse.

De ez a gyümölcs is mérges és súlyos veszedelmeket rejt magában mindenkire nézve, aki belekóstol, tehát egész Keleteurópára nézve. — Keleteurópa egyensúlyi helyzete még távolról sincs elintézve s ha a felelős vezetők, vagy ilyeneknek hiányaiban, Európa politikai vezető közvéleménye nem talál olyan megoldást, amely Keleteurópa elbalkanizálódását meggátolja, — amikor még további súlyos kataklizmák, újabb drámák sorozatjara lehet az emberiségnek kilátása. Ha egy szerajevói pisztolylövés elegendő volt a „nagy dráma” kilobbantására, akkor a mai helyzet, amely csupa puskaporos hordó egymásnak feszülését mutatja, még sokkal veszedelmesebb fellángolásokra nyújt bőséges kilátást.

Meg kell találni azt a megoldást, amely Kelet európa nemzeti ellentéteit kiegyensúlyozza vagy közömbösítse, mert különben a világháborúnál még sokkal rémületesebb jövő előtt áll egész Európa s vele együtt az egész fehér emberiség.

E megoldás kérdése azonban túlesik már ennek a tisztára visszatekintő tanulmánynak a keretein, amely tanulmánynak nem volt más célja, minthogy egy elemi erejű, végzetszerű tragédia lepergetése közben gyűlöletet enyhítsen, emberi tévedések és félreértések szarnám megértést teremtsen s főként azt mutassa ki, hogy a magyarság részéről — akár jobbról, akár balról, akár valódi, akár vélt igazságok védelmében — mindenkor csak becsületes jóhiszemű-

ség uralkodott a cselekvéseken, egészen a dráma utolsó percéig. Hogy azóta itt is bizonyos eltolódások következtek be, az tisztán a nemzeti kétségbeesésnek és a nagy vezető egyéniségek hiányának tulajdonítandó.

E sorok írójában él a meggyőződés, hogy a „nagy dráma” valóban épen csak dráma volt, a melynek keserű tanulságain megigazulva, új szándékokkal, új életerővel kezdünk egy okosabb, tisztább, világosabban látó és kevésbé gyűlölködő élethez.

Úgy legyen!

TARTALOMJEGYZÉK

Útbaigazítás (előszó helyett).....	3	Oldat
Előzmények		
Egy viharos kalendárium (1903—1913.)	12	
A Végzet esztendeje (1914 januárius—1914 június)	21	
Az osztrák vörös könyv leleplezései		
Amit a vörös könyvből kifelejtettek (az 1915 februárius 3-ikán kiadott osztrák-magyar vöröskönyv pótlásai és kiegészítései)	28	
Riesenspielzeug (Berchtold Lipót gróf politikája)	36	
Vak vezet világtalant (a Ballplatz szerepe a háború kitörése körül)	44	
A hipokrizis nagymestere (Berchtold gróf szentpétervári politikája)	53	
Sorskérdések		
Nagy Péter cár testamentuma (a pánszlávizmus)	61	
A német-francia „ellentét” háttéréből (az elszászi kérdés)	72	
„Gott strafe England” (a német-angol gazdasági ellentét)	83	
A „beteg ember” ragálya (a keleti kérdés)	97	
A „Keleti Elzász” (a lengyel probléma)	112	
A Sibylla könyvei (a magyarországi nemzetiségi kérdés)	127	

Emberek

A konopisti nagyúr (Ferenc Ferdinánd).....	139
A végzet embere (Tisza István gróf).....	148
„Es ist erreicht!” (II. Vilmos).....	160
Az „őrült kadett” (Ludendorff)	172
Romulus Augustulus (IV. Károly)	187

A német hadvezetés

A háború első hónapja (Belgium megtámadása és a marnei éche: a háborút többé megnyerni nem lehetett)	201
Fegyverek, amik csütörtököt mondanak (U. hajó, superdreadnought, Zeppelin).....	215
Fegyver, amely visszafelé sült el (Berlin és a bolsevizmus)	220
„amikor a hóhért akasztják . . .” (A bolsevizmus megszületése)	241
„Ein kompletter Unsinn” (a német nagyvezérkar tévedései).....	254
Made in Germany (a német nagy vezérkar politikája)	267
Madame Anasthasie, avagy a cenzúra lövészárkából	281
A német sógor (a német nagyvezérkar magatartása a szövetségeseivel szemben)	293
A béke zsákuccái (a német nagyvezérkar békepolitikája)	305
Egy legenda halálára (a „tördöfés” cáfolata)	317

Az osztrák hadvezetés

Csőd — üzletnyitás előtt (az osztrák vezérkar a háború előtt)	331
Akik nem tanultak és nem feledtek semmit (az osztrák tábornokok és az AOK)	354,

Á magyar déli front tragédiája (az AOK magyarországi politikája)	369
A hadsereg felbomlásának vádja (az októberi forradalom ellen emelt vádak cáfolata).....	387
A destrukció kezdete (Windisch-Graetz Lajos herceg parlamenti beszéde 1916 szeptember 15-ikén).....	428
Vádak pergőtüzében	450
Az utolsó felvonás (a padovai és a bel- grádi fegyverszünet)	477
A fegyverszüneti bizottság másik mu- lasztása	481
Károlyiék kényszerhelyzete	482
A Diaz-Franchet vetélkedés.....	482
Franchet külön diadalra vágyott.....	483
A németek még hadiállapotban voltak	484
Nekünk az volt a felfogásunk	484
Mackensen internálása	485
Az AOK kétértelmű viselkedése	486
A belgrádi szerződés vádja végérvénye- sen összeomlik	486
Kitekintés	488